23479

SAM. L. B. A PUFENDORF
DE
JURE NATURÆ
ET
GENTIUM,
LIBRI OCTO.

Cum integris Commentariis Virorum Clariſſimorum

JO. NICOLAI HERTII,

ATQUE

JOANNIS BARBEYRACI,

Accedit

ERIS SCANDICA

Recenſuit, & Animadversionibus illuſtravit

GOTTFRIDUS MASCOVIUS.

TOMUS PRIMUS.

Biblioteca Nazionale V. E. III NAPOLI

BIBLIOTECA LUCCHESI-PALLI

NEAPOLI MDCCLXXIII.

Sumtibus Joſephi de Dominicis, & Januarii Alſani.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

Digitized by Google

Digitized by Google

CLARISSIMO,

ERUDITISSIMOQUE VIRO

D. HORATIO GUIDOTTO

SUPREMI S. CLARÆ CONSILII
SENATORI OPTIMO, ec.

S. P.

Joſephus de Dominicis.

IMmortale SAMUELIS PUFENDORFII Opus *de Jure Naturæ & Gentium*, nunc primum typis excuſum Neapolitanis, id præter cetera enixius efflagitabat, ut ſibi quærerem Patronum, qui moribus, doctrina, dignitate Arti omnium nobiliſſimæ pondus adderet. Quamvis enim ſua utilitate, atque præſtantia ſatis ipſa commendetur, immenſa tamen, in quibus traditur, librorum copia adeo ſtudioſos terruit, ut difficultate capeſ-

peſſendi principia maximopere præpediti, vel ad eam non adcedunt, vel, fontibus neglectis, ad elementaria opuſcula animum adpellunt; incultique evaſi ejuſdem Artis cultores, eamdem peſſime dehoneſtant. Oportebat itaque doctiſſimi alicujus Viri auctoritate omnes omnino ad melius, utiliuſque amplectendum impellere, ut quæ hactenus præpoſtera inſtitutione aptiora ſpreverunt perdiſcendi media, laudabili æmulatione ſectarentur. Ad hoc proferre auſus haſce PUFENDORFIANAS LUCUBRATIONES, non diu, neque anxie inveſtigandus fuit Mecœnas. Quem ſane Tibi, Vir eruditiſſime, præferre potuerim, ſi par Tibi nemo (abſit invidia verbo) in Jure olim enucleando, nec hodie in cuiquam reddendo jure ſatius perſpectam habet æternam illam legislationem, ad quam non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus? Porro haud præſtat eam noſſe; verum ita in conſilium adhibere, ut ſit ejuſdem ope in Civium ſecuritate, ac tranquilla vivendi ratione operoſa notio: quod nullus in Tuis quotidianis deciſionibus non eſt expertus. Probe noſti quam indecorum ſit Juriſconſulto ex ſolo Pragmaticorum jecore ſapere, quamque noceat in judicandi negotio eorumdem tricis ineptam exhibere ſervitutem. Hinc leges non legere, ſed in earum mentem, finem ac relationem introſpicere adſue-

ſuetus, judicia, quotquot edis, ad modulum Naturæ exigis, qua duce, publica privataque jura ſarta tecta ſervare unica Tibi eſt religio; cujus obtentu germanæ quiſque juſtitiæ in Te Statorem veneratur. Ea profecto, qua in te feror, veneratione neutiquam me temperare potui, quin aliquas Teipſum exornantes recenſerem virtutes in Nuncupatoriis *Civili Decretorum Praxi* CAROLI ANTONII DE ROSA nuper præmiſſis, Tuoque datis Fratri dilectiſſimo, earumdemque virtutum imitatori PAULLO, cui ingenium non ætate ſubactum, ſed ipſa protinus ætate majus palmam inter noſtros præbuit Juriſperitos, extolletque (faveat *Deus* omen) ad ſolidioris meriti culmen. Attamen tunc hæſit aqua; nam recenſionis initium vehementer excepit tot tantarumque laudum Tuarum numerus, ut veritus eidem quidquam impari eloquio detrahere, ſatius duxi Te quovis majorem elogio laudare ſilentio. Nunc tamen quid a mea tenuitate ſperem? Dicerem: ſed eadem preſſus difficultate Tuam obteſtor benignitatem, ut me corde dicere, quod lingua numquam potuerim, patiaris. Quum igitur digniorem haud ſeligere poſſet, ſi adhuc in vivis ageret, PUFENDORFIUS Patronum, hunc ego ejus Operi profero, ut & Nominis claritate, eruditionis amplitudine, morum ſuavitate, doctrinæ magnitudine,

eximius ſit ipſius exſiſtimationis adſertor, ac meam editionem tueatur. In ea enim quod diligentia expoſtulavit adeo perſeci diligentius, ut neque livorem, neque inſatiabilem quorumdam percunctationem pertimeſcam. Id etiam ſategi, ut quaſdam Auctoris propoſitiones, ſectæ vitio, Divinæ Fidei noſtræ parum congruentes, ex Fide ipſa emendarentur ſtudio publici in Regio Archigymnaſio Decreti peracutiſſimi Interpretis, atque in Metropolitano Liceo Canonum adcuratiſſimi Profeſſoris Rev. D. *Januarii Giordani* optime de re litteraria meriti. Omnibus ergo numeris abſolutum Tibi, Vir Clariſſime, Opus do, dico, atque reverentius inſcribo. Si illud non ſuſcipere diſpliceat, ſatis grande ſumtus, curæque hoſtimentum me tuliſſe arbitrabor. Quædam ceteroquin haud vitioſa ambitio me exoptare conſulit, ut inter Tuos merear adnumerari addictiſſimos; quod ſi mihi gratius conceſſit humaniſſimus Frater tuus juriſperitiſſimo Paullo illi *Papiniani* adſeſſori, Præfectuſque Prætorio nomine, atque doctrina ſuppar, a Te ſimiliter impetrare nullus dubito. Vale ad Juſtitiæ, Scientiarum, Tuæque perilluſtris Familiæ præſidium atque ornamentum.

D. Neapol. Idib. Auguſti MDCCLXXIII.

AD-

ADNOTATORIS CATHOLICI PRÆLOQUIUM.

CUm Samuelis Puſendorfii libros de Jure Naturæ, & Gentium novis Typographicis formis Bibliopola quidam Neapoli edere vellet data ei Regia venia, mihi nec opinanti imperatum eſt quaſdam adnotationes ſcribere in ea loca, quæ Catholicæ Religionis divina, atque æterna dogmata aut lædunt, aut poſſe lædere videntur. Imperium eorum, quibus obſequi debeo, defugere non potui; nec licuit mihi, qui noveram noſtrates Adoleſcentes non paucos huiuſmodi librorum lectione delectari. Hos vero, cum libris hiſce, qui novam Moralem ſcientiam bonorum civium inſtitutioni, Reique publicæ beatitati promovendæ accommodam omnes homines ſe docere, aut melius excolere jactitant, fidem facile habuerint, nec Catholicæ Theologiæ placita, nec forte Chriſtianæ Doctrinæ prima elementa vix didicerint (quæ noſtrorum temporum miſerrima, turpiſſimaque conditio eſt) nec ad veras ſententias a falſis ſecernendas idonei ſint, detrimentum potius quam utilitatem ex ea lectione percepturos eſſe facile cogitare potui. Venit etiam mihi in mentem moris illius, quem Origenes Theologorum ejuſdem ætatis multo diſertiſſimus in Alexandrina Schola tenuit, eumque imitari adniſus ſum: quamquam nec ſcientia, nec ingenio ſim cum Origene comparandus; immo ingentem laboris mei molem futuram cogitatione præcipiam. Ille vero ſolitus eſt in Philoſophorum libris ea loca, quæ ad Evangelicam veritatem probandam faciebant, quaſi digito monſtrare, ſuiſque Auditoribus commen-

dare, & quæ contraria videbantur, paucis refellere, aut prætereundo negligere.

Porro eumdem morem heic ſequar neceſſe eſt; quia Ethnicus potius Philoſophus, quam Chriſtianus videri poteſt Puſendorfius, ut libere dicam, quod ſentio. Ne frontem contrahas, oro, antequam acceperis ea, quæ heic mihi dicenda occurrunt. Ac primum quænam de Veri Dei, quem Unigenitus, qui eſt in ſinu Patris, ipſe nobis enarravit, cultu, ſeu de Religione (quæ Chriſtianis univerſis præcipuum & maximum civilis ſocietatis firmamentum, & vinculum huc uſque viſa eſt) verba facit? Ne unum quidem. Ea res ipſi Maſcovio diſplicuit, ita ut hanc maculam ab eo abſterſurus in notam ſecundam lib. 2. Cap. 3. §. 13. pauca quædam, & jejuna verba conjecerit. Num vero ea adjecta verba maculam abſtergant, an magis conſpicuam faciant, alii videant. Ne regeras, oro, Puſendorfium graviter ſcripſiſſe: *Nulla libertas naturalis homini a nobis attribuitur, quæ ſit exemta ab obligatione legis naturalis, imperiique divini* lib. 2. Cap. 2. §. 4. iterum ibidem §. 11. addidiſſe: *In naturali hominum æqualitate nullo amplius vinculo teneri ad ſervandum pactum, quam reverentia erga Deum, & metu mali;* atque ejuſmodi verba alia alibi dixiſſe: nam ego iterum ajo: ergo ne homines, quum opinantur Deum eſſe, qui naturalis legis præcepta imperat, & pœnas in reos infert, omni erga Deum officio defungi putas? Ea de Religione cogitatio adeo abſurda eſt, ut in cujuſpiam mentem difficile, ſed in Chriſtiani Philoſophi animum nunquam venerit. Certe in eo, qui de Jure Naturæ, quod Deus prælucente humana ratione cuicumque homini edixit, libros multos ſcripſit, ejus præcepti, quod officia erga Deum, ſeu Religionem præſcribit, negligentiam excuſare non poſſum; eoque magis Puſendorfio ſuccenſeo, qui libros ſuos Regi Suecicæ offerens agnoſcit Moralis Evangelicæ præcepta ita cum vitæ Civilis indole congruere, ut, cum iis Imperantes æque, ac Cives obtemperent, Reſpublica beatiſſima eſſe debeat.

Hoc amplius: Sacros Libros interdum affert ad quem-

quemdam cultum, ornatumque conciliandum orationi ſuæ, non ad baſim ratiocinationi ſuæ præſtruendam, fulcrumve quærendum, licet iis libris naturale Jus illuſtrari, confirmarique tam ipſe, quam Proteſtantes reliqui confiteantur: immo Philoſophorum, Hiſtoricorum, Oratorum, Poetarumque teſtimonia fere ſemper coacervat, eorumque verba ipſa exſcribit, atque enucleat; Sacrorum vero librorum ſententias raro advocat, ipſa verba fere nunquam exſcribit, nec laudat, ut decet. Hujus rei exemplum huc affero. Cum naturalem legem cuique adulto, ſuique compoti cognitu facilem eſſe, neque ignorari poſſe vellet oſtendere, primo loco Hobbeſii ſui, tum Poetæ Moſchi, Ariſtotelis, Senecæ, & Sinenſis Confucii ſententiam, verbaque exſcribit; vix Chriſti ſententiam Matth. VII. v. 12. permixtim meminit, verba non adfert lib. 2. Cap. 3. §. 13. Eamobrem ejus laudator, atque adnotator Maſcovius graviter ei iraſcitur, *quia Salvatoris præceptum omiſit, quod longe ſanctius eſt, . . . quod religione longiſſime ſuperat illud monitum Sapientiæ Paganæ*. Ex ea ſcribendi ratione, quam Puſendorfius obſervat, duo mala veniunt; Ethnicæ, inquam, Sapientiæ commendatio, divinique utriuſque Fœderis neglectus. Præterea Patres univerſos quo in pretio habet? In omnibus libri primi paginis, ut nunc memini, nequidem unum, in ſecundo libro unius Ambroſii, Lactantiique ſententias leviuſculas bis adfert: iccirco etiam in reliquis Patrum ſententias deſiderari auguror. Atqui ex utriuſque Fœderis locis, Patrumque ſententiis lucem maximam ſibi advocare potuit, qui de Naturæ jure diſſeruit. Nonne Jus illud, quod homines ſemper obligat, quodque corrupta hominum natura, & quotidie ruente in pejus, ex hominum animis pene deletum Deus Legislator reſtituit, utriuſque Fœderis quaſi utramque paginam facit? Nonne jus illud Patres univerſam Chriſtianam plebem docuerunt?

Nec valet illa excuſatio, qua uti ſæpe vult, quum ait in prima Præfat. *Hanc diſciplinam non ſolos Chriſtianos, ſed univerſum mortalium genus ſpectare*; proinde ſacrorum librorum, Patrumque auctoritatem huc

huc non facere. Audio: Ergo, ego inquam, Græci Ariſtotelis, Romani Senecæ, Confucii Sinenſis, Angli Hobbeſii ſententias proferre pro hac tua morali diſciplina ſatius eſt, quam Sanctas Scripturas, Patrumque Doctrinas, quæ veritatem eamdem explicant, licet Scripturas illas divina auctoritate præpollere tute credideris? An forte primos illos Auctores, non Patres ratiocinari ſolitos eſſe contendis? Si huc abjeris, unus Auguſtinus te falſi arguit, ne ceteros advocem; quæ Patrum quidem ratiocinationes apud omnes homines ipſa ſua vi, atque efficacia valent. Unum hoc confugium tibi ſupereſſe video: ais enim Philoſophorum ſententias magno ſtudio te colligere, ſed eas ſcite conſideratas, & probe expenſas te ſequi, vel pro tui ingenii amplitudine refellere. Si huc confugeris, tot illæ ſententiæ improbæ, quas ſecutus es, atque illæ, quarum primus Auctor tute es, te ab eo confugio repellent; tum invito tibi oſtendent melius, tutiuſque Veritatem in Patrum unanimi ſententia, quam in Philoſophicis argutiis invenire potuiſſe. Neque ego hanc tuam nimiam confidentiam probare audeo; qua inflatus non ſolum omnium hominum, qui nunc ſunt, Præceptorem novum, ſed etiam Sapientum omnium, qui ante te fuerunt, ſummum Judicem te jactas: quæ quidem jactantia Philoſophum hominem non decet.

Huc accedit, quod non ſolum ſententiæ non componantur ad Sacrorum librorum, Patrumque normam; non ſolum quidam tacitus utrorumque, in quibus totius Religionis cardo vertitur, neglectus inſinuatur; ſed etiam adoleſcentes aſſueſcant ſentiendo, & ſe accommodando imbecilli Gentium ſapientiæ, quam damnavit Evangelium, delevitque ex animis hominum. Mox alterum ex eo detrimentum oritur: quum enim opinandi libertatem, qua delectari cœperunt, ab Evangelio coerceri, atque in arcto poni noverint, ſacros libros invitos ad ſententias ſuas novo meditato commentario detorquent, vel ad eorum divinam Auctoritatem deprimendam, negandamve excurrunt; quibus quaſi gradibus Atheorum impietas, vel ſaltem Religionis nulla

cura

cura prorepſit, multiſque in locis invaluit.

Age nunc: in primæ Præfationis paginis quaſi in quodam ſpeculo totum Puſendorfii animum, totamque ſententiam videamus. Quem heic ſupra ceteros valde commendat? Hobbeſium, cum quo *in rimanda ſocietatis humanæ, civiliſque compage* paucos Viros doctos comparari poſſe cum animi alacritate, ac voluptate affirmat. Sola, quæ ad Religionem pertinent, dogmata ejus propria, atque horrida excipit: reliquas igitur ſententias ejus Viri, qui ad portentoſas opiniones abiit, qui religionem nullam ex animo coluit, qui Materialiſmum, ut ajunt, in ſuo Leviathane propugnavit, ut potuit; ejus, inquam, Viri ſententias probat, vel excuſare adnititur. Cur ad libros de naturæ Jure ſcribenbos Puſendorfius acceſſit? Ut ejus juris principia, nexuſque omnes meditans, & ſolius ratiocinationis vim adhibens meliora, quam antea de eo Jure ſcriberet. Si in naturalis Juris principia, præceptaque ex ſacris libris, Patriciaque Traditione colligenda, enucleanda; & quandoque Ethnicorum ſententiis confirmanda, exornanda concinniore nexu, atque ordine digerenda, & cum majore ratiocinationis ſuæ vi proferenda incumbat: id animi ſui propoſitum Auctore Chriſtiano dignum vehementer probo. Verum doleo Puſendorfii mentem aliam eſſe: quoniam eo judice ſolius Rationis cum Ratione contentio fert omne punctum: nullorum hominum, vel etiam Theologorum auctoritati locus: quæcumque propoſita eo de Jure quæſtio in Fidei articulum abire non poteſt: in hac morali diſciplina pertractanda ſola ratio pugnat, & vincit. Cur inquam? Iterum ait eamdem naturalem rationem, quæ ſcientiam ex. c. Medicam, Phyſicam, Mathematicam &c. arteſque invenit, eamdem expolire, atque augere ſolam poſſe. Conſectaneum eſt igitur ante Grotium, qui *primus*, ut ipſe ait, *ſeculum ad iſtam Diſciplinam æſtimandam evocaſſe videtur*, aut nullam, aut minimam, aut incertam Juris naturalis, quo Jure univerſi ratione prædití tenentur, notionem in Chriſtianis ipſis ſuperiore ætate fuiſſe. Igitur a Chriſto, qui omnem veritatem Apoſtolos per ſpiritum ſan-

ſanctum docuit, Chriſtiani ea præcepta non acceperunt, quæ in omni vitæ curriculo ſine dubio obſervare debuerunt? Quanam de re heic agitur? Scilicet de iis officiis, quæ Civis ſibi, domui ſuæ, Civitati ſuæ, Patriæ, Principi, omniumque hominum generi præſtare debet. Hæc autem officia quis unquam dixerit Chriſtianos non bene, & recte noſſe, non obſervaſſe melius; neque ex Sacris libris, Patribuſque hodieque haurire poſſe?

Præterea ſibi ipſi Puſendorfius occurrit, qui ſic ait in primis verſiculis §. 13. lib. 2. cap. 3. *Illud manifeſtum judicamus, etſi divinæ literæ liquidius cognoſcendo Juri Naturali plurimam lucem afferant; illud tamen etiam citra iſtud adminiculum per vires rationis homini abs Creatore conceſſæ, & adhuc ſuperſtites poſſe inveſtigari, ac ſolide demonſtrari*. Cui liquet lucem plurimam, liquidioremque Juris Naturalis cognitionem ex iis Litteris nos accepiſſe: cur eo audaciæ progreſſus eſt, ut ſolam rationem affirmet ejuſdem Juris eſſe Judicem? Cur ullam quæſtionem ad Fidem referri negat? Cur ſcientiam quaſi novam appellat? Cur Sacris litteris potius, quam Hobbeſio, Ethnicisque Philoſophis ſententias ſuas non accommodat? Eſt tamen aliud dignum, quod in allata ſententia adnotetur; neque id omnibus eſt obvium. In ea, inquam, Pelagianæ ſuperbæ hæreſis, quæ ſuperſtites rationis vires pluris, quam oportet, æſtimat, virus latet. Naturale Jus vires illas inveſtigare poſſe non nego; ſed eaſdem per ſe imbecillas, multiſque præjudiciis, animi perturbationibus, viciiſque infirmas eſſe me Fides docet; nec ſine præſentiſſima Dei gratia in inveſtigando, ſolideque demonſtrando Jure illo valere. Id Fidei dogma non ſolæ Sacræ litteræ inſinuant; ſed Philoſophorum pene omnium erroneæ quædam ſententiæ, atque ipſum Naturale Jus, quod a Deo revelari oportuit, demonſtrant.

Eſt ultimum, quod in eo reprehendo h. e. Catholicorum Auctorum omnium contemtus; quorum ſententias, quæ ab ſe afferantur, dignas non cenſet, quia eorum alter alterum exſcribit, nec gravem aliquam

quam ratiocinationem exprimit. Bone Deus! Quam truculentus, quam ſuperbus eſt; aut, ut melius dicam, quam vafer. Qui ejus libros perlegit, animadvertit Ethnicis, recentibuſque Ethicis omnem fere operam dediſſe; Catholicorum vero Auctorum ſententias, ipſamque Lutheranam hæreſim vix noſſe; itaque velle elatis quibuſdam verbis id excuſare, id tegere, quod neſcit. Ceterum potuit, ſi vellet, Catholicorum virorum æqualium Paſchalii, Antonii Arnaldi, Petri Nicolii, Jacobi Boſſueti, aliorumque libros legere; quorum unuſquiſque, ſi eruditionis amplitudinem, ſcientiarum apparatum, acre judicium, & ratiocinationis vim, firmitatemque, atque argumenta, in quibus verſati ſunt, & quæ huc facere videntur, perſpexeris, næ pluris a te æſtimandus eſt, quam Pufendorfius, ne quid amplius dicam.

Ergo, inquis, cenſeſne ex Pufendorfii lectione nullam utilitatem venire? Ego non ita cenſeo: nam ſi, ut exemplum afferam, ex Ariſtotelicæ Ethicæ lectione ſemper aliquam utilitatem decerpimus, majorem quidem utilitatem ex Pufendorfio decerpere poſſumus; qui Philoſophorum pene omnium, recentiumque Ethicorum, qui ante eum fuerunt, opiniones, ratiocinationeſque collegit, illarumque judicium inſtituit. Multa non modica Eruditionis ſupellex ejus libros ornat, ea prœſertim, quæ Veterum, Novorumque Populorum mores varios, atque inſtituta recenſet; quæque oculis legentium placet, animumque delectat. Nec illa prætereunda eſt Chriſtiano homini obveniens utilitas ex Pufendorfio refellente opinionum portenta, quæ Hobbeſio, Spinozæque in mentem venerunt; qui duo improbiſſimi homines diſparibus verbis, paribus fere ſententiis, & ſtudiis in convellenda Religione conſenſerunt. Multa quoque ab eo aptius, diſtinctiuſque quam ab recentioribus aliis enucleata, confirmataque ſunt: jamdiu enim in proverbium venit: Ubi intenderis, ingenium valet. Utilitate hujuſmodi legentibus obveniente exiſtimo tolerari poſſe aſperum illud; horridumque dicendi genus, & latinarum vocum inſolentem texturam, atque uſum; quæ inſolentia

ſæpiſ-

ſæpiſſime occurrit. Nam ea orationis vicia adoleſcentibus, qui literis humanioribus erudiuntur, fugienda, & dediſcenda, nunquam imitanda eſſe nemo unus ignorat.

Ne vero Catholica legentium pietas detrimentum patiatur, in Pufendorfium, atque etiam in Adnotatores Hertium, Maſcoviumque illius vitæ compendii auctorem, qui omnes ex ejuſdem Lutheri hæreſi ſunt, adnotationes meas ſcribere juſſus ſum, ut dixi antea; quas Crucis ſigno inſcripto Typographus, monente nemine, ab illis Hertii, Maſcoviique diſtinxit. Forte etiam accidit, ut quædam adnotatione digniſſima mihi exciderint: quam indiligentiam potius Typographo mane, & ſero ad ſcribendum urgenti, quam mihi tribuas, oro.

LE-

LECTORI BENEVOLO

S.

ACCIPENSER iſte non omnium horarum eſt, adeoque nec epulis Tuis inferri debet ſine coronis & tibiis. Exhibemus enim SAMUELIS, Liberi Baronis de PUFENDORF Juris Naturæ & Gentium Libros VIII. quibus Ars omnium nobiliſſima, ut plene & ſolide, ſic polite eleganterque exponitur. Equidem ingenii felicitate, Juris Divini & humani omnis ſcientia, eruditionis accuratione, & venuſtiſſima ſtili concinnitate palmam forte Pufendorfio dubiam reddiderit HUGO GROTIUS. Sed quum belligerantium potiſſimum officiis ordinandis ſcriptum ſit opus immortale de Jure Belli & Pacis, non explet id ſpeciem perfecti Syſtematis. Unde penitus nova fere ſunt, quæ à Pufendorfio toto libro I.. dicuntur, totieſque deinde Grotius ab eodem ſup-

pletur. Præterea argumentis nimis ſæpe Theologicis Grotius vacat, & in iis tractandis ſibi fere ſoli ſapit. Quæ tamen non a quibuſvis dijudicari facile poſſunt, præſertim autem Militibus captu difficilia ſunt, qui Jura Belli & Pacis tanquam gentilem ſibi poſſeſſionem vindicant. Sublimitate porro orationis fit, ut propter ſtili argutias etiam a paucis aliis intelligatur: quum apud Pufendorfium e contrario omnia plana ſint; iſque adeo omnes utilitatis numeros complectatur.

THOMAS quoque HOBBESIUS ſuperiore ſeculo inſignem famam in hoc ſtudiorum genere nactus eſt. Novum enim & inſolitum aliquid polliceri videbatur, quum in libro ſuo de Cive, Jus Naturæ, Methodo ei Geometrarum æmula, exſequendum ſuſcepiſſet. Arridebant ad hæc multis dicta Viri, qui radicitus intuens lupinam hominis naturam, bellum omnium adverſus omnes minabatur, niſi ſuis ſtaretur præceptis. Dum tamen id ſimul agit, ut Poteſtatem Regiam contra cives ſeditioſos tueatur, & homines fanaticos, lentas Imperiis aures abſterreat, ne in Jura Majeſtatis circa ſacra involent, & Divina, Humanaque omnia miſceant; Tyrannidem commendat, qui turbas tantum, & tumultus plebis ſopitum miſſus erat. Quare

re eorum exemplum ſequi deprehenſus fuit, qui baculum curvum nimis flectendo efficiunt, ut in alterum latus emineat, ſuique ſic ſimilis quodammodo idemque & diſſimilis fiat. Ab hoc vero incommodo ſolicite ſibi cavit Puſendorfius, qui Principi dando quæ ſunt Principis, Populo contra tribuens quæ ſunt Populi, ut cetera Jura Majeſtatica pleraque omnia, ſic illud circa Sacra juſtis limitibus circumſcripſit. Hiſce virtutibus Principatum fere inter Scriptores de Jure Naturæ adeptus eſt. Nam qui poſtea has litteras attigerunt, quorum apprime multi ſunt, eorum nemo verecundiæ adeo limites tranſiliit, ut cum ipſo de palma contendere velit, quandoquidem ex hoc fonte cuncti propemodum rivuli eorum manarunt.

De vita ſummi Viri jam alii diſſeruerunt, inter quos exſtant Joannes Fabricius (1) & Niceronius (2), e quibus præcipua delibabo, inſperſis hic illic obſervationibus, quæ mihi ſubnatæ ſunt e lectione Eridis Scandicæ. Natus eſt igitur Samuel Pufendorfius die 8. Januar. An. MDCXXXII. (3) Flôhae, qui pagus Miſniæ non longe abeſt

(1) Bibliothecæ T. IV. p. 133.
(2) Memoires des Hommes Illuſtres Tom. XVIII. p. 224. ſeqq.
(3) Ita legitur Berolini in Epitaphio ejus.

ab Oppido Chemnitio. Patrem habuit Elíam Puſendorfium, Verbi Divini Miniſtrum, qui prout ipſe amabat litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis ætas impertiri debet, filium erudivit, & eumdem deinde flagrantem incredibili cupiditate diſcendi, primo Grimmam, in Scholam Provincialem, deinde vero Lipſiam, tanquam ad mercaturam bonarum artium deduxit. Ubi, quum per annos aliquot, primo ſtudiis, quæ ad humanitatem faciunt, tum Philoſophiæ, dein Theologiæ, & tandem etiam Juris prudentiæ operam ſedulo navaſſet Puſendorfius, Jenam conceſſit, allectus celebritate ERHARDI WEIGELII. Et hunc quidem Analyſin Ariſtotelicam ex Euclide reſtituiſſe non ſine laude commemorat (1), quemadmodum idem Entia Moralia, de quibus Puſendorfio tanta deinde lis cum collegis fuit, Germanico antea ſermone expoſuerat (2), & Puſendorfium ad capeſſenda Juris Naturæ ſtudia ſtrenue ſæpe cohortatus erat (3). Non enim præceptorem eum tantum, verum etiam hoſpitem habuit. Accidit autem, ut eodem hic Muſeo uteretur, in quo antea ſpiritum reddiderat STAHLIUS: unde orta noſtro jocandi

(1) De J. N. & G. L. I. c. 2. §. 3.
(2) ERIS SCANDICA p. . . .
(3) Præfatio ELEMENTORUM Juriſprud. univerſ.

tandi occaſio, quum a Velthemio, Metaphyſico Jenenſi premeretur. *Quin & , inquit* (1), *cum Jenæ eo ipſo Muſeo, in quo Stahlius animam exhalaverat, uterer, quotieſcumque reſpirarem, Atomos quaſdam diſtinctionum, & terminorum Metaphyſicorum videbar deglutire, quibus aër iſte pertinaciſſime infectus erat. Poſtea tamen diverſum cœlum pulveres illos ultro diſcuſſit; & ex tota illa ſcientia id præcipuum remanſit, quod ſciam, eum, qui iſta ſola ſcit, nihil ſcire.* Neque tamen Jenæ ultra annum commoratus eſt, ſed Lipſiam redux factus A. MDCLVIII. Hafniam inde evocatus fuit, ut ſtudiis præeſſet filii Illuſtris COYETTI Legati Svecici. Ceterum Jenæ Lauream Magiſtralem cepit (2), neque ullos deinde alios honores Academicos ambiit: quare a collegis, iiſdemque obtrectatoribus, Schwartzio, & Becmanno ignominiæ cauſſa Magiſter Samuel Pufendorſius adpellatus eſt (3). Poſtremis autem temporibus ſatis liberaliter Lipſiæ vixiſſe videtur. Uſus enim eſt convictu JOANNIS BORNII Jureconſulti, ita tamen ut, ſicuti & antea fecerat, ſolis litteris immoretur; neque in corporis quæ juvenilem ætatem

(1) ERID. SCAND. p. . . .
(2) ERIS SCANDICA, p. . . .
(3) ERIS SCANDICA, p. . . .

tem decent, exercitiis verſaretur, aut more Germanorum peregrinaretur. Exprobrant id ei acerbiſſime Collegæ Lundinenſes, *tu autem*, inquientes, *neque exercitia corporis nobiliora didiciſti*, *neque peregrinaſti* (1). Scilicet uterque & Schwartzius, & Becmannus Belgium & Galliam inviſerant; in qua peregrinatione illud Schwartzio acerbum contigit, quod viaticum ei a crumeniſecis in Hollandia ſubduceretur; quapropter, peregrinandi certus, peregrinationem totam pedeſtri itinere abſolverat, & Pariſiis per ſolum octiduum commoratus fuerat (2). Becmannus autem Polonice ſaltandi arte bellus ſibi homo videbatur, vir alias maximi corporis, terribilique facie; ſolebatque ſaltationibus ſuis efficere, ut Lundini non Matronæ tantum & Virgines, verum etiam ancillæ in conviviis laſſitudine deficerent, & ab eo acquieſcere cuperent (3). Idem Becmannus palæſtræ vehementer operam dediſſe videri volebat; & ſolius animi cauſſa, in magna Studioſorum corona, ſpectante, & pollicem premente PETRO WINSTRUPIO, Epiſcopo Lundinenſi in Aula ejuſdem cum circumforaneo

raneo

(1) ERIS SCANDICA, ibid.
(2) ERIS SCANDICA, p....
(3) ERIS SCANDICA, p....

raneo Laniſta decertavit (1); ſed ſimul, ut ſunt res humanæ, vapulavit non perfunctorie (2).

Hafniæ degens Puſendorſius, recrudeſcente bello, quod inter Danos, & Svecos gerebatur, confeſtim cum omni Legati Comitatu, ipſe enim Coyettus ad Regem Sveciæ excurrerat, cuſtodiæ mancipatur, & in ea per octo menſes detinetur. In hanc conjectus ſolitudinem ad veteres amores revertitur. Itaque Hugonis Grotii perinde ac Thomæ Hobbeſii ſcripta diligenter legit, & inter ſe confert; paullatimque quædam addere, quædam rejicere, pleraque in meliorem ordinem redigere incipit. Quæ enim aliis languorem afferunt, ſolitudo & cuſtodia, ea nobile Puſendorſii ingenium quam maxime acuebant. Inde ſuborta Elementa Jurisprudentiæ Universalis, quæ biennio poſt, quum Hagam Comitum excurriſſet, typis exſcribi ſivit, & dedicavit Carolo Ludovico, Electori Palatino. Inuſitata is Principibus humanitate, litteris, quarum exemplum exhibet Ludovici (3) gratam ſibi fuiſſe hanc dedicationem teſtatus eſt, Puſendorſiumque non ita multo poſt,

(1) Eris Scandica, p........

(2) Eris Scandica, p....

(3) Delineat. Hiſt. Jur. Nat. p. 75.

poſt, ad ſubeundam Profeſſionem Juris Naturæ & Gentium, quam primus omnium in Germania ornavit, Heidelbergam evocat.

VERSATUM ſe ibi dicit Puſendorfius per ſeptennium (1), poteratque ſibi ſua facile ſorte contentus videri, adeo confertim ad eum confluebat flos Juventutis Germanicæ, tum etiam Svecanæ. Verum Lundinum in Scaniam eum invitabat idem Gentis Sveciæ favor, quem Heidelbergæ expertus erat. Eo igitur, arceſſente eum Rege CAROLO XI. conceſſit; & deinde non ipſe minus conſtante Svecorum gratia floruit, quam eorum partibus, & commodis ſtudioſiſſime addictus fuit. Editum hic Lundini Scanorum de JURE NATURÆ & GENTIUM Opus A. MDCLXXII. in quarto, quæ editio omnium eſt emendatiſſima, niſi quod quarta parte auctior eſt, quæ Francofurti ad Mœnum MDCLXXXIV. in quarto prodiit, & quod NICOLAI HERTII annotatis illuſtratur, quæ ibidem A. MDCCVI. & deinceps aliquoties in lucem emiſſa fuit. Erant autem inter Collegas ipſius etiam JOSUA quidam SCHWARTZIUS, ex ordine Theologorum, & NICOLAUS BECMANNUS J. C., quorum neuter ultra

(1) ERIS SCANDICA, p. . .

ultra artis ſuæ compendia ſapiebant. Hi, quum Puſendorfii Auditorium quotidie magis ac magis adoleſcentum ſplendidorum numero efflorefcere, ſe contra in ſolitudine, tanquam in ſcopulis relinqui viderent, invidia viri incenſi, conſilium ceperunt collabefaciendi eum. Adſpergebatur ideo Puſendorfius infamia Heterodoxiæ. Color inde ſumtus, quod qui per VII. Annos Heidelbergæ amice cum Reformatis vixiſſet, & toties HOBBESIUM, Anglum, eumdemque, ut ajebant, Calvinianum laudaret, non poſſet non videri altius imbibiſſe complures Reformatorum ſententias, damnatas ab Orthodoxa Lutheranorum Eccleſia. Detorquebatur huc, quicquid novi ſpeciem haberet in ſcriptis Puſendorfii; ipſeque INDIFFERENTISMI, ut vocant, non tantum contemplatione religionis, ſed etiam exemplo Hobbeſii in doctrina morum arguebatur. Quod ex Inſcriptione atrociſſimi ſcripti Becmanniani inprimis manifeſtum, quæ ita ſe habet: *Nicolai Beckmanni legitima defenſio contra Magiſtri Samuelis Puſendorfii execrabiles fictitias calumnias, quibus illum contra omnem veritatem, & juſtitiam, ut carnatus diabolus, & ſingularis mendaciorum artifex, per fictitia ſua entia moralia (diabolica puto) toti honeſto, & erudito orbi malitioſe, ac ignomio-*

ſe

ſe exponere voluit. Naturalis, ſive brutalis, & gentilis Pufendorfii ſpiritus uſque adeo enormiter ſe exſerit, & perverſa operatur, ut nec diabolum, nec infernum, nec vitam æternam dari impie credat, & dum omnem actionem humanam ſtatuat eſſe indifferentem, boni ac mali nec præmium, nec pœnam futuram, hoc tamen pro Satyrico ſuo ingenio firmiter credit, ſi viris honeſtis, & proximo ſuo audacter, & malitioſe calumnietur, quod ſemper aliquid fecis, ſive mendacii in animis legentium hæreat. Impreſſum A. 1677.

Dirum illud inde exarſit bellum litterarium, quod per XIV. annos pari utrinque acerbitate geſtum eſt; & in quo Schwartzius primum Indicem Novitatum, in Pufendorfii Jure Naturæ & Gentium obviarum conſcripſit, quem deinde Becmannus interpolatum, ut teſtatior eſſet memoria, Giſſæ edidit, donec utrique accederent Fridericus Gesenius, Antiſtes Gardelebienſis, Valentinus Velthemius, Profeſſor Jenenſis, Jo: Joach. Zentgravius, Theologus Argentoratenſis, cum Joanne Scherzero, & Valentino Alberti, Theologis Lipſienſibus, inter quorum certamina Carolus quoque Schalrenschmidius in armis fuit, ægre ferens, Germaniam a Pufendorfio Rebuſpublicis Irregu-

regularibus accenſeri. Quarum contentionum Hiſtoriam diligenter expoſuerunt Jo: FRID. LUDOVICI (1) & CHRISTIANUS THOMASIUS (2).

A Danis interea capitur Lundinum, & Malmogiæ tempore obſidionis ejus deliteſcere (3) cogitur Pufendorfius: unde tandem Holmiam vocatus, & defuncto Loccenio, Conſiliario, & Hiſtoriographo Regio ſucceſſor datus eſt (4). Quodſi gubernator præcipua laude fertur, qui navem ex hieme, marique ſcopuloſo ſervat; cur non ſingularis ejus exiſtimetur prudentia, qui ex tot tamque gravibus procellis Academicis ad incolumitatem pervenit. In quo munere in primis Commentariis de Rebus Svecicis ſub GUSTAVO ADOLPHO, tum vero vita CAROLI GUSTAVI Svecorum Rege litteris mandata vehementer illuſtratus fuit. Tandem Berolinum arceſſitus Hiſtoriam FRIDERICI WILHELMI M. Electoris Brandenburgici conſcripſit; & hoc quoque æterno opere inter Hiſtoricos Pragmaticos TACITIS, & THUANIS accenſeri meruit. Depromta autem,

(1) In Delineat. Hiſtor. Jur. Nat. p. 73. ſeqq.
(2) In paulo pleniore Hiſt. Jur. Nat. p. 90. ſeq.
(3) ERIS SCANDICA, p. . . .
(4) ERIS SCANDICA, p. . . .

autem, ut Holmiæ, ſic Berolini pleraque ex Aularum Regeſtis fuere. Inter quæ quum in poſtremo opere Sereniſſimæ Domus Brandenburgicæ Arcana quibuſdam evulgari viderentur, pleraque libri exemplaria Aulæ juſſu immutata fuerunt: Unde hodie rariora ſunt, quæ illibata manſere. Quo pertinent ſequentes verſiculi:

Principis invicti virtutem arteſque Miniſtrum
Quæque bona e foralis geſta petita fide.
Non ſine judicio Scriptor dum prodit & ornat
Quæ fugienda notat, quæque ſequenda docet.
Non hoſtis bene facta premit cenſura maligna
Non ſocii errores gratia blanda tegit,
Qui ſapit Hiſtoricum communes ſervat in uſus
Nec temere arcanum ſupprimit Aula ſuum.

Poſtremo a Rege Sveciæ A. MDCXCIV. Liberi Baronis dignitate auctus fuit Puſendorfius, & non ita multo poſt Berolini rebus humanis vale dixit die 26. Octobris anni ejuſdem.

SED

Sed redeo ad Jus Naturæ & Gentium. Quæ igitur ſunt eæ præcipue dotes, quas in hoc libro viri eruditi ſuſpiciunt? Ingenium verſatile, judicium acre, perſpicuitas eximia, eruditionis cum veteris, tum recentioris copiæ immenſæ, genus dicendi nativum, & dulce. Ita autem rationes ſuas compoſuerat Auctor, ut primo omnium exponeret Naturam Entium, ſive Modorum Naturæ humanæ Moralium, qui motibus Phyſicis ab ente intelligente, qualis eſt homo, ſuperadduntur, ad temperandam libertatem actuum voluntariorum. Pergit deinde ad certitudinem diſciplinarum moralium, & eas utique demonſtrari poſſe, oſtendit. Qui ante Grotium de doctrina morum ſoliciti fuerunt, ad unum fere omnes Theologi erant, qui ſua intereſſe putabant, hanc artem in recondito haberi, ut in doctrina morum, a ſe, tamquam e tripode Apollinis, deciſiones omnes peterentur. Quod regnum eorum morale in Germania ab Auctore hac nova arte everſum fuit. Demonſtrationis autem vocabulo laxius utitur, id omne pro demonſtrato habens, quod ex probe ſtabilitis propoſitionibus fundamentalibus prono alveo deducatur. Fruſtra igitur hic Geometrarum Axiomata, Theoremata, & Corollaria quæſiveris. Deſunt enim hæ ſpinæ horto

to noſtro, & cum iis, quicquid apud Geometras triſte & aridum eſt, quorum loco omnia hic naturali pulchritudine eniteſcunt. Tranſit deinde PUFENDORFIUS ad actiones morales ipſas, & poſtquam Naturam, Originem, & Formam earum docuit, commonſtrat, non convenire Naturæ, & indoli hominis, ut vivat ſine lege, ſed potius ingenio ejus congruere, ut quamdiu Inſtitutis Civilibus caret, ſecundum Jus Naturæ agat. Explicatur poſtea, quid ſit Jus Naturæ, cujus præcepta in duos faſciculos colliguntur, quorum alter officia hominum erga ſe ipſos, alter officia erga alios complectitur. Incidit autem Auctor in quorumdam reprehenſiones (*), quod omiſerit officia erga Deum. Supplevimus huc pertinentia L. II. c. 3. §. 15. n. 2. idque eo confidentius, quod Puſendorfius ipſe Officiis Hominis & civis inſeruit caput de Religione Naturali, ad quod pulchra ſunt quæ nuper monuit Celeberrimus eorum Interpres, Dn. EVERARDUS OTTO. Hypothetica deinde hominis Officia partim in Statu Naturali, partim in Statu Oeconomico, partim in Statu Civili conſiderat AUCTOR. Iſtius, Status Naturalis contemplatione agendum ei erat de Pactis, de Ser-

(*) ERIS SCANDICA, p. . . .

Sermone, de Jurejurando, de Acquirendo Dominio, de Pretio denique, & de Contractibus. In quibus quidem omnibus ſi quis lædatur, in Statu Naturali, jus ſuum ſolis armis exſequi poteſt. In Statu Oeconomico, officia conjugum mutua ſubducuntur, ut & ea, quæ inter parentes & liberos, dominos & ſervos intercedunt. Laſcivire non paucis AUCTOR viſus eſt in capite de Officiis Conjugum, in primis quum Polygamíam quoque Juræ Naturæ licitam cenſeret. Quare ipſi quoque a CHRISTIANO VIGILE, ſeu, ſi mavis Friderico Geſenio tributus fuit SINCERI WAHRENBERGII dialogus de Polygamía. Sed, ut ipſe PUFENDORFIUS ſatis docuit (1), innocuam, ſi juſtis limitibus circumſcribatur, ſententiam ſuam eſſe, eo quod Polygamía, licet illa omnibus Divinis Legibus abſolute & ſemper fuiſſet permiſſa, tamen legibus civilibus, tanquam pleriſque civitatibus exitioſa proſcribi deberet, & inter Chriſtianos pauciſſimi dentur, qui duas, pluresve uxores ſimul habere vel cupiant; ita verus Dialogi Auctor eſt JOANNES LYSERUS (2). In poſtrema denique parte hujus Operis,

b quæ

(1) ERID. SCANDICÆ, p. . . .

(2) De quo conferri poſſunt P. BÆLIUS in Dictionario Hiſtorico-Critico, Articulo LYSERUS, & CHRISTIANUS THOMASIUS in paullo pleniore Hiſtoria Juris Naturalis, p. 94.

quæ ad Statum Civilem pertinet, illuſtratur Jus Publicum univerſale. Expoſita enim origine, & Natura Civitatis, jura Summorum Imperantium, quæ appellari ſolent Majeſtatica, recenſentur, & illuſtrantur. Succenſebatur autem Auctori a quibuſdam, quod, præeunte Hobbeſio, neminem Criminis reum ad pœnam ſubeundam obligari tradidiſſet, cui ſententiæ deinde inter ceteros ſubſcripſerunt CHRISTIANUS THOMASIUS (1), & NICOLAUS HIERONYMUS GUNDLINGIUS (2). Sed hunc quoque errorem refutavimus (3).

NULLA autem pars hujus Operis magis inimica, & infeſta ſenſit virorum doctorum judicia, quam qua utrumque Auctoris proponitur Principium, ſive propoſitio cardinalis, ex qua concluſiones deinde omnes deducendæ erant. Eorum alterum principium *eſſendi*, alterum principium *cognoſcendi* vocari ſolet. Illud AUCTORI in *Voluntate Divina*, hoc in *Socialitate* quæritur. Contra prius cælum & terram, inter ceteros, movit VELTHEMIUS, indignatus, ſic ſibi eripi Honeſtum & Turpe *per ſe* & *antecedenter* ad Voluntatem Divinam tale, in quo ſolo, tamquam in ſacra ancora, conſiſtere antea Doctrina Moralis omnis videbatur. Et ſane non im-

(1) Fundam. J. N. & G. p. 197.
(2) In via ad Jus Naturæ, p. 445.
(3) In nota 6. ad L. 8. c. 3. §. 4.

immerito Tyrannicum vocabatur Principium Puſendorfii, quod improvide Hobbeſio, ſuæ cauſſæ ſervienti, & omne juſtum ex Principis voluntate metienti, ſublegiſſet. Si enim recte humana imbecillitas quicquid in ſe præſtabile eſſe obſervat, id omne Deo, omnium opifici, & dominatori, in eminentiſſimo gradu tribuit; unio ſane abſolutiſſima ſimul poni debet perfectionum Dei omnium, nihilque velle fingi Deus poteſt, niſi quod conveniat Naturæ humanæ. Nam qui liberrimus eſſe dicitur, idem & ſapientiſſimus eſt, & qui juſtiſſimus, idem & optimus, nec opinione diſtrahi poſſunt, quæ natura cohærent. Seduxit AUCTOREM ab hoc temperamento Hobbeſii amor, & cum eo conjunctum ſtudium nimium, receptis ſententiis contradicendi, & ſemel dicta præfracte tuendi cupido. Adgnoſcit enim L. I. c. 2. §. 5. *Entia moralia pleraque ut inducerentur, poſtulaſſe ipſam hominis conditionem a Creatore Optimo Maximo eidem pro bonitate, & ſapientia ſua adſignatam*, & paullo poſt, *Actus, de quibus naturali lege diſponatur, intrinſecam habere vim ad ſocialitatem, etſi ut iſti actu exiſtant libera hominum voluntas efficiat*, & in §. 6. verſus finem *entia moralia non ex neceſſitate abſoluta, ſed hypothetica, poſita ea conditione, quam homini præ reliquis ani-*

mantibus Deus libere adſignaverit, *repetit*, eoque ipſe ſententiæ noſtræ quodammodo ſubſcribit, niſi quod deinde in alia omnia ſecedit.

VERUM ut fulcienda fuit AUCTORIS propoſitio fundamentalis, quæ principium eſſendi dicitur; ſic per ſe ſtat principium ejus cognoſcendi, quod eſt Socialitas. Non commemorabo, commendari id veterum Philoſophorum calculis † nec dicam, præceptum Chriſti, quo proximum diligere jubemur ſicuti noſmetipſos, in ſanctiſſimam reſolvi ſocietatis legem. Sufficit ex ejus ſtudio, mediantibus aliis præceptis, duci poſſe Officia omnia Juris Naturæ erga alios, & noſmetipſos, quatenus hæc Juris perfecti ſunt, & ad ea obſervanda cogi poſſumus. Officia enim erga Deum hic ſeponi ſupra monitum fuit. Vel ſic tamen AUCTOR L. II. c. 4. §. 3. animum religione imbuendum eſſe ſuaſit. Quidni enim conſtantius quis, id, quod ſuarum eſt partium recte & ordine faciat, qui Deum, remuneratorem virtutis, ſcelerum vindicem colat, &, reverentia Divini Numinis, ſtudium Socialitatis exerceat, quam qui bene & male facta ex præſenti utilitate æſtimet, & cuncta ſibi permiſſa credat, quæ vindictæ humanæ ſubduci poſſe confidat: de quo merito dixeris.

Sit

Sit ſpes fallendi, miſcebit ſacra profanis.

Equidem non ignoramus, pleroſque Doctores Juris Naturæ recentiores, ingenii exercendi cauſſa, aut, ut altius, quam majores ſapere viderentur, damnata Socialitate, partim alias propoſitiones fundamentales excogitaſſe, partim nullum ejuſmodi principium admittere voluiſſe. Sed hi vel aliis verbis idem dicunt, quod præ ſe fert Socialitas, vel diſciplinæ terminos, modo ampliando, modo contrahendo; in alia eam latitudine conſiderant, vel denique vitrea fracta afferunt, ne caſſa quidem nuce digna, eoque ſomniare magis quam diſſerere videntur. E contrario qui nullum dari principium contendunt, eos a via veri hic fere error deduxit, quod exiſtimarent, immediate ſtatim ad tale principium de omnibus quæſtionibus judicium ferri debere. Quod tamen non magis diſciplinæ noſtræ indoles patitur, quam ſi faber catenam fabricari velit, cujus annuli omnes ex annulo principe pendeant. Potius & hic, niſi quis ſcopas diſſolutas, & arenam ſine calce malit, ſtudiorum admittendi ſunt gradus, ut pedetentim deſcendendo, omnes ex fonte concluſiones deducantur, & in eumdem, ſi retrogrediaris, pedetentim refluant.

Atqui, inquis, vel ea ipſa, quæ modo laudaſti, Officia erga noſmetipſos parum con-

 grue

grue ex Socialitate derivari videntur. Vincunt enim quoties cum iis, quæ aliis debemus colliduntur, adeoque Socialitate antiquiora ſunt, & proinde illis præponi, non ex iis derivari debebant. Sic ratiocinari video JOANNEM NICOLAUM HERTIUM V.C. (*) Sed fallitur Dominus HERTIUS. Socialitas enim non ex aliis tantum, ſed aliis & nobis ſimul conſiſtit, &, ut in colliſione, ea erga alios, iis erga noſmetipſos cedunt, ſic utraque Socialitati rectiſſime ſubordinantur in ceteris eorum partibus. Sic enim eos, qui infeſtas ſibi manus inferre voluerunt, naturali ratione recte punimus, quod cædes ſui ipſius Socialitati repugnet. Qui, ſi cauſſentur in eas ſe redactos fuiſſe anguſtias, ut Socialitati prodeſſe ſe poſſe diffiderent, inſanienti ſapientiæ eorumdem ſic occurritur, ut dicamus, poteris prodeſſe Socialitati exemplo fortitudinis, conſtantiæ, & patientiæ, ſi quamvis crucieris, ſi quamvis uraris, ſi in Phalaridis quamvis tauro ſis, ſtationem tamen tuam tuitus fueris, donec te avocet, qui te in ea poſuit, Deus Optimus Maximus.

MORTUI ut terræ mandentur, niſi cadavera eorum publice exponi ſceleris interdum gravitas poſtulet, ex lege Socialitatis quoque ad

(1) De Socialitate primo Juris Naturalis principio, Sect. II. §. 8.

ad Officia humanitatis refert AUCTOR L. II. c. 3. §. 23. quum ad Jus Gentium voluntarium Jus Sepulturæ retuliſſet Grotius. Atque hic quoque recte rationes ſubducit PUFENDORFIUS. Obeſt enim fœtor cadaverum ſuperſtitibus, eaque dum ſepelimus, tenero illi mentis noſtræ conſulimus, quo homo vivus ſemper horret adſpectum hominis mortui. Similiter ſævitia in beſtias contemplatione ſocialitatis recte interdicitur ab AUCTORE L. IV. c. 3. §. 6. Aliis enim prodeſſe poſſunt, quibus nos, dum ea enecamus, ſuperſedere nos poſſe credimus, & in ſui ſimiles ſævi eſſe ſolent, qui ſævitiæ in brutis adſueverunt.

IGITUR finibus, quos ſibi conſtituit AUCTOR ſatis *adæquatum* eſt principium Socialitatis. Utinam idem, inſtas, non eſſet *obſcurum!* Capere enim te negas, ſi quando collidantur officia majoris, & minoris Societatis, utrius commoda præferenda ſint, & utrum officio tuo ſatisfeciſſe videaris, ſi Societati, cui adſcriptus fueris, prodeſſe ſategeris, dum damnum paras Societati majori. Atqui pro Auctore hic reſpondebit M. ANTONINUS ex ea ſecta Philoſophus, quæ & ipſa Socialitatis ſtudium commendare ſolebat: Ἡ δὲ ἐμὴ, inquit is L. VI. §. 44. φύσις λογικὴ καὶ πολιτική· πόλις καὶ πατρὶς, ὡς μὲν

 Ἀν-

Ἀντονίνῳ μοι ἡ Ῥώμη, ὡς δὲ ἀνθρώπῳ ὁ κόσμος. Τὰ ταῖς πόλεσιν οὖν ταύταις ὠφέλιμα μόνα ἐστί μοι ἀγαθά. *At Natura mea rationis eſt compos, & civili ſocietati accommodata. Civitas mihi eſt & patria, quatenus quidem Antoninus ſum, Roma: quatenus homo, mundus: hæc igitur tantum mihi ſunt utilia, quæ his civitatibus conducunt*. E quibus apparet, primum minoris Civitatis commoda curare nos oportere, tum, & ſi fieri id poſſit, majoris: neutri autem ulla ratione niſi laceſſitos injuria damno eſſe debere.

Displicuit porro nobis, quod diſſimulare non poſſumus, Auctor, quando vitæ futuræ expectationem, & animæ immortalitatem, qua nullus locus in tota Philoſophía magis eſt neceſſarius, in Jure naturæ ſeponit. Facit id primo in Offic. de H. & C. §. 8. *Quanquam animus*, inquit, *hominis* (*non ſolum*) *ardenti cum affectu immortalitati velut immineat, ſuique deſtructionem vehementer averſetur; atque inde apud pleroſque gentilium inoleverit perſuaſio de animæ a corpore ſeparatæ duratione, & quod tunc bonis bene, malis male ſit futurum; ejusmodi tamen circa hæc perſuaſio, in qua animus hominis plane, & firmiter adquieſcere poſſit, ex ſolo Dei verbo hauritur*. Idem in hoc opere profitetur, quum L. II. c. 3. §. 19.

Digitized by Google

virum fortem ex conſimili ratione intelligi poſſe, ait, *etiamſi ab immortalitate animæ abſtrahatur*.

QUANTOPERE vel his quinquaginta annis proximis in confirmanda animi immortalitate laudabiliter elaboraverint Philoſophi, & adhuc elaborent, omnibus notum eſt. Præcipua tamen ratio, a qua parum abeunt, quæ hodie dicuntur de Monade, & Ente ſimplici, ac Indiviſibili, PUFENDORFII ætate jam omnibus cognita erat. Petitur ea inde, quod Cogitatio non ſit Modus Subſtantiæ *extenſæ*, ex qua æque certos nos eſſe quidam contendunt, mentem poſt corporis diſſolutionem ſuperſtitem fore, ac ubi valemus, certi ſumus, ſequenti nos momento ſuperſtites fore (*). Accedunt aliæ rationes ſecundariæ, veluti quod immortalis ſit anima, quæ æternitatem metitur, quæ complectitur infinitum, quæ in cœlum penetrat, & deſcendit in terræ abyſſum, quæ denique fruitur contemplatione Immenſitatis Divinæ. Neque tamen his omnibus utitur AUCTOR noſter, ſed ſatis habet adduxiſſe deſiderium immortalitatis, conſenſum gentium, quæ non penitus extra mores projectæ fuerint, & Juſtitiam Divinam, qua quum malis hic ſæpe bene,

(*) Add. BASLII Dictionarium Hiſtorico-Criticum Art. Lucrece.

bene, bonis male ſit, vitam multi futuram ſperaverint, in qua, inverſo rerum ordine, malis male, bonis bene, futurum ſit. Imo hoc poſterius argumentum ipſe frangit, dum L. II. c. 3. §. 19. *nondum liquido probatum eſſe ait, quodlibet recte factum neceſſario aliquo præmio extrinſeco eſſe mactandum*. Depravatum ergo & hic judicium Auctoris lectione HOBBESSII videtur, utpote qui non tantum animam extenſam eſſe, blaterat, ſed ultra progreſſus, plane quidquam dari negat, quod extenſum non ſit, Leviathanis c. 4. Fateor vel ſic impium videri ipſi PUFENDORFIO L. II. c. 3. §. 19. ſi quis neget animæ immortalitatem; eamque ex Verbo Divino luciſſime intelligi, eumdem adgnoſcere in Præfat. Officiorum d. l. Sed hæc quidem purgandæ huic noxæ minime ſufficiunt. Nam, ſi vel poſſibilis tantum eſſet animæ immortalitas, rationem ejus haberi in Jure Naturæ noſtra intererat, quia per eam adſtringitur obligatio interna, qua Dei reverentia in officio continentur homines: tantum abeſt, ut in tanta graviſſimorum argumentorum copia, omiſſis palmariis, elevatis ceteris, animæ immortalitatem tanquam ſententiam minus neceſſariam ſemovere deberet. Non obſunt hæc hominibus quidem Chriſtianis, qui, ut in Reſurrectione

cor-

corporis, certi ſunt, futurum, ut corpus natura mortale, & corruptibile, induat immortalitatem, & perduret in æternum; ſic idem de anima, etiamſi eam natura mortalem eſſe opinarentur, credere poſſunt. Sed *omnis* religionis hominibus, quotquot rationis uſu pollent, ſcribere ſe profitebatur AUCTOR, ideoque omnium etiam hominum animis vinculum ei injiciendum erat, quo ad morum innocentiam, integritatem, & ſanctitatem obligarentur. Quæ quanquam ita ſunt, non tamen ideo ſecum pugnat PUFENDORFIUS, quando vim jurisjurandi in jure Naturæ admittit. Eſt enim id adhuc validum ſocietatis vinculum, quatenus Deus perjuros etiam in hac vita punire intelligi poteſt, iidemque pœnis humanis obnoxii ſunt.

ULTIMUS locus de AUCTORIS noſtri virtutibus, & vitiis ad eruditionem ejus pertinebit. Interiorum enim litterarum laudem ei negat BOECLERUS (1). Nam quum apud Illuſtr. Boineburgium de Elementis ejus Juriſprudentiæ univerſalis judicium ferret, conſtare ſibi ajebat (2) invictis argumentis, Pufendorfium in lectione veterum non tam verſatum eſſe, quam jactitet. Neque ſe

(1) In Epiſtola, quam poſt HABERKORNIUM edidit THOMASIUS ad calcem paulo plenior. Hiſt. Jur. Nat. p. 179. ſeq.

(2) IBID. p. 182.

ſe temere hic decipi addit, utpote qui nimis diu hoc ſaxum voluerit. Intelligi enim Ariſtotelem, Platonem, & alios ſapientes Græcos Puſendorſio non niſi alieno ore loquentes, interpretes autem ipſorum Græcos, infinita doctrina plenos, Poetas porro cum doctiſſimis Scholiaſtis Græcis, omne denique genus Scriptorum Græcorum ne a limine quidem ei ſalutatos eſſe. Pauca dari, quæ de Latinis habeamus. At Græcorum theſauros immenſos, & inexhauſtos eſſe. Confirmantur hæc eo, quod Ariſtotelis, Platonis, & ceterorum Græcorum Opera in his quoque libris ſæpe Latine tantum, interdum perfunctorie (1) adducuntur, & tot præterea loca a Puſendorſio excitantur ad rem nihil facientia, ut ex Florilegiis ſapere videri poſſit. Idem denique in interpretando loco Xenophontis, imperitiæ ſermonis Græci L. IV. c. 11. §. 10. manifeſtus reus videtur. Locum XENOPHONTIS ex Hiſt. Gr. L. III. c. 3. §. 1. 2. Edit. Oxon. exhibeo. Αντέλεγον, inquit, περὶ βασιλείας, Λεωτυχίδης, ὑιὸς φάσκων Αγιδος εἶναι, Αγησίλαος δὲ ἀδελφός. Ειπόντος δέ τοῦ Λεωτυχίδου· ἀλλ᾽ ὁ νόμος, ὦ Αγησίλαε, ὀυκ ἀδελφὸν, ἀλλ᾽ ὑιὸν βασιλέως βασιλέυειν κελέυει· ἐι δέ ὑιὸς ὢν μὴ τυγ-

(1) Veluti PLATONIS T. I. pag. 97. PHILOSTRATI P. 447.

τυγχάνοι, ὁ ἀδελφὸς βασιλεύει ἐμὲ ἂν δέοι, ἔφη ὁ Ἀγησίλαος. πῶς, ἐμοῦγε ὄντος; ὅτι ὃν τινα καλεῖς πατέρα, οὐκ ἔφησε εἶναι ἑαυτοῦ. ἀλλ' ἡ πολὺ κάλλιον ἐκείνου εἰδυῖα μήτηρ καὶ νῦν ἔτι φησίν. ἀλλ' ὁ Ποσειδῶν ὡς μάλα σοι ψευδομένῳ κατεμήνυσεν, ἐκ τοῦ θαλάμου ἐξελάσας σεισμῷ ἐς τὸ φανερὸν τὸν σὸν πατέρα. συνεμαρτύρησε ταῦτ' αὐτῷ καὶ ὁ ἀληθέστατος λεγόμενος χρόνος εἶναι· ἀφ' ὧν γάρ τοι ἔφυγε, καὶ οὐκ ἐφάνη ἐν τῷ θαλάμῳ, δεκάτῳ μηνὶ ἐγένου. Negat in iis Ageſilaus, Leotychidem, qui ſe Agidis filium perhibebat, ſucceſſorem ejus in Regno eſſe poſſe, quatuor ex cauſſis. Primo, quod Agis Leotychidem filium ſuum eſſe negaſſet, tum quod idem mater ejus profiteatur, quæ rem longe certius ſciat: porro, quod Neptunus, ut Leotychidem mentiri indicaret, patrem ejus terræ motu e cubiculo in hominum conſpectum expulerit, & quod, poſt illud tempus quo pater ejus adulter fugerit, Leotychides menſe natus ſit decimo. Horum autem verborum ſummam ſic refert Pufendorfius d. l. *Apud Xenophontem Ageſilaus Leotychidæ ex hiſce rationibus controverſiam movet, quod aliquando pater eum eſſe ſuum negaſſet, quod patre eſſet formoſior, quod decimo menſe poſt ultimum congreſſum Agidis cum matre foret natus, quod Agis matrem ipſius thalamo expuliſſet.* In qui-

quibus quatuor rationibus a Xenophonte adductis, ſola prima recte ſe habet, ſecunda plane a verbis ejus abit, tertia autem, & quarta ſenſum eorum invertit, & quæ in tertia de decimo menſe dicuntur, ut conſtet Leotychidam eſſe filium adulteri, eo detorquentur, ut conſtet, eum non eſſe filium Agidis; que denique in quarta de Neptuno adulterum propulſante referuntur, fruſtra Agidi matrem expellenti tribuuntur.

VERUM Pufendorfio non exiguam ſermonis Greci facultatem fuiſſe, indicio ſunt JOANNIS MEURSII Miſcellanea Laconica, ſive variarum Antiquitatum Laconicarum libri IV. & LAUREMBERGII Græcia Antiqua, quod opus utrumque ab eo Amſtelodami editum fuit MDCLXI. in quarto. A placitorum porro Moralium Doctore nemo æquus judex tam exactam Linguæ Græcæ requiſiverit notitiam, quam a Grammatico, quem ſolum omnia Scholiaſtarum ſcrinia excuſſiſſe oportet. Latine ſubinde Scriptorum Græcorum verba exhibendo, Lectoribus conſulere voluit PUFENDORFIUS, quorum multi Græca horrent, & qui rariſſime damnum fecerunt, quum fere omnes hi loci recte translati ſint. Quod ſi ſemel & iterum in exhibenda Græcorum ſententia falſus eſt AUCTOR; facile in immenſa locorum copia excuſatio ei parari

rari poteſt ab humana imbecillitate:

Namque ubi plura nitent in carmine, non ego paucis offendar maculis, quas aut incuria fudit, aut humana parum cavit Natura (*).

Flores, qui ab argumentis, quorum cauſſa adducuntur, alieni ſunt, æque facile e penu Auctoris quam e Florilegiis deprompti eſſe poſſunt: & quicquid id ſit, dandum eſt aliquid Auctori, acerbum judicium Boecleri a ſe amoliri cupienti. Locum denique Xenophontis veriſimiliter non inſpecto Xenophonte, ex alio quodam Scriptore Latino recentiore hauſit, qui Græcorum ſenſum ſola divinatione adſequutus ſibi videbatur.

Atque hæc quidem de Pufendorfio, ejuſdemque Juræ Naturæ & Gentium celare Te noluimus Benevole Lector. Jam, quid ipſi in hoc opere præſtitĕrimus, ut indicetur, expectas. Prima igitur nobis cura fuit, ut labes, quæ poſt Hertii curam contextui adhærebant, quanto poſſent, eluerentur ſtudio. Deinde ſoliciti fuimus, ut Auctorum, quos Pufendorfius laudat, opera per capita & paginas, quam ab ipſo fit, deſignarentur accuratius. Porro in id incubuimus, ut ejuſdem ſententias, quoties veræ eſſent, confirma-

(*) Horat. de Art. Poet. v. 351. & ſeq.

firmaremus, non quod Deus quidam ἀναμάρτητος nobis videretur Auctor noſter, ſed quod deprehendiſſemus, quoſdam male ſæpe mentem ejus percepiſſe, alios contradicendi libidine complura ſine cauſſa damnaſſe. Quæ autem recta nobis videbantur, ea collatis præcipue Legibus Divinis, & Romanis illuſtravimus. Et Scripturæ quidem S. conſenſu Jus Naturæ non tantum colluſtratur, verum etiam confirmatur. Romani autem Juris æquitas facilius exigitur, ſi inſtituta ejus ad normam Juris univerſalis examinentur. Quæ quidem æquitas potiſſima ejus pars eſt, quum eam propter receptum ſit Jus Quiritium, & placita arbitraria, quæ in eo occurrunt, veteri Reipublicæ Romanæ plerumque propria ſint. Novi, multos etiam in applicatione forenſi Juris Romani, arbitraria naturalibus miſcere: ſed hi fere Bartoli glandibus veſcuntur, pane reperto, Jurisque diſciplina non ad juvandam ſocietatem humanam utuntur, ſed ad peſſundandos alios, quorum fortunis inhiant. In quorum hominum manibus ſi leges Corporis Juris Juſtinianei videas, recte eas compares dentibus Draconis a Cadmo interfecti. Ut enim ex his armatorum multitudo prognata, quæ inter ſe domeſtico bello conflixit; ſic ex fragmentis Jureconſultorum, & Conſtitutionibus Principum,

cipum, illotis quando manibus tractantur, innumeræ in dies lites, eædemque ſuperfluæ naſcuntur.

- - - Creſcitque ſeges clypeata virorum.
Exemploque pari ſunt omnis turba, ſuoque
Marte cadunt ſubiti per mutua vulnera
fratres (*).

Inſeruimus noſtris Annotationes NICOLAI HERTII, cum, quod profectæ a manu viri perelegantis, & pereruditi ingenii, tum quod plenæ eſſent Philologicæ, Hiſtoricæ, & Juridicæ, ejuſdemque Pragmaticæ Lectionis. Quæ autem a Celeberrimo Viro, JOANNE BARBEYRACO, qui Pufendorfium, & omnem rem litterariam dudum ſibi meritis devinxit, tradita fuerunt, in præſtantiſſimis Commentariis ad verſionem Gallicam Operis noſtri, ejus meſſis præcipuam partem non malo, ſed bono carmine in horrea tua excantavimus, adeo libero ceterum ſtilo, ut plus addidiſſe, quam ab eo nos accepiſſe jure meritoque dicamus. Indices tres, unus *Auctorum*, alter *rerum*, tertius *Eridis Scandicæ* quoque nova ratione a nobis adjecti ſunt, quoniam Pufendorfius iis non amplius carere poſſe videbatur.

c SE.

(*) OVIDIUS Metam. L. III. v. 110. 122. 123.

SERENISSIMO, POTENTISSIMOQUE

PRINCIPI, AC DOMINO,

D O M I N O

CAROLO XI.

SVECORUM, GOTHORUM,
VANDALORUMQUE REGI,

AC PRINCIPI HÆREDITARIO,

MAGNO PRINCIPI FINLANDIÆ,

DUCI SCANIÆ, ESTHONIÆ, LIVONIÆ, CARELIÆ,
BREMÆ, VERDÆ, STETINI, POMERANIÆ,
CASSUBIÆ, ET VANDALIÆ,

PRINCIPI RUGIÆ,

DOMINO INGRIÆ, ET WISMARIÆ, NEC NON
COMITI PALATINO RHENI, BAVARIÆ,
JULIACI, CLIVIÆ, ET MONTIUM DUCI,
ETC. ETC. ETC.

SERENISSIME, AC POTENTISSIME REX, DOMINE CLEMENTISSIME.

NON longe ſunt arceſſendæ rationes, REX AUGUSTISSIME, quas excuſandæ audaciæ meæ debeam allegare, quod huncce librum MAJESTATI TUÆ conſecrare ſuſtineam. In ſapientiſſimis legibus, quas populo ſibi quondam peculiariter dilecto ferre dignatus eſt Deus, Ipſe ſibi vindicabat prima quæque fœcunditatis ſpecimina non animalium duntaxat, ſed & quæ mortalium provocata labore terra quotannis profunderet: ſcilicet, quod fas eſſet, antequam ipſi eas res uſibus ſuis applicarent, publice profiteri, omnem iſtam naturæ ubertatem Dei beneficium eſſe; illum

animantibus vires ſeſe multiplicandi, agris, & arboribus fructus protrudendi inſeviſſe; Ejuſdem dono feliciſſima ſe regione potitos. Quin & mortales inter venerationis, aut ſingularis affectus argumentum habetur, primitias ſelectiorum fructuum offerre, queis poſt tarde labentis anni moras ipſa novitas lenocinatur. Gratioſo primitiarum nomine, & hicce liber ad MAJESTATIS TUÆ delubrum deponitur; primus quippe ingenii fœtus, in CAROLINA TUA conceptus, editusque, qui publicam eruditi Orbis lucem ſubire non formidet. Eo impenſius propitiam MAJESTATIS TUÆ auram ſibi exoptat, quod prout iſta allubuerit, ita vivacitatem ſibi, fatùmque præcepturus ſit; poſtquam ex eo ſolo, quod ad tanti argumenti illuſtrationem ingenium, aut induſtria mea conferre potuit, applauſum ſeculi ſperare, ambitioſum plane, & improbum foret. Ceterum ejus voti fiduciam ex ipſa potiſſimum CAROLINÆ gratia adſumere audet. Hanc enim cum conditoris ſui nomen præferre juſſerit MAJESTAS TUA, ejuſdem celebritatem ſibi peculiariter cordi futuram ſatis oſtendit; eoque iſthæc futuræ fœcunditatis rudimenta haud rejectum iri ſpes eſt, quod & cetera ejuſdem ingenia minus verecundentur famam laceſſere, poſtquam de

tanto

tanto ſibi tutelari Numine cautum intelligunt. Et ſane quod ejuſmodi potiſſimum monumento teneros annos inſignire MAJESTAS TUA voluerit, id & futuræ Tuæ magnitudini lætiſſimo præludit augurio, quaſi recenti opus foret, ac vegeta ingeniorum vi, quæ geſtis Tuis dicendis ſit defatiganda: & de MAJESTATIS TUÆ in pietatem, honeſtamque animorum culturam propenſione ſplendidiſſime teſtatur. Quanquam ad iſtam capeſſendam MAJESTAS TUA non modo excitato Muſis novo delubro, ſed & proprio exemplo cives ſuos excitatum it. Sane enim mirabundi percipimus, quam felici ſucceſſu MAJESTAS TUA vividam iſtam capaciſſimi ingenii vim per omne ſapientiæ genus circumferat; qua quidem imbui decorum, aut proficuum fuerit illis, quos ſummo rerum humanarum faſtigio Deus deſtinavit. Jam primum ſincero de Divinis ſenſu imbutus animus, ut Supremi Numinis pace conciliata ſemper meminerit omnia ad ipſius placitum, ac gloriam referre, atque ita ſubjectum ſibi gregem moderari, ut ratio eidem conſtare poſſit apud illum, cui in Reges ipſos imperium eſt. Simulque perſpectum, ſanctiſſima morum præcepta, quæ cum Divinis Myſteriis ſimul inculcantur, ita cum indole vitæ civilis conſpirare,

ut iſta per impetrantes æque ac cives expreſſa beatiſſimum reip. ſtatum producere ſint idonea. Inde curæ fuit haurire linguas, eruditarum animarum interpretes, intelligere vitæ humanæ genium, mores, ac ſtudia mortalium expendere, quæ vis irritandi animos, componendique, quibus mediis civitati intus quies, adverſus exteros ſecuritas conſtet. Aliorum prætérea exempla Principum, ac in primis Majorum Tuorum bello, ac pace egregie geſta perluſtrata, quæ & ſtimulos ad paria, aut majora patranda ſubdere poſſent, & planiſſimam deſignare viam offenſa procul ad immortalem gloriam graſſandi. Denique nec illa Regiorum ſtudiorum poſtrema pars fuit, noſſe, quæ inſtituta mortalium vitam temperent, quæ hominibus invicem obligatio, quibus legibus diverſorum inter ſe populorum negotia regantur, quæ cauſa, aut compages civilium ſocietatum, quæ imperantium poteſtas, quod civium adverſus hos, aut inter ſe vinculum. Quorum pleraque cum iſti libro deducere propoſitum fuerit, vel ipſa argumenti commendatione apud MAJESTATEM TUAM molliorem ſibi admiſſionem pollicetur. Præſertim cum MAJESTAS TUA huic diſciplinæ maximam dignationem addiderit, dum eamdem in Regni ſui Academiis publice doce-

doceri juſſit. Scilicet quod indignum videretur, Ulpiani, ac Papiniani decretis omnia pulpita reſonare, Creatoris O. M. Leges, per congenitæ rationis lumen mortalibus inſinuatas, incultu velut obſoleſcere, reliquarum utique legum fundamentum, & norma, jura civilia nobilitate tantum excedentes, quantum omne genus humanum una civitate, totiuſque civitatis ſalus, & tranquillitas ſingulorum civium incolumitate potior eſt. Et cum MAJESTAS TUA ad iſthanc diſciplinam in recens abs ſe inſtituta CAROLINA docendam lautis me conditionibus clementiſſime evocare dignata ſit, non viſa fuit ratio magis idonea expromendæ devotiſſimæ venerationi eo nomine MAJESTATI TUÆ debitæ, quam ſi iſthoc qualicumque documento declararem, ſaltem voluntatis affatim eſſe, ſi qua tenuitas ingenii patiatur, aliquid ad exornandam, quæ commiſſa eſt, Spartam conferendi. Quod ſi conatus iſte MAJESTATI TUÆ quocumque nomine probatus fuerit, neque ceterorum, qui æqui ſunt, favorem deſpero, neque iniquorum malevolentiam formidabo. Ita Deus Optimus Maximus ſceptrum MAJESTATIS TUÆ ſecundet, ut CAROLIS, GUSTAVISQUE Tuis per geſta Tua non minus ſplendoris accedat, quam Familiæ,

 Re-

Regnoque Tuo ipſi intulerunt; TUAMQUE MAJESTATEM cœlos adeuntem non niſi ſeri nepotes videant; poſtquam CAROLUM UNDECIMUM, delicias, & miraculum ſeculi præſentis, admirationem, & exemplum futurorum abſolverit.

SACRÆ REGIÆ
MAJESTATIS TUÆ

Devotiſſimus & Humillimus Servus.
SAMUEL PUFENDORF.

LE-

LECTOLI BENEVOLO

S. P.

SI ingenio, aut induſtriæ meæ ſatis confiderem, ſupervacuum foret rationes conquirere, quare & ego aliquid operæ ſumſerim circa excolendam, & illuſtrandam nobiliſſimam, atque utiliſſimam diſciplinam; quæ diu neglecta, & fere ignorata hoc demum ſeculo dignitati ſuæ adſeri cœpit: cum id apud omnes ſatis ſavoris habeat, de publico bene velle mereri. Enimvero cum tam celebri ferantur fama ſcriptores, qui primi lumen huic ſcientiæ intulerunt; cauſas hujus inſtituti exponere non abs re fuerit, ne vel actum agere, vel improbam adverſus monumenta tam illuſtrium ingeniorum comparationem affectare videar. Et primo quidem cum quondam juvenilibus annis Elementa quædam hujus diſciplinæ in lucem dare ſuſtinuiſſem, non tam ex temeritate, aut irreverentia adverſus eruditiſſimum ſeculum, quam ut illi, qui mihi tunc bene cupiebant, qualecumque haberent ſpecimen, ex quo occaſionem me commendandi arripere poſſent; quæ apud ple-

pleroſque bonos excuſationem ex ætatis, atque conatus ſimplicitate invenerunt: decorum ſane videbatur, maturiore aliquo ſcripto prioris immaturitatem velut publice deprecari. Quo ipſo etiam manifeſti mendacii arguentur impuri cujuſdam ſycophantæ commenta, contra iſtud opuſculum libello famoſo diſſeminata. Etſi jam tum viri boni publicis quoque ſcriptis calumniam iſtam ultro confutaverint: & mihi nunquam par viſum fuerit, iſti homini tantum dignationis addere, ut reſponſi quid eidem reponerem. Sed & illa cauſa me ad aliquid in hoc genere conandum impellere potuit, quod cum SERENISSIMUS ELECTOR PALATINUS ad iſthanc diſciplinam in Academía Heidelbergenſi docendam clementiſſime me evocaſſet, primumque me ab eadem diſciplina Profeſſoris titulum gerere juſſiſſet, (quo exemplo deinde alii eamdem Profeſſionem Juris Naturalis & Gentium in ſuas Academías recepiſſe videntur:) omnino elaborandum mihi fuerit, ut ad eam diſciplinam excolendam aliquid conferrem, quæ primo me interprete in publicas cathedras adſcendiſſet. Et ſane poterat adhuc illa ſuppeditare materiam, quæ non minus ingenii quam induſtriæ caperet; nec ſolum σωματοποιεῖν, quod erudito cuipiam Viro viſum, hic

hic relictum: hauſtum forte ex illo QUINTILIANI Hiſt. Or. L. V. c. 10. *Dicta ſunt omnia, antequam præciperentur, mox ea ſcriptores obſervata, & collecta ediderunt*. Equidem palmam hactenus tuliſſe judicatus fuit non præter meritum HUGO GROTIUS, qui & primus ſeculum ad iſtam diſciplinam æſtimandam evocaſſe videtur, & ita in eadem eſt verſatus, ut circa magnam ipſius partem ceteris nil niſi ſpicilegii laborem reliquerit. Quantumcumque tamen ejus viri fama nobis cordi ſit, qui & peculiari nomine ejuſdem Filio obſtricti ſumus; fatendum tamen eſt, non pauca ab ipſo plane eſſe præterita, quædam levi duntaxat brachio tractata, quædam denique admiſta, quæ & ipſum hominem fuiſſe arguerent. In primis autem non exiguam nobiliſſimo operi labem adſpergunt, queis paſſim a receptis Orthodoxæ Eccleſiæ ſententiis diverſus abit. Qui quidem magnorum ingeniorum infeliciſſimus labor mihi ſemper viſus fuit, circa Divina aliquid novare; cum tanta aliarum rerum ſuperſit copia, in qua alicui innoxie cornicum oculos configere liceat. Et per iſthæc etiam vere, ac utiliter dictis auctoritas detrahitur, ac plurimorum aſperrimæ cenſuræ provocantur, qui alias contra tales viros ne hiſcere quidem digni erant. Conati

nati quidem ſunt Viri quidam docti editis ad iſtius libros *de Jure Belli & Pacis* commentariis his defectibus mederi: quorum unus & alter operæ pretium fecit non ſpernendum. Aliis tamen longe utilius judicatum fuit, totam iſtam materiam denuo incudi ſubjicere, ac in novam formam refingere. Sic & THOMAS HOBBES in operibus ſuis ad civilem ſcientiam ſpectantibus plurima habet quantivis pretii; & nemo, cui rerum ejuſmodi eſt intellectus, negaverit, tam profunde ipſum ſocietatis humanæ, & civilis compagem rimatum fuiſſe, ut pauci priorum cum ipſo hic comparari queant. Et qua a vero aberrat, occaſionem tamen ad talia meditanda ſuggerit, quæ fortaſſe alias nemini in mentem veniſſent. Sed quod & hic in religione peculiaria ſibi, & horrida dogmata finxerit, hoc ipſo apud multos non citra rationem ſui averſationem excitavit. Quanquam & illud non raro contingere videas, ut ab illis maximo cum ſupercilio condemnetur, abs quibus minime lectus fuit, aut intellectus. JOANNES SELDENUS nemini fortaſſe ſecundus haberi poſſet, ſi ei propoſitum fuiſſet, eadem ἀκριβείᾳ jus naturale ad univerſum humanum genus, quam ad tradita Hæbræorum accommodare; aut ſi unius populi ſcita pro ſufficien-

ti

ti promulgatione juris omnes gentes obligaturi poſſent haberi. His ergo cauſis motus operi huic manum admovi, atque univerſam hanc materiam eo, qui mihi commodiſſimus fuit viſus, ordine digeſſi; atque id laboravi, ut omnia ſolidis, & perſpicuis rationibus, quantum fieri potuit, confirmarem, & illa, in quibus antea laudati Auctores impegerant, declinarem. Id quoque penſi habens, quod eſt apud QUINTILIANUM Inſtit. Orat. L. XII. c. ult. *Si hanc cogitationem homines habuiſſent, ut nemo ſe meliorem fore eo, qui optimus fuiſſet, arbitraretur: ii ipſi, qui ſunt optimi, non fuiſſent. Ac ut tranſeundi ſpes non ſit, magna tamen eſt dignitas ſubſequendi*. De cetero uti omnibus, a quibus aliquid ad hoc opus ſpectans didici, bona fide ſuum reſtitui; cum *benignum* ſit, *& plenum ingenui pudoris, fateri per quos profeceris, obnoxii* contra *animi, & infelicis ingenii, deprehendi in facto malle, quam mutuum reddere*: ita in ejuſmodi materia, in qua ſuo jure ratio regnat, nullius hominis auctoritas tanta mihi videri potuit, quin id potius amplecterer, quo graviores rationes ducebant. Eoque haudquidquam offenſam metuo Virorum eruditorum, qui adhuc in vivis ſunt, popularium cumprimis meorum, quod non

raro

raro ab ipſorum placitis diverſus abierim, modeſte tamen, & citra detrahendi ſtudium, & ut non niſi rationem cum ratione contenderem. Atque inde, quam in alios mihi ſumſi libertatem, aliis quoque in mea lubens indulgeo. Neque enim inter illud genus hominum meum profiteor nomen, qui ſtatim in odia, & iras efferveſcunt, ſi ſua omnia velut ex tripode dicta non adorentur; aut qui intolerabili cum faſtu crepare non dubitant; ſe nullos agnoſcere errores. Id tamen denunciare non verear, poſtquam iſthoc opus S. REGIA MAJESTAS approbatione ſua clementiſſime dignata eſt, me nullius præterea cenſoris auctoritatem formidare. Atque iſtis quidem, quos aut faſtus cum ignorantia conjunctus, aut petulans quædam πολυπραγμοσύνη ad talia cenſenda propellit, promtiſſimum fuerit occinere illud: ne ſutor ultra crepidam. Si qui alii ad iſta carpenda accedere velint, illi ſolis rationibus mecum ſibi agendum ſciant. Neque enim, ſi qui ex illis, queis Divinas Litteras explicare injunctum, nonnullas quæſtiones, ad hanc diſciplinam proprie pertinentes, ſibi definiendas ſumſere, ideo aut hæ in articulos fidei potuerunt abire, aut ſanæ rationi ultima earumdem deciſio ſubtrahi debet, aut ipſis majorem

hic

hic ſibi auctoritatem arrogare convenit, quam quibus iſthæc ex profeſſo aguntur. Neque vero novitatis exprobratio, modo ſana ratio addixerit, nobis in hiſce magis defugienda, aut metuenda eſt, quam illis, qui hocce ſeculo rem medicam, ſcientiam naturalem, & matheſin incognitis antea inventis immortali ſua cum gloria illuſtrarunt. QUINTILIANUS Inſt. Or. L. III. c. 6. *Supervacuus foret in ſtudiis longior labor, ſi nihil liceret melius invenire præteritis.* IDEM L. VIII. c. 6. *Tanquam conſummata ſint omnia, nihil generare audemus ipſi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur.* Add. BACONI de Verulamio Cogitata, & Viſa p. m. 581. 582. & Novi Organi L. I. c. 89. ubi rationem reddit, quare *verſus incrementa, & novas velut oras philoſophiæ, omnia ex parte religionis pravarum ſuſpicionum, & impotentis faſtidii plena ſint.* Quamquam antiquitati debitum me honorem non detraxiſſe conſtat, utpote qui paſſim antiquos potiſſimum auctores dictorum meorum teſtes excitem, Recentiorum ſcriptorum nubem allegando cumulare, ſupervacuum viſum. In primis autem quare illos hinc excluſerim ſcriptores, qui inter Sectæ Romanæ addictos mores ſibi atque conſcientias hominum regendas ſumſere, quos ipſe GROTIUS, & alii magno agmine

in

in partes vocare gaudent; ejus rei ratio mihi apud cordatos ſatis puto conſtabit. Scilicet, iſtis hominibus ſuorum traditorum nullum certum fundamentum, aut hypotheſin ſubſternere ſolemne eſt; ſed præter illa, quæ a J. C. mutuari ſolent, frivolas ut plurimum quæſtiones paribus ratiunculis confirmare contenti, de cetero integras legiones ſuæ ſectæ ſcriptorum allegaſſe præclarum habent, quorum unum ſi noveris, omnes noveris: ita omnes magno conatu magnas nugas agunt: ut tamen vix ulla ſit quæſtio, in qua iſti in partes non diſcedant. Cujus inſtituti hæc eſt arcana ratio, ut poſtquam inter fundamenta ſacræ iſtorum Reipublicæ eſt, hominum conſcientias non ratione, ſed auctoritate ſacerdotum regi, ubique in promtu ſit auctorum nubes, quæ qualemcumque ſententiam ſtabilire idonea ſit, prout quemque perſuaderi ipſorum intereſt. Atque inde bono publico peſſime mereri arbitramur, qui in tanta ſolidarum ſcientiarum luce ad iſtas adhuc nugas, regni tenebrarum fœtum juxta ac ſtabilimentum, juventutem manuducere laborant. Turpiter vero otio ſuo abutitur, & vulpes jungit, ac hircos mulget, qui iſta in utramque partem diſceptare, & cum ſana ratione conciliare ſatagit. Ceterum id quoque

que monere viſum, me fundamentum univerſi juris naturalis poſuiſſe ſocialitatem hominis; quod nullum aliud principium deprehenderem, ad quod admittendum, ipſa mortalium conditione ſuffragante, adigi poſſent omnes homines, quamcumque demum circa Divina perſuaſionem haberent. Neque vero poſito hoc fundamento, juſto arctiores hujus diſciplinæ videntur limites fore; id, quod *Prodromus* magni cujuſdam operis arguit. Equidem dicitur: *Jus naturale ſocietate eſſe antiquius*. Verum præterquam quod nihil repugnet, obligationem in altero exſiſtere, antequam exſiſtat objectum, in quod illa exerceri poſſit: etiam effatum Numinis, ſtatim atque primus hominum conditus fuit, extat: non eſt bonum hominem eſſe ſolum. Dantur ſane & officia, ſeu *virtutes tum adverſus Deum, tum cujuslibet adverſus ſeipſum*. Verum cum religio, quatenus ad diſciplinam juris naturalis pertinet, intra ſphæram hujus vitæ terminetur: eo quoque intuitu ad ſocialitatem referri poteſt; quatenus illa ſocietatibus hominum efficaciſſimum vinculum præbet. Et quæ adverſus ſeipſum homini obſervanda ſunt, eumdem utique ſocietati commodiorem reddunt. Quænam autem ſit illa *morum honeſtas, & innocentia ubique, & extra*

 ſocie-

ſocietatem ſervanda, ſeu citra reflexionem ad alios homines, nondum diſpicere potui. Quod additur: *Societatem formare, & ad eam media applicare, in naturæ arbitrio relictum; eoque ſi ſocietatis tantum eſſet jus naturale, fore mere voluntarium, arbitrarium, atque mutabile*: id inane eſt. Nam natura hominis ſemper ad ſocialitatem in genere a Creatore determinata eſt; ſed peculiares ſocietates conſtituere, atque inire ex ductu rationis in hominum arbitrio relictum: per quod nullo modo jus naturale redditur arbitrarium. Quid porro planius eſt, quam hoc; naturam hominis, quatenus a Creatore ſocialis facta eſt, eſſe regulam, & fundamentum ejus juris, quod in ſocietate tam univerſali, quam particulari ſit ſequendum. Neque vero majorem firmitatem, aut lucem huic diſciplinæ inferunt, qui iſthoc fundamentum commendant; *Ejus, quod naturaliter unumquodque juſtum ſit, ultimum argumentum eſſe ipſam naturam, quæ legem ſui facit. Ductum naturæ ſequendum, ac diligenter conſiderandum, ad quod ex ſe in moralibus ducat, unde nos cohibeat. Quocirca jus naturale quærendum in convenientia, & diſconvenientia cum natura. Naturam autem hic accipiendam, non ut per corruptam progeniem, & improbos mores nunc de-*

depravata eſt, ſed quæ primitus concreata eſt integra, & incorrupta. Enimvero præterquam quod pleraque hæc dicta videantur petere id, quod eſt in principio, & obſcurum per æque obſcurum explicare; etiam illud, naturam hominis primitus a Deo creatam fuiſſe integram, & poſt culpa hominis depravatam, quæſtio facti eſt, de cujus veritate nonniſi ex Divinarum auctoritate Literarum conſtare poteſt. Et conſequenter iſthoc fundamentum illi tantum ex Chriſtianis admittunt, qui cum noſtris Eccleſiis peccatum originis agnoſcunt. Aſt cum hæc diſciplina non ſolos Chriſtianos, ſed univerſum mortalium genus ſpectet; tale ſane principium conſtituere convenientius fuerit, quod nemo, modo rationis compos ſit, abnuere queat. Sed de iſthac re judicium penes ſapientes eſto. Quod ſupereſt, uti bonos, & cordatos viros huncce laborem meum ſuo favore dignaturos eſſe non deſpero; ita ſicubi forte allucinatus fuero, id ut humanæ conditionis imperfectioni adſcribant, ſummopere peto; cum inhumana plane, ac veſaniæ proxima ſit immanitas, propter unam, aut alteram inutilem herbulam toti segeti ignem immittere, juxta illud HORATII: *Ubi plura nitent in carmine, non ego paucis offendar maculis, quas aut incuria fudit, aut hu-*

mana parum cavit natura . Neque vero ea eſt mihi ſuperbia, nec eam adhuc cani pertinaciam addunt , ut monitu ſapientiorum aliquid didiciſſe , aut emendaſſe erubeſcendum mihi ducturus ſim . Quin & refellere ſine pertinacia, & refelli ſine iracundia paratus ero . Quomodo enim cuipiam cordato erubeſcendum ſit applicare ſibi illud MARCI ANTONINI L. VI. §. 21. *Si quis convincere me poterit , palamque mihi facere , quod in re ulla minus recte vel ſentiam, vel me geram , læto, lubentique animo mutabo .* Ζητῶ γαρ τὴν ἀλήθειαν, ὑφ᾽ ἧς ὐδεὶς πώποτε ἐβλάβη. βλάπτεταὶ δὲ ὁ ἐπιμένων ἐπὶ τῆς ἑαυτῦ ἀπάτης καὶ ἀγνοίας. *Sector enim veritatem, a qua nemo unquam læſus eſt . Læditur vero , qui in errore ſuo, & ignorantia perſiſtit* . Neque ex eorum numero eſſe velim, de quibus ARISTOTELES Nicom. VII. c. 10. Ἐισὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς, καὶ οἱ ἀγροικοι. *Sunt pertinaces ſuæ ſententiæ homines , & ineruditi , & ruſtici*. B. V.

SA-

SAMUELIS PUFENDORFII
PRÆFATIO
ALTERI EDITIONE PRÆMISSA.
LECTORI BENEVOLO S.

HABES hic alteram editionem operis noſtri de Jure Naturali & Gentium, quarta amplius parte auctiorem, inſertis paſſim, quæ vel ad integritatem hujus diſciplinæ, vel ad ejuſdem illuſtrationem facerent. Fuerat animus iſta quoque intexere, quæ a quibuſdam uni & alteri loco objecta, quæque hiſce a me repoſita ſunt. Sed reſtiterunt Amici, convelli non tantum, ſed & fœdari compagem operis cauſati, admixtione illorum, quæ malevolis inſcitia fere, aut calumniandi libido ſuggeſſit. Quibus a me occurſum eſt magis prout merebantur, quam prout genio meo arridebat. Superſunt non pauca, quæ ad exornandam iſthanc diſciplinam facere poſſent, quibusque adeo Opus noſtrum longe auctius fieri queat: Sed ſtat ſententia, eidem ne verbum quidem deinceps ad-

dere, ne inanes ſumtus faciendi anſam præbeam amatoribus horum ſtudiorum, pluribus codicibus diverſarum editionum emendis. Sed ſi Deus vitam prorogaverit, & per alias occupationes horas ſubciſivas huic ſtudio impendere licuerit, Appendices quaſdam peculiaribus ſcriptis adornare conſtitui, ſupplendis iis, quæ adhuc deſiderari videntur. Nam præterquam quod paſſim occurrant circa hanc diſciplinam pravæ ſententiæ, quas convelli veritatis interſit, non unum reſtat argumentum, quod rite elaboratum inſignem ſplendorem iſti fœnerari, dignationemque ejuſdem, & veram æſtimationem in clara luce collocare idoneum foret. Sic nemini non conſtat, plurima ad diſciplinam Juris Naturalis & Gentium, ſeu Juris omnes homines, genteſque obligantis in libris Juris Romani occurrere, ſed quibus non pauca poſitiva, & ad peculiares rationes Romanæ Civitatis adaptata interſperſa ſunt. Iſta ſi non probe a ſe invicem ſeparata fuerint, non poteſt non notitia Juris inde provenire confuſa, vacillans, ac inanium litigiorum plena. Unde meo judicio magnopere expediret ſuccinctum indicem formare in libros Juris Romani, quo indigitentur, quæ ibi ad Jus Naturale, quæque ad poſitivum Jus ſpectent, ſique adeo accurate *fines* inter

Jus

Jus Naturale, ſeu univerſale, & Jus Romanum proprie dictum, ſeu Civitati Romanæ peculiare *regantur*. Sic & multos ante annos meditabar Commentarium de *Politica Græcanica*, ſed quem alia neceſſaria magis hactenus intercepere. In eo recenſere inſtitueram Dogmata Politica a Græcis Scriptoribus, cumprimis Platone, & Ariſtotele tradita, quæ deinceps ſeſe in Auctores Romanos, ac hujus quoque ſeculi ſcholas, ſcriptoreſque diffudere: e quibus non pauca abſurda, & erronea, alia turbas, ac convulſiones civitatum parere apta inveniuntur. Quale opus in os ingeri cumprimis expediebat illis, qui adhuc pro tuenda decrepiti Ariſtotelis auctoritate conjurationes inire narrantur Catilinariæ ſimiles, niſi quod fratribus ſacramento adſtringendis non cruor ſanguine miſtus, ſed cereviſia fæcibus turbida pateris circumlata ſit. Sed & operæ pretium foret inveſtigare, num quid perfectius, & ſublimius præceptis morum per nos traditis contineatur Libris Stoicorum, Senecæ, Epicteti, & Marci Antonini. In primis autem, an & quouſque Theología Moralis Chriſtiana ultra communes officiorum regulas Jure naturali traditas aſſurgat. Denique cum actiones Summorum Imperantium, & integrarum civitatum ſæpe vi-

 dean-

deantur diſcrepare a regulis officiorum, quas privatis inter ſe ſervare neceſſum eſt, haud abs re foret inquirere, an & quouſque Summi Imperantes regulis privati Juris ſint exemti, & quouſque probari poſſint illa, quæ per *Rationem Status* vulgo fieri dicuntur, quæque Gallis vocabulo *Coups d'Etat* veniunt. Quam meditationem ſi quis ingreſſus fuerit, non modico ingenio juxta ac rerum civilium notitia opus eſſe ſentiet. Sed num hiſce elaborandis ſat otii nobis futurum ſit, polliceri non ſinit futuri temporis caligo. Et fortaſſe invenietur otio magis abundans, qui iſtis pro merito deductis eo labore nos ſublevaverit. Interim uti id unice mihi elaboratur, ut pro modulo ingenii aliquid publico utile enitar; ita & Tuum, Benevole Lector, favorem adverſus livoris morſicationes mihi decenter depoſco.

B. V.

Digitized by Google

BENEVOLO LECTORI

S. P. D.

JOANNES NICOLAUS HERTIUS.

PRODIT nunc tertia vice in Germania Opus Sam. Puſendorfii de Naturæ, & Gentium Jure, nova hac editione annotatis meis qualibuſcumque auctum. Ad ea quamobrem animum applicuerim, cauſa non una fuit. Videbam in Hugonis Grotii libros de Belli & Pacis Jure paſſim notas, ac commentaria ſcribi: at qui in opus hocce tale quid molitus fuerit, noſſe licuit neminem; cum tamen id in argumento hoc aliorum, etiam Grotii, labores in quibusdam æquare, in nonnullis ſuperare, non iniquis rerum æſtimatoribus videri queat. Primus ſane Puſendorfius, ni fallor, fuit, qui vidit, rerum moralium quoque eſſe Philoſophiam, quam vocant, primam, ejuſque fundamenta ita poſuit, ut non difficile ſit, plura ſuperſtruere, com-

me-

modatura non tantum diſciplinæ huic, ſed & rei familiaris parandæ, ac tuendæ, regendarumque civitatum prudentiæ. Ad eam, ut hoc obiter dicam, pertinet etiam Characteriſtice, ſive diſciplina de moribus hominum, aut ſi cum Auctore malis loqui, de Affectionibus Entium Moralium, cujus ſpecimen Theophraſtus dedit, & ante ipſum Ariſtoteles in aureis Rhetoricorum libris. Neque enim exiſtimandum, quaſi diſciplina hæc ipſius juriſprudentiæ univerſalis ſit propria. Porro methodus, ſive tractandi ordo, quo Pufendorfius utitur, eſt ſine exemplo. Poſtquam enim egit de Subjecto, hoc eſt, de actionibus moralibus, earumque vera indole, ac natura, tum de Legibus, ac inprimis de Naturæ, ac Gentium Jure, quibus actiones illæ gubernantur, ad principia naturalis Juris ipſa, ſive ad notiones in natura poſitas ſe contulit, eaſque ita conſideravit ſecundum triplicem ſtatum, naturalem dico, œconomicum, ac civilem, ut nihil inveſtigationem effugere, aut, ſi quid deſit, facile ſuppleri queat. Quod ut oculis quaſi cernatur, operis ſeriem in tabella, quam hic ſubjungo, adumbrare libuit. Jam & ratio demonſtrandi talis eſt, ut in ea deſiderare nihil poſſis. Si quæſtiones incidunt controverſæ, eas plane, dilucide, ac ſine

ſine tricis expedit. Poſtremum doctrinæ, quæ hic exhibentur, ad mores egregie formandos, ad tranquillandas publicas res perquam ſunt idoneæ. Nemo certe felicius refutavit Hobbeſium, propriis ipſum ſubinde configens telis. Neque tamen ſprevit ſcriptorem acutum, & in demonſtrandi arte, quam a Mathematicis petitam ad res morales tranſtulit, fere incomparabilem: imitatus hac in parte apes, quæ e floribus venenatis mel ſugunt, & in favos ſuos recondunt. Quanquam id æmulis, aut inimicis occaſionem calumniandi non unam dederit, quaſi & in libris hiſce venenati quid lateret. Quorum calumnias cum Pufendorfius ipſe abſterſerit, erroreſque diſcuſſerit ſcriptis, quæ in publico ubivis proſtant, nolui ea annotatis ingerere, aut ſaltem parce attigi. Juſtius forte nævi quidam alii poterant notari, de quibus ita judicavi, ut modeſtiæ limites non egrederer. Quo more etiam uſus ſum, cum aliorum opiniones in partes vocavi, ut nomina etiam non raro reticuerim. Alia nonnulla uberiorem expoſitionem, illuſtrationemque requirere viſa: & profecto non ſemel conquerentes audivi Studioſos Juvenes, deterreri ſe a lectione ob operis obſcuritatem. Quorum queſtus etſi non omnino juſti eſſent, dedi tamen ope-

operam, ut dictis cum aliunde, tum ex ipſo Auctore majorem lucem fœnerarer. A conglomerandis Auctorum, & in primis J. C. medii, & recentioris ævi nominibus, quod præſtare facillimum mihi erat, ex deſtinato abſtinui, contentus rationes ipſas afferre. Magis libuit, ſelecta veterum Philoſophorum, aut Poëtarum, aut Romani Juris Auctorum dicta adjungere. Scio id quibuſdam diſplicere, quod dicta ejuſmodi ab Ethnicis profecta ſint; quod illi ipſi Philoſophi inter ſe diſſenſerint, ad hæc talia jactitare ſcholaſticum quid ſapiat, & mores hodierni nunc aliud ferant. Quos ut ſenſu ſuo abundare libenter patior; ita neſcio, an in Republica literaria, quam liberam utique eſſe oportet, mores allegari queant. Non quicquid e ſchola eſt, & ſummis etiam viris placuit, repudiari temere debet. Diſſenſus ille veterum intra certos terminos conſtitit. Et quod Ethnici illi fuere, tanto magis in diſciplina hac, quæ ad univerſum genus humanum pertinet, audiri debent, ut intelligamus, naturalis juris intelligentiam nulli hominum, nulli populorum interclusam eſſe. Ceterum, quem vocant textum a mendis quam plurimis, quæ in priores editiones irrepſerunt; diligenter repurgatum dedi; integrum tamen, & ne mi-

nima

nima quidem ſui parte mutilatum, ne crimen ſuppoſiti partus mihi objici jure poſſit. Si quid autem mihi humanitus contigit, ſi quid erratum eſt, qui tempus, intra quod annotata hæcce conſcribere licuit, & temporis mei rationes norunt, facile condonaturos confido. Sphalmata vero Typothetarum, quorum non pauca in ſubita annotatorum lectione deprehendi, quiſque ſuopte judicio non difficulter emendare poterit. Scribebam Giſſæ XII. Calend. Martii MDCCVI.

Digitized by Google

INDEX CAPITUM.

LIBER PRIMUS.

CAP. I. *De origine, & varietate entium moralium.* Pag. 1.
II. *De certitudine diſciplinarum, quæ circa moralia verſantur.* 32
III. *De intellectu hominis, prout concurrit ad actiones morales.* 57
IV. *De voluntate hominis, prout concurrit ad actiones morales.* 80
V. *De actionibus moralibus in genere, deque earumdem ad agentem pertinentia, ſeu ad imputationem aptitudine.* 103
VI. *De norma actionum moralium, ſeu de lege in genere.* 139
VII. *De actionum moralium qualitatibus.* 179
VIII. *De actionum moralium quantitate.* 109
IX. *De actionum moralium imputatione.* 116

SERIES OPERIS
SAMUELIS PUFENDORFII
De Jure Naturæ & Gentium,

Continet illud — Libr. I.

1. *Prolegomena*
   - de origine, & varietate entium moralium, — Cap. 1.
   - de certitudine diſciplinarum, quæ circa moralia verſantur. — Cap. 2.
2. *Tractationem ipſam*, quæ abit in *partes duas*,
   1. *Architectonicam*, explicantem *objectum hujus diſciplinæ*, hoc eſt,
      - *Actiones morales*, de quarum origine, natura, & forma agitur — Cap. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

        Libr. II.
      - *Quatenus reguntur jure naturali*,
        - Ubi præmittitur, non congruere hominis naturæ, ut vivat exlex; — Cap. 1.
        - poſſe tamen eum eſſe in ſtatu naturali. — Cap. 2.
        - Hinc explicatur, quid ſit Jus naturale. — Cap. 3.
   2. *Rectoriam*, tradentem regulas, ſive principia juris naturalis. Hæc *principia* ſunt vel
      1. *Abſoluta*, & univerſalia, reſpicientia vel
         1. Officia hominis erga ſeipſum. — Cap. 3. 4. & 5.

            Libr. III.
         2. Officia hominis erga alios homines. — Cap. 1. 2. 3.
      2. *Hypothetica*, pertinentia ad *ſtatum*

1. *Na-*

- 1. *Naturalem*, ubi licet
  - 1. Paciſci, hinc de fide pactorum agitur. — Cap. 4. 5. 6. 7. 8. & 9.

  Libr. IV.
  - 2. Sermocinari. — Cap. 1.
  - 3. Jurare. — Cap. 2.
  - 4. Occupare res, quæ nullius ſunt; unde oritur dominium, de cujus acquirendi modis, & effectu agitur. — Cap. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

  Libr. V.
  - 5. Pretium rebus imponere. — Cap. 1.
  - 6. Contrahere; hinc de contractibus, eorumque ſpeciebus. — Cap. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.
  - 7. Judicare de rebus ſuis, & quod quiſque ex judicio ſuo definivit jus, armis aſſerere. Quanquam præſtet, molliora remedia adhibere. — Cap. 13.
- 2. *Œconomicum*, ubi de ſocietate, & officiis inter — Libr. VI.
  - 1. Maritum & uxorem. — Cap. 1.
  - 2. Parentes & liberos. — Cap. 2.
  - 3. Dominum & ſervos. — Cap. 3.
- 3. *Civilem*, ſive ſtatum civitatis; ubi principia juris naturalis, quantum attinet ſtatum civitatis, ſive jus publicum univerſale, explicantur.

  Libr. VII.
  - 1. In genere, ubi de origine, & natura civitatis, tum ſummæ poteſtatis.
  - 2. In ſpecie, quantum attinet in primis jura Summorum Imperantium. — Libr. VIII.

CA-

Digitized by Google

CAPUT PRIMUM.

DE ORIGINE, ET VARIETATE ENTIUM MORALIUM.

I. *Introductio.*
II. *Vita humana temperatur per entia moralia.*
III. *Quid ſint entia moralia, quæ eorum cauſa, qui finis?*
IV. *Modus eadem producendi. Impoſitio. Eorumdem operatio, & unde?*
V. *Diviſio.*
VI. *Status quid?*
VII. *Status naturalis, & adventitius.*
VIII. *Pax, & bellum quid, & quotuplex?*
IX. *Status determinati.*
X. *Status reſpectum ad tempus habentes.*
XI. *Monita quædam circa ſtatus.*
XII. *Diviſiones perſonarum ſimplicium.*
XIII. *Et compoſitarum.*
XIV. *Monita circa perſonas morales.*
XV. *Perſonæ fictæ.*
XVI. *Res morales.*
XVII. *Modorum moralium diviſio.*
XVIII. *Tituli.*
XIX. *Poteſtas.*
XX. *Jus.*
XXI. *Reliquæ qualitates morales.*
XXII. *Quantitates morales.*
XXIII. *Entia moralia quomodo pereant.*

AD Philoſophiam primam ſpectabat, ſiquidem genuinæ ſuæ indolis menſuram impletura erat, latiſſimas rerum definitiones tradere, ac eaſdem in certas claſſes congrue diſponere, adjuncto, quæ cujuſque rerum generis in univerſum natura ſit, atque conditio. Verum uti in claſſe quidem rerum naturalium ſic ſatis hoc præſtitiſſe videntur, qui eam diſciplinam excolendam hactenus ſumſere; ita res ipſa loquitur, eoſdem circa entia moralia non pro iſtorum dignitate fuiſſe ſollicitos. Quin multi de iiſdem ne cogitarunt quidem; alii levi duntaxat brachio attigerunt, velut inania, aut nullius mo-

momenti ſigmenta. Cum tamen eorumdem naturam maxime deceret intelligere hominem, cui talium producendorum data eſt facultas, & per cujus vitam iſtorum vis ſeſe penitus diffundit. Ea res neceſſitatem nobis imponit, neglectam a pleriſque doctrinam hic præmittendi, quantum quidem inſtituto noſtro ſufficere videbitur. Saltem ne definitiones rerum moralium, quas dabimus, obſcuritate, aut novitate ſua lectorem morentur, cui ejuſmodi genera in vulgaribus libellis fortaſſe rarius occurrerunt. Quod ſi pleraque iſthæc delicatis innutriti literis faſtidiant, & ad nova vocabula Latio ignota frontem contrahant, illos hanc veniam poſcimus, ut ſi ipſos circa delicias ſuas quandoque plus ſatis argutantes ferimus, etiam iidem nos pauliſper ἀκρίβειαν magis rerum, quam floſculos verborum ſectantes (1), tollerent. Nam qua ratione iſthæc commodius exprimi poſſint, nondum diſpicimus, ni per tædioſas ambages majore obſcuritate eadem involvere velimus. Abs novitatis calumnia vindicabit nos illud Ciceronis de Finibus L. III. c. 1. *Imponenda nova novis rebus nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cujus uſus vulgaris, communiſque non ſit, multam novitatem nominum eſſe.* Adductis dein iis tum artium liberalium, tum opificiorum (exemplis) ſubjungit: *quo magis hoc philoſopho faciendum eſt; ars enim philoſophia eſt vitæ, de qua diſſerens accipere verba de foro non poteſt.* Manilius Aſtron. L. III. v. 39. & ſeqq.

Ornari res ipſa negat, contenta doceri.
Et ſi qua externa referantur nomina lingua,
Hoc operis, non vatis erit. Non omnia flecti
Poſſunt, & propria melius ſub voce notantur (2).

Sed & ſi quis nullo modo iſthæc tetrica digerere valet, ei

(1) Cicero de Finib. bon. & mal. L. III. c. 5. *Omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi præclare dici videtur: iſtiuſmodi autem res dicere ornate velle, puerile eſt; plane autem & perſpicue expedire poſſe, docti, & intelligentis viri.*

(2) Addatur Lucretius L. I. v. 137. & ſeqq. & Horatius in Arte Poetica, v. 48. & ſeqq. quem locum recte reſtituit Baxterus.

ei licebit, his omiſſis, ad planiora ſtatim tranſire.

§. II. Res igitur omnes, quarum complexu hoc Univerſum componitur, uti ſuis conſtant principiis, quæ cujuſque eſſentiæ conſtituendæ aſſignavit, & attemperavit Creator optimus maximus, ita earum quælibet ſuas habere affectiones ex diſpoſitione, ac habilitate ſubſtantiæ redundantes, nec non in certas ſeſe actiones pro modulo virium a Creatore inditarum effundere deprehenditur. Illas naturales ſolemus vocare; poſtquam naturæ vocabulo deſignari ſuevit tum ipſa rerum creatarum univerſitas, tum modus ille, & actus rerum, ex congenitis ipſarum viribus fluens: per quas producuntur infinitæ illæ motuum varietates, quibus omnia in hocce Univerſo agitari cernimus. Ac cetera quidem, quæ operationes ſuas vel citra omnem ſenſum, vel cum ſenſu tantum directo, aut parum exquiſite reflexo, exercent, ſolo naturæ inſtinctu aguntur, ſuaſque actiones modis quibuſdam a ſe ipſis inventis temperare haud quidquam norunt (1). Aſt homini, uti præter inſignem corporis habilitatem, datum eſt ſingulare mentis lumen, cujus ope res poſſet accuratius comprehendere, eas inter ſe conferre, ex notioribus ignotiora colligere, deque rerum convenientia inter ſe judicare; nec non ut motus ſuos non ad eumdem ſemper modum cogeretur exſerere, ſed eoſdem expromere, ſuſpendere, ac moderari valeret, prout videretur: ita eidem homini indultum adminicula quædam invenire, aut adhibere, quibus utraque facultas inſigniter adjuvaretur, ac dirigeretur. Quid notionum inventum fuerit ſublevando intellectui, ne per infinitam rerum varietatem confunderetur, aliorum eſt curatius tradere. Nobis illud jam eſt diſpiciendum, quomodo ad dirigendos voluntatis potiſſimum actus, certum attributi genus rebus, & motibus (hominum) naturalibus ſit ſuperimpoſitum, ex quo peculiaris quædam convenientia in actionibus humanis reſultaret, & inſignis quidam decor, atque ordo vitam hominum exornaret. Et iſta attributa vocantur ENTIA MORALIA, quod ad iſta exi-

(1) De inſigni hominis præſtantia, ſive corpus, ſive animam ejus ſpectemus, præclare diſſerit Cicero I. de LL. 9. & 10. I. de Officiis 4. Hinc Plato I. de LL. hominem θεῖον θαῦμα, *divinum miraculum*, Seneca I. de ira 5. *optimum naturæ opus, & commendatiſſimum* vocat v. infra L. II. c. 1. §. 5. H.

guntur, & iiſdem temperantur mores, actioneſque hominum, quo diverſum ab horrida brutorum ſimplicitate habitum, faciemque induant.

§. III. Exinde commodiſſime videmur entia moralia poſſe definire, quod ſint modi quidam rebus, aut motibus phyſicis ſuperadditi ab entibus intelligentibus, ad dirigendam potiſſimum, & temperandam libertatem actuum hominis voluntariorum, & ad ordinem aliquem, ac decorem vitæ humanæ conciliandum. *Modos* dicimus. Nam concinnius nobis videtur ens latiſſime dividere in ſubſtantiam, & modum, quam in ſubſtantiam, & accidens (1). Modus porro uti ſubſtantiæ contradiſtinguitur; ita eo ipſo ſatis patet, entia moralia non per ſe ſubſiſtere, ſed in ſubſtantiis, earumque motibus fundari, ipſaſque certa duntaxat ratione afficere. Ceterum modorum alii ex ipſa re naturaliter velut profluunt (2), alii per potentiam intelligentem rebus, modiſque phyſicis ſuperadduntur (3). Quod enim intellectu præditum eſt, id ex reflexa rerum cognitione, earumdemque inter ſe collatione tales poteſt notiones formare, quæ ad dirigendam facultatem homogeneam ſunt idoneæ (4). Et ex hoc

(1) Modi enim ſubſtantiæ inſeparabiliter cohærent, ita ut nunquam per ſe exſiſtere poſſint. Accidentia contra per ſe veræ ſubſtantiæ ſunt, & exiſtere poſſunt independenter a Subjecto, cui adjecta eſſe concipiuntur.

(2) Qualis eſt *figura* corporis: veluti rotunditas, quadratura, qui, modi externi appellantur.

(3) Veluti *amor*, aut deſiderium in re amata, vel deſiderata.

(4) Quæ proinde a phyſicis multifariam differunt, non tantum fine, de quo auctor hic agit, & ſubjecto, ſed & inprimis eſſentia, hoc eſt, impoſitione, quæ facit, ut, quod fieri phyſice nequit, fiat interdum moraliter: deinde quod in phyſicis eſt monſtrum, in moralibus nihil vitii habeat; quando v.g. pater & filius, aut magna hominum multitudo pro una perſona habentur; aut e contrario homo unus plures ſuſtinet perſonas: poſtremum, quæ moralia ſunt in entibus phyſicis, ſine ulla horum læſione aliquando minuantur, aut prorſus tollantur, de quo auctor §. 23. & infra c. 7. §. 6. aut ſublato ente phyſico permaneant, e. g. exiſtimatio poſt mortem. Quanquam negari nequeat, entium moralium, & naturalium magnam interdum eſſe ſimilitudinem. E. g. corporis humani, & civitatis; quæ etiam corpus vocatur, & animam, ſive vitam habere dicitur; de quo alibi.

Dicta

hoc genere quoque ſunt entia moralia. Quorum primum auctorem merito DEUM optimum maximum dixeris, qui utique noluit, ut mortales hanc vitam ſine cultu, ſine more, ad brutorum inſtar tranſirent, ſed ut iſta, & eorumdem actiones certa ratione forent temperata: id quod citra entia moralia fieri nequibat. Pleraque tamen arbitrio ipſorum hominum poſt ſuperaddita, prout vitæ humanæ excolendæ, & velut in ordinem dirigendæ, talia introduci proficuum videbatur. Hinc etiam finis eorumdem pateſcit, qui non eſt, uti entium phyſicorum, perfectio hujus Univerſi, ſed peculiariter perfectio vitæ humanæ, quatenus præ brutorum vita decori cujuſdam ordinis capax erat, utque in re maxime vaga, qualis eſt motus animi humani, concinna aliqua harmonia inveniretur.

§. IV. Porro uti modus originarius producendi entia phyſica, eſt creatio; ita modum, quo entia moralia producuntur, vix melius poſſis exprimere, quam per vocabulum *impoſitionis*. Scilicet, quia illa non ex principiis intrinſecis ſubſtantiæ rerum proveniunt, ſed rebus jam exiſtentibus, & phyſice perfectis, eorumdemque effectibus naturalibus ſunt ſuperaddita ex arbitrio entium intelligentium, adeoque unice per eorumdem determinationem exiſtentiam naneiſcuntur. Ac per eadem ipſis certi quoque effectus aſſignantur, qui iterum eorumdem lubitu poſſunt deleri, nulla mutatione phyſica in re, cui erant ſuperadditi, proveniente. Unde vis operandi, quæ illis ineſt, non in hoc conſiſtit, ut intrinſeca ſua efficacia motum aliquem phyſicum, aut mutationem in re aliqua immediate producant, ſed tum in eo, ut pateat hominibus, qua ratione libertas actionum ipſis ſit moderanda; tum ut peculiariter reddantur habiles ad commodum, vel incommodum aliquod recipiendum, vel etiam ad certas actiones adverſus alium cum peculiari effectu (1) exer-

Dicta illuſtrat mordax jocus Antiſthenis apud Laertium L. V. *Conſulebat is Athenienſibus, ut aſinos equos eſſe decernerent; hiſque id abſurdum exiſtimantibus: Atqui, inquiebat, Imperatores apud vos fiunt, qui nihil didicerunt, ſed ſolum porrigenda manu decernuntur*. H.

(1) Id eſt, ut vi, & virtute entium moralium idonei fiantus ad aliquid faciendum, vel patiendum, vel ex diverſo ab aliis exigendum.

exercendas. Et efficacia quidem entium moralium a DEO inſtitutorum inde fluit, quod penes ipſum tanquam Creatorem fuerit (1), libertatem voluntatis, quam homini concedere placuerat, certis limitibus circumſcribere, & reluctantem intentato aliquo malo verſus eam, quam ipſe vult, partem flectere. Sed & homines abs ſeſe inventis vim potuerunt addere, per ſuas vires repræſentato aliquo malo ei, qui ſeſe iſtis conformare detrectaverit.

§. V. Cum igitur entia moralia ſint inſtituta ad conciliandum ordinem vitæ mortalium; cui fini requiritur, ut & illi, queis ad eam normam eſt vivendum, certo ſe modo invicem habeant, & actiones ſuas certo modo regant, & denique circa res, quarum in vita humana uſus eſt, certo modo ſeſe gerant: ideo eadem potiſſimum velut inhærere intelliguntur *hominibus*, ipſorumque *actionibus*, & aliquatenus *rebus*, per naturam, aut adjuvante eam induſtria hominum, productis. Quamvis autem juxta hæc tria ſubjecta eorumdem diviſio non abſurde poterat inſtitui; concinnius tamen viſum fuit, ad normam entium phyſicorum (2) iſta quoque moralia in

(1) Quod ita capiendum, ut dicamus, etſi ſumma libertate gaudeat, eique integrum fuerit hominem & ratione donare, & non donare, tamen cum ſemel eum rationabilem, & ſociabilem, creare decreviſſet, non potuiſſe non, pro ſumma ſapientia ſua impoſitionem entium moralium naturæ huic rationali, & ſociabili convenienter facere. Perinde ut Architectus etſi ei integrum ſit, vel palatium exſtruere, vel caſam; tamen, ſi caſam ſemel ædificare decreverit, naturæ caſæ convenienter ædificat, ſi ædificare maluerit palatium, indoli palatii. Quare entia moralia non mere arbitraria ſunt; ſed impoſitio, ut auctor loquitur, divina, nititur partim indole naturæ humanæ, partim ſapientia divina, qua Deus non poteſt velle finem, niſi velit etiam media, ad obtinendum eum neceſſaria. Etſi autem voluntas divina nunquam ſeparari debeat a bonitate, & ſapientia ejus, tamen entia moralia voluntati divinæ præcipue tribuuntur, 1) quia voluntas eſt principium actionum divinarum, 2) quia ſapientia, & bonitate ſua Deus liberrime utitur, hæc libertas autem ſine voluntate intelligi nequit.

(2) Facit autem auctor eorum claſſes potiſſimum quatuor, *ſtatum*, de quo §. 6. 7. 8. 9. 10. 11. *perſonam moralem*, §. 12. 13. 14. 15. 16. *qualitatem*, §. 17. 18. 19. 20. 21. *quantitatem* §. 22. H.

in claſſes redigere. Idque tum quia in illa majori ſtudio inquiſivere Philoſophi, ſic ut ex eorumdem comparatione hiſce multum lucis accedere poſſit; tum quia vix aliter quam ad analogíam entium phyſicorum intellectus noſter materiæ immerſus moralia concipere valet.

§. VI. Etsi autem entia moralia non per ſe ſubſiſtant, adeoque in univerſum non in claſſe ſubſtantiarum, ſed modorum ſint cenſenda: deprehendimus tamen quædam concipi ad modum ſubſtantiarum, quia in iis alia moralia videntur immediate fundari, pari fere ratione, qua ſubſtantiis corporeis quantitates, & qualitates inhærent. Verum quemadmodum ſubſtantiæ phyſicæ velut ſupponunt ſpatium, in quo ſuam, quam habent naturalem exiſtentiam ponunt, & motus ſuos phyſicos exercent: ita ad harum analogíam etiam perſonæ potiſſimum morales dicuntur, & intelliguntur eſſe in *ſtatu*; qui itidem iis velut ſupponitur, aut ſubſternitur, ut in eo actiones, atque effectus ſuos exſerant. Inde natura ſtatus non incongrue exprimi poteſt, quod ſit ens morale ſuppoſitivum, ob analogíam, quam habet cum ſpatio; quod itidem non videtur aliquod ens primarium, ſed eo deſtinatum, ut ceteris velut ſubſternatur, eaque certo modo ſuſtineat. Sic & certi ſtatus ſunt inſtituti non propter ſe, ſed ut in iis perſonæ morales exſiſtere intelligantur (1). Quanquam in eo differat ſtatus a ſpatio, quod hoc ſit quoddam ſubſtantiæ genus immobile, & extenſum primo, ac per ſe, quod etiam ſublatis rebus naturalibus exiſtere queat; ſtatus vero (ut & cetera moralia formaliter conſiderata, & qua talia) modi, & attributi duntaxat rationem obtineat, ita ut, remotis perſonis, quæ in ſtatu illo morali eſſe intelliguntur, ipſe quoque ſtatus exiſtentiam ſuam vix amplius tueri poſſe videatur.

§. VII. Porro uti ſpatium duplex eſt; unum, ſecundum quod res *ubi* eſſe dicuntur, aut in loco, v. g. hic, illic; alterum, ſecundum quod dicuntur eſſe *quando*, aut in tempore, v. g. hodie, heri, cras: ad eumdem modum duplicis eſſe generis ſtatum animadvertimus, unum qui notat *ubi* morale, ſeu qui cum loco aliquam habet

A 4 ana-

(1) Quando v. g. Princeps civium ſuorum aliquem, ut virtutis ei prœmium tribuat, dignitate auget alias ſupervacuâ, ſed qua is, in cujus gratiam id fit, ſingulari honore afficitur. Ex quo genere ſunt omnes tituli dignitatum honorarii.

analogíam ; alterum qui notat reſpectum ad tempus ; quatenus ex eo moralis aliquis effectus redundat in illos, qui in iſto tempore exiſtere dicuntur. Prior ſtatus loco analogus conſiderari poteſt vel *indeterminate*, quatenus duntaxat ex qualitatibus moralibus reſultat : vel *determinate*, quatenus etiam reſpectum ad quantitatem aliquam moralem, & comparationem involvit. Status hominis indeterminate conſideratus, eſt vel *naturalis*, vel *adventitius*. Naturalem hominis ſtatum vocamus, non quod is citra omnem impoſitionem ex phyſicis principiis eſſentiæ humanæ fluat; ſed quod ex impoſitione Numinis, non ex arbitrio hominum, hominem ſtatim ab ipſa nativitate comitetur. Solemus autem ſtatum hominis naturalem conſiderare vel *abſolute*, vel *in ordine ad alios homines*. Priori modo conſideratum ſtatum hominis naturalem tantiſper, cum commodiore vocabulo deſtituamur, vocabimus humanitatem, ſeu conditionem illam, in qua homo eſſe genitus intelligitur, dum eximium præ aliis animantibus eum eſſe voluit Creator. CICERO de Offic. L. I. c. 28. *Nobis perſonam impoſuit ipſa natura, magna cum excellentia, præſtantiaque animantium reliquorum* (1). Ex quo ſtatu fluit, quod homo debeat eſſe creatura auctorem ſui agnoſcens, colenſque, & ipſius opera admirans; quodque diverſa plane a brutis ratione vita eidem ſit exigenda. Huic ſtatui vita, & conditio beſtiarum opponitur. Cum porro ex eo ſtatu, quod quis homo ſit, certæ obligationes proveniant, nec minus certa eidem jura competant, non abs re fuerit hic monere, quando iſte ſtatus in ſingulis hominibus initium capiat. Quod recte videtur conſtitui, quando aliquis vere homo dici poteſt, etiamſi adhuc deſint illæ perfectiones, quæ nonniſi poſt aliquem temporis tractum hominem ſequuntur; adeoque quando tanquam peculiaris ſubſtantia vivere, & ſentire incipit (2), licet nondum viſceribus maternis ſit egreſſus. Sed quia obligationes ad ſui impletionem requirunt intellectum ſui, & ejus, quod agitur; igitur nonniſi tunc efficaciam ſuam actu exſerunt, quando homo actiones ſuas ad normam aliquam conferre, & eas inter ſe diſcernere novit. Aſt jura, quæ in aliis,

(1) Intelligitur ergo humanitas cum reflexione ad legem : nam & citra eam homo conſiderari poteſt. v. infra c. 2. §. 6. H.

(2) Vid. infra L. VI. c. 2. §. 6. H.

aliis, rationis uſu jam gaudentibus, obligationem quid præſtandi inferunt, & prodeſſe poſſunt etiam ignorantibus quid geratur, ſtatim atque homo quis eſſe incipit, vim ſuam proferunt. Inde cum omnibus hominibus hoc jus competat, ne ab aliis lædantur, ſane ſi ejus quoque, qui in utero eſt, corpus dolo malo lædatur, injuria fit non parentibus ſolis, ſed & ipſi fœtui; quam etiam eumdem adultum poſtea ſuo nomine exequi poſſe arbitramur, ubi de ea intellexerit (1). Sed antequam illud quicquid eſt in formam hominis in utero materno coaluerit (2), ſi quis efficiat, ut illud corrumpatur, atque eli-

(1) Sic porro, ſi naſcituro aliquid legetur, jure hoc legatum petere poteſt natus juſtæ ætatis factus, cum jus ſuum interea ſalvum habuerit. Quo ſenſu J. C. Romani regulam ſervabant: Qui in utero eſt, perinde ac ſi in rebus humanis eſſet, cuſtoditur, quoties de commodis ipſius partus quæritur, *L. 7. & 26. D. de Statu hominum*, etſi phyſice partum conſiderantes, rei convenienter, antequam edatur, mulieris portionem, vel viſcerum eum eſſe dicerent, *L. 9. §. 1. D. ad Leg. Falcid.* & nondum editum hominem eſſe negarent; ſimiliter ſi *abſentibus* nobis bona noſtra nobis intercipiantur, aut damno afficiantur, magna utique nobis infertur injuria, etſi admiſſum poſt tempus demum didicerimus, & poſt tempus demum rem noſtram vindicemus, aut ſarciri damnum petamus.

(2) Quo a PHILONE Lib. de Leg. ſpecial. p. 612. ed. Genev. 793. 794. edit. Pariſ. refertur Lex Moſaica Exodi XXI. v. 22. 23. Verba Philonis hæc ſunt: Ἐὰν μὲν ἄπλαστον καὶ ἀδιατύπωτον τὸ ἀμβλωθὲν τύχῃ, ζημιούσθω, καὶ διὰ τὴν ὕβριν, καὶ ὅτι ἐμποδὼν ἐγένετο τῇ φύσει ζωογονῆσαι τὸ κάλλιστον τεχνιτευούσῃ καὶ δημιουργούσῃ ζῷον, ἄνθρωπον. Εἰ δ' ἤδη μεμορφωμένον ἁπάντων μερῶν τὰς οἰκείας τάξεις καὶ ποιότητας ἀπειληφότων, θνησκέτω. *Si quidem nondum fictus, & formatus ſit fœtus, mulctetur & propter injuriam, & quia impedimentum factum eſt naturæ molienti, & fabricanti pulcherrimum animal, hominem. Sed ſi jam formatus erat, & quibuſvis membris ſuus ordo, ſua qualitas tributi, morte puniatur percuſſor.*

Vera verſio legis divinæ hæc eſt: *ſi rixantes viri percuſſerint mulierem prægnantem, ut fœtus ejus exierit; nec tamen mors fuerit ſequuta, mulctentur pro mulcta, quam eis impoſuerit vir mulieris, eamque dent apud judices: ſi autem mors fuerit ſequuta; animam pro anima dabis.* Quæ verba, cum ad mortem matris ſolius reſtringat Joſephus; Philo, patiente id latitudine eorum, de morte utriuſque, & matris, & fœtus, intelligit. Interpretatur enim hanc legem ita: *ut, ſi partus adhuc rudis, & in-*

elidatur, in maſſam illam injurius dici non poterit; etſi revera in legem naturæ peccet, ſocietati humanæ membrum intercipiendo; & injuriam faciat civitati, quam cive, & parentibus, quam prole ſperata ſpoliat. *In ordine autem ad alios homines* conſideratus naturalis ſtatus ille dicitur, prout intelliguntur homines ſe invicem habere ex nuda illa, & univerſali cognatione, quæ ex ſimilitudine naturæ reſultat, ante factum aliquod, aut pactum humanum, quo peculiariter unus alteri redditus fuerit obnoxius. Quo ſenſu in ſtatu naturali invicem vivere dicuntur, qui neque communem habent dominum, & quorum unus alteri non eſt ſubjectus, quique inter ſe neque beneficio, neque injuria ſint cogniti. Quo etiam accedit tertia *ſtatus naturalis* conſideratio, prout, nempe, abſtracta intelliguntur omnia inventa, & inſtituta humana, aut homini divinitus ſuggeſta, queis vitæ huic decor, & commoditas fuit conciliata. *Adventitius* autem ſtatus eſt, qui naſcentibus, aut jam natis facto aliquo humano ſupervenit. Cujus diviſiones infra commodius adducentur. Ubi obiter obſervandum, non eſſe quod putet aliquis, ſtatum naturalem poſteriori ſenſu nunquam extitiſſe, aut exiſtere poſſe, ideo quod nunquam extiterint plures homines, qui nuda illa naturæ ſimilitudine, prout a cognatione abſtrahit, citra vinculum adventitium inter ſe fuerint conjuncti. Evam quippe Adamo vinculo conjugali fuiſſe ſociatam. Ex hiſce deſcendentes per communionem ſanguinis, & ſtirpis, cognationemque arctius coaluiſſe. Verum ſciendum, vinculum illud ex cognatione reſultans paulatim inter eos exoleſcere, qui longe a communi ſtirpe ſunt remoti; nec idem ulterius fere judicatur vim aliquam obtinere, quam quouſque iſti exprimendo peculiaria homines vocabula invenerunt. Adeoque licet ab initio generis humani ille ſtatus actu non extiterit (1); idem tamen deinceps lapſu temporum

formis ſit, percuſſor arbitrarie puniatur; ſi vero jam formatus, morte mulctetur: quam interpretationem etiam ſecuti ſunt LXX. interpretes, & ex qua in foro diſtinctio reperi ſolet partus in *animatum*, & *non animatum*. LEMPEREUR de Legibus Hebræorum forenſibus c. VIII. §. 2. p. 200. JOANNES CLERICUS ad Exodum d. l. SEIDENUS de Jur. Nat. & Gent. ſec. Hebr. L. IV. c. 1. p. 479. Ed. Argentor.

(1) Quando homines primum in familias ſui juris, & poſtea in

rum emerſit (1), poſtquam communis ſtirpis memoria, aut ex eadem ortæ neceſſitudinis ſenſus foret extinctus.

§. VIII. Quanquam autem omnis ſtatus reſpectum aliquem, & habitudinem involvat adverſus alios in eo, qui in ſtatu eſſe dicitur; cum quemlibet ſtatum comitetur jus, aut obligatio aliqua, quæ ſine objecto, in quo vim ſuam exſerat, non intelligitur: magis expreſſe tamen quidam ſtatus reſpectum erga alios homines notant; quibus, ſcilicet, ſimul exprimitur modus, quo ſua negotia invicem expediunt homines. Uti ſunt præcipue *pax*, & *bellum* (2). Libanius Progymn. p.5. *Δύο καιροὶ πάντα διαιτῶσι τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, λέγω δὴ πόλεμον καὶ εἰρήνην. Sunt tempora duo, penes quæ totius vitæ eſt arbitrium, nempe, pacis, & belli.* Pax quippe eſt ſtatus ille, quo homines inter ſe quiete, & citra injurias violentas agunt, & quæ invicem debent, velut ex obligatione, & ultro præſtant. Bellum contra, eſt ſtatus injurias violentas mutuo inferentium, & propulſantium, aut quæ ſibi debentur vi extorquere nitentium. Dividi poteſt *pax* in *communem*, quæ adverſus quoslibet homines per ſola officia, ex mero jure naturæ

in diverſas civitates ſegregari cœperunt; aut civitates in anarchiam, ſive cycoplicam confuſionem delabuntur. In univerſo genere humano, ita ut ſinguli ſui juris eſſent, nunquam obtinuit; fingi tamen non inepte, nec ſine fructu poteſt, ut ex comparatione naturalis ſtatus civilium cœtuum præſtantiam, eorumque ſtructuram penitus cognoſcamus v. Auctor L. II. c. 2. Jam & conſideratio hæcce prudentiam gignit. v. Auctor L. II. c. 2. §. 12. L. III. c. 6. §. 9. in fine, & L. VII. c. 1. §. 9. Sorberiana p. 127. ſeq. H.

(1) Talia exempla civitatum, quæ, reſoluto vinculo civili, in ſtatu naturali verſatæ ſint, etiam Hiſtoriæ recentiores ſuppeditant. Sic Friſia, poſt tempora Caroli M. nullum Principem paſſa, tandem in reſolutam plane licentiam degeneravit. Qua conditione per integrum fere ſæculum decimum quintum Friſii in vero ſtatu naturali vixere. Vid. Huberus de Jur. Civit. Sect. I. c.3. §.7. Simile exemplum in Germania occurrit tempore magni illius interregni.

(2) Jam dudum Aristoteles VII. Pol. 14. dixerat: *Διῄρηται δὲ καὶ πᾶς ὁ βίος εἰς ἀσχολίαν καὶ εἰς σχολὴν, καὶ πόλεμον, καὶ εἰρήνην. Vita autem omnis in negotium, & otium, bellum, & pacem diviſa eſt.* H.

turæ fluentia, colitur: & *peculiarem*, quæ expreſſis fœderibus, & certis præſtationibus conſtat (1). Quæ iterum eſt vel *interna* (2), inter membra ejuſdem reipublicæ: vel *externa*, erga alios extra noſtram rempublicam conſtitutos (3), amicos vulgares, aut peculiares, ac fœderatos. *Bellum* aliquod *commune*, aut univerſale omnium in omnes inter homines non datur; cum illud ſit conſectarium ſtatus beſtiarum. Bellum *particulare*, quod in certos duntaxat homines geritur, eſt (4) vel *internum*, ſeu civile; vel *externum*. Illud geritur inter ejuſdem reipublicæ membra (5); hoc inter eos, qui eadem civitate non continentur. Quando ſuſpenduntur actus bellici, ſtatu manente, *induciæ* vocantur.

§. IX. Determinate conſiderari poſſunt aliqui ſtatus, prout adjunctam habent intenſionem, aut remiſſionem exiſtimationis, ſeu prout multum, aut parum honorifici cenſentur. Cum enim quemlibet ſtatum aliqua jura, aut obligationes comitentur: eo ſplendidior plerumque cenſetur ſtatus, quo plura, & validiora jura iis adjuncta habuerit; aut ſi obligationes eo tendant, ut tales teneatur præſtare operas, quæ inſignem vim animi, aut ingenii requirunt. Contra quæ craſſo labore obeuntur, utplurimum parum dignationis habere judicantur.

§. X. Posterius genus ſtatus, quod reſpectum ad tempus habet cum effectu morali conſideratum (6), dividi

(1) Et vocatur concordia, *μέγιςον τῶν ἀγαθῶν ταῖς πόλεσιν*, *maximum bonorum civitatibus*, Aristoteli II. Pol. 2. H.

(2) Quæ non omni vi turbatur, ſed ea tantum, qua ſe non uſuros primi paciſcentes promiſerunt. Sic pax interna non turbatur, ſi magiſtratus ad cohercendós tranſgreſſores legum vi utatur: quod contra fit, ſi cives reum pœnæ vi aperta eximere tentent, aut magiſtratui renitantur verſanti in exercitio jurium ſuorum.

(3) Qui inter belligerantes neutras partes ſequuntur, aut arbitrium interponunt, quam mediationem vulgo vocant. H.

(4) Cui affine bellum ſociale. Ita H. Grotius L. I. Ann. Belgic. ab initio: *Bellum ſcribere inſtitui, quod ſociale haud immerito dixeris. Quanquam & civilis in ſpeciem tranſiit, inventis domi partibus ſub Principis, & legum nomine*. H.

(5) Quod bellum, quando in ipſo apparatu exſtinguitur, *ſeditio* vocatur. A qua proinde differunt *rebellio*, & *bellum civile*. Illa a civibus arma contra Majeſtatem capiuntur in Monarchia; hoc ei inter ſe committuntur in Ariſtocratia, & Democratia.

(6) Quæ diviſio etiam in perſonis moralibus locum habet. V. de Romana civitate Florus in prologo libri primi. H.

Digitized by Google

vidi poteſt I. in *junioratum*, & *ſenioratum*. Quorum uterque dicitur vel in reſpectu ad durationem exiſtentiæ in vita humana, vocaturque ætas; cujus gradus infantia, pueritia, adoleſcentia, juventus, ætas virilis, ſtata, vergens, ſenilis, decrepita: vel in reſpectu ad ſtatum aliquem adventitium, prout quis diu in eo fuit verſatus. II. In *majorennitatem*, quando quis per ætatem cenſetur idoneus ad bona ſua proprio Marte adminiſtranda; & *minorennitatem*, cum quis tutore adhuc, aut curatore opus habet, eo quod ob judicii imbecillitatem, aut affectum in vana impetum, rebus ſuis non ſatis dextre præeſſe poſſe præſumatur. Cui ſtatui apud diverſos populos diverſi termini conſtituti deprehenduntur. A minorennitate differt ætas doli capax, cui itidem in univerſum certus terminus aſſignari nequit (1). Memorabilem modum doli explorandi refert ÆLIANUS L. V. c. 16. *Puer cum auream laminam, quæ ex Dianæ corona deciderat, ſuſtuliſſet, in judicium adductus eſt. Judices igitur crepundia, talos, & laminam auream propoſuerunt puero: qui cum iterum ad aurum ſe contuliſſet, plexus eſt tanquam ſacrilegus.*

§. XI. ANTEQUAM ad alia diſcedamus, illud quoque monendum videtur, quod ob inopiam vocabulorum uno eodemque nomine frequenter cogamur exprimere & ſtatum, & attributum ſtatui proprium. Quæ tamen revera diſtincta ſunt, & diverſo modo concipiuntur. (SENECA de Beneficiis L. II. c. 34. *Ingens copia eſt rerum ſine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, ſed alienis, commodatiſque.*) Sic v. g. libertas pro ſtatu concipitur ad analogíam ſpatii; pro facultate agendi ad modum qualitatis activæ. Sic nobilitas alias notat ſtatum, alias attributum perſonæ, quod ad modum patibilis qualitatis concipitur. Sic & vocabulum induciarum, paciſque & ſtatum, & conventionem notat. Sed nec illud prætereundum, quemadmodum una perſona in pluribus

(1) Juris Romani enim arbitrarius eſt terminus, quo pubertati proximi quidem doli capaces habentur, infantiæ contra proximi, ut doli non capaces excuſantur, L. 3. D. *de Reg. Jur.* §. 18. *l. de Obl. quæ ex del.* Sunt autem pueri infantiæ proximi ab anno ſeptimo ad decimum & dimidium; cum puellæ uſque ad nonum & dimidium, infantiæ proximis accenſeantur.

ribus ſtatibus ſimul exſiſtere poteſt, modo obligationes, quæ ſtatus illos comitantur, ſibi invicem non adverſentur: ita obligationes, quæ uni cuipiam ſtatui adhærent, poſſe ex diverſis principiis per partes derivari. Unde haud ſtatim ille, qui obligationes ex uno aliquo principio fluentes colligit, reliquis prætermiſſis, ejuſmodi format ſtatum, cui præter eas, quarum ipſe meminit, nullæ poſſint adhærere obligationes, aut debeant. Sic qui ex ſolis Scripturis Sacris partes officii ſacerdotum colligit, (†) haud quidquam negat, ad illa quoque obeunda eoſdem obligari, quæ ex conſtitutionibus ſingularum civitatum requiruntur †. Sic & nos, qui hic illa duntaxat hominis officia tradimus, quorum neceſſitas ex lumine rationis colligi poteſt (1), nequaquam pertendimus, ejuſmodi ſtatum hominum unquam extitiſſe, aut jam eſſe poſſe, aut debere, in quo ſolæ iſtæ obligationes in eumdem caderent. Quanquam illud fortaſſe ſupervacuum fuerit, multis inquirere, an talis ſtatus hominum exiſtere unquam debuerit. Neque enim ita liquido probatum adhuc eſt, quod aliqui tradunt: *Si homo manſiſſet in ſtatu ſanctitatis primævæ, ſolam naturæ legem, uti ab initio illum rexit, ita recturam deinceps fuiſſe, niſi quod una,*

(†) Si partes officii Sacerdotum ex ſolis Sacris Scripturis colligi affirmare Auctor velit, ut tacite Traditionem rejiciat, is cum ſuis Sectariis errare dignoſcitur. Ut alia, quæ huc faciunt, prætercam, non omnia præcepta, quæ ad Euchariſticæ Menſæ (quam fidelibus apponere, & præbere ſacrum epulum Sacerdotalis Officii partes ſunt quidem) decoram, utilemque comeſtionem pertinent, Paullus ſcripto docere voluit; illa itaque præcepta ex Traditione ſola colligimus. Auctor præterea vult *ad illa quoque obeunda Sacerdotes obligari*, quæ ſingulæ Civitates conſtituunt: ſcilicet videtur etiam velle ſingularum Civitatum ſtatutis præſcribi, quænam Sacerdotum ſint partes. Quæ verba, ſi ſolum notent Sacerdotes, quum partes ſuas coram populo exequuntur, ſtatutorum præſcripta, quæ ſacris dogmatibus, Canonibuſque omnium Eccleſiarum conſenſu, uſuque receptis non adverſantur, ſervare debere, non invitus recipio: ſi quid aliud novum, eique conſenſui, uſuique adverſum notent, non recipio, nec probo.

(1) Quibus proinde opponuntur arbitraria *divina*, & *humana*, ſive civilia: ex qua oppoſitione tres diſtinctæ diſciplinæ naſcuntur, I. *Juris naturæ*, II. *Theologiæ*, III. *Juris Civilis*.

Digitized by Google

una, aut altera poſitiva accedere poterat (1). Neſcio enim, an probabile ſit, genus humanum, utut peccati expers, perpetuo intra unius horti ſpatia ævum fuiſſe exacturum, fructibus ſponte enatis victitans, nec per induſtriam, ac varias artes inventas cultura vitæ allata. Quid enim, hominibus multiplicatis, particulares ſocietates, rerumpublicarum inſtar habentes, ſanctitati obſtitiſſent, nondum diſpicio. Aſt iſtiuſmodi ſocietates ſine legibus poſitivis intelligi non poſſe videntur.

§. XII. Entia moralia, quæ ad analogíam ſubſtantiarum concipiuntur, dicuntur *perſonæ* morales (2), quæ ſunt homines ſinguli, aut per vinculum morale in unum ſyſtema connexi, conſiderati cum ſtatu ſuo, aut munere, in quo in vita communi verſantur. Sunt autem perſonæ morales vel *ſimplices*, vel *compoſitæ*. Simplices pro diſcrimine ſtatuum, vel munerum, in quibus verſantur, ſunt vel *publicæ*, vel *privatæ*, prout ipſorum munus immediate ad uſum ſocietatis civilis, aut proprium cujuſque commodum ſpectat (3). Perſonæ publicæ ex uſu Populorum Chriſtianorum diſpeſcuntur in *politicas*, & *eccle-*

(1) Quæ ſententia *Valentini* in primis Alberti fuit, Theologi Lipſienſis, quocum litem habuit noſter de principio Juris Naturæ, quod illi non *ſocialitas*, ſed *ſtatus integritatis* eſſe videbatur. *Homo vero integer*, inquit in Comp. Jur. Nat. p. 31. *facile pauciſſimis legibus poſitivis contentus eſſe poterat, quippe quod jus naturæ poſſederit examuſſim, &, quamdiu integer, ab eo aberrare haud potuerit*.

(2) Monet hic Cl. Barbeyracus, J. C. Romanis homines liberos proprie tantum perſonas appellari; ſervos autem in numero rerum haberi. Eadem ſententia Heineccii eſt Elem. ſec. Inſt. §. 77. & ſec. Pandect. P. I. §. 132. Sed confunduntur ſic duæ diverſæ ſervorum relationes. Quando enim hominibus liberis opponuntur ſervi, utique perſonæ ſunt; nam omnes homines in liberos, & ſervos dividuntur in *pr. Inſt. de Jur. perſon. & L. 3. D. de ſtatu hominum*, quatenus contra heris ſuis, vel patribus familias ſubſunt, in rerum numero cenſentur.

(3) Accedit alia denominationis ratio, qua muneribus publicis auctoritate totius ſocietatis, aut eorum, qui ſocietati præſunt, præficimur; cum munera privata voluntate tantum privatorum conferantur. Errori anſam dedit commixtio *Status* in genere conſiderati, & *Status* Civilis. Nam illud conſtat, ſervos in Statu Civili perſona carere, cum neque civibus, neque peregrinis accenſeri poſſint.

cleſiaſticas (1). Illæ ſunt vel *principales*, vel *minus principales*. Inter illas quædam cum ſummo imperio rempublicam regunt; quædam poteſtate a ſummo imperio delegata partem aliquam imperii exſequuntur, quos magiſtratus proprie accepto vocabulo dicunt; vel circa recte gubernandam rempublicam conſilia ſuggerunt. *Minus principales* operam minus nobilem reipublicæ, & magiſtratibus ut talibus præſtant. In bello magiſtratibus reſpondent duces ſuperiores, & inferiores, quibus ſubſunt milites gregarii; quos inter perſonas publicas eo reſpectu poſſis referre; quod per ſummam poteſtatem civilem immediate, aut mediate auctorantur ad arma pro republica ferenda. Peculiaris quoque ſpecies perſonarum politicarum eſt, quas dicere poſſis *repræſentativas*, ideo quod perſonam aliorum referant; quæ ſcilicet poteſtate & auctoritate agendi ab aliquo inſtructæ, hujus vice negotia expediunt eodem cum effectu, ac ſi ab illo ipſo eſſent confecta: ut ſunt legati, vicarii, ſyndici, & ſimiles. Etſi recentius commentum ſit diſtinguere inter eos miniſtros (2), qui habent *characterem repræſentantem*, uti ſunt preſſe dicti Legati: & inter miniſtros ſecundi ordinis, puta Miſſos, aut Reſidentes, qui faſtigium eorum, a quibus mittuntur, haud ita, ſicut priores repræſentant. Vid. *Auctoris Anonymi Memoires touchant les Ambaſſadeurs p.*542. (3). Iſtorum inſtar aliquod inter privatas perſonas gerunt tutores & curatores; quatenus pupillorum

(1) Perſonæ autem Politicæ ſunt, quæ negotia directo ad ſocietatem civilem, conſideratam ut talem pertinentia, auctoritate publica adminiſtrant, cum e contrario Perſonæ Eccleſiaſticæ dicantur, quibus ſola cura ſacrorum relicta eſt.

(2) Ubi errant Carolus Paſchalius, Richardus Zouchæus, & alii, qui talem legatum, alteram quaſi, ſeu geminam mittentis perſonam eſſe exiſtimant; ita ut idem omnino, qui mittenti honos, ei debeatur, excepto tantum Principe, ad quem miſſa eſt legatio; quippe qui in territorio ſuo ſit potior. Etenim character ille ſummum Legato tali imperium non confert; qui proinde nec titulis, nec inſignibus ſummo imperanti propriis utitur, nec vindicare ſibi poterit, ut vero Regi, qui forte præſens eſt, præferatur H.

(3) Vid. Cornelius van-Bynkershoek Quæſt. Jur. Publ. L. II. c. 9. p. 248. ſeq. & Amelot de la Houssaye dans ſes Memoires Hiſtoriques, & Politiques T. I. voce Ambaſſadeur.

rum, & minorum res, atque negotia adminiſtrant. Quo loco minus recte monet Hobbes Leviathane c. XVI. in civitatibus non raro contingere, ut quis repræſentet, & gerat perſonam rei cujuſdam inanimatæ, quæque adeo per ſe perſona non eſt, puta, Eccleſiæ, Noſocomii, pontis, etc. Nam non neceſſarium videtur, per fictionem quamdam iſtarum rerum aliquam perſonam conſtitui; cum ſimpliciſſime dicatur, a civitate certis hominibus injunctam curam colligendi reditus iſtis rebus ſervandis deſtinatos, & quæ eo nomine oriuntur actiones perſequendi, aut excipiendi. Quæ perſonarum eccleſiaſticarum ſit varietas, cuivis agnoſcere in proclivi eſt, prout religioni alicui innutritus fuerit. Quid perſonarum quoque ſcholæ generent, neminem eruditum fugere poteſt. Privatarum perſonarum magna eſt varietas. Præcipuæ illarum differentiæ deſumuntur 1. ex negotio, quæſtu, aut artificio, circa quod quis eſt occupatus, & unde rem facit, quod eſt vel ingenuo dignum, vel cum ſordibus conjunctum. 2. Ex conditione, ſeu ſitu quaſi morali, quo quis utitur in civitate. Quo intuitu alius eſt civis, pleno aut minus pleno jure; alius inquilinus, alius peregrinus. 3. Ex conditione in familia; quo reſpectu aliquis eſt paterfamilias, qui mariti, patris, ac heri perſonam ſimul complecti poteſt, alia uxor, alius filius, & ſervus; quæ ſunt membra velut ordinaria familiæ, quibus extra ordinem accedit interdum hoſpes. 4. Ex ſtirpe; unde ſunt nobiles, quorum diverſis in civitatibus diverſi gradus; & plebeii. 5. Ex ſexu, & ætate. Hinc eſt puer, juvenis, vir, ſenex: illinc mas, fœmina. Quanquam enim ſexus, & numerus annorum non ſit ex impoſitione (1), iſta tamen inter homines in vita communi aliquid moralitatis involvunt, quatenus diverſos ſexus diverſa decere intelliguntur, alioque modo diſpari cum ſexu agere convenit.

(1) Hinc androgynis ſexus aſſignatur, gravi in mutantes pœna (in Hiſpania Vivicomburio) ſancita. In Gallia cum infans quidam per errorem ſequioris ſexus habitus eſſet, poſt annum ætatis vigeſimum cognitus mas, agente Procuratore Regio, juſſus eſt & nomen, & habitum maris ſumere. Ut memorant Diurna eruditorum Gallicana A. MDCXCII. in calce. Nimirum non modo legibus poſitivis, ſed & naturæ jure maribus licent, quæ fœminis non permittuntur. V. A. L. VI. c. 1. §. 15. H.

Digitized by Google

§. XIII. Persona moralis *compoſita* conſtituitur, quando plura individua humana ita inter ſe uniuntur, ut quæ vi iſtius unionis volunt, aut agunt, pro una voluntate, unaque actione, non pro pluribus cenſeantur. Idque tunc fieri intelligitur, quando ſinguli voluntatem ſuam voluntati unius hominis, aut concilii ita ſubjiciunt, ut pro omnium voluntate, & actione velint agnoſcere, & ab aliis haberi, quicquid ille decreverit, aut geſſerit circa illa, quæ ad unionis ejus naturam ut talem ſpectant, & fini ejuſdem congruunt. Unde eſt, quod cum alias ubi plures quid voluerint, aut egerint, tot voluntates, & actiones extare intelligantur, quot numero perſonæ phyſicæ, ſeu individua humana ibi numerantur; in perſonam tamen compoſitam coalitis una voluntas tribuatur, & quæ ab illis ut talibus proficiſcitur actio, una cenſeatur, utut plura individua phyſica ad eamdem concurrerint. Hinc etiam ejuſmodi perſona compoſita jura, ac bona peculiaria poteſt, ac ſolet obtinere, quæ haud quidquam ſinguli ex iſto corpore, qua tales, ſibi arrogare, aut vindicare poſſint. Sed & illud hic obſervandum, quemadmodum corpora phyſica manent eadem, etſi ſucceſſu temporis per varias particularum acceſſiones ac deceſſiones tacitis momentis non parum in iis fuerint mutatum; ſic per particularem individuorum ſucceſſionem non deſinere eamdem manere perſonam, niſi uno & eodem tempore talis mutatio ingruat, quæ prioris corporis rationem penitus tollat. Qua de re alio loco pluribus. Perſonas porro morales compoſitas, ſeu ſocietates ad modum perſonarum ſimplicium dividere poſſumus in *publicas*, & *privatas*. Illæ iterum ſunt vel *ſacræ*, vel *politicæ*. Inter ſacras alias poſſumus vocare *generales*, ut eſt Eccleſia Catholica, Eccleſia particularis, vel certis civitatum terminis comprehenſa, vel publicis confeſſionum formulis diſtincta: vel *ſpeciales*, ut ſunt concilia, & ſynodi, conſiſtoria, presbyteria &c. Societas politica itidem eſt vel *generalis*, ut reſpublica, cujus multæ ſpecies, ſimplices, compoſitæ, regulares, irregulares; vel *particularis*, ut Senatus, ordo equeſtris, tribus, parlamentum &c. Societas *ſagata* dicitur exercitus, cujus partes ſunt legio, turma, cohors, manipulus, &c. Societates *privatæ* non ſolum ſunt familiæ, ſed & in civitatibus, quæ vocantur collegia, puta, mercatorum,

Digitized by Google

rum, opificum, & ſimilia. Omnes ſpecies minutatim hic colligere, operæ pretium non videbatur.

§. XIV. Id porro circa naturam perſonarum moralium ſimplicium obſervabimus, quemadmodum unus idemque homo in diverſis ſtatibus, ſibi invicem non repugnantibus, eſſe poteſt (1). Ita unus idemque ſimul plures velut perſonas gerere poteſt, modo munia, quæ perſonas illas comitantur, ab eodem ſimul obiri queant. Nam uti ex naturali ratione idem non poteſt eſſe maritus & uxor, filius & filia: nec ex morali ratione ſimul dominus & ſervus, judex & reus, actor & teſtis: ita nil prohibet, quo minus idem ſimul eſſe queat v. g. domi paterfamilias, in curia ſenator, in foro advocatus, in aula conſiliarius. Scilicet, quatenus ſingula iſta munia totum hominem non requirunt, ſed diſtinctis temporibus commode obeuntur. Huc aliquo modo facit illud Ciceronis Offic. L. I. c. 30. *Intelligendum eſt, duabus quaſi nos a natura indutos eſſe perſonis: quarum una communis eſt, ex eo quod omnes participes ſumus rationis, præſtantiaque ejus, qua antecellimus beſtiis. Altera autem, quæ proprie ſingulis eſt tributa.* His *tertia adjungitur, quam caſus aliquis, vel tempus imponit. Quarta etiam, quam nobismetipſis judicio noſtro accommodamus.* Idem de Oratore: L. II. c. 24. *Tres perſonas unus ſuſtineo, meam, adverſarii, judicis.* Atque ea ratione ſapientiores gentilium πολυθεότητα, quam rationi repugnare ſatis intelligebant, excuſatum iverunt; ſcilicet, ut in eodem numine plures velut perſonæ conciperentur, prout per diverſas operationes in rerum natura ſeſe illud exſerit. Seneca de Benefic. L. IV. c. 7. *Tot appellationes DEI poſſunt eſſe, quot munera.* Maximus Tyrius diſſert. 23. p. 240. Edit. Cantabr. 1703. *Θεῶν μία μὲν ἡ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ ὀνόματα. Deorum una natura, ſed multa ſunt nomina. Nos vero a ſubſidio, quod hominibus præſtant, ſingulis eorum, quæ noſtra eſt ignorantia, nomina imponimus, Aliter alius Deorum appellatur.* Sed & hoc ex natura impoſitionis facile intelligitur, quando alicui homini nova perſona velut

(1) Illuſtravi hoc pluribus exemplis Diſſertatione *de Homine uno plures ſuſtinente perſonas* in Tom. III. Comment. atque opuſcul. H.

lut induitur, non fieri in ipſo phyſicam quamdam mutationem, aut novas in eo qualitates phyſicas produci, vetereſve augeri: ſed quicquid novi hic generatur, id intra ſphæram rerum moralium ſubſiſtit. Sic quando aliquis conſul renunciatur, non ideo fit prudentior, neque ſi magiſtratu abjerit, ſimplicior; etſi aliqui obſervarint, multorum actiones ex ſplendore muneris non parum ponderis mutuari, & aliquos cum imperio, & privatos non eoſdem viſos. Id quod tamen ego inter deceptiones velut opticas, quas apparatus inanium efficit, retulerim. Quomodo ruſtici ad efficaciam medicamentorum etiam Doctoris titulum aliquid facere credunt. JUVENALIS Sat. VII. v. 135. 136. ſeqq.

> *Purpura vendit*
> *Cauſidicum, vendunt amethyſtina, convenit illis,*
> *Et ſtrepitu & facie majoris vivere cenſus.*

Niſi quod ſæpe ingenia quædam magnitudine negotiorum excitentur, otio obtorpeſcant. Vid. CORNEL. NEPOS Alcibiade c. I. n. 3. 4. Quin tamen DEUS, ſi ipſe alicui peculiarem imponat perſonam, eidem qualitates, moralium menſuram ſupergreſſas, addere poſſit, & ſoleat dubitare non licet. Vid. Exod. III. IV. Deut. XXXIV: 9. 1. Sam. X. 6. 9. Matth. X. 1. 19. 20. Ex ſuperioribus etiam patet, Judæos quondam regenerationi ſuæ, per quam antehac gentili nova perſona Proſelyti juſtitiæ imponebatur, effectus nimis amplos tribuiſſe, velut nulla ei reſtaret priſtina cognatio, nec fratrem, ſororem, patrem, matrem, liberos ante genitos omnino in ſuis haberet. Vid. SELDENUS de J. N. & G. L. II. c. 4. ubi & ejus erroris cauſſa notatur, quod ſcil. crederent, Proſelyto novam animam infundi.

§. XV. MONENDUM denique & hoc videtur, homines perſonarum moralium quaſdam velut umbras, & ſimulacra quandoque fingere, quæ iſtas per ludicrum repræſentent. Unde factum, ut perſonæ vocabulum ſibi peculiariter ſcena vindicarit. Fictæ autem perſonæ eſſentia in eo conſiſtit, ut alterius ſeriæ perſonæ habitus, geſtus, oratio dextre exprimatur; ſicut & omnis ipſius apparatus nonniſi ludricam faciem præſefert; & quæ abs

abs tali aguntur, aut dicuntur, nullum poſt ſe effectum moralem relinquunt (1), ſed ſola repræſentationis dexteritate æſtimantur. (†) Quam ob cauſſam, ut hoc obiter addam, miror, quare Petrus Alexandriæ Epiſcopus approbaverit baptiſmum a puero Athanaſio inter ludendum (2) collatum, apud SOZOMENUM Hiſt. Eccleſ. L. II. c. 16. (††) Adde quæ ab Epiſcopo Minorenſi diſputantur

(1) Quo pertinet *commentitia Platonis reſpublica*, ut CICERO vocat I. de Orator. Ens rationis morale, ſive politicum ſimulacrum civitatis, quæ nuſquam reperitur, humano tantum ingenio in id evecta, ſupra quod adſcendi non poteſt. Quanquam eius conſideratio uſus non contemnendos in vita civili habeat. H.

(†) Ait Auctor a perſona ficta, *quæ non niſi ludicram faciem præſefert, nullum effectum moralem relinqui*, cujus omne pretium in hominum, rerumque apta imitatione conſiſtit. Bene quidem: nunc vide, quid addat. Ait I. ſe mirari, quod baptiſmum ab Athanaſio puero joci, luſuſque gratia collatum Petrus Alexandriæ Epiſcopus probaverit; qua in re eum memoria fefellit; etenim tunc Alexandrum, non Petrum Epiſcopum ſcribere debuit. II. Cenſet vera, quæ Sozomenus ea de re refert; ſed ea vel falſa, vel ſaltem falſi ſuſpecta multis videri Barbeyracus obſervat, innixus argumento, quod accepit e vita Athanaſii a Maurinis Monachis ſcripta, quam videſis. Auctoris indiligentiam excuſaturus Hertius ait: *Quicquid ſit, fini, quem Auctor propoſitum habet, vel ſola facti poſſibilitas ſuffecerit*. Vult ſcilicet Hertius huic exemplo Puffendorfii cenſuram congruere, modo id exemplum verum eſſe tantiſper apud te conſtituas: quæ excuſatio nimis frigida videri poteſt, ut alia, quæ hic dici poſſunt, omittam.

(2) Quod hodie multis falſi ſuſpectum videri eleganter obſervat CL. BARBEYRACUS, eo quod Athanaſius, cum ei Baptiſmus conferretur, jam XVIII. annos natus fuerit. Quam in rem laudat vitam Athanaſii a Patribus Benedictinis ſcriptam. Quicquid ſit, fini, quem auctor propoſitum habet, vel ſola facti poſſibilitas ſuffecerit.

(††) Duo hæc Auctoris peccata leviuſcula ſunt: illud gravius, quod Epiſcopi Minorenſis Ambroſii Catharini *diſputationem de intentione Miniſtri Sacramentum adminiſtrantis* improbet. Ne longior ſim, quam velim, ajo Catharini ſententiam a Puffendorfio, qui eam omnino non intellexit, improbari per ſummam injuriam. Vult ille baptiſmum ex. c. a Miniſtro collatum (qui petitus, & rogatus ſit; atque in ea loci, rerum, hominumque præſentium periſtaſi ſit, ut nihil niſi ſerio, & graviter peragere videatur; & ſacro, religioſoque ritu aquam adhibear, verbaque

Evan-

tur de intentione miniſtri, ſacramentum adminiſtrantis, apud PETRUM SUAVEM Hiſt. Concil. Trident. L. II. p. m. 214. 215.) Aſt veras perſonas morales quæ producit impoſitio, haudquicquam ita eſt libera, quin ejuſmodi qualitates debeat præſupponere, quæ aptæ ſint, ut ſolidus aliquis effectus in vita humana inde proveniat. Et illas qui circa conſtituendas perſonas reſpicere neglexerit, per vecordem petulantiam mortalibus inſultare eſt cenſendus. Sic poterat Caligula nequam aliquem, & ſtolidum hominem conſulem creare, dummodo civis Romanus ille foret, & inania ſaltem iſtius muneris obire noſſet. Aſt quod equo ſuo Incitato conſulatum quoque deſtinaret, id vero furor, & inſipida petulantia erat. Non minus, quam quod eidem patrisfamilias perſonam indueret, data familia, domo, ac ſupellectile, quo invitati ejus nomine lautius acciperentur. Vid. SUETONIUS Calig.

Evangelica pronunciet) baptiſmum, inquam, valere, licet Miniſter idem intentionem, ut ajunt, in animo retineat, & ſcelere abreptus nolit baptiſmum conficere, aut intra ſe baptiſmum rideat. Quid Puffendorfii ſententiæ; quæ merito exiſtimat per fictam perſonam, *cujus omnis apparatus nonniſi ludicram faciem præſefert, nullum poſt ſe effectum moralem relinqui*, commune eſt cum hac Catharini ſententia; a qua joci, & luſus apparatus exulat, nulla fictio deprehenditur, niſi quod unus Deus, cui cogitationum noſtrarum latebræ, receſſuſque omnes patent, fictum Miniſtri animum inſpiciat? Quare utrumque exemplum, quod Auctor affert, ſententiæ ſuæ non congruit, & pede utroque claudicat. Paucis hæc adnotavi, ne cui ſit ludibrio Catharini ſententia, cui fundus eſt cum Patribus multis Auguſtinus, & Catholicarum Academiarum pene omnium, præcipueque Sorbonicæ Auctoritas. Nunc mihi hæc adnotanti venit in mentem portentoſæ illius hæreſeos Lutheri, qui ait, nihil referre, utrum Miniſter in nomine Domini, an mimice, & joculariter baptiſmum det: utrovis enim modo datum baptiſmum ait valere, modo ritus à Chriſto inſtitutus ſervetur: *non enim in conferentis tantum, quantum in ſuſcipientis fide, vel uſu ſita eſt vis baptiſmi* lib. de Captiv. Babyl. Lutherani Puffendorfii pulchra ratiocinatio, de qua hic agimus, quæque nullam moralem efficaciam ludicro baptiſmo tribuit, lutheranam hanc hæreſim mirifice jugulat, Catharini ſententiæ non nocet. Ex eo colligere quiſquis poteſt non ſolum plerorumque Catholicorum ſententiæ, ſed etiam Novatorum omnium, quorum partes hic Auctor ſecutus eſt, maximæ, præcipuæque hæreſeos non bene peritum videri.

Calig. c. 55. Par veſania, cum ſumma impietate conjuncta, erat, quod multi veterum populorum Principes, civitatum conditores, alioſque illuſtres viros poſt mortem ob merita, aut per adulationem in Deorum numerum referrent. Vid. oratio Tiberii apud TACITUM Annalium IV. c. 37. 38. (1). Sed & quid de relatione inter ſanctos apud Pontificios ſentiendum ſit, cordatis judicare in proclivi eſt (†).

§. XVI. ENIMVERO ut *Res*, quatenus ſub objectum juris veniunt, in cenſum entium moralium proprie referamus, opus non videtur. Non enim, quemadmodum homines ob diverſum ſtatum, aut munus tanquam diver-

(1) Cui ſimile, quod Imperator Sinenſium, mortuos declarat ſanctos, aut, ut ipſi amant loqui, Spiritus efficit puros, ut refert LUDOVIC LE COMTE novis Comment. de ſtatu præſenti Chinæ ep. 9. verſ. Cinquiemement. H.

(†) Eorum, quos, cum fide, maximaque charitate illuſtres demortui ſint, Pontifici pro nova diſciplina jus, & poteſtas eſt in Sanctorum tabulas referendi, cultum irridet. Non itaque Catholicorum quorumdam ſcholæ, ſed univerſæ Catholicæ Eccleſiæ, quæ Sanctos ſemper coluit, & colit, jugulum obliquis quibuſdam verbis petit. Cur inquis? Forte quia populorum illorum, qui Civitatum ſuarum Conditores, aut Principes, *alioſque illuſtres Viros poſt mortem ob merita*, *aut per adulationem in Deorum numerum referebant*, vecordiam, ſummamque impietatem nos Pontificii quodammodo imitari videmur. Accumbit ad has epulas adnotator Hertius, & ſymbolam confert ſuam; atque ait nos ad Sinarum ritus accedere, ubi *mortuorum ſpiritus* Imperator pro ſua poteſtate *puros efficit*. Veterum calumniarum me pudet, & notiſſimis Hieronymi verbis iterum ad hanc rem uti piget: *Quis enim . . aliquando Martyres adoravit? Quis hominem putavit Deum?* lib. adv. Vigilant. Ut novatorum ora cordati homines obſtruant, ſatis eſt ea, quæ contra Fauſtum Manichæum Auguſtinus ſcripſit, carptim, ſtrictimque colligere. *Colimus ergo Martyres eo cultu dilectionis, & ſocietatis, quo & in hac vita coluntur ſancti homines Dei:* paullo poſt ait: *At illo cultu (qui Græce latria dicitur, latine uno verbo dici non poteſt, cum ſit quædam proprie Divinitati debita ſervitus) nec colimus, nec colendum ducimus, niſi unum Deum*. Cujus, inquis, rei gratia Sancti coluntur? *Populus autem Chriſtianus memorias Martyrum concelebrat, & ad excitandam imitationem; & ut meritis eorum conſocietur, atque Orationibus adjuvetur*. Quid hic Idololatris commune cum Catholicis?

ſæ perſonæ concipiuntur; ita res quoque aliter concipimus, prout noſtræ, aut alienæ, aut nullius intelliguntur. Scilicet, quando quædam res dominium ſubjerunt, reliquæ dominio vacuæ fuerunt relictæ, non nova qualitas ipſis rebus impoſita debet intelligi, ſed potius introducta rerum proprietate moralis aliqua qualitas inter homines cœpit exſiſtere, quæ hos quidem afficeret, in rebus autem duntaxat terminaretur. Uti enim, quum res in communione primæva forent, homini jus erat, in medio poſita occupando uſibus ſuis applicare: ita dominio conſtituto jus peculiare fuit datum domino de re diſponendi, & in reliquis non dominis enata obligatio ab eadem re abſtinendi. Res autem ipſæ nonniſi denominationem aliquam extrinſecam inde ſunt ſortitæ, prout iſtius juris, & obligationis objectum conſtituunt. Sic quando certæ res dicuntur religioſæ, & ſacræ, non in ipſis rebus inhæret qualitas moralis, & ſanctimonia, ſed hominibus tantum incumbit obligatio eas res certo modo tractandi; quæ obligatio quando remittitur, in promiſcuum uſum illæ iterum recidere intelliguntur. Si quis tamen omnino res quaſdam morales dicendas contenderit, is ita erit explicandus, ut moralitas non formaliter, ſed objective duntaxat rebus tribuatur.

§. XVII. Hactenus de entibus moralibus, quæ concipiuntur ad analogíam ſubſtantiarum. Diſpiciendum jam de iis quoque, quæ & formaliter ſunt modi, & ut tales concipiuntur. Videntur autem modi commodiſſime poſſe diſtribui in *affectivos*, & *æſtimativos*: ſecundum illos perſonæ certa ratione affectæ intelliguntur, ſecundum hos perſonæ & res æſtimari aptæ ſunt. Illi vocabulo *Qualitatis*: hi *Quantitatis* latiſſime accepto veniunt. Qualitates, quantum noſtro inſtituto ſufficit, dividi poſſunt in *formales*, & *operativas*. Illæ ſunt, quæ non tendunt, aut ordinantur ad actum & operationem aliquam, ſed tantum ad inſtar nudæ formæ ſubjecto conveniunt, & tribuuntur. Unde iſtas quoque attributa ſimplicia poſſis vocare. Operativa qualitas eſt vel *prima*, vel *orta*. Illa eſt, ſecundum quam res apta, aut efficax eſſe concipitur ad actum; & eſt vel *interna* (1) vel

(1) Quæ ſcilicet perſonæ *ineſt*, ut poteſtas, jus, obligatio.

vel *externa* (1), quam etiam dicere poſſis patibilem qualitatem moralem. Orta, eſt quæ a prima provenit, ut actus (2).

§. XVIII. Inter attributa moralia eminent *Tituli*, quibus deſignantur diſcrimina perſonarum in vita communi ſecundum æſtimationem, ac ſtatum. Hi in dupliciſ potiſſimum differentia deprehenduntur. Quidam enim directe notant intenſionem exiſtimationis perſonarum in vita communi, earumve qualitates peculiares; ſtatum autem connotant, & innuunt clarius, aut obſcurius, prout ille titulus paucis, aut pluribus ſtatibus aſſignari ſuevit. Uti ſunt nomina adjectiva, quæ vocabulis perſonarum honoris cauſſa ſolent adjungi, verbi gratia, ſereniſſimus, eminentiſſimus, illuſtriſſimus, quorum ſignificatio pro ratione ſubſtantivorum, quibus junguntur, creſcit, aut decreſcit (3). Quidam autem tituli directe notant aliquem ſtatum, aut ſitum, ſeu locum peculiarem in ſtatu, indirecte vero connotant intenſionem exiſtimationis, quæ illi ſtatui, aut officio ſolet adhærere: ut ſunt nomina perſonarum moralium, ſaltem honorificum ſtatum obtinentium. Quæ hic ſpectantur non tam in ſe, quatenus ſunt notiones alterius intellectui ſtatum, & officium alicujus perſonæ repræſentantes; quam quatenus ex impoſitione hominum jura, poteſtatem, ac munus denotant ejus, cui tribuuntur (4). Inde non eſt prorſus de nihilo, quod interdum magno ardore ſuper titulis inter homines pugnatur; ideo quod titulo denegato, dene-

(1) Quæ aliunde perſonæ accedit, ut honor, ignominia, auctoritas, fides.

(2) Qui ratione qualitatis operantis ſe habet, ut effectus ad cauſſam.

(3) Quos proinde reales, ut illos nominales, vocabulis in ſchola uſitatis efferre poſſis. H.

(4) Secus ac Dominicus Baudius III. epiſt. 41. judicat, non aliud inde ſolatium capi exiſtimans, *quam ut evoluti patrii, avitique patrimonii poſſeſſione, vanis ſaltem nominibus ſe oblectare poſſint*. At Batavi Hiſpanis renuentibus, ita abſiſtere ſeptem Nationum & Lingæ, ac Tarantiorum imperio, ut nec titulos, nec inſignia uſurparent, & exempla Regum Galliæ, Angliæ, Hiſpaniæque afferentibus, reſpondebant: *Regna ſua Majeſtate defendi: at liberis populis nunquam ſatis ſollicite caveri*, apud H. Grotium L. XVII. Hiſtor. Belgic. ad A. 1608. Idem dicen-

negari quoque alicui intelligantur ſtatus, munus, poteſtas, atque jura, quæ iſte titulus exprimere, aut innuere ſolet. Id autem accurate hic obſervandum, quod circa pleroſque titulos impoſitio non ſit perpetua, & uniformis; ſed apud diverſos populos, aut apud eoſdem diverſis temporibus magnopere variet. Sic prioris generis tituli apud majores noſtros oppido quam ſimplices & modici; & quod olim viro principi ſatis erat, hodie mediocri ſcribæ faſtiditur. Inde ejuſmodi titulorum incrementa non ſemper augmentum dignitatis arguunt; ſed ubi, titulis gliſcentibus, res ipſa permanſit, iſtorum valorem minuiſſe (1) eſt cenſendum (2). Quandoque etiam ordini alicui tribuitur titulus aliquis in elogii vicem, ideo quod res eo titulo notata pleriſque ex illo ordine adſit, aut adeſſe debeat. Quo titulo & illi frui ſolent, qui rem ipſam non poſſident. Sic ex ordine literario aliqui clariſſimi, & doctiſſimi audiunt, qui nihil minus ſunt. Sic etiam ignavus nobilis maxime ſtrenuus ſolet ſalutari. Sæpe quoque privati, aut alii titulos aliorum augent, vel minuunt, prout illis adulari, aut eoſdem parvi pendere ex conditione præſenti rerum ſuarum ducunt. Quin & in poſterioris generis titulis (3) ſæpiſſime contingit, ut titulus maneat, res ipſa, ſeu dignitas, & jus non parum augeatur (4), aut (5) decreſcat. Sed & hoc frequen-

dicendum de inſignibus. V. Diſceptationem inter Eliſabetham Angliæ, & Mariam Scotiæ Reginam, apud CAMBDENUM ad A. 1559. & 1560. & de cauſſis belli inter Suecos, & Danos LOCCENIUM L. VII. Hiſtor. Suecan. ad A. 1561. H.

(1) Pro *decreviſſe*.

(2) Referas huc quod ſcribit CICERO ad Fam. L. X. ep. 6. *Complures in perturbatione Reipublicæ Conſules dicti, quorum nemo Conſularis habitus, niſi qui animo exſtitit in Rempublicam Conſularis*. V. quæ ſequuntur. H.

(3) Huc pertinet quod THUANUS L. XXIII. ad A. 1559. occaſione octodecim Equitum a Rege creatorum memorat, Carolum Tiercellinum Rupimanum, Equitem, mordaci dicterio indignabundum ſæpius dixiſſe: *Torquem conchyliatum, poſtquam indignis promiſcue communicari cœpiſſet, non jam eſſe fortium Virorum inſigne, ſed omnium beſtiarum collare*. H.

(4) Ut exemplo Archi-Officiorum Imperii conſtat, quibus olim munera Imperatoris Aulica deſignabantur, cum nunc Principibus propria ſint.

(5) Quod contigit Magiſtratibus veteris Reipublicæ Romanæ,

quentiſſimum (1) eſt, ut apud diverſas civitates eodem vocabulo diverſus dignitatis gradus exprimatur. Unde valde imperitum foret, omnes, qui ubique locorum eumdem titulum gerunt, eadem claſſe cenſere. Eſt & hoc obſervandum (2), aliquando alicui nudum titulum tribui ſine re, ſeu ſine functionibus, & emolumentis illis, quæ alias iſtum titulum comitari ſolent; eo duntaxat fine, ut exteriora inſignia, & certum inter cives ſuos locum per eum conſequatur. Circa titulos denique familiarum principalium in Europa potiſſimum contingit, ut idem titulus aliquando notet proſapiam ſimul cum poſſeſſione nominatæ ditionis, aliquando proſapiam citra poſſeſſionem cum ſolo jure, ubi ordo tetigerit, ſuccedendi.

§. XIX. Operativæ qualitates (3) morales ſunt vel *activæ*, vel *paſſivæ*. Illarum nobiliſſimæ ſpecies ſunt *Poteſtas*, *Jus*, & *Obligatio*. *Poteſtas* eſt, qua quis aliquid legitime, & cum effectu morali agere poteſt. Qui effectus eſt, ut alteri afferatur obligatio aliquid exequendi, aut actiones ab altero exercitas admittendi, vel non impediendi, aut ut valeat in alterum conferre facultatem aliquid agendi, aut habendi, quæ antea aberat. Eſt enim hæc qualitas maxime velut diffuſiva ſui. Dividitur poteſtas ratione efficaciæ in *perfectam*, & *imperfectam*. Illa eſt, cujus exercitium etiam per vim adſeri poteſt adverſus illos, qui eamdem illegitime impedire aggrediuntur, (vis autem in civitatibus exſeritur potiſſimum

næ, cum, qui antea præcipue rerum adminiſtrationi præfuiſſent, Conſules, Prætores, & Proconſules, occupata Republica inane nomen gererent, poteſtate eorum omni ad Præfectos urbi, Præfectos Prætorio, & Præſides delata. Conferantur de his M. Augusti Campiani de officio & poteſtate Magiſtratuum Romanorum libri duo, editi Genevæ M. DCCXXVIII. 4.

(1) Adde, interdum hos vel illos titulos adhiberi ex ſingulari arcano Reipublicæ, dum v. g. Principes audiunt, qui revera ſunt Reges, & retro; Tyranni malunt appellari Patres; Oligarchi Optimates. V. Elementa Pr. civil. Part. I. ſect. 6. §. 13.

(2) De Ducibus, iisdemque Paribus Curiæ, in Gallia Grammondus L. I. Hiſtor. ad A. 1610. *His feudi nomen inane eſt Ducatus: Vacuus auctoritate titulus*. H.

(3) Supple, *primæ*, *internæ*, ex §. 17. in fin.

mum per actionem, extra civitates per bellum.) Hæc eſt, cujus exercitio ſi quis illegitime fuerit prohibitus, inhumaniter quidem tractatur, ita tamen, ut ad idem aſſerendum, actionem, aut bellandi jus non habeat, niſi forte, quod eidem efficaciæ deeſt, neceſſitas ſuppleverit (1). Dein intuitu ſubjecti poteſtas dividitur in *perſonalem*, & *communicabilem*. Illa eſt, quam quis in alterum legitime transferre non poteſt. In qua ipſa tamen nonnullæ differentiæ occurrunt. Quædam enim poteſtates ita arcte cum perſona ſunt conjunctæ, ut earum actus per alium recte exerceri omnino nequeant. Talis eſt poteſtas mariti in corpus uxoris, quam per vicarium obire leges haudquidquam admiſerint. Quarumdam autem, etſi ipſæ quoad κτῆσιν in alium transferri a nobis nequeant, actus aliis delegari ad exercendum poſſunt, ita tamen, ut omnem auctoritatem ab eo habeant, in quo iſtæ radicaliter hærent (2). Ex quo genere eſt poteſtas regum, qui voluntate populi ſunt conſtituti. Iſti enim jus regnandi in alium transferre nequeunt, & tamen ad actus ejuſdem exercendos opera miniſtrorum uti poſſunt. Poteſtas communicabilis eſt, quæ ab uno in alterum recte transferri poteſt, idque vel proprio arbitrio, vel accedente auctoritate, aut conſenſu ſuperioris (3). Denique reſpectu objectorum pleræque poteſtates ad quatuor ſpecies revocari poſſunt. Reſpiciunt enim illæ vel *Perſonas*, vel *Res*, & utraſque vel *proprias*, vel *alienas*. Poteſtas in perſonam actioneſque proprias vocatur *Libertas*, (etſi quibus ambiguitatibus hoc vocabulum laboret,

(1) Sic, ſi innoxius nobis tranſitus negetur, inhumaniter quidem nobiſcum agitur, ita tamen, ut vi tranſitus fieri nequeat. Quod ſi ſalvi alias nulla ratione eſſe poſſimus, veluti, ſi infenſus nobis hoſtis inſiſtat, cui pares eſſe nequeamus, invito etiam Principe vicino tranſire licet.

(2) Eodem refert H. GROTIUS L. II. de I. B. & P. c. 5. §. 5. & L. III. c. 7. §. 4. jus patrium v. AUCTOR L. VI. c. 2. §. 9. Haud dubie etiam huc ſpectant ſervitutes perſonales. H.

(3) Talis apud veteres erat patria poteſtas, quæ a patre naturali per adoptionem transferebatur. Oportebat enim hanc tranſlationem fieri primum auctoritate populi, deinde magiſtratus. Vid. GELLIUS L. V. c. 19. & tituli Inſtitutionum, & Pandectarum de Adoptionibus.

boret, alibi ſit tradendum.) Quæ tamen non tanquam diviſum principium ab eo, cui tribuitur, eſt concipienda, aut tanquam vis ſeipſum invitum ad quid adſtringendi, conf. *L.* 51. *D. de recept. L.* 13. *D. ad L. Aquil.* ſed ut facultas de ſe, ſuiſque actionibus proprio ex arbitrio diſponendi; quæ & ipſa involuit negationem impedimenti ex alia quadam poteſtate ſuperiore provenientis. Poteſtas in res proprias vocatur *Dominium*. Poteſtas in perſonas alias *Imperium* (1) proprie eſt; poteſtas in rem alienam *Servitus*.

§. XX. Juris vocabulum valde eſt ambiguum. Præter illas enim ſignificationes, quibus uſurpatur pro lege, & complexu, ſeu Syſtemate legum homogenearum, ut & pro ſententia a judice pronunciata; frequentiſſimum eſt, ut accipiatur pro qualitate illa morali, qua recte vel perſonis imperamus, vel res tenemus, aut cujus vi aliquid nobis debetur. Videtur tamen inter vocabula poteſtatis, & juris id diſcriminis intercedere, quod illa magis inſinuet actualem præſentiam dictæ qualitatis in res, vel perſonas; obſcurius autem connotet modum, quo quis ea ſit potitus. Jus autem proprie & perſpicue indicat, recte eam fuiſſe adquiſitam, & recte jam obtineri. Quia tamen pleræque ſpecies poteſtatis peculiare obtinent nomen, quo ea qualitas, per quam aliquid nobis deberi intelligitur, caret (2), eam hic peculiariter juris vocabulo inſignire placuit, etſi propter pervulgatum uſum aliis ejuſdem vocabuli ſignificationibus abſtinere nolimus. Referimus autem jus ad qualitates activas eo reſpectu, quod propter illud aliquid ab altero poſſit exigi. Sed idem quoque inter *Qualitates morales paſſivas* cenſetur, quatenus per id aliquis recte quid accipere poteſt. Sunt enim qualitates paſſivæ, per quas ali-

(1) Quod dividitur (1) in abſolutum, & limitatum. Vid. L. VI. c. 5. §. 2. (2) in publicum, & privatum. Illud perſonis publicis, veluti magiſtratibus competit commodi publici cauſſa: hoc privati utuntur in privatos. Quo pertinet imperium paternum, imperium heri in ſervos, mariti in uxorem, præceptoris in diſcipulos, tutoris in pupillos,

(2) Vulgo jus ad rem appellatur. Ulpianus in *L.* 12. *D. Quod metus cauſſa*, juncta *L.* 10. *ſeq. D. de V. S.* niſi fallor, jus crediti vocat. H.

Digitized by Google

aliquis recte quid habere, pati, admittere, vel recipere poteſt. Earum tres dari videntur ſpecies. Una, ſecundum quam recte quid admittimus; ſed ita tamen, ut nulla nobis ſit poteſtas idem exigendi, nec alteri obligatio idem tribuendi, qualis eſt habilitas accipiendi donum aliquod mere gratuitum. Ejuſmodi autem qualitatem non plane de nihilo fingi, vel inde licet intelligere, quod verbi gratia judici, ne a partibus quocumque prætextu donum accipiat, interdici poteſt (1). Altera, ſecundum quam idonei ſumus ad recipiendum quid ab altero, non quidem ut ab invito id poſſit extorqueri, niſi forte ſubigente neceſſitate, ſed ita tamen, ut alter idem ex virtute aliqua morali præſtare teneatur. Hæc (2) Grotio vocatur aptitudo (3). Tertia, ſecundum quam nos alterum vel invitum ad quid exhibendum poſſumus adigere, & ipſe ad idem plene eſt obligatus ex lege aliqua pœnam definitam dictitante. Obſervandum autem & hoc, multa communiter venire ſub cenſum jurium; quæ, ſi accurate velimus loqui, compoſitum quid ſunt ex poteſtate ac jure preſſe dictis, involventia ſimul, aut ſupponentia obligationem, honorem, aut ſimile quid. Sic civitas, ſeu jus civitatis complectitur facultatem exercendi cum pleno effectu actus iſtius civitatis membris peculiares, & jus fruendi commodis eiſdem propriis, ſupponens obligationem erga eamdem. Sic verbi gratia honores literatorum complectuntur poteſtatem exercendi certos actus iſti dignitati proprios, & jus commodis ejuſdem ordinis fruendi, cui inſuper intenſio exiſtimationis adhæret.

§. XXI. (4) Obligatio eſt, per quam quis præſtare, aut

(1) Quo pertinet Crimen Repetundarum, a repetundis pecuniis injuſte a magiſtratibus extortis ita dictum, & propter quod repetitur quod judici datum eſt, quo magis vel minus officium ſuum faceret. *L. 1. 4. 5. D. ad L. Jul. Repet.* Quo genere corrumpi hodie ſæculum vocatur.

(2) Auctori jus imperfectum, v. infra c. 7. §. 7. L. III. c. 4. §. 6. & 9. & alibi. Cicero pro Cn. Plancio: *Diſſimilis eſt pecuniæ debitio, & gratiæ.* H.

(3) Conf. infra C. VII. §. 7. Ubi diſtinctio juris perfecti, & imperfecti latius exponitur.

(4) Confer infra c. 6. §. 5. & ſeq. Quanquam hæc etiam interdum active, hoc eſt, jus ad rem, vi cujus creditori, ſive pro-

aut admittere, vel pati quid neceſſitate morali tenetur; de cujus ſpeciebus infra pluribus (1) agetur. Dantur etiam qualitates morales patibiles (2), quæ certo modo judicium hominum afficere intelliguntur; ſicut inter qualitates phyſicas eo nomine vocantur, quibus facultas ſenſitiva afficitur; ut eſt honor, ignominia, auctoritas, gravitas, claritas, obſcuritas, & ſimilia.

§. XXII. Jam pauca quoque ſubnectenda de modis æſtimativis, ſeu *Quantitatibus moralibus*. Apparet enim, in vita communi perſonas, & res æſtimari non tantum ſecundum extenſionem ſubſtantiæ phyſicæ, aut intenſionem motus, & qualitatum phyſicarum, prout conſiderantur tanquam aliquid ex principiis naturalibus reſultans; ſed & ſecundum aliud quantitatis genus, & diverſum a quantitate tam phyſica quam mathematica; quæ quantitas ex impoſitione, & determinatione potentiæ rationalis oritur. Deprehenditur autem quantitas moralis & in rebus, quæ dicitur *Pretium*, & in perſonis, quæ dicitur *Exiſtimatio*, quarum utraque ſub valoris notione venit; & in *Actionibus*, quæ peculiari vocabulo caret (3). De ſingulis ſuo loco agetur. Atque iſthæc de varietate entium moralium pro ratione inſtituti noſtri ſufficere poſſunt. De moralibus actionum humanarum quantitatibus inferius agetur.

§. XXIII. Ceterum entia moralia uti impoſitioni ſuam debent originem; ita ab eadem ſtabilitatem quoque, aut mutationes ſortiuntur, & ubi iſta velut ceſſaverit, ipſa ſimul evaneſcunt; non ſecus atque extincto lumine umbra ſimul diſparet. Et quidem, quæ divina ex impoſitione orta ſunt, nonniſi divino arbitrio iterum tolluntur. Quæ hominum placito conſtituta ſunt, eodem iterum abolentur, ipſa perſonarum, aut rerum ſubſtan-

promiſſario debetur, ſignificet, *Rubric. & tit. Inſt. Per quas perſon. obligat. L. 19. D. de Heredit. vel action. vendit. L. 3. de Obligat. & action. L. 21. D. de V. S. junct. L. 3. D. de Sentent. paſſ. & reſtit.* Ut fieri ſæpius conſuevit in rebus ſe mutuo reſpicientibus. H.

(1) Vid. C. 6. §. 5. hujus libri ex L. III. c. 4.

(2) Quæ ſupra §. 17. extremo *primæ externæ* appellatæ fuerunt.

(3) Vid. de pretio L. V. c. 1. de exiſtimatione L. VIII. c. 4. de actionibus L. I. c. 8.

ſubſtantia phyſica haudquidquam immutata. Quanquam enim id per rerum naturam nequeat fieri, ut quod ſemel eſt factum, factum non ſit, ut qui conſul fuit, conſul non fuerit; ut tamen quis, quod fuit, deſinat eſſe, id tota die videmus, ſimulque ut entia moralia, quæ in aliquo hærebant, penitus exoleſcant, nullo velut veſtigio reali relicto. Nunquam enim ens morale in vim qualitatis phyſicæ evaleſcere poteſt. Unde valde imperitum eſt credere, ſi alicui perſona quædam imponatur, per nudam impoſitionem moralem ipſi characterem aliquem indelebilem imprimi. Sic ſi ex plebejo quis fiat nobilis, jura duntaxat nova accipit, ſubſtantia & qualitates phyſicæ ne hilum quidem mutantur (1). Nobilis ſi ſuo ordine ejiciatur, jurium tantum ſuorum jacturam facit; quæ natura dedit, omnia integra perſtant.

CAPUT II.

DE CERTITUDINE DISCIPLINARUM, QUÆ CIRCA MORALIA VERSANTUR.

I. *Plerique diſciplinis moralibus certitudinem apodicticam abjudicant.*
II. *Quid ſit demonſtratio?*
III. *Principia demonſtrationum.*
IV. *In illam duntaxat diſciplinam moralem cadit demonſtratio, quæ de rectitudine, & pravitate actionum humanarum agit.*
V. *Obiicitur rerum moralium incertitudo.*
VI. *An quid honeſtum, aut turpe ante omnem impoſitionem?*
VII. *An iſtius rei argumentum ſit pudor?*
VIII. *De latitudine actionum moralium ratione qualitatis.*
IX. *Grotii ſententia expenditur.*
X. *In quantitatibus moralibus datur latitudo.*
XI. *Quid vocetur moraliter certum?*

Ino-

(1) Plane ut Demetrius Phalereus, cum Athenienſes Statuas ſuas deturbaviſſe audiſſet; *at non virtutem*, inquiebat, *ob quam eas poſuerunt*, apud LAERTIUM L. V. Vitar. v. infra c. 9. §. 6. H. Alia exempla modorum, quibus entia moralia exſtinguuntur videſis libri hujus capite ultimo §. 6.

INOLITA dudum pleroſque eruditorum tenet perſuaſio, diſciplinis moralibus deeſſe illam certitudinem, qua ſcientiæ aliæ, & cum primis mathematicæ gaudent; eo quod in illis locum non habeant demonſtrationes, ex quibus ſolis liquida ſcientia, metuque erroris vacua provenit; ſed quæ circa eaſdem cognoſcuntur, probabili duntaxat opinione conſtare. Quæ res quidem immane quantum nocuit nobiliſſimis, vitæque humanæ maxime neceſſariis diſciplinis. Inde enim factum, ut ſuſpenſo fere brachio docti excolerent, quæ tam lubrico inniti fundamento credebant; & plauſibilis hic negligentibus excuſatio ſuppetebat, certis demonſtrationibus iſta haudquidquam contineri, ſed craſſa duntaxat Minerva poſſe tractari. Quem errorem haud parum aluit auctoritas ARISTOTELIS, quem plerique intellexiſſe ſummum eruditionis faſtigium credidere, quaſi quo ulterius progrederetur humani ingenii ſolertia non haberet. Ejus ſunt de diſciplinis moralibus iſthæc decreta Ethic. ad Nicom. L. I. c. I. Τὸ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Accurata tractatio non ſimili modo in unoquaque genere exquirenda eſt.* Τὰ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή. *Honeſta autem & juſta, de quibus civilis diſciplina conſiderat, tantam differentiam, tantumque errorem in ſe habent, ut lege, non natura eſſe videantur.* Ἀγαπητὸν οὖν περὶ τοιούτων καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας παχυλῶς καὶ τύπῳ τ' ἀληθὲς ἐνδείκνυσθαι. *Contenti igitur erimus, ſi nos, cum de talibus, & ex talibus diſſeramus, pingui quadam Minerva, atque adumbrata figuratione verum oſtendamus.* Πεπαιδευμένου γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον τ' ἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται. Παραπλήσιον γὰρ φαίνεται, μαθηματικοῦ τε πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι, καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν. *Eſt enim eruditi eatenus exactam in unoquoque genere explicationem requirere, quatenus pati rei ipſius natura poteſt. Nam & mathematicum ſuaſionibus utentem approbare; & ab oratore demonſtrationes exigere, ſimile vitium videtur.* Enimvero uti ſola hujus auctoritate haud-

quidquam movemur (1); ita quid ad rationes ipſius, aut aliorum præcipuas reſpondendum ſit, exponemus, poſtquam de natura demonſtrationis pauca præmiſerimus.

§. II. DEMONSTRARE igitur nobis eſt, rerum propoſitarum certitudinem neceſſariam e certis principiis tanquam ſuis cauſis indubitato cognoſcendam ſyllogiſtice deducere. Quod quanquam in ſe manifeſtum ſit, & ex quotidiana Mathematicorum praxi liquido appareat, quibus nemo ſanus artificium demonſtrandi abjudicavit; tamen unius atque alterius vocabuli prava interpretatio effecit, ut plurimi Philoſophorum hactenus miſere hic fuerint hallucinati, & ex multis philoſophiæ partibus per ſummam inſcitiam demonſtrationes excluſerint. Origo erroris inde potiſſimum promanavit, quod cum *Subjectum demonſtrationis* neceſſarium eſſe debere dicatur, id illi hoc modo ſint interpretati, quod in ſyllogiſmo demonſtrativo ſubjectum concluſionis, prædicato contradiſtinctum, debeat eſſe ens neceſſario exiſtens: exempli gratia in trito illo exemplo, & quo tanquam cothurno utuntur, homo eſt riſibilis, quia rationalis, *Homo* ſubjectum demonſtrationis habetur: qui utique ens neceſſarium (2). Enimvero ſubjectum demonſtrationis non eſt ſimplex aliquis terminus, ſed integra enunciatio, cujus neceſſaria veritas ex certis principiis ſyllogiſtice deducitur. Ubi quidem parum intereſt, an ſubjectum propoſitionis demonſtrabilis neceſſario exſiſtat, vel non; ſed ſufficit, ſi poſita ejus exſiſtentia certæ ipſi affectiones neceſſario competant, eaſque eidem competere ex indubiis principiis oſtendi queat. Sicut parum mathe-

(1) Forte autem excuſari poteſt Ariſtoteles: Scribebat enim diſcipulis, qui pro præcepto ævi iſtius more mathematicis ſcientiis erant imbuti. Monuit igitur, ut ne expectent tales demonſtrationes, quæ ἀκρίβειαν mathematicam exæquent, ſed quales materia hæcce ſuppeditare poſſit. Hinc I. Metaphyſic. parte altera cap. ult. ſcribit: Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν οὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον. *Certitudo mathematica non in omnibus rebus quærenda eſt.* V. SAMUEL RACHEL Introduct. in philoſoph. moral. Ariſtot. c. 12. H.

(2) Non quod ita exſiſtat, ut non poſſit non exſiſtere, quod ſoli Deo convenit; ſed quod neceſſario exſiſtat, quia Deus eum exſiſtere voluit.

thematicis curæ eſt, neceſſarium an contingens ſit ens. triangulum, dummodo id demonſtretur, ejus angulos eſſe duobus rectis æquales. Adeoque neceſſarium dicitur ſubjectum demonſtrationis propter neceſſariam connexionem, qua in ea enunciatione prædicatum ſubjecto cohæret (1).

§. III. Quales autem oporteat eſſe illas propoſitiones, per quas demonſtratio fit, ex fine, & effectu hujus facile intelligitur. Scientia eſt illud, quod per demonſtrationem quærimus, id eſt, cognitio certa, liquida, undequaque, & perpetuo ſibi conſtans, & ab erroris metu immunis. Πάντες ὑπολαμβάνομεν, ὃ ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν. *Omnes id quod ſcimus, non poſſe aliter ſeſe habere exiſtimamus*. Aristoteles Ethic. ad Nicom. L. VI. c. 3. Igitur *veras* eſſe illas neceſſum eſt, reapſe, non ex ſola conceſſione, aut ex hypotheſi. Nam etſi ex poſita hypotheſi multæ concluſiones concatenatæ deduci queant: non poſſunt non tamen, quæ ex principio velut precario, aut illiquido derivantur, ſcaturiginis ſuæ indolem ſapere. Et ſi vel maxime dentur duæ hypotheſes contrariæ, quarum alterutram veram eſſe neceſſum ſit; ex iiſdem tamen τὸ ὅτι duntaxat indubitato demonſtrari poterit, τὸ διότι firmitatem ſuæ hypotheſeos ſemper tanquam conditionem ſupponet. Eaſdem quoque oportet eſſe *primas*, idque ut vel ulteriori probatione non indigeant, ſed ipſa ſui evidentia fidem mereantur; vel ut demum ultimo ad aliquam primam veritatem reduci queant. Quemadmodum autem quædam propoſitiones a primis principiis propius, quædam longius abſunt; ita non eſt credendum, quamvis demonſtrationem unico ſyllogiſmo ſemper debere abſolvi; ſed a propoſitione demonſtranda argumentationes eouſque ſunt continuandæ, donec ad primum aliquod principium deveniatur. Non enim illi ſolum recte ratiocinantur, qui ſubinde *quicquid*, *atqui*, *ergo* ingeminant, ſed & qui

(1). Proinde etſi actiones humanæ non exſiſtant neceſſario, ſed a libera determinatione hominis, tanquam entis neceſſarii, dependeant; ſufficit tamen, poſitis relationibus inter actiones, & regulam, ad quam examinantur, jus aliquod, & obligationem eadem neceſſitate naſci poſſe, qua, poſito triangulo, tres ejus anguli æquales ſunt duobus angulis rectis.

qui incipiendo a principiis evidentiſſimis texere norunt diſcurſum ex conſequentibus continuo neceſſariis. Requiritur & hoc, ut *immediatæ* ſint eædem, id eſt, citra interruptionem, aut hiatum ex ſe continuo fluentes (1). Ad catenæ namque inſtar conſertam oportet eſſe argumentationem demonſtrativam, ſingulis enunciationibus velut annulatim mutuo nexis, quarum una abrupta, aut deficiente, tota ratiocinii perit compages. *Cauſa* denique *concluſionis* ideo ſunt, quod rationem contineant, quare in propoſitione demonſtrabili prædicatum ſubjecto neceſſario competat. Quæ omnia prolixius explanavit ERHARD. WEIGELIUS (2) in Analyſi Ariſtotelica ex Euclide reſtituta, quo ex noſtratibus de illa doctrina hactenus nemo melius eſt meritus.

§. IV. His præmiſſis ulterius & hoc obſervandum; etſi quicquid eſt diſciplinarum moralium, id habeant commune, ut non intra nudam theoríam ſubſiſtant, ſed in uſum transferri debeant: non leve tamen diſcrimen inter duas illarum præcipuas licet deprehendere; quarum una verſatur circa rectitudinem actionum humanarum in ordine ad leges (3), altera circa dextram gubernationem actionum ſuarum, & alienarum, ad ſecuritatem, & utilitatem potiſſimum publicam. Poſterior quippe hæc ſedem ſuam potiſſimum ſortitur ſub prudentia,

(1) Quodlibet enim membrum demonſtrationis ſua ſponte & ſine alio argumento ex proxime antecedenti propoſitione manare, ejuſdemque certitudo ex ſola illius inſpectione pateſcere debet, ita ut ratio ſibi relicta ſola & ſimplici conſideratione anteriorum cognoſcat convenientiam, aut inconvenientiam ideæ producentis, & productæ.

(2) Profeſſor Matheſeos apud Ienenſes, qui primus auctorem noſtrum excitavit ad exercenda juris naturæ ſtudia, eidemque conſiliis ſuis hac parte magnopere profuit, ut teſtatur auctor in præfatione Elementorum juriſprudentiæ univerſalis. Præiverat autem Weigelio in primis NICOLAUS HEMMINGIUS in libello de lege naturæ apodictica methodo concinnata, qui prodiit Witebergæ 1564. Ceterum inter eos, qui demonſtrationibus in jure naturæ locum eſſe negant, eminet Celeb. HOMBERG A VACH in dubiis Juris naturæ, editis Francofurti 1724.

(3) Intelligit prudentiam, quæ *in ſuis rebus domeſtica, in publicis civilis appellari ſolet*, ut loquitur CICERO in partit. Orator. c. 22. H.

tia, quam ARISTOTELES *ad Nicom.* L. VI. c. 5. definit: Ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά. *Habitum verum cum ratione activum circa ea, quæ bona, & mala homini ſunt.* Unde prudentis officium dicto loco ita deſignatur: Δοκεῖ δὴ φρονίμου εἶναι, τὸ δύνασθαι καλῶς βουλεύσασθαι περὶ τὰ αὐτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον. *Videtur prudentis viri eſſe proprium, poſſe recte conſultare de iis, quæ ſibi ipſi bona ſunt, & utilia ad bene vivendum in univerſum.* Atque hæc ſua dogmata ſuperſtruit axiomatibus formatis ex dextra morum humanorum, atque eventuum in rebus humanis obſervatione, & collatione. Fabius apud LIVIUM Lib. XXII. c. 39. *Non eventus modo hoc docet, ſtultorum iſte magiſter eſt: ſed eadem ratio quæ fuit, futuraque donec eædem res manebunt, immutabilis eſt* (1). Iſta tamen axiomata tam firma eſſe non videntur, ut inde demonſtrationes indubiæ deduci queant, propter inſignem lubricitatem, & inconſtantiam, quæ ſubinde in hominum ingeniis occurrit; & quod eventus rerum ſæpenumero levi momento impulſi in diverſum cadant (2). Accedit quod in applicatione iſtorum axiomatum humana perſpicacia frequenter fallatur propter improviſos caſus, qui omnia repente turbant; & quod divina providentia mortalibus etiam aſtutiſſime diſpoſita ſæpe eludere ſoleat. Unde

qui

(1) Enimvero argumenta, quibus utitur Auctor, non evincunt, nullam civilium rerum demonſtrationem eſſe. Etenim negotia hominum civilia, ex hypotheſi quidem conſiderata, multiplicem habent neceſſitatem, idque ſecundum omnes cauſarum ſpecies, ut optime docuit H. CONRINGIUS de prudent. civil. c. 8. aſſerens, rerum civilium plerumque dari aliquam certam notitiam, utut de harum potiore parte nihil pronunciari poſſit, quod non interdum exceptionem ſuam patiatur, & fallat: quædam etiam rerum civilium fluxa, & inſtabilia ſint, ut de iis certi nihil haberi poſſit per aliquam ἀπόδειξιν; ſed quicquid earum intelligitur, illud omne veriſimili duntaxat collectione percipiatur. Præterea ſeparanda diligenter demonſtratio rerum civilium, & eorum, quæ ſecundum eam decreta ſunt, executio, quam varii ſæpe caſus interturbant. Plane ut in hac ipſa diſciplina cauſæ obſcuram ſæpe habent diſceptationem, licet jus ipſum certo demonſtrari queat. H.

(2) Unde eſt, quod eventus hiſtorici ſæpe numero veriſimilitudine omni deſtituuntur.

qui in actu rerum verſantur, conſilia ſua haudquidquam ad ἀκρίβειαν demonſtrationum exigere laborant (1); ſed ubi ſagaciſſima circumſpectione, & quadam quaſi divinatione fuerunt uſi, eventum fatis committunt. Vid. 2. Samuel. X. v. 12. Licet enim ſciri poſſit, quid poſſibile ſit, poſſibiliaque inter ſe comparari queant, ac certo ſciri, quidnam ex duobus poſſibilibus non modo pluris aut minoris valiturum ſit, ſi quando exſiſtant, ſed etiam quodnam e pluribus cauſis, quod a paucioribus nunc exſiſtentibus, aut mox extituris fieri poſſit; quod autem pluribus modis fieri poteſt, magis probabile ſit futurum eſſe, pluriſque valeat ejus expectatio: (vid. Richardus CUMBERLAND de legibus naturæ c. 3. §. 4. n. 4.) tamen non omnia poſſibilia menti humanæ ſemper, & ubique occurrunt, & rite ponderantur, & propter caſus improviſos multa, quæ magis poſſibilia judicabantur, ubi in rem præſentem fuerit perventum, ſecus deprehenduntur. Sicuti & plerique circa comparandam prudentiam ſufficere putant ſequi illud ARISTOTELIS ad Nicom. L. VI. c. 12. Δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις, οὐχ ἧττον ἀποδείξεων. Διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχάς. *Peritorum hominum, & ſeniorum, ſeu prudentum pronunciationibus, & opi-*

(1) Sic in vita communi pauca admodum evidentibus ducti argumentis; pleraque veriſimilibus tantum impulſi rationibus agimus. Quod dudum SENECÆ obſervatum fuit de Benef. L. IV. c. 33. *Huic*, *reſpondebimus*, inquit, *nunquam expectare nos certiſſimam rerum comprehenſionem: quoniam in arduo eſt veri exploratio: ſed ea ire, qua ducit veriſimilitudo*. OMNE HAC VIA PROCEDIT OFFICIUM. *Sic ſerimus, ſic navigamus, ſic militamus, ſic uxores ducimus, ſic liberos tollimus; quum omnium horum incertus ſit eventus. Ad ea accedimus, de quibus bene ſperandum eſſe credimus. Quis enim pollicetur ſerenti proventum, naviganti portum, militanti victoriam, marito pudicam uxorem, patri pios liberos? Sequimur, qua ratio, non qua veritas trahit.* EXPECTA, UT NISI BENE CESSURA NON FACIAS, ET NISI COMPERTA VERITATE NIHIL MOVERIS, RELICTO OMNI ACTU VITA CONSISTAT. *Dum veriſimilia me in hoc, aut illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem veriſimile erit gratum eſſe*. Similis locus apud ARNOBIUM occurrit L. II. p. 47. Ed. Lugd. Bat. 1651.

opinionibus abſque demonſtratione, non minus quam demonſtrationibus attendendum eſt, quia namque ex ipſa experientia viſum habent, principia intuentur. Verum ſuper hac Helena alii certent. Aſt illa diſciplina, quæ conſiderat, quid in actionibus humanis ſit rectum, & pravum, & cujus præcipuam partem nos jam tradere inſtituimus (1), omnino ejuſmodi fundamentis nititur, ut exinde genuinæ demonſtrationes, quæ ſolidam ſcientiam parere ſint aptæ, deduci queant. Adeoque ejuſdem decreta ex certis principiis ita derivari poſſunt, ut dubitationi locus non amplius ſuperſit. Seneca de beneficiis L. VII. c. 1. *Natura quicquid nos meliores, beatosque facturum eſt, aut in aperto, aut in proximo poſuit.* Quod eo clarius fiet, ſi quæ in contrarium hic adduci poſſunt, diſcuſſerimus. Quanquam in eo fallat Hobbes de homine c. 10. qui ideo ethicam, & politicam, i. e. ſcientiam juſti, & injuſti, æqui, & iniqui, a priori (2) demonſtrari poſſe putat, quod principia, quibus juſtum, & æquum, & contra injuſtum, & injurium quid ſit cognoſcitur; i. e. juſtitiæ cauſas, nimirum, leges, & pacta ipſi fecimus: cum ante pacta, & leges conditas nulla neque juſtitia, neque injuſtitia, neque boni, neque mali *publici* natura fuerit inter homines, non magis quam inter beſtias. Id quod falſiſſimum eſſe alibi demonſtrabimus (3), ſicuti & fraus ſub vocabulo *publici* latet (4).

§. V. Sunt igitur, qui jactant, res morales in univerſum eſſe incertas, ac inſtabiles. Non poſſe autem majorem certitudinem eſſe ipſius ſcientiæ, quam earum rerum, quæ ſciuntur. Ad hoc reponitur: etſi entia moralia ſuam originem debeant impoſitioni, eoque ipſo non ſint abſolute neceſſaria (5), non tamen adeo diſſo-

 luto

(1) Traduntur tamen ab Auctore in poſterioribus duobus libris hujus operis etiam fundamenta, & præcipue quæſtiones Artis politicæ.

(2) Id eſt, per rationes ex ipſa rerum eſſentia depromtas.

(3) Videatur hujus libri c. VII. §. 13. & L. VIII. c. 1. §. 5.

(4) Qua ſcilicet contendit, determinationem omnis boni, vel mali moralis dependere a voluntate Principis.

(5) Imo, cum, ut mox oſtendetur, actiones humanæ utique ante-

luto, ac vago modo provenerunt, ut eam ob cauſam incerta penitus ſit circa eadem ſcientia. Pleraque enim ut inducerentur, poſtulavit ipſa hominis conditio, a Creatore optimo maximo eidem pro bonitate, & ſapientia ſua aſſignata; ut iſthæc ſaltem incerta, atque inſtabilia vocari haudquidquam poſſint. Id quod infra clarius apparebit, quando in originem legis naturalis inquiremus. Et ſi vel maxime actiones humanæ ideo morales dicantur, quod ſint non neceſſariæ, ſed liberæ; ex eo tamen conſequitur, poſitis certis principiis non poſſe competere illis actionibus ejuſmodi affectiones, quæ de iis indubio poſſint demonſtrari. Sane enim conſtat, actus, de quibus naturali lege diſponitur, intrinſecam habere vim ad ſocialitatem; etſi ut iſti actu exiſtant, libera hominum voluntas efficiat. Ac dum deliberamus, merito liberi dicimur, & effectus e noſtris actibus proventuri reſpectu illius libertatis recte dicuntur contingentes: poſtquam tamen nos ad agendum determinavimus, nexus inter actus noſtros, & effectus omnes inde pendentes neceſſarius eſt, & plane naturalis, eoque demonſtrationis capax. Nec ad rem facit, quod aliqui de actionibus humanis liquidum poſſe ferri judicium negent ob varietatem circumſtantiarum, quarum vel unica aliam actioni affectionem conciliare videatur; unde & legislatores raro poſſint ferre ejuſmodi legem, quæ nullam admittat exceptionem (1), atque adeo ubi deſerta legis litera non ſit ad æquitatem recurrendum (2). Nam

antecedenter ad voluntatem divinam bonæ, vel malæ ſint, entia moralia etiam abſolute neceſſaria dici poſſunt, quibus tamen non infirmatur, ſed potius corroboratur inductio auctoris.

(1) Quod imperfectioni rerum humanarum omnium tribuendum eſt, qua etiam a Geometris nulla linea perfecte recta, nullus circulus perfecte rotundus, nulla planities perfecte plana fieri poteſt: quod ut non detrahit certitudini artis præſtantiſſimæ; ſic ſcientiæ morali nihil ideo decedit, quod nulla unquam lex lata eſt, quæ non admiſerit exceptionem, in primis cum legibus exceptioni exemtis non magis indigeat vita humana, quam linea perfecte recta, circulo perfecte rotundo, vel planitie perfecte plana.

(2) SENECA ep. 94. objicienti, infinita præcepta eſſe, reſpondet: *Falſum id eſſe; nam de maximis, ac neceſſariis rebus non eſſe infinita. Et licet tenues differentias habeant, quas exigunt*

Nam dantur utique certa principia, ex quibus oſtendi poſſit, quantam vim quælibet circumſtantiarum habeat circa afficiendam, aut variandam aliquam actionem. Et illa ipſa principia faciunt, ut legislatores ſæpe non ita anxii ſint circa excipiendos a legibus ſuis caſus peculiaribus circumſtantiis veſtitos, ſed paulo ſecurius verbis generalibus utantur. Scilicet quia confidunt judices, quibus facta peculiaria ad leges exigere incumbit, intellecturos quid quævis circumſtantia circa actionem aliquam valeat (1). Et ex his fere petenda eſt ratio *L.* 3. 4. 5. *6. D.* de Legib. *Jura conſtitui oportet, ut dixit Theophraſtus in his, quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, non quæ ἐκ παραλόγου. Ex his, quæ forte uno aliquo caſu accidere poſſunt, jura non conſtituuntur*. Τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. *Id quod ſemel & bis exiſtit, prætereunt legislatores*. Aſt hinc non conficitur, quod decreta juris perpetui aliquando fallant; ſed quod operæ pretium non ſit, ut legislatores ſcriptas leges promulgent circa caſus rariſſime contingentes; cum illi per judices ex principiis juris naturalis facile decidi queant. Add. Richardus CUMBERLAND de leg. nat. c. 4. §. 4. num. 1.

§. VI. AD hoc tamen, ut diſciplina juris naturæ, circa quam occupamur, & quæ genuinam, ac ſolidam doctrinam moralem, & civilem abſolvit, veræ ſcientiæ menſuram implere poſſit (2), haudquidquam neceſſarium arbitramur cum nonnullis ſtatuere, quædam per ſe citra omnem impoſitionem eſſe honeſta, aut turpia: & hæc facere objectum juris naturalis, & perpetui; cum illa, quæ ideo honeſta, aut turpia ſunt, quia legislator voluit, ſub legum poſitivarum cenſum veniant. Cum enim honeſtas, ſive neceſſitas moralis, & turpitudo ſint affectiones actionum

gunt tempora, loca, perſonæ; tamen his quoque dari præcepta generalia. H.

(1) Adde, leges generales interdum propterea ferri, quia, ut SENECA ait, VII. de benef. 16. *Satius erat, a paucis etiam juſtam exceptionem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari*. H.

(2) Conf. L. II. c. 1. §. 3. & c. 4. §. 4. & 5. & quæ contra Antagoniſtas diſputavit Specim. controverſ. c. 5. & Spicileg. c. 1. §. 2. ſeq. c. 3. §. 9. ſeq. & alibi. H.

num humanarum, ortæ ex convenientia, aut diſconvenientia a norma, ſeu lege; lex vero ſit juſſum ſuperioris; non apparet, quomodo honeſtas, aut turpitudo intelligi poſſit ante legem, & citra ſuperioris impoſitionem. SELDENUS de I. N. & G. L. I. c. 4. *Ex Jure efficitur in actibus diſcrimen boni, & mali, ſeu turpis, & honeſti. In perſonis naſcitur inde ad officium exſequendum obligatio, & debitio.* Et ſane qui extra impoſitionem divinam moralitatis actionum humanarum æternam aliquam ſtatuunt regulam, nil aliud mihi videntur agere, quam ut Deo adjungant principium aliquod coæternum extrinſecum (1), quod ipſe in aſſignandis rerum formis ſequi neceſſum habuerit. Fatentur præterea omnes, Deum uti omnia, ita & hominem liberrima voluntate creaſſe; cui conſequens eſt, in beneplacito ejuſdem fuiſſe, qualem ei, quem creaturus erat, naturam vellet aſſignare. Qua ratione igitur actioni hominis poſſit competere aliqua affectio, quæ ex neceſſitate intrinſeca, & abſoluta, extra Dei impoſitionem, & beneplacitum, promanet? Sic ut revera omnes motus, & actiones hominis, remota omni lege tam divina, quam humana, ſint indifferentes; earum autem aliquæ ideo tantum naturaliter honeſtæ, aut turpes dicantur, quod eas fieri, aut omitti, quam maxime requirat conditio naturæ, quam Creator homini libere attribuit. Non autem, quod citra omnem legem in ipſo motu, & applicatione potentiæ phyſicæ per ſe inſit aliqua moralitas (2). Huc facit etiam illud PLATONIS Convivio (p. 1179. Edit. Francof. Ficini, 180. 181. T. III. Ed. H. Steph.) *Πᾶσα πρᾶξις ὧδ' ἔχει αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς πραττομένη οὔτε καλὴ, οὔτε αἰσχρά. οἷον, ὃ νῦν ἡμεῖς ποιοῦμεν, ἢ πίνειν, ἢ ᾄδειν, ἢ διαλέγεσθαι, οὐκ ἔστι τούτων αὐτὸ καθ' αὑτὸ καλὸν οὐδὲν οὔτε*

(1) Quo principio coæterno extrinſeco opus non eſt, cum idem, quod ab eo exſpectatur, præſtet principium intrinſecum ſapientiæ, & bonitatis divinæ, qua Deus ea, quæ naturæ humanæ conveniunt, intelligit, quia perfecte ſapiens eſt, vult, quia perfecte bonus. Qua ratione commode affirmari poteſt, dari actiones antecedenter ad voluntatem divinam bonas, vel malas.

(2) Sic hominem occidere in latrone crimen eſt, actio contra laudabilis, ſaltem haud vituperabilis in milite, carnifice, aut alio quovis verſante in moderamine inculpatæ tutelæ.

ὅτε αἰσχρὸν (1). ἀλλ᾽ ἐν τῇ πράξει, ὡς ἂν πραχθῇ, τοιοῦτον ἀπέβη. καλῶς μὲν γὰρ πραττόμενον, καὶ ὀρθῶς, καλὸν γίγνεται. μὴ ὀρθῶς δὲ, αἰσχρὸν. *Actionis cujusbet hæc eſt conditio, ut ſuapte natura neque honeſta ſit, neque turpis, ut ea quæ nunc agimus, bibere, canere, diſputare. Nullum ex his ſeipſo turpe, vel honeſtum. Sed agendi modus actioni certum tribuit cognomentum. Quod enim boni rectique agitur, honeſtum; quod non recte, turpè exſiſtit*. Atque id deinceps ad amorem quoque applicat (2). Inde videmus quotidie bruta tales actus exercere citra peccatum, quibus homo patratis graviſſimo ſe ſcelere fuerat obſtricturus (3). Non quod motus phyſicus hominis, & bruti in ſe differant; ſed quia quibusdam hominis actionibus moralitas per legem eſt impoſita, quæ a bruti actibus abeſt. Nec eſt, quod quis regerat; cum homo ratione gaudeat, qua brutum deſtituitur, igitur naturale diſcrimen inter hujus, & illius actiones exſiſtere. Nam ſi conſideremus rationem, quatenus non eſt imbuta cognitione, & ſenſu legis, ſeu normæ moralis, poteſt quidem iſta fortaſſe homini ſuppeditare facultatem expeditius, aut dexterius quid agendi quam brutum, vireſque naturales per ſolertiam adjuvare. Verum ut citra reflexionem ad legem in hominis actionibus moralitatem deprehendere poſſit, id æque eſt impoſſibile, atque cœcum natum diſcrimina colorum dijudicare. Aliud argumentum ſuppeditat Jo: Adamus OSIANDER in Notis ad Grotium p. 60. *Si daretur*

(1) Has duas voces, quæ in vulgatis Editionibus omitti ſolent, bene reſtituit CL. BARBEYRACUS.

(2) Unde aliud pro Auctoris ſententia argumentum naſcitur. Si enim actus honeſtatem, aut turpitudinem ex ſe, & natura ſua habent, cur eadem actibus brutorum quoque non ineſſet? Cur mutuæ laniena, promiſcui concubitus, & alia juri naturæ contraria, in brutis peccata non cenſerentur? Nimirum Deus natura, juris & decori intelligente, hominem præ ceteris animantibus voluit. H.

(3) Bene AUGUSTINUS L. III. de doctrin. Chriſtian. c. 12. *Non propterea continentiores nobis ſunt pleræque beſtiæ, quia vilioribus aluntur eſcis: Nam in omnibus hujuſmodi rebus non ex earum rerum natura, quibus utimur, ſed ex cauſa utendi, & modo appetendi, vel probandum eſt, vel improbandum, quod facimus*. H.

retur aliquid bonum, & malum morale ante legem, quomodo obligatio, quæ nonniſi a ſuperiore proficiſcitur, ibi adeſſe poſſet? nam bonum & malum morale involvit reſpectum ad perſonam, quæ iſtam actionem edit; cui ſi nulla eſt obligatio, neque etiam eſt bonum, aut malum. Probe autem notandum eſt, indifferentiam illam motus phyſici in actionibus humanis a nobis tantum ſtatui in genere morum. Nam alias actiones lege naturali præceptæ ex determinatione primæ cauſæ nativam habent vim bonum, & hominibus proficuum effectum producendi, ſicut & actiones vetitæ contrarium. Verum hæc ipſa bonitas, & malitia naturalis actionem per ſe haudquidquam in genere morum conſtituit. Nam & multa ſunt ad felicitatem, & commodum hominis aliquid facientia, quæ non ſunt moraliter bona, utpote nec voluntariæ actiones, nec ulla lege imperatæ; & multi actus, qui in hominis commodum cedunt, eumdem quoque in brutis effectum naturalem producunt, qui in his tamen nullam moralitatem habent. Sic a mutuis læſionibus abſtinere, cibo, & potu moderate uti, ſobolis curam agere, ad brutorum conſervationem, æque ac hominum faciunt: neque tamen ideo bruta actiones moraliter bonas exercere dicuntur. Add. Rich. CUMBERLAND de Legibus nat. c. 5. §. 9. Unde & actionum humanarum, de quibus lege naturali diſponitur, ultima reſolutio fieri poteſt in vires earumdem naturales ad commodum, aut noxam hominibus, ſigillatim, aut conjunctim ſpectatis, conciliandam. Sed non ſemper vice verſa, quidquid habet vires naturales ad juvandum, & nocendum in quovis genere animalium, id legis naturalis objectum eſt. Opponitur quoque illud ARISTOTELIS ad Nicom. L. II. c. 6. Ου πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις ουδὲ πᾶν πάθος, τὴν μεσότητα. ἔνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος, οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος. καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων, μοιχεία, κλοπὴ, ἀνδροφονία. Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγεται τῷ αὐτὰ φαῦλα εἶναι, ἀλλ' ουχ' αἱ ὑπερβολαὶ αὐτῶν, ουδὲ αἱ ἐλλείψεις. Ου ἔστιν ουν ουδέποτε περὶ ταῦτα κατορθοῦν, ἀλλ' ἀεὶ ἁμαρτάνειν. *Neque tamen omnis actio, omniſque affectus mediocritatem admittit: nonnulli enim ſunt affectus, qui ſtatim vel ipſo nomine cum pravitate implicantur, ut*

ut malevolentia, impudentia, invidia: & item actiones, ut adulterium, furtum, homicidium. Omnia enim hæc, & ejuſcemodi ita appellantur, quia non exceſſus ipſorum, aut defectus, ſed ipſa mala ſunt: ut nullo modo poſſit quiſpiam in ipſis recte agere, ſed peccare ſemper neceſſe ſit. Enimvero non ſequitur: dantur vocabula affectuum, aut actionum, quæ vitium deſignant per ſe, non propter exceſſum, aut defectum: ergo datur affectio, aut actio in ſe turpis citra reſpectum ad legem. Quin hæc ipſa vocabula non notant nudos, & ſimplices motus, actuſve phyſicos; ſed tales, qui legibus repugnant, adeoque integras actiones morales (1). Cur enim ἐπιχαιρεκακία, & invidia pravi habentur affectus, quam quia per legem naturæ ab homine nihil humani debet eſſe alienum; cui repugnat nonniſi ex aliorum malis lætitiam capere, & intabeſcere videndo ſucceſſus hominum. Add. STOBÆUS ſerm. CXI. Sic quid eſt impudentia, niſi prava firmitas animi adverſus ea, quibus patrandis leges erubeſcere jubebant? Nam non erube-

ſcere

(1) Sic, ſi ægrotus, medici juſſu, vinum, ſanitatis cauſſa, donec uſum rationis amitteret, hauſerit, actus hic phyſicus vitio carebit: contra, ſi idem ſanus, voluptatis ergo hoc fecerit, ebrietas contracta videbitur, vitioſa actione morali (†).

(†) Ait hic Aduotator, ſi quis Medici juſſu, & valetudinis cauſſa tantum vini volens hauſerit, ut rationis uſum amittat, actum hunc phyſicum vitio carere. Eadem de re S. Thomas agit; aitque, *quod cibus, & potus eſt moderandus, ſecundum quod competit corporis valetudini*, non eſſe reputandum ſuperfluum potum, quum a Medico quis juſſus nimium vinum bibit, ut vomitum provocet, curetque ut valeat. Certe is, qui nimium vinum bibit vomitus excitandi cauſſa, non videtur velle rationis uſum amittere, eumque non facile amittit. Etſi vero quæſtionem intra eos terminos concluſam decidat, mox deciſionem emendans, Thomas ait: *Nec tamen ad vomitum provocandum requiritur, quod ſit potus inebrians, quia etiam potus aquæ tepidæ vomitum cauſſat; & ideo propter hanc cauſſam non excuſaretur aliquis ab ebrietate*, 2. 2. q. 150. art. 2. ad 3. Finge nimium potum non vomitus, ſed reficiendarum virium cauſſa cuipiam neceſſarium, quia forte potu nimio, medicinæ inſtar, curari Germanico homini placet: non ego tam confidenter dixerim ebrietatem hanc vitio carere; quia & in hac ſpecie rationis uſum amittere velle rationali cuique homini quædam ingens turpitudo videtur; neque medicamina alia deeſſe poſſunt, quæ rationis uſum non turbant.

ſcere, ubi leges id nolunt, extra reprehenſionem eſt. Sic adulterium eſt pollutio uxoris alienæ, quam leges ſoli marito ſuo addicebant. Furtum eſt attrectatio rei alienæ invito domino, quem leges ſolum ejus arbitrum volebant. Homicidium eſt cædes hominis innocentis, & contra leges. Inceſtus eſt commixtio cum tali perſona, abs qua leges abſtinere jubebant ob reverentiam, quam vicino ſanguini homines itidem ex lege debent. Sic de aliis quoque judicandum. Aſt ſane ſi abs his omnibus removeas reſpectum ad legem, & illud, quod in iſtis actionibus eſt morale, in ipſo actu phyſico nulla implicatur contradictio, propter quam iſta etiam citra legem neceſſario turpia intelligi debeant. Hoc enim modo utique indifferentia ſunt; miſceri cum illa, quæ origini tuæ naturali proxime juncta eſt; miſceri eidem, cui miſcetur & alter, cui tamen in eam nullum peculiare jus competit; eripere vitam ei, qui ſimilis eſt ſpeciei; ſumere rem, quam alius in ſuos uſus deſtinaverat, cui tamen nullum jus per leges datum erat reliquos inde excludendi. Quod autem multi naturalem iſtam indifferentiam ægre concipere queant, inde eſt, quod a teneris iſtorum vitiorum deteſtatio nobis fuit inculcata; quæ opinio ſimplici adhuc menti impreſſa, in vim naturalis cujuſdam affectus videtur invaluiſſe; adeoque efficit, ut paucis in mentem veniat inter materiale, & formale (1) iſtarum actionum diſtinguere. Unde apparet, non ſatis expendiſſe hanc rem GROTIUM de J. B. & P. L. I. c. 1. §. 10. dum inter illa, ad quæ divina ſe potentia non extendit, eo quod contradictionem involvant, refert malitiam quorumdam actuum humanorum. Equidem non poſſunt non bis duo eſſe quatuor, quia bis duo, & quatuor reipſa ſunt unum & idem, vocabulis tantum differunt, aut modo concipiendi: manifeſtiſſima autem contradictio eſt, idem ſimul

(1) *Materiale* eſt ipſa turpitudo in his actionibus regnans; *formale* contra inſtitutio, ſeu educatio dicenda eſt, qua ſola plerique crimina, & vitia deteſtari didicerunt, non autem, ut debebant, legis naturalis reverentia. Ita monſtro multis ſimilis videtur inceſtus, quod a teneris horrori ejus adſueverunt, non autem quod diſtincte animo eorum obverſetur oppoſitio legis naturalis, & nefariæ ejuſmodi conjunctionis.

mul eſſe idem, & non eſſe idem. Aſt talis ſane contradictio non apparet in actibus juri naturæ adverſantibus. Unde IDEM mox eam malitiam derivatum it ex comparatione *ad naturam ſana ratione utentem*. Atqui in ipſo vocabulo *ſanæ rationis*, quando homini tribuitur, ineſt reſpectus ad legem ſocialitatis a Creatore homini injunctam. Sicuti etiam ib. §.12. aliquid juris naturalis eſſe, probari, ait, ex convenientia, aut diſconvenientia neceſſaria cum *natura rationali, at ſociali*. Atqui ſocialem naturam homo ſortitus eſt non ex immutabili quapiam neceſſitate, ſed ex beneplacito divino. Igitur moralitatem quoque actionum ipſi, ut ſociali, convenientium, vel diſconvenientium ex eodem fonte derivari par eſt. Ut adeo iſta his attributa ſit, & competat non ex neceſſitate abſoluta, ſed hypothetica, poſita ea conditione, quam homini præ reliquis animantibus Deus libere aſſignavit. Neque in dictis ſacræ Scripturæ, quæ dicto loco allegantur, alterius ſententiæ defenſoribus aliquid eſt præſidii. Nam ſine dubio ab initio Deus humano generi denunciavit, ſe bonis fore remuneratorem, malis vindicem. Hebr. XI. 6. & ſe cuique daturum ſecundum ſua opera. Rom. II. 6. Abs quo cum veracitas eum ſua diſcedere non patiatur, recte huc provocat Abrahamus Geneſ. XVIII. 25. Add. Ez. XVIII. 25. Rom. III. 6. Aſt quomodo inde ſequitur (1); moralitatem ineſſe actionibus humanis per ſe citra impoſitionem divinam (2)? Sicuti necdum apparet, quomodo eadem concluſio elici queat ex ſententia illa apud Eſai. c. V. 3. merito omitti culturam ejus rei, in qua oleum & opera nequidquam perit: Denique Mich. VI. 2. dicitur quidem, proprio ex judicio mortales intelligere, par eſſe, ut pro beneficiis reddatur gratia. Sed ex hoc non licet colligere; ergo, quod homines, quibus eſt beneficiorum ſenſus, debeant eſſe grati, id ipſis non eſt aliqua lege injunctum, ſed idem ante omnem legem per ſe eſt neceſſarium. Ex quibus apparet,

(1) Vid. Cl. BARBEYRACI annotatio 12. ad hunc §.

(2) Hoc ita commode fiet, ſi dicamus, naturam humanam, prouti nunc comparata eſt, aliter ſalvam eſſe non poſſe, niſi licita pro licitis, illicita pro illicitis habeantur. Vid. §. IV. c. 1. & nota 2. §. VI. c. 2.

ret, dictum illud, quod multis in ore eſt; præcepta juris naturæ eſſe æternæ veritatis; ita limitandum, ut ne iſta æternitas, ultra impoſitionem divinam, aut originem generis humani protrahatur. Quanquam revera æternitas, quæ legi naturæ attribuitur, ex oppoſitione legum poſitivarum, quæ mutationi ſubjectæ ſunt, æſtimanda, & interpretanda eſt.

§. VII. Nonnulla etiam apud vulgum probabilitate urgeri poteſt; actionibus humanis honeſtatem, ac turpitudinem per ſe, & ex ſua natura ineſſe, non autem ex impoſitione, ideo, quod turpium factorum velut naturalem ſenſum videatur habere ipſe ſanguis, ad iſtorum memoriam, aut exprobrationem, etiam nobis invitis, faciem rubore ſuffundens. Jam autem non videri congruum, qualitati morali attribuere effectum phyſicum. Quin contra, cum certus motus ſanguinis, ruborem in facie excitans, tanquam effectus phyſicus ex actione turpi reſultet, turpitudinem quoque affectionem, ſeu qualitatem phyſicam, & neceſſariam actionis habendam. Ubi fatemur quidem (1), ſapientiſſimum Creatorem animis hominum indidiſſe affectum pudoris, qui eſſet velut cuſtos virtutis, & validum frœnum reprimendæ malitiæ. Probabile quoque videtur, ni Deus voluiſſet hominem ſuas actiones ad legem componere, ipſum hunc affectum animis humanis non fuiſſe inſiturum; cum citra hoc nullus ejuſdem uſus appareat. Enim vero nihil repugnat, qualitatem aliquam moralem, quæque adeo impoſitioni ſuam debeat originem, in homine ſaltem mediate producere effectum phyſicum; quippe cum anima, corpori conjunctiſsima, dum iſta moralia apprehendit; iiſdemque afficitur, eo ipſo quoque motum parti alicui corporis poſſit imprimere. Probe autem obſervandum, pudorem oriri non ex ſola actionum turpitudine, verum ex quavis re, etiam moraliter non turpi, quæ æſtimationem noſtram lædere creditur. *Eſt* quippe *pudor ſpecies aliqua triſtitiæ, fundata ſuper amorem ſuimet ipſius, & qui procedit ab opinione, vel metu vituperii*, juxta Cartesium de Paſſion. art. 205. (2). Aut,

(1) Præſertim circa res Veneris, Vid. Auctor L. VI. c. 1. §. 31. H.

(2) Et IV. Eth. 9. φόβος τις ἀδοξίας, *metus quidam infamiæ.*

Aut, uti ARISTOTELES loquitur Rhetor. L. II. c. 6. Λύπη τις καὶ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῶν κακῶν. *Dolor. quidam, & confuſio in iis, quæ ad offenſionem exiſtimationis videntur pertinere.* Scilicet ambitioſum eſt animal homo, ſuæque præſtantiæ cumprimis jactabundum, quodque maximam animi voluptatem in eo repoſitam habet, ſi talia in ſe deprehendat, quibus ſe præ aliis efferre, ac gloriari queat. De cujus præſtantiæ opinione, ubi quid apud alios ſibi deceſſurum metuit, penitiſſimam animo concipit triſtitiam; cujus ſignum in propria velut humanæ dignitatis ſede apparet, dum cor repente ſanguinem verſus faciem propellit. Aſt non ex ſola peccatorum abſtinentia præſtantiam ſuam vult æſtimari homo, ſed ex aliis quoque rebus, quibus moralitatis nihil ineſt. Unde multos videmus valde erubeſcere puſilla ſtatura, claudicatione, calvitio, ſtruma, gibbere, aut alia corporis deformitate, certo morborum genere, paupertate, ſordidis veſtibus, ignorantia etiam, quæ citra culpam adeſt, errore etiam innoxio (1), aliiſque rebus, quæ moraliter turpes non ſunt. Add. SIRACIDES c. XLII. 19. ſeqq. Et inter peccata illa potiſſimum ruborem incutiunt, quæ peculiariter infirmitatem, aut abjectionem animi arguunt, quæque adeo nos viliores reddunt; & quidem non apud quoſvis, ſed apud illos, a quibus præcipue æſtimari cupimus. Vid. ARISTOTELES Rhetor. L. II. c. 6. (2). Qui autem ſemel exiſtimationis curam digeſſerunt, etiam turpiſſimis non am-

miæ. Quanquam pudor interdum non tam hominum, & famæ, quam æqui, & boni, aut certe ejus, quod æquius, meliuſque eſt, reſpectum ſignificat. Ut pluribus probat H. GROTIUS III. de I. B. & P. 19. §. 1. H.

(1) Nam *rubor graviſſimis quoque viris ſubitus offunditur*, ut ait SENECA ep. 11. id probans inter alia exemplo Pompeii, qui, quoties in concionem veniebat, etiam maximis rebus geſtis, erubeſcebat. H. *Nunquam non* inquit, *Pompejus*, *coram pluribus erubuit: utique in concionibus. Fabianum, quum in ſenatum teſtis eſſet inductus, erubuiſſe memini. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, ſed a novitate rei, quæ inexercitatos etſi non concutit, movet naturali in hoc facilitate corporis pronos.*

(2) Apud quos *magnitudo infamiæ noviſſima voluptas eſt*, ut ait TACITUS XI. Annal. 26. v. infra c. 4. §. 6. in not. H.

amplius erubeſcunt. Add. Cartesius de Paſſion. Art. 207. Iſthæc tamen omnia haudquidquam faciunt ad detrahendam diſciplinis moralibus certitudinem, quæ adhuc ſatis firma haberi poteſt, ſi vel maxime moralitas actionum humanarum impoſitioni originem debeat.

§. VIII. Sed quid fiet de tantopere jactata latitudine morali, quæ ſubinde τῇ ἀκριβείᾳ mathematicæ opponitur; anne & illa certitudini hujus diſciplinæ aliquid detrahit? Id vero manifeſte apparebit, ſi conſideretur, quouſque demonſtrationes hic adhibendas aſſeramus, & in quibus demum rebus iſta latitudo deprehendatur. Adhibentur igitur potiſſimum demonſtrationes in moralibus circa qualitates morales hactenus, ut eas, actionibus, & perſonis certo competere, & quibus de cauſis, conſtet; puta, an hæc actio ſit juſta, vel injuſta, an in hanc perſonam, in genere conſideratam, cadat hoc jus, aut hæc obligatio. Qualia ita liquido ex genuinis ſuis principiis, & cauſis deduci poſſe aſſerimus, ut nemo ſanus iſta in dubium revocare queat. Et ſi qua hic occurrerit latitudo, aut aliquid ei analogum, illa certitudini ipſi per ſe nihil officit. Equidem in ipſa actionum bonitate, & malitia, quatenus notat convenientiam, aut aberrationem a norma legis, latitudo non videtur dari, quin ſtatim, quod a recto diſceſſerit, in ſe pravum ſit habendum. Contingit nihilominus, ut alio reſpectu, ſaltem inter homines, aliquod hic quoque deprehendatur latitudinis inſtar; (nam alias latitudo proprie tantum in quantitate eſt.) Et quidem primo, quia in ipſis legibus vis adſtringendi mortales non eodem ſe modo ſemper habet, ſed circa quaſdam actiones præcipiendas, aut vetandas laxior, circa alias ſtrictior apparet. Unde eſt, ut aliud jure ſtricto, aliud ex æquitate, ſeu ex juſtitia ſtricte dicta, aut ex æquo, & bono deberi dicatur. Quæ in eo differunt, quod iſtius præſtandi major neceſſitas incumbat, ad hoc autem mollius adſtringamur; etſi hujus, quam illius objectum latius ſeſe extendat (1).

Latius

(1) Virtutum in primis, quæ ſpectant affectuum moderationem, aut prudentiam diſpenſatricem in elargiendis, quæ cuique homini, aut cœtui ſunt propria, V. Seneca de Ira L. II. c. 27. *Quam anguſta innocentia eſt ad Legem bonum eſſe! quanto latius Officiorum patet, quam Juris regula! quam multa Pietas,* Hu-

Latius quippe patent aliarum virtutum, quam juſtitiæ officia. Quin & contingit, ut inter homines. & in foro humano levium a lege aberrationum exigua habeatur ratio. Quædam etiam tam languido modo præcipiuntur, ut fere in cujuſvis pudore poſita cenſeantur; & laudem mereatur, qui fecerit, reprehenſionem non adeo formidet, qui omiſerit. (†) Et huc referre videtur GROTIUS L. I. c. 2. §. 6. *Concubinatum*, *divortium*, *matrimonium cum pluribus fœminis*, antequam lege divina iſta interdicerentur. *Sunt quidem hæc*, ait, *ejuſmodi*, *ut eis abſtinere honeſtius eſſe dictet ipſa ratio; at non talia*, *ut abſque lege divina nefas* (id eſt, atrox delictum) *in illis appareat*. De quibus tamen ſuo loco agetur †. Huc ſpectat quoque illud ARISTOTELIS ad Nicom. II. c. ult. Ὁ μὲν μικρόν τοῦ εὖ παραβαίνων, οὐ ψέγεται, οὔτ᾽ ἐπὶ τὸ μᾶλλον, οὔτ᾽ ἐπὶ τὸ ἧττον· ὁ δὲ πλέον. οὗτος γὰρ οὐ λανθάνει. *Qui parum a recte agendo ſive ad majus*, *ſive ad minus declinat*, *non vituperatur; ſed qui multum excedit; is enim minime latet*. Sæpe etiam accidit, ut aliquid in ſe ſit indebitum, ac indifferens, ut tamen ejus omiſſio, quam actio, aut vice verſa, majorem utilitatem ſemper, aut certo tempore afferat (1). Quo pertinet illud *Apoſtoli* 1. Cor. VI. 12.

Humanitas, *Liberalitas*, *Juſtitia*, *Fides exigunt*, *quæ omnia extra publicas tabulas ſunt*. GROTIUS prolegom. de J. B. & P. §. 9. 10. 41. AUCTOR infra c. 7. §. 7. 11. & 16. L. III. c. 1. §. 3. & c. 3. §. 17. c. 4. §. 6. L. VIII. c. 1. §. 1. H.

(†) Cum Grotio ſentit Auctor Concubinatum, Divortium, & cum pluribus feminis Matrimonium ejuſmodi actiones eſſe, ut eas non licere abſque divina lege intelligi non poſſit, licet ab eis abſtinere honeſtius eſſe ante legem dictaverit ipſa Ratio. Obſerva nonnullis etiam Catholicis, veluti Durando, atque Abulenſi propriam polygamiam naturæ jure vetitam non videri; ſed illam, & multo magis Concubinatum, & Divortium eidem juri non conſentaneum pleroſque omnes ſentire. De his amplius alibi: pauca hæc nunc dicimus, ne quis in Grotii, Auctoriſque ſententiam quaſi perſpicuam, atque ab omnibus probatam diſcedat.

(1) Talis eſt conſuetudo tegendi eas corporis partes, quibus mares a feminis diſtinguuntur, non, quod earum inſpectio per ſe turpis ſit, ſed quod ſæpiſſime tetræ libidinis occaſio extiterit.

VII. 6. 7. 8. 9. X. 23. (1) Eodem ſpectat quoque illud Grotii de J. B. & P. L. I. c. 1. §. 10. *Interdum per abuſionem ea, quæ ratio honeſta, aut oppoſitis meliora eſſe indicat, etſi non debita, dici juris naturalis*. Ex quibus intelligi poteſt, an & quatenus bono poſſit dari aliquid melius. Scilicet, ſi bonum preſſe conſideremus, pro eo quod congruit cum lege, manifeſtum eſt, bono melius non magis dari, quam recto rectius. Poteſt tamen unum bonum altero melius dici pro diverſo neceſſitatis gradu, qui in utroque deprehenditur, & per quem unum alteri cedit, ſi utrumque ſimul obiri nequit; vid. Matth. VIII. 21. 22. ubi bonum erat mortuum patrem ſepelire, melius Chriſtum ſequi. Actor. VI. 2. bonum erat miniſtrare pauperibus, ſed melius prædicare Evangelium (2). Qua de re infra pluribus erit agendum. Quando denique actiones in ſe licitas, & indifferentes utilitas metitur, una melior altera dicitur, prout plus emolumenti ex ea provenit.

§. IX. Ex hisce quoque explicanda ſunt, quæ a Grotio L. II. c. 23. §. 1. traduntur, circa cauſas dubiorum in actionibus moralibus. Ubi ait, *in moralibus non æque, ut in mathematicis diſciplinis, certitudinem inveniri, quod eo evenit, quia mathematicæ diſciplinæ a materia omni formas ſeparant, & quia formæ ipſæ tales plerumque ſunt, ut nihil habeant interjectum, ſicut inter rectum, & curvum nihil eſt medii. At in moralibus circumſtantiæ etiam minimæ variant materiam; & formæ, de quibus agitur, ſolent habere interjectum aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur. Ita enim inter id, quod fieri oportet, & inter id, quod fieri nefas eſt, medium eſt quod licet; ſed modo huic, modo illi parti propinquius; unde ambiguitas ſæpe incidit, ut in crepuſculo, aut in aqua frigida caleſcente*. Ubi fatemur tum circa alias actiones, tum potiſſimum circa ſuſcipiendum bellum poſſe dubium oriri, vel quia de facto, ob quod bellum movetur, nondum liquido conſtat, juſtum, an injuſtum fuerit; vel quia non apparet, an illud ad bellum, rem periculoſæ plenam aleæ, & ſecum tanta mala trahentem, ſufficiat; vel quia adhuc ancipiti

(1) V. Auctor L. II, c. 3. §. 22. H.
(2) C. 3. §. 8. & L. V. c. 12. §. 23. H.

ti momento nutant rationes, an temporibus reipublicæ expediat injurias bello exſequi, an potius eaſdem digerere, aut differre, ne intempeſtive ſuſcepta ultio plura mala arceſſat. Sed quod cauſæ dubitandi proveniant ex ipſa rerum moralium incertitudine, id vero negamus. Quod in mathematicis tam accuratæ dantur demonſtrationes, cauſa non eſt abſtractio a materia, ſed alia, quam mox afferemus. *In moralibus circumſtantiam minimam variare materiam* ambigue dicitur. Si enim hic eſt ſenſus; minimam circumſtantiam variare actionis qualitatem, id eſt, efficere, ut ex bona fiat mala, id nihil facit ad incertitudinem diſciplinæ moralis. Nam & linea, quæ vel minimum a rectitudine diſcedit, in curvitatem degenerat; neque tamen inde in geometría aliquid incertitudinis provenít. Sin hoc dicitur, minima circumſtantia intendit, aut minuit actionis quantitatem; id ſaltem in foro civili ſemper verum non eſt, ubi ſæpe minima non curat Prætor (1). Et ponamus hoc, ne hinc tamen quidquam certitudini in moralibus detrahitur; cum etiam in mathematicis vel minima acceſſio, aut deceſſio quantitatem variet. Licitum, quod inter præceptum, & vetitum eſt medium, interdum ad alterutram partem vergere eo reſpectu diximus, quod illud quandoque omitti, quandoque fieri magis expediat. Verum neque id ullius incertitudinis cauſa exiſtit; neque exinde formatur ejuſmodi medium, quod rectum, an pravum ſit dignoſcere liquido non liceat. Unde non congruunt ſimilitudines de crepuſculo, & aqua tepida. Hæc enim ſunt ex eo genere, quæ ſolent vocari media participationis; ſicut tepidum de calido, & frigido participat. Sed quæ vocantur media negationis, quale eſt indifferens, & licitum, de neutro extremorum aliquid

 tra-

(1) Veluti in reſtitutione in integrum, *L. 4. D. de in integrum reſtitut.*, quæ, ſi fieret propter rem minimam, maximum ſecum incommodum ducere videbatur, quia reſtitutione in integrum utrinque cauſſa redintegratur. Res autem minima, nominatim in reſtitutione ex capite doli, viſa eſt, ſi damnum duos non excederet aureos, *L. 14. D. de Dolo malo*, quia Prætori grave viſum fuit propter minorem quantitatem ignominioſo hoc judicio aliquem conveniri. In aliis autem etiam rem minimam Prætor curavit. Propoſuit enim interdicta de Stillicidiis, de Cloacis, de glande legenda. Vid. HERTII annotatio ad §. X.

trahunt, ſed de utroque æque negantur. Æque enim dicitur, bonum non eſt indifferens, & malum non eſt indifferens. Quale medium, quomodo incertitudinis cauſa eſſe poſſit, non apparet.

§. X. Re vera tamen aliqua latitudo deprehenditur in quantitatibus moralibus, eoque potiſſimum nomine diſciplinæ mathematicæ morales ſubtilitate judicantur excellere. Cujus rei ratio dependet a diverſa natura quantitatis phyſicæ, & moralis. Phyſicæ enim quantitates inter ſe exactiſſime comparari, menſurarique, ac in certas partes dividi poſſunt: idque quia repræſentantur in materia ſenſibus ſubjecta. Unde accurate licet determinare, quam rationem, aut proportionem iſtæ inter ſe habeant, accedentibus præſertim numeris, quorum ope iſta omnia ſubtiliſſime exprimuntur. Ac ſunt præterea quantitates iſtæ aliquid naturale, eoque immotum, & perpetuum. Aſt quantitates morales proveniunt ex impoſitione, & æſtimatione entium intelligentium, & liberorum; quorum judicium, atque placitum uti ſub menſuram phyſicam non cadit; ita quod iſta tanquam quantitatem ſua impoſitione concipiunt, atque determinant, ad ſimilem menſuram revocari nequit, ſed velut libertatem, ac laxitatem ſuæ originis retinet. Neque vero finis, ob quem quantitates morales ſunt introductæ, ejuſmodi ſubtilitatem, & minutiarum conſectationem requirebat; ſed ad vitæ humanæ uſum ſufficiebat, παχυλῶς perſonas, res, atque actiones æſtimari, atque inter ſe comparari. Sic igitur latitudo deprehenditur in valore perſonarum (1), ſive exiſtimationis; per quam fit ut licet intelligamus, unam perſonam alteri eſſe præferendam; non tamen præciſe poſſimus determinare, duplo, triplo, an quadruplo una alteram dignatione ſuperet. Similis quoque latitudo in pretiis diverſarum rerum, & actionum in commercium venientium occurrit, per quam vix aliarum rerum, præterquam quæ functionem in ſuo genere recipiunt, pretia ad unguem exæquari poſſunt; de cetero fere pro æqualibus habentur, prout quæque hominum conventio, & placitum deter-

(1) Seu menſura meriti, de qua videſis Gundlingium Jur. nat. c. IV. §. 26.

determinavit. Sic & nonniſi cum latitudine aliqua exæquatio inter delicta, & pœnas inſtituitur. Quis enim examuſſim definiverit, quot plagæ, & qua violentia incuſſæ atrocitatem certi, verbi gratia furti, exæquent, ſed hic quoque æſtimatio paullo craſſius, & ſecurius capitur. Sed & in multis vitæ humanæ negotiis inſignis quandoque latitudo conſpicitur. Legislatores civiles non omnia ad vivum ſolent reſecare. *Aliter leges*, inquit CICERO Offic. L. III. cap. 17. *aliter philoſophi tollunt aſtutias: leges, quatenus manu teneri res poſſunt: philoſophi, quatenus ratione, & intelligentia*. Et in dicundo jure (1) minima fere a Prætore non curari tralatitium eſt. Sic & in arbitriis bonorum virorum ſuo velut jure locum ſibi vindicat latitudo. Add. quoque L. 105. *D. de ſolutionibus*. Porro in exercenda juſtitia vindicativa non ſolum clementiæ, ſed & ipſi rigori aliqua latitudo indulgetur. Quo ſpectat illud TACITI Annal. L. XIV. c. 44. *Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra ſingulos utilitate publica rependitur*. Et illud Jaſonis Pheræi apud PLUTARCHUM de ſanitate tuenda, p. 135. Ed. Wechel. & in Pracept. gerendæ reipublicæ p. 817. Ἀναγκαῖον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ τοὺς βουλομένους τὰ μεγάλα δικαιοπραγεῖν. *Neceſſe eſſe, ut in minutis rebus injuſte agant, qui in magnis juſtitiam ſervare velint*. Quin & pleræque virtutes extra juſtitiam in exercitio ſui ſat laxa libertate, & latitudine gaudent, puta, miſericordia, liberalitas, gratitudo, æquitas, charitas. Sic quoque in vita communi vocabula habitum denotantia non citra latitudinem frequenter hominibus imponuntur. Unde juſtus audit, qui paucula injuſta etiam ſtudio perpetrat (2). Denique

(1) Bene dicit *fere*: Obtinet enim hoc tantum, ubi Prætor extra ordinem ſuccurrit. Alias enim etiam de rebus minimis jus dicitur. Quo ſpectat βολίτου δίκη, *fimi judicium*, in jure Attico. V. Scholiaſtem Ariſtophanis in Equitibus, cujus locum quoque in ſuum Lexicon tranſcripſit Suidas, & MEURSIUM in Solone c, 20. Adde de Umbra *l.* 1. §. *pen. de arbor. cædend.* de fimo, & ſtercore *l.* 17. §. 2. *D. ſi ſervit. vindic. l.* 7. §. 6. *l. ult.* §. 3. *quod vi, & clam. l. unic. D. de via publ. l.* 2. §. 9. *ne quid in loco publ. l.* 13. *de re militari, l.* 9. §. 3. *ad exhib.* Adde *l.* 14. §. 2. *de condict. furtiv.* H.

(2) Vid. infra c. 7. §. 6.

nique ſi quando in moralibus nonnullæ quantitates ad punctum uſque reductæ deprehendantur, uti in pretiis quarumdam rerum, in temporibus fatalibus, aliiſque; iſta tamen tam præciſa determinatio non tam ex ipſis rebus aut temporum momentis, quam ex impoſitione, & placito hominum provenit. Add. Richardus CUMBERLAAD de Leg. nat. c. 8. §. 14. Ex hiſce igitur genuinum diſcrimen inter mathematicas, & morales demonſtrationes patere arbitramur; quod nempe illæ circa quantitates potiſſimum, quæ ex ſua natura exactiſſime determinari aptæ ſunt, verſentur; hæ autem certam dumtaxat qualitatem de ſubjecto demonſtrare ſatagant, quantitatum moralium determinatione in laxiore fere voluntatis placito relicta.

§. XI. CAVENDDM tamen eſt, ne hanc, quam hactenus adſtructum ivimus, certitudinem moralem confundamus cum illa, quæ ſæpe quæſtionibus facti applicatur; quando exempli gratia dicimus, hoc, vel illud moraliter certum eſſe, quod a teſtibus fide dignis fuit confirmatum (1). Iſthæc enim certitudo moralis nihil aliud eſt, quam firma aliqua præſumtio, valde probabilibus rationibus ſubnixa, & quæ niſi rariſſime fallere poſſit. Et hanc a priori non ſatis diſtinxit ZIEGLERUS ad Grotii L. II. c. 20. §. 1. dum communiora quidem præcepta Ethicæ æque evidentia eſſe concedit, atque ſcientiarum proprie dictarum propoſitiones; *Concluſiones* tamen *particulariores certitudinem longe minorem, & contra multum ſæpe obſcuritatis conjunctum habere, quod res ipſæ, de quibus loquuntur, multis modis mutabiles, & contingentes ſint*. Et exempli loco ſubjungit: *Moralis certitudo, & evidentia eſt, verum eſſe, quod vir bonus, & gravis jurejurando ſolemniter confirmat. Quæ tamen evidentia non abſolute talis eſt, ſed ſecundum quid; quia non ſimpliciter impoſſibile eſt, hominem juſtum, & gravem pejerare, cum poſſit virtute ſua deficere*. Atqui longe

(1) Bene Hugo GROTIUS L. II. de J. B. & P. 7. §. 8. *De factis nulla eſt certa perceptio: ſed ea, quæ ſolent in hominum conſpectu fieri, ſui generis certitudinem habent ex teſtimonio: quo ſenſu mater certa eſſe dicitur, quia inveniuntur, qui, quæve partui, & educationi adfuerint; at de patre hujus gradus certitudo haberi non poteſt*. Adde EUNDEM de verit. Religion. Chriſtian. L. II. §. 22. H.

ge alia eſt certitudo, qua ſcitur, perjurium eſſe malum; & qua creditur, virum bonum non pejerare; neque poſterior propoſitio proprie concluſio eſt, quæ ex priori deducitur.. Sic etiam moraliter certa habetur fides hiſtoricorum, quando teſtantur de re, a noſtra memoria remotiſſima, & cujus non amplius teſtimonia velut realia extant, præſertim ſi plures eadem tradiderint. Nam non eſt probabile, plures de compacto falſa poſteritati voluiſſe propinare, aut ſperare potuiſſe, mendacia ſua non in apricum productum iri. Et tamen non deſunt exempla popularium velut fabularum, quæ multis ſeculis ſub ſpecie veri ſeſe venditaverunt.

CAPUT III.

DE INTELLECTU HOMINIS, PROUT CONCURRIT AD ACTIONES MORALES.

I. *Intellectus duæ facultates.*
II. *Facultati intellectus repræſentativæ qualis indoles?*
III. *Intellectus circa moralia naturaliter rectus eſt.*
IV. *Conſcientia quid, & quotuplex?*
V. *Conſcientia recta, probabilis.*
VI. *Regulæ conſcientiæ probabilis.*
VII. *Regulæ circa eligenda utilia.*
VIII. *Conſcientia dubia.*
IX. *Scrupuloſa.*
X. *Ignorantia quid, & quotuplex?*
XI. Error *quotuplex?*
XII. *Error circa actiones licitas.*
XIII. *Error theoreticus circa actiones neceſſarias.*
XIV. *Aut indifferentes.*
XV. *Error practicus.*
XVI. *Error circa actionem malam.*

Cum diſciplinæ hujus, quam evoluendam ſuſcepimus, hoc præcipuum ſit opus (1), ut quid in actionibus huma-

(1) Nimirum actiones morales, quatenus reguntur naturæ jure, & ex hujus principiis demonſtratur, quid in actionibus illis honeſtum, aut turpe, juſtum, vel injuſtum ſit, diſciplinæ hujus

humanis rectum, aut pravum, bonum, aut malum, juſtum, aut injuſtum ſit, demonſtretur: ante omnia iſtarum actionum principia, & affectiones, tum qua ratione per imputationem cum homine moraliter velut connecti intelligantur, erunt conſideranda. Ex hoc igitur dignitas hominis præ brutis maxime elucet, quod iſte (1) nobiliſſima præditus eſt anima, quæ & inſigni lumine circa cognoſcendas, & dijudicandas res, & exquiſita mobilitate circa eaſdem appetendas, aut rejiciendas pollet. Sic ut eo nomine actiones humanæ longe eminentiori claſſe cenſeantur, quam motus brutorum, quos ſtimuli ſenſuum citra antegreſſam fere reflexionem (2) eliciunt, quicquid in contrarium moliatur Charon de la Sageſſe L. I. c. 34. n. 7. 8. Illa porro animæ humanæ potentia, quæ inſtar aliquod luminis gerit, intellectus nomine venit, cujus duæ velut facultates concipiuntur, quas circa actiones voluntario ſuſceptas exſerit (3). Una eſt, per quam velut in ſpeculo objectum voluntati ſiſtitur, & quæ in ipſo ſit ratio convenientiæ, aut diſconvenientiæ, bonitatis, aut malitiæ, ſimplici-

jus ſubjectum conſtituunt. Ut pluribus docui Comment. de juriſpr. univerſ. ſect. 1. §. 10. & §. 11. 12. 13. inde deduxi, qua ratione eadem ſubjecto hoc ab aliis diſciplinis diſtinguatur. H.

(1) Lucretius L. III. v. 94. 95.

Primum animum dico, mentem, quem ſæpe vocamus,
In quo conſilium vitæ regimenque locatum eſt. H.

Menti *regnum totius animi a natura tributum eſſe*, dicit Cicero L. III. Tuſculan. Quæſt. Add. Eumd. L. V. de finib. c. 13. H.

(2) Qua in re commodum eſt mediam tenere viam, inter eos, qui beſtias pro machinis Automatis habent, ut eos, qui plus rationis iis ineſſe cenſent, quam homini. Inter illos regnat Cartesius in diſſertatione de methodo, inter hos principem locum tenet Rorarius in libro: *quod animalia ratione melius utantur, quam homines*. Utique enim in iis agnoſcimus veſtigia rationis, quum a ſingularibus ea ad univerſalia concludere cernimus, dum ex uno homine omnes noverunt, ad hæc conſpecta conjungere, & dividere objecta, quod niſi a ratiocinante fieri nequit, didicerunt, denique diſtinguere bonum a malo in uſum vitæ, ac libertatis ſuæ, ac parvulorum ſuorum poſſunt, etſi hæ facultates minime accedant præſtantiæ intellectus humani.

(3) Vis animi indicatrix. H.

pliciter oſtenditur (1). Altera, per quam rationes bonitatis, aut malitiæ, quæ ſeſe circa multa objecta in utramque partem offerunt, expenduntur, & comparantur, ac demum quid, quando, & quomodo agendum ſit, judicatur, ſimulque de mediis ad finem maxime accommodatis conſultatur. Ubi & hoc notandum, regulariter actionis voluntariæ initium eſſe ab intellectu hominis (2). Inde tritum illud: *Ignoti nulla cupido*. Quanquam ea cognitio, actum voluntatis antecedens, non ſemper ſit diſtincta; cum etiam confuſa ad hoc ſufficere poſſit, ut voluntas ſeſe moveat. Inde ſæpe oritur cupido ignotum experiundi.

§. II. Est autem circa priorem intellectus facultatem obſervandum, illam eſſe ex earum genere, quas communiter *naturales* vocant, contradiſtinctas *liberis* facultatibus; ſic ut penes hominem non ſit aliter res apprehendere, atque illarum imagines intellectui ſeſe offerunt; neque voluntas intellectum poſſit cohibere, ne alicui propoſitioni aſſentiatur, quæ ei clara, & manifeſta apparet. Id tamen eſt penes hominem, objecto conſiderando acriter incumbere, & accurata meditatione rationes bonitatis, & malitiæ exactius trutinare; adeoque non in nuda duntaxat ſuperficie hærere, ſed in ipſa rei velut viſcera penetrare. Quo facto etiam accuratum de objecto ſequi poteſt judicium. Quemadmodum in diſcernendis per viſum rebus multum intereſt, volanti quid oculo percurras, an intenta acie contempleris. Add. Richard. Cumberland de legibus naturæ c. 2. §. 9. Unde obiter intelligitur, quouſque culturæ, & legibus circa hanc animæ partem locus ſit (3). Id ſcilicet

(1) Vis animi conſultrix. H.

(2) *Certe amari aliquid, niſi notum, non poteſt*, ait Augustinus L. X. de Trinit. c. 1. H.

(3) *Ea nimirum*, ut recte ait H. Grotius I. Annal. Belgic. *quæ corpore exercemus, mortis, & cruciatuum metu, vi, atque imperio obnoxia ſunt, verum animus, ut eſt liber, & immortalis, ſi quid per ſe arripuit, non ferro, nec igne, evinceris: quin ipſa invitant pericula, beatumque, & glorioſum habetur, extra ſceleris conſcientiam crudelia, atque inviſa perpeti; cujus rei documento ſunt, & veterum Chriſtianorum res, & hæc tempora*. H.

licet humana opera præſtari nequit, ut intellectus res aliter apprehendat, quam iſtæ apparent. Et cum aſſenſus, ſeu fides non poſſit non reſpondere ſpeciei ab intellectu apprehenſæ; non poteſt quis aliter de re judicare, quam prout ipſe eamdem percepiſſe viſus eſt; neque ut ſecus faciat, ulla lege recte quis exegerit. Sicuti & nemo ex nudo, & ſimplici mandato (1) ſapiens eſſe poteſt (2). Quia tamen obiter conſiderantem multa ſolent fugere, quæ curioſe rimantibus ultro ſeſe velut offerunt, & voluntas intellectum a contemplatione alicujus veritatis impedire poteſt, alia objecta objiciendo: igitur & ad confirmandum intellectus judicium plurimum valet diligens rerum contemplatio; & ut huic idonea ſuppetat occaſio, illi proſpicere debent, quibus aliorum cura demandata. Qui etiam pœnis ſancire poſſunt, ut quis ſolicite adhibeat illa media, quibus rerum obſcuritas diſpelli, earumdemque genuina conditio repræſentari valet.

§. III. Porro cum intellectus velut façem præferat noſtris actionibus, eoque non recte prælucente, non poſſimus non in devia aberrare; pro certo ſtatuendum eſt, & in ipſa facultate apprehenſiva: & in judicio naturalem ineſſe rectitudinem, quæ, debita adhibita attentione, nos decipi circa res morales non patiatur; nec utrumque ita depravari, ut circa eaſdem non poſſimus non decipi. Sane ſpeculum male conformatum utique diſtortas imagines refert; & bilis linguæ ſuffuſa de ſaporibus recte judicare prohibet. Nec vitio nobis verti poſſet, quod male egerimus, ſi bonum, & malum liquido diſcernere non datum; & nonniſi per ſummam iniquitatem imputaveris errorem, quem exuiſſe nunquam licuit. Ergo niſi omnem actionum moralitatem velimus evertere, omnino tenendum eſt, intellectum hominis naturaliter eſſe rectum, & præmiſſa debita inquiſitione res objectas liquido, & prout in ſe ſunt, apprehendere. Quin nec judicium practicum, ſaltem circa generalia præcepta juris naturalis, ita poſſe depravari,

(1) Cui ſcilicet deſit mandandi ratio.

(2) Ex his refelli poſſunt, qui in civitate religionem cujuſque arbitrio permittendam eſſe contendunt. Quam in ſententiam multa Patrum dicta leguntur. De quo alibi. H.

ri, ut quæ inde ſuſcipiuntur actiones pravæ, ipſi nequeant imputari, velut ex invincibili errore, aut ignorantia profectæ. Conf. Rich. CUMBERLAND de legibus naturæ c. 2. §. 10. Quo loco monemus, non eſſe nobis hic ſermonem, quid circa res a peculiari Dei revelatione pendentes intellectus jam noſter valeat citra ſingularem divinitus allubeſcentem gratiam; de quo alterius diſciplinæ eſt inquirere. Neque de eo ſumus ſoliciti, an quis circa veritates theoreticas, ſubtili mentis indagine inveſtigandas, per pravam informationem falſam opinionem ita poſſit imbibere, ut ea ſe exſolvere nulla ratione queat. Sed agimus de viribus intellectus, prout illis opus eſt ad actiones legi naturæ rite attemperandas. Ubi arbitramur, nullum hominem ætate matura, & rationis compotem tam hebetem eſſe, quin comprehendere queat (1) ſaltem generalia juris naturalis præcepta, & quæ in vita communi frequentiſſimum uſum habent, quamque illa cum hominis natura rationali, & ſociali habeant convenientiam perſpicere. Et ut maxime quis per ſocordiam de uno atque altero præcepto nunquam cogitaverit, aut per præcipitantiam, & temeritatem falſas de agendis opiniones conceperit, aut ex prava informatione, vel corrupto per vitioſam aſſuetudinem, pravoſque affectus animo, veritatem, & neceſſitatem eorumdem in dubium revocaverit, aut contrarias legi naturali agendi regulas ſibi finxerit: iſtam tamen ignorantiam, aut errorem haudquidquam arbitramur invincibilem, quique adeo efficiat, ut inde ſuſceptæ actiones non poſſint imputari. Ita enim iſta ſunt expoſita, ita penitus naturæ inſita, ut nunquam eouſque obbruteſcere poſſit homo, quin ad iſta apprehendenda, ac dijudicanda ſit adhuc idoneus. Quippe cum ad

(1) Vere GROTIUS proleg. de jur. B. & P. §. 39. *Principia ejus juris, ſi modo animum recte advertas, per ſe patent, atque evidentia ſunt, ferme ad modum eorum, quæ ſenſibus externis percipimut, qui & ipſi, bene conformatis ſentiendi inſtrumentis, & ſi cetera neceſſaria adſint, non fallunt. Et in mathematicis quædam ſunt notitiæ primæ, aut primis proximæ: quædam demonſtrationes, quæ ſtatim & intelliguntur, & aſſenſum obtinent; quædam veræ quidem, ſed non omnibus patentes.* Ut idem ait L. II. c. 20. §. 43. H.

ad hoc non requiratur eximia quædam ingenii vis, aut peculiaris rationis ſolertia, ſed ſufficiat qualecumque nativæ rationis lumen; modo morbo mens non ſit oppreſſa. Quo facit illud CICERONIS Tuſc. Quæſt. L. III. c. 5. quando *ſtultitiam*, id eſt, *inconſtantiam ſanitate vacantem, tueri poſſe, ait, mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum, atque uſitatum; furorem autem eſſe mentis ad omnia cæcitatem.*

§. IV. SOLET præterea judicium intellectus circa actiones morales, quatenus iſte cognitione legum eſt imbutus, adeoque circa agenda, & omittenda legislatori conſcius, peculiari nomine vocari CONSCIENTIA. Quam prout actiones hominum antecedit, aut conſequitur; diſtinctionis cauſa, poſſumus vocare *antecedentem*, vel *conſequentem* (1). Hæc eſt judicium velut reflexum intellectus ſuper omiſſis, aut commiſſis approbans bene, damnans ſecus facta; quod comes ſequitur tranquillitas, aut inquies animi, prout cuique iſta teſtimonium fert, & de pace, aut ira legislatoris, nec minus de ceterorum hominum erga nos benevolentia, aut infenſo animo, ſperare jubet. PLINIUS Paneg. c.74. *Alius fortaſſe alium, ipſum ſe nemo deceperit. Introſpiciat modo vitam, ſeque quid mereatur interroget* (2). Illa vero facta antecedit, quid bonum, quidque malum ſit, & ideo agendum, vel omittendum dictitans. Ubi tamen probe obſervandum, conſcientiæ nullo alio reſpectu circa dirigendas hominis actiones locum aliquem tribui, quam quatenus cognitione legum eſt imbuta (3); nam harum

(1) De qua v. infra L. II, c. 3. §. 20. H.

(2) Et eſt dictamen rationis ſecundum legem in actu rerum. Vel, ut alii definiunt, eſt dictamen ex cognitis principiis ſingularem aliquam actionem, his, illiſve circumſtantiis determinatam, præcipiens, vel prohibens, aut etiam ſuadens, vel diſſuadens. H.

(3) Legi enim obſequi non poſſumus, niſi ejus conſcii ſimus. Exercetur autem motus mentis, actiones legi per conſcientiam applicantis, mirabili plane celeritate, ex qua proclive eſt, agnoſcere providentiam divinam, ſtudentem hominis rectitudini. Obſervantur hi motus in ſurdis, & mutis quoque, qui deliquerunt, certiſſimo indicio, nimis impiam eſſe Tolandi ſententiam, qua is conſcientiam pro vano Sacerdotum terriculamento venditat. JUVENALIS Sat. XIII. v. 2.

Prima

harum proprie eſt actiones humanas dirigere. Unde ſi quis judicio practico, aut conſcientiæ peculiarem vim dirigendi actiones tribuere velit, quæ a lege non dependeat, aut proveniat, quibuslibet hominum phantaſiis vim legum tribuit, & ſummam confuſionem negotiis humanis inducit. Et fatendum eſt, iſthunc vocabuli conſcientiæ ſenſum neque in divinis literis, neque apud veteres Auctores Latinos, quantum mihi conſtat, occurrere (†), ſed a Scholaſticis primo introductum †, a c nuperis ſeculis qui vocantur caſus conſcientiæ inventos a callidis ſacerdotibus, flectendis ad ſuam libidinem hominum animis. Imo ſi genuinum ejus vocabuli ſenſum attendamus, contra conſcientiam facere nihil aliud notat, quam ſcientem, & volentem quid patrare, quod malum eſſe noras; & opponitur ei, quod ex errore, aut ignorantia patratur. Nobis tamen ab uſu præſcripto in bono ſenſu id vocabulum retinere placuit.

§. V. Conſcientia recte informata duplici ſe modo habet; vel enim liquido intelligit perſuaſionem, quam ſuper agendis, vel omittendis obtinet, certis, & indubiis principiis niti, ſeu cum legibus congruere, quæ norma ſunt actionum, & conſcientiæ: vel perſuaſionem quidem ſuam pro vera, & certa habet, nec quare eam in dubium revocet idoneas rationes videt, etſi eamdem ad formam demonſtrationis deducere non norit, ſed topicis (1) fere argumentis acquieſcat. Illam vulgo ſolent vo-

- - - Prima eſt hæc ultio, quod ſe,
Judice, nemo nocens abſolvitur: improba quamvis,
Gratia fallaci Prætoris vicerit urna.

(†) Hujus Philoſophi contra Probabiliſmum firmam, nervoſamque ratiocinationem libenter agnoſco; eique gratulor. Cur vero Scholaſticos Probabiliſmi Patres appellat, eiſque univerſe iraſcitur? An forte Anſelmum, Thomam, Bonaventuram, alioſque ea fæce adſperſos deprehendit? Minime: nam hos & morum ſanctitas, & doctrina Probabiliſmo contraria commendat. Quid quod Probabiliſmi natalem diem anno plus minus 1577. Hiſtorici, Criticique adſcribant: contra Scholaſtica Methodus in Academiis jam ante multa ſecula invaluerit? Quid quod *nuperis ſeculis, recentioribuſque Jeſuitis* Probabiliſmum ipſemet Auctor tribuat?

(1) Seu *popularibus*.

vocare conſcientiam *rectam* (1), hanc *probabilem*. Circa conſcientiam rectam hæc traditur regula: omnis actio ſpontanea, quæ fit contra eamdem, & omnis omiſſio actionis, quam eadem neceſſariam dictitat, eſt peccatum; & quidem tanto gravius, quo liquidius officium ſuum homo intelligebat, cujus tranſgreſſio eo majorem animi malitiam arguit. Vid. Lucæ XII. 47. 48. Conſcientiam autem probabilem a recta differre arbitramur non quoad ipſam perſuaſionis veritatem, ſed quod eamdem ad modum demonſtrationis adornatam ita artificio ſe deducere ignoret, adeoque rectitudinis ſuæ ita evidentem, & immotam non habeat cognitionem. Non enim datur, ut alii loquuntur, probabile in ſe, ſed tantum reſpectu noſtri intellectus. Et iſta ratione pleraque pars mortalium ſuas actiones regit. Paucis quippe vitæ humanæ officia, quomodo ex primis fontibus profluant, perluſtraſſe datum eſt (2). Plurimos vitæ communis tenor, & docentium extra fraudis ſuſpicionem poſitorum auctoritas, & ipſa adſuetudo, & manifeſtus actionum decor, aut uſus ita ſecuros reddit, ut in talium rationes curioſius inquirere ſupervacuum putent. Quemadmodum magna pars artificum ad compendioſa quædam inſtrumenta opera ſua exegiſſe ſatis habet; artificioſa eorumdem demonſtratione mathematicis relicta. Idque eo magis obtinet circa propoſitiones, quæ a primis principiis longius diſtant, quæque adeo operoſiore deductione indigent; qualem comprehendere eſt fere ſupra captum eorum, qui ſcientiis variis animum non habent ſubactum. Quo pacto tamen nihil præſidii accedit peſtilenti iſti probabilitati, quam recentiores Caſuiſtæ, & Jeſuitæ (3) potiſſimum comminiſcuntur, quæ ſeſe in ſolam auctoritatem unius Doctoris, etiam a rationibus deſtituti, & abs quo ceteri

(1) Imo hæc melius appellatur certa, quum & *probabilis* recta eſſe poſſit. At poteſt tamen eadem falſa eſſe, quia quum ratiocinando decipi poſſimus ſub ſpecie certitudinis, id multo magis fieri poteſt, ſub ſpecie probabilitatis.

(2) *Unaquæque gens hoc legem naturæ putat, quod didicit*, ait Hieronymus II. adverſus Jovinianum. V. Auctor L. II. c. 3. §. 9. H.

(3) Inter quos exſtant Eſcobar, Tambourinus, Diana.

teri diſſentiunt, reſolvit. Quo figmento omnem doctrinam moralem ſubverti, (†) conſcientiaſque hominum a libidine ſacerdotum, commodis ſuis velificantium, ſuſpendi (1) † manifeſte oſtendit Lud. MONTALTIUS in Literis ad provincialem (Epiſtola V.) & ad eaſdem Wendrockius, & Sam. Rachelius. Ubi illud inſuper obſervamus, male ab iſtis confundi probabilitatem facti, cum probabilitate dogmatis, & velut juris. In quæſtionibus equidem facti unius viri gravis auctoritas poteſt efficere aliquam probabilem præſumtionem, & probationem ſemiplenam. Sed in definiendo jure abſurdum plane, & temerarium fuerit, unius viri effato, rationibus non fuffulto, & abs quo alii non minori auctoritate præditi in diverſa abeunt, tantum tribuere, ut illud pro norma agendorum tuto poſſit admitti.

§. VI. CETERUM ſolent vulgo nonnullæ regulæ pro informanda conſcientia probabili tradi; de quibus noſtra ſententia eſt, eas locum poſſe habere, quando inter ſe collidi videtur jus ſtrictum, & æquitas; aut quando utraque pars eſt quidem extra obligationem legum, ita tamen, ut vel una propius ad honeſtum videatur accedere, vel una magis apta judicetur, ex qua commo-

Puſend. Jus N. & G. T. I. E dum,

(†) §. IV. ſuperiore, & hoc §. V. Sacerdotes omnis doctrinæ moralis everſores, atque in hominum conſcientiis regnum tenere pro libidine volentes accuſat. Quæ quidem oratio Sacerdotes Catholicos univerſos complecti videtur. Porro ſi univerſos complecti voluit, ſibi ipſi hic obſtat, qui Ludovici Montaltii Provincialem epiſtolam quintam, & Willelmi Vendrockii notas, qui ambo Catholici ſunt, h. e. Blaſium Paſchalem, & Petrum Nicolium contra Probabiliſmum advocat. Præterea *ſcripta alia in Gallia* contra eumdem *edita* Hertius adnotator recenſet; & Vitæ Puſendorfii ſcriptor, qui Notas etiam ſuas adjunxit, libros in univerſis fere Catholicis Provinciis editos, cenſuraſque dictas recenſere potuit; qui ea ætate vixit, qua Parochos, Epiſcopos, Academias, ipſoſque Pontifices Maximos in Probabiliſmum inſurrexiſſe audivit, & vidit. Demum ajo contra logicæ regulas peccare, qui quod nonnullis, vel etiam multis placuit, id univerſis adſcribit.

(1) Scripta alia abhinc in Gallia edita non recenſebo. Vere dixit, quiſquis dixit, *totam hanc Caſuiſtarum ſcientiam nihil aliud eſſe, quam artem cum Deo cavillandi*. H.

Google

dum, aut incommodum aliquod proveniat, quam altera. Nam in iis, quæ lege aliqua proprie præcipiuntur, aut vetantur, non datur ejuſmodi electio, ut, uno rejecto, alterum liceat ſuſcipere, (quippe cum leges definite quid vetent, aut jubeant, non per plura, ac diverſa velut æquipollentia ſibi ſatisfieri velint;) ſed in licitis duntaxat, quæque adeo extra leges ſunt poſita. Sunt autem regulæ iſtæ fere tales: I. In conſcientia probabili duabus ſententiis propoſitis, quarum cum neutra legi adverſetur, una firmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, utralibet ſuſcipi poteſt. II. Duabus ſententiis propoſitis, quarum altera infirmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, recte tutior illi præfertur. III. In conſcientia probabili vir doctus eam ſententiam ſequi poteſt, quæ ſibi probabiliſſima videtur (1), etſi aliis forte talis non videatur; niſi ex eo incommodum aliquod metuatur, quod a communi opinione abeat. IV. Indoctus tutiſſime ſequitur auctoritatem prudentiorum. V. Alterius imperio obnoxius recte poteſt juſſu ſuperiorum agere, quod illicitum certo non novit, etiamſi non ita probabile ſibi videatur. VI. In rebus parvi momenti, ſi utrinque ſint probabilia argumenta, utrumque poteſt eligi. VII. In rebus magni momenti, ſi utrinque ſe oſtendant argumenta probabilia, præferenda eſt pars tutior, ſeu ubi, ſi vel maxime a ſcopo ſit aberratum, non adeo grave provenire poteſt malum, quam ſi ex altera parte fuiſſet impactum (2).

§. VII. Porro etſi nobis hic maxime de bono, & malo, juſtoque, & injuſto agere ſit propoſitum, diſquiſitioni de utili, & inutili (3) ad aliam diſciplinam rejecta;

(1) Cui regulæ in primis locus eſt in ſubitaneis vitæ humanæ caſibus, in quibus neceſſitate adigimur ad conſilium e veſtigio capiendum.

(2) Sic ſi de rei alicujus forte quæratur, præſtat dimittere ſontem, quam punire innocentem. Grotius de J. B. & P. L. II. c. 23. §. 5. n. 2. quod jam Trajanus imperator monuit in L. 5. D. *de pœnis*. *Sed nec de ſuſpicionibus*, inquit Ulpianus, *debere aliquem damnari D. Trajanus Aſſiduo Severo reſcripſit: Satius enim eſſe impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare*. Similiter ſi paria pro bello, & pace ſuffragia lata ſint, calculum noſtrum paci adjici intereſt, quia bellum tot malis obnoxium eſt.

(3) Pro *Noxio*.

jecta; tamen non abs re fuerit paucis quoque hoc loco attingere, quas regulas in deliberatione circa utile judicium intellectus reſpicere debeat. Præſertim cum ſuperiores hiſce fere nitantur, & in dirigendis noſtris actionibus non minima ſoleat haberi ratio utilitatis: juxta illud *Apoſtoli* 1. Corinth. VI. 12. *omnia mihi licent*, nempe de quibus ibi egerat (1), *ſed non omnia expediunt*. Et in muneribus civilibus ſæpe negotia injuncta alicujus prudentiæ, & dexteritati committuntur; ubi ſane male egiſſe cenſetur, qui per imprudentiam, aut ſocordiam, quod minus utile erat, ſuſcepit. In deliberationibus igitur, quæ circa talia inſtitui ſolent, ad quæ neceſſitate, aut obligatione determinata non adſtringimur, (neceſſitas quippe deliberationem excludit, & obligatio determinata ſolam exſecutionem agenti relinquit;) id fundamenti loco ſupponitur, ne quid ſuſcipiatur, ex quo morali æſtimatione, (id eſt in quantum humana providentia inter incerta caſuum, &. futuri obſcuritatem penetrare poteſt,) plus mali, quam boni, aut etiam tantundem mali, atque boni, videtur oriturum. Cujus ratio in propatulo eſt. Tantum enim de cujuſque rei bonitate decedit, quantum illa mali habet adjunctum, adeoque exuit rationem boni, ſi æquale fuerit malum. Infauſtum cenſetur prædium, cujus reditus impenſas non ſuperant. CATO de Re ruſtica L. I. c. 1. *Ager quamvis quæſtuoſus, ſi ſumtuoſus ſit, non multum ſupereſt.* Suſcipiuntur quippe ejuſmodi res, de quibus jam loquimur, eo fine, ut emolumenti quid inde nobis adquiratur. XENOPHON rerum Græc. L. VI. (p. 346. Edition. Steph. cap. 3. §. 6. Edit. Oxon.) *Non illos laudandos cenſeo, qui in certaminibus ſæpius victoriam, ac gloriam retulerunt; ita tamen contendunt, ut non antea deſiſtant, quam victi laborem demum amittant. Neque aleæ luſores, qui cum ſemel lucrantur, inde duplo plus perdunt, quam lucrum jam antea partum. Videmus enim tales ut plurimum ad extremam redigi inopiam. Quæ & nos conſiderare decet, neque unquam eo certaminis deſcendere, ubi aut omnia vincere, aut cuncta perdere neceſſum ſit,*

(1) Verba Apoſtoli ad inſequentia potius, quam ad præcedentia referenda ſunt, ut apparet ex totius contextus inſpectione, cujus memorabilem interpretationem videſis apud BOCHARTUM Tom. I. pag. 1025.

ſit, Luçanus L. I. verſ. 282.

Par labor atque metus pretio majore petuntur.

Huc etiam poteſt facere illud Isocratis Archidamo, (p. 212. Ed. Pariſ. 1621.) *Propoſitis duabus rebus bonis, quarum altera evidens eſt, altera obſcura; nonne ridiculum fuerit, vos certam repudiare, controverſam velle amplecti* (1)? Ex quibus iſta deducit conſectaria Grotius L. II. c. 24. §. 5. I. *Si res, de qua agitur, æqualem, morali æſtimatione, efficaciam habere videatur ad bonum, & ad malum*, id eſt, ſi æque facile damnum, quam lucrum ex ea provenire poſſit: *Ita demum eſt eligenda, ſi bonum aliquanto plus habeat boni, quam malum mali*, id eſt, ſi lucrum longe majus futurum eſt, ubi res bene ceſſerit, quam damnum, ubi ſecus alea ceciderit. Sic temerarium non fuerit decem periculo exponere, ſi centum ſis lucraturus, ubi ſors faverit. Conf. Epicteti Enchirid. c. 35. 36. *II. Si videatur eſſe æquale bonum, & malum, quod a re, de qua quæritur, poſſit procedere, ita demum ea res eligenda eſt, ſi efficacia ad bonum, quam ad malum major ſit*, id eſt, ſi facilius ſit lucrum inde, quam damnum provenire. Facere huc poteſt illud Arnobii L. II. (p. 44. Ed. Lugd. B. 1651.) *Cum hæc ſit conditio futurorum, ut teneri, & comprehendi nullius poſſint anticipationis attactu, nonne purior ratio eſt, ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus id potius credere, quod aliquas ſpes ferat, quam omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil eſt, ſi quod dicitur imminere, caſſum fiat, & vacuum: in hoc damnum eſt maximum, ſi cum tempus advenerit, aperiatur non fuiſſe mendacium* (2). Adde Penſées de M. Pascal. cap. VII. *III. Si videatur & bonum, & malum eſſe inæquale, nec minus inæqualis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda eſt, ſi efficacia*

ad

(1) Cujus tamen regulæ videntur ſubtilius elaboratæ eſſe, quam ut in humanis negotiis locum invenire queant. V. Auctor L. I. c. 2. §. 4. Adde Boxhornium Diſquiſit. politic. caſ. 37. H.

(2) Locus hic Arnobii non ad ſecundam, ſed ad primam regulam Grotii pertinet, quod confeſtim apparebit, utriuſque verba inter ſe contendentibus.

ad bonum major ſit collata efficaciæ ad malum, *quam ipſum malum eſt collatum bono*, id eſt, ſi exceſſus mali minor ſit, quam facilitas, qua bonum provenire poteſt; *aut ſi bonum ſit majus comparatione mali*, *quam efficacia ad malum comparata* (efficaciæ (1)) *ad bonum*, id eſt, ſi efficacia, qua malum præ bono provenire poteſt, minor ſit, quam exceſſus boni præ malo. IV. Ubi autem rei tam bonum, quam malum, ut & efficacia ad utrumque ſit incvidens, cauti eſt re abſtinere, ubi nulla neceſſitas urſerit.

§. VIII. Quod si autem judicium intellectus anceps hæreat, & diſcernere nequeat, bonum aliquid, vel malum, adeoque agendum ſit, aut omittendum, vocatur *Conſcientia dubia* (2). De hac iſthæc fertur regula, quamdiu judicium intellectus nullo rationum momento in neutram partem vergit (3), actio erit ſuſpendenda; adeo-

(1) Hanc vocem Grotio reſtituit Cl. Barbayracus in editione Amſtelædamenſi anni 1720. p. 630. n. 3. in fine.

(2) Thomasius Inſtitut. Juriſpr. Div. L. I. c. 1. §. 59. contendit, non dari conſcientiam dubiam, quia dubitatio non ſit animi judicium, ſed tantum judicii ſuſpenſio. Rejicitur hæc ſententia a Titio Obſervat. XLIX. ad Auctoris noſtri libellum de officio hominis, & Civ. quia & cogitatio fluctuans cogitatio ſit, nec judicium abſciſſe deciſionem requirat, ſed indoli ejus ſufficiat, ſi deliberetur. Quibus conſequens eſſe putat, ut conſcientiam dubiam adeſſe dicamus, ſi quis moralitate licet actus nondum intellecta, executionem ejus decernat. Qua in lite Titius de eo, quod ſit, Thomaſius contra de eo diſſerit, quod fieri laudabiliter debet. Itaque in his quidem nulla inter eos contradictio eſt. Præferenda tamen Thomaſii ſententia, quoniam utique ſuſpendendus eſt actus, de cujus juſtitia dubitamus, donec res ad liquidum deducta ſit, nec caret proterviæ nota, qui tam præcicitanter agit, ut de exploranda voluntate divina antea laborare ſupervacuum ducat. Jam dudum id Ciceroni obſervatum fuit, qui de Officiis L. I. c. 9. *Quo circa bene præcipiunt*, inquit, *qui vetant quicquam agere*, *quod dubites æquum ſit*, *an iniquum*. *Æquitas enim lucet ipſa per ſe*, *dubitatio cogitationem ſignificat*, *injuriæ*. Id eſt, qui dubitat de juſtitia actionis, & nihilominus agit, eo ipſo animum prodit agendi præter jus. Quod & Paulo Apoſtolo viſum. Rom. XIV. 23. *Qui ambigit*, inquit, *ſi ederit*, *condemnatus eſt*, *quia non edit ex fide*.

(3) Aristoteles Metaph. I. Ἡι γὰρ ἀπορεῖ, ταύτῃ παραπλήσιον πέπονθε τοῖς δεδεμένοις· ἀδύνατον γὰρ ἀμφοτέρως προελθεῖν εἰς

adeoque qui agit, conſcientia velut in æquilibrio adhuc hærente, peccat. Nam talis, quantum in ſe, legem violavit. Perinde enim eſt, atque ſi diceret; mihi quidem non liquet, an hæc actio legi repugnet, nihilominus ſive repugnet, ſive non, eam ſuſcipiam. CICERO de Offic. L. I. c. 9. *Bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites æquum ſit, an iniquum. Æquitas enim lucet ipſa per ſe: dubitatio autem cogitationem ſignificat injuriæ.* Subjungit GROTIUS L. II. c. 23. § 2. *hoc locum habere non poſſe*, ut nempe actione abſtineatur, *ubi alicui omnino alterutrum eſt faciendum*, & *de utroque an æquum ſit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere, quod minus iniquum eſſe videtur. Semper enim, ubi electio evadi non poteſt, minus malum rationem induit boni* (1). Ubi tamen arbitramur, hoc axioma proprie locum habere in malis damnoſis, ac non moralibus; ubi ſane lucri inſtar eſt, minori damno majus potuiſſe declinare. Quando autem idem applicatur ad mala moralia, dextra opus eſt interpretatione. Igitur proprie loquendo ex duobus malis moralibus neutrum eſt eligendum. Contingit tamen frequenter, ut duæ leges affirmativæ, aut altera affirmativa, altera negativa videantur inter ſe velut collidi, ſic ut utrique eodem tempore nequeat ſatisfieri. Hic ſimpliciores quidem putant, comparationem fieri inter duo mala, ſeu peccata omiſſionis, illudque ſuſcipiendum, quod omiſiſſe majus peccatum videtur. Revera tamen hic non ex duobus peccatis eligitur minus; ſed quod extra ejuſmodi colliſionem peccatum erat, id peccatum eſſe deſinit, ubi validioris legis implendæ neceſſi-

εἰς τὸ ἔμπροσθεν. *Quatenus enim dubitat, eatenus ſimile quiddam ligatis patitur; utroque enim modo impoſſibile eſt ad ulteriora procedere.* H.

(1) AUCTOR infra L. III. c. 7. §. 5. circa finem. Addendum quoque hic: illum, qui contemplative dubitat (ſeu qui dubium habet, quod tantum in intellectu hæret, & non ſimul voluntatem in utramque partem trahit) poſſe activo judicio aliquando non dubitare; quoniam credere poteſt, in re dubia obſequendum ſuperiori. Quæ diſtinctio judicii duplicis quin in multis actionibus locum habeat, negari haud poſſe; concedit ipſe GROTIUS L. II. de J. B. & P. 26. §. 4. At ubi dubitatur de juſtitia belli, id locum habere negat, de quo v. AUCTOR infra L. VIII. c. 1. §. 6, & 8. H.

ceſſitas incumbit. Sic verbi gratia, ubi colliſio fit inter præceptum affirmativum, *da eleemoſynam*, & negativum, *ne furtum facias*; ſine dubio non eſt furandum, ut eleemoſynæ ſuppetat materia; juxta illa Apoſtoli: *non ſunt facienda mala, ut eveniant bona*. In hoc tamen caſu non dare eleemoſynam peccatum proprie non eſt; quia præcepta affirmativa vim obligandi non exſerunt, ubi agendi materia deficit. Sic ubi colliſio fit inter duo præcepta affirmativa, verbi gratia, pare Deo, & pare magiſtratui, ſine dubio Deo magis oportebit obedire, quam hominibus; (quam ſententiam etiam expreſſit Socrates (1) apud *Platonem* in Apologia (pag. 23. Edit. Francof. Ficini): Ἐγὼ ὑμᾶς ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ; πείσομαι δὲ τῷ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν. *O viri Athenienſes, diligo vos equidem, atque amo, Deo tamen parere malo, quam vobis.*) non quia ex duobus malis minus eſt eligendum, ſed quia malum non eſt, magiſtratui non obedire, ubi id citra violationem obſequii Deo debiti nequit fieri. Obligatio quippe laxior cedit arctiori, quando utrique ſimul nequit ſatisfieri.

§. IX. Cum dubia conſcientia cognationem habet *ſcrupuloſa*, quam vocant, quando anxia formido judicium intellectus comitatur, ne forte id ipſum malum ſit, quod bonum aliquis exiſtimaverit, & contra. Ejuſmodi ſcrupulus, ubi probabilibus argumentis nititur, actio erit ſuſpendenda, donec eximatur rationibus, aut ſapientum auctoritate: qui autem ex molli quadam ſuperſtitione oritur, negligendus, atque animo ejiciendus eſt. Add. Cartesius de Paſſion. art. 170. & 177. ubi contra *Fluctuationem animi*, & *Morſus conſcientiæ*, qui actionem antecedunt, recte quidem hoc *Remedium* præſcribit, *aſſueſcere formandis judiciis certis, & determinatis de omnibus rebus, quæ ſeſe offerunt.* Sed addendum eſt; judicia illa eſſe formanda (†) ex genuina, & ſoli-

(1) Niſi quod Dei nomine Platoni Dæmon, ſive genius Socratis venit. Clericus Art. Crit. T. I. p. 145, 146. edit. 2.

(†) Quæris, quinam Chriſtianam Religionem repurgarint? In novo Sectariorum Lexico ſunt ipſimet, qui inſana docendi libertate, & vivendi licentia abrepti, ſibique gloriam quærendi illecebra decepti ætatum fere omnium veteres, atque etiam novas hære-

ſolida ſcientia morali, ſeu diſciplina juris naturalis, ac Religione Chriſtiana, a ſuperſtitioſis hominum additamentis repurgata †. Nam citra hoc obfirmari quidem fortaſſe animus utcumque poteſt, ne morſus, aut fluctuationes ſentiat; ſed neque talis firmitas ad diuturnitatem valet, neque a peccato liberat. Inde probari nequeunt, quæ dicto loco ſequuntur: *& cenſendo ſemper officium præſtari, cum ſit, quod melius eſſe judicatur, etſi forte peſſime judicetur*. Atqui hoc non eſt morbum curare, ſed per anodynum male temperatum ſtuporem animo inducere.

§. X. Ubi circa actionem aliquam ſuſcipiendam, aut omittendam deeſt cognitio intellectus (1), vocatur *Ignorantia*. Quæ, quantum ad inſtitutum noſtrum, dividitur vel reſpectu *influxus in actionem*, vel *reſpectu originis* (2). Priori reſpectu eſt duplex: alia enim eſt cauſa ejus, quod ignoranter fit, alia non (3). Illam poſſis vocare *efficacem*, hanc *concomitantem*. Illa negat in intellectu eam cognitionem, qua præſente actio fuiſſet impedita (4). Qualis erat in Abimelecho Gen. XX. 4. 5. qui

hæreſes, quarum Auctores ipſi ſunt, Eccleſiaſticis Dogmatibus ſubſtituerunt. Quæris, quaſnam additiones in Chriſtianam Religionem homines intruſerint? In hoc ipſo lexico ea dogmata ſunt, ſcilicet Divinæ Traditionis Auctoritas, Sanctorum cultus, &c. quæ contra veteres, novoſque ſectarios Catholica Eccleſia ſemper agnovit. In hæc Auctor digitum intendit, quæ ab unguiculis a Patre accepit; & *per pravam informationem*, ut ejus verba uſurpem §. III. *falſa opinio*, ita ejus animo inſedit, ut ab ea ſe expedire nunquam potuerit.

(1) A J. C.; at a Logicis ignorantia pravæ negationis: H.

(2) Quam doctrinam recte Titius obſ. XXIV. neque adæquatam, neque ſatis perſpicuam dicit. Quare ignorantiam concinnius conſiderat 1. ratione *objecti ad negotium ſuum relati*, unde ſit error efficax, & concomitans; 2. ratione *objecti in ſe ſpectati*, unde ſit ignorantia juris, & facti 3. ratione *conſenſus*, unde ſit error voluntarius, & involuntarius.

(3) Clarius, illam diſplicentia, hanc delectatione comitatam. H.

(4) Sive, ignorantia efficax eſt, qua quis aliquid egit, quod non fuiſſet acturus, niſi ea cognitione privatus fuiſſet, qua exiſtente actionem non ſuſcepiſſet. Hæc ignorantia caret imputatione: talis eſt ejus, qui mandatum exſequitur, ignorans mandantem deceſ-

5. qui ſi cognoviſſet, Saram Abrahami eſſe uxorem, haudquidquam ad eam ducendam animum fuerat appliciturus. Hæc negat in intellectu eam cognitionem, quæ factum non impediiſſet, ita ut aliquis nihilominus id facturus fuiſſet, etiamſi cognoviſſet, quod ignoravit (1). Ut ſi quis improviſo hoſtem ſuum occiderit, quem nihilo ſecius occiſurus fuerat, etiamſi ſciviſſet, in eo iſtum loco verſari, in quem ipſe telum fortuito, & citra intentionem quemquam lædendi, contorquet. Quo pertinet dictum iſtius, qui cum lapidem devolveret in canem, aberrante eo in novercam impulit, eamque occidit, ait: Τ'αὐτόματον ἡμῶν καλλίω βουλεύεται. (2): *Fors melius conſilium cepit quam nos*. Iſthæc duo ita aliqui volunt diſcernere, ut quod ex priori ignorantiæ ſpecie proficiſcitur, dicatur ſimpliciter fieri *ex ignorantia*; quod ex poſteriori, *ab ignorante*. Etſi & in poſteriori caſu nonniſi fortuitum homicidium proprie ſit admiſſum. Nam pravus ille affectus cum vitio quidem eſt conjunctus, ad cædem tamen nihil ſane contulit. Aſt reſpectu originis ignorantia dividitur in *voluntariam*, & *involuntariam*. Illa quibuſdam etiam vocatur conſequens, & vincibilis; hæc antecedens, & invincibilis. Illa, (ſive ſit directe affectata, ſive per oſcitantiam, & ſocordiam contracta,) eſt (3), cum quis ea ignorat, quæ ſcire poterat, & debebat. Hæc eſt, cum quis ignorat circa certam rem, quæ nec ſcire poterat, nec tenebatur. Ignorantia porro invincibilis eſt vel talis *in ſe, ſed non in ſua cauſa*: vel *in ſe, & in ſua cauſa ſimul*. Illa eſt, quando quis in ipſa quidem actione ignorantiam, ex qua eadem pro-

ceſſiſſe §. 10. *Inſt. l.* 26. & 28. *D. Mandati*, cujus argumentum plerumque eſt pœnitentia:

(1) Sive ignorantia concomitans eſt, qua quis aliquid fecit, quod feciſſet, etſi ignorantia non laboraſſet. Cujus argumentum plerumque eſt facti approbatio. Ob talem ignorantiam, ſi eſſentialis ſit, actio plerumque redhibitoria, ſi accidentalis, actio quanti minoris ſit, inſtituitur *l.* 1. §. 1. *l.* 37. *D. de Ædil. Ed.* Quæ ignorantia merito imputatur,

(2) Imo apud PLUTARCHUM de animi tranquillitate p. 467. C. T. II. Edit. WECHEL. ita loquitur οὐδ' οὕτω κακῶς, ne ſic quidem male.

(3) Ubi quis, ut Tacitus loquitur, *ad culpam ignarus eſt*. H.

procedit, exuere, ac diſpellere nequit; in culpa tamen eſt, quare in eam ignorantiam inciderit (1). Sic ſæpe, qui per ebrietatem peccat, plane neſcit, quid agat: eſt tamen in culpa, quare iſtud neſciat (2). Hæc eſt, quando quis non tantum ea ignorat, quæ ſcire ante actionem non potuit (3), ſed etiam in culpa non fuit, cur iſta hæreret ignorantia, aut in eamdem incideret. Pertinent huc ea, quæ habet ARISTOTELES Nic. II. c. 1. & ad eum locum *Euſtratius*. Ubi diſtinguit inter id, quod fit ab ignorante, & quod fit ex ignorantia. Illius exemplum affertur id, quod fit ab ebrio, aut irato. Hic enim, etſi ebrius, aut iratus ſæpe quid agant, ignorent; actionis tamen cauſa non eſt ignorantia, ſed ebrietas, aut ira, quarum illam declinare, hanc compeſcere penes hominem erat. Addit deinde, invitos dici non poſſe, qui ideo peccant, quod ignorent quid agendum, quid omittendum; quam ignorantiam ipſe vocat in electione (4), & univerſalium. Nam iſta quilibet ſcire tenebatur (5). Sed ignorantiam, quæ circa particularia verſatur, actionem reddere invitam. Particularia illa ſunt, quis, quid, circa quid, & in quo, quo inſtrumento, (cujus cauſa,) & quo modo. Hæc omnia ſimul ignorare nemo ſanus poteſt. Saltem enim quis intelliget ſeipſum agere. Sed circa ſingula reliqua ignorantia intervenire poteſt. In eo, quod agitur, dicunt lapſos ſe eſſe, qui locuti ſunt, quod nolebant (6). Item ſi quis catapultam oſtendere amico vo-

(1) V. infra c. 4. §. 8. H.

(2) Interdum tamen abſolvendus erit, ſi ejus ætatis, vel conditionis ſit, ut vim vini neſciviſſe præſumi poſſit; qua ratione clericum, qui ebrius homicidium fecerit, criminis abſoluit WIESTNER *X. de homicid. art. 6.* quod admittendum eſt, ſi Clericus alias frugi fuerit, & ſobrietatis ſtudioſus.

(3) V. g. ſi quis dolo alterius decipiatur, ut apud Plautum in milite glorioſo: *Nos facetis fabricis, & doctis dolis glaucomam ob oculos objiciemus: cumque ita faciemus, ut, quod viderit, non viderit*. H.

(4) Id eſt, quando ignoramus, bonum ne, & honeſtum utili, & jucundo, an hoc bono, & honeſto præferre debeamus.

(5) Veluti furtum non eſſe faciendum, vel non committendum adulterium, aut homicidium.

(6) Vel, quod ſilere ſe debere ignorabant. Hæc enim eſt ſen-

volens, jaculum emiſit, amicumque vulneravit. Circa quid, & in quo, (quæ idem ſunt,) ignorantia verſatur, ut ſi filium hoſtem quis putet, & interficiat. Circa inſtrumentum; ut ſi quis haſtam mucronatam, quam credat obtuſam eſſe, in aliquem projiciat, atque ita imprudens interficiat. Cujus cauſa; ut ſi pharmacum alicui ſalutis cauſa exhibeamus, idque mortiferum eſſe ignoremus. Quo modo; ut ſi quis docendi cauſa leviter percutere volens, ictum vehementem inflixit (1). J.C. quoque Romani peculiari titulo tractant de ignorantia juris, & facti. Verum iſti hanc non tam conſiderant, prout effectum habet circa actiones morales, quam prout facit ad jus, aut actionem aliquam retinendam, aut adquirendam, vel amittendam. Eorum autem, quæ circa utramque traduntur, huc fere ratio redit, quod ignorantia juris ut plurimum cum aliqua negligentia culpabili ſit conjuncta (2), ignorantia facti non item; igitur æquitatem ferre, ut illa quidem noceat, hæc non obſit.

§. XI. Quando autem non ſolum cognitio veri deficit, ſed & ejus loco falſa perſuaſio animum occupavit, ſic ut hæc pro vera habeatur (3), in *errore* verſari animus humanus dicitur. Qui error itidem eſt vel vincibilis

ſententia Ariſtotelis, quam referre voluit Auctor. Et utitur Philoſophus exemplo Poetæ Æſchyli, qui, accuſatus, quod in Tragœdiis ſuis Sacra Eleuſinia evulgaſſet, abſolutus eſt, quod ignoraſſet, evulgari ea non debere.

(1) Adde tempus, & locum. Ignorare enim poſſumus tempus, quo aliquid agimus, Feſtum eſſe, ſacrum autem, vel religioſum locum, in quo agentes conſiſtimus. Dantur etiam circumſtantiæ particulares, quarum ignorantia non minus ſine excuſatione eſt, quam illa principiorum generalium, veluti ſi aliquis a nobis occidatur telum jacentibus in loco publico; noviſſe enim debebamus; locum publicum quotidie hominum frequentia obſideri.

(2) Maxime alieni, in hac enim tolerabilis error eſſe dicitur *in l. final. D. pro ſuo*. Illud adhuc addendum: Ignorantiam quamcumque non impedire quo minus actio imputetur agenti, ſi quidem actio illa reſpiciat tertium, qui in culpa non fuit, ut erraret. *V. l.* 12. *&* 13. *D. de novation.* H.

(3) Quem J.C. errorem, Logici *ignorantiam pravæ diſpoſitionis* vocant. H.

bilis, vel invincibilis. Ille eſt, quem quis adhibita diligentia moraliter poſſibili, ſeu quam communis conditio rerum humanarum admittit, diſcutere debuit, ac potuit. Hic, quem quis omni diligentia moraliter poſſibili diſcutere non valuit. Ubi obſervandum, licet admitteretur illa ſententia M. ANTONINI L. IX. c. 42. (Add. ARRIANUS ad Epictetum L. I. c. 28.) Πᾶς ὁ ἁμαρτάνων ἀφαμαρτάνει τοῦ προκειμένου καὶ πεπλάνηται. *Quisquis delinquit, a propoſito aberrat, & deceptus eſt:* tamen cum ille error non fuerit invincibilis, per eumdem neque prave facta a numero peccatorum eximi, neque iiſdem promiſcue veniam indulgendam (1).

§. XII. ACCURATE autem obſervandum, quod diverſos habeat effectus error, circa actiones, quas homo pro lubitu ſuſcipere poteſt, & intermittere, ſeu quarum exercitium in ipſius arbitrio eſt relictum; & circa illas actiones, quæ lege, aut juſſu ſuperioris illi ſunt præceptæ, vel interdictæ. Circa prioris generis actiones error conſenſum intercipere intelligitur; adeoque ex illis non ſequuntur iſti effectus, qui alias ex actione, in quam conſenſeris, fluere apti ſunt; præſertim ubi iſte error non ex ſupina nimis incuria obrepſerit. Inde in pactis error circa rem, ejuſve qualitatem, cujus intuitu quis ad paciſcendum fuit motus, pactum reddit invalidum. Cenſetur enim hic aliquis conſenſiſſe non abſolute, ſed ſuppoſita præſentia illius rei, aut qualitatis, cui tanquam conditioni conſenſum ſuum ſuperſtruxit. Qua non apparente, conſenſus quoque nullus fuiſſe intelligitur. Qua de re infra ſuo loco pluribus agetur.

§. XIII. AST vero aliter ſe res videtur habere circa actiones neceſſarias, ſeu a ſuperiore præceptas, aut vetitas. Ubi diſtinguendum eſt, utrum error verſetur circa theoríam, an vero circa praxim; ſeu utrum aliquis falſam habeat opinionem circa actionum neceſſitatem, puterque intermittendas eſſe, quæ faciendæ erant, & vice verſa; an vero in ipſo actionis exercitio error intercurrat, per quem ſecus quam par erat, actio applicetur. Prioris generis errores arbitramur non impedire, quo minus agenti actio imputetur, prout cum norma præſcripta congruere, aut non congruere videbitur; cum omni-

(1) Sine qua reſtrictione ſi accipiatur locus Antonini, peccato is philoſophico occaſionem præbere poſſit.

omnino cenſeantur eſſe vincibiles. Qui enim alicujus actiones ad normam adſtringere vult, is utique voluntatem ſuam ſufficienter declarare debet, ut ab illo, quem obligare inſtituit, liquido cognoſci queat. Alias enim iniquiſſime exigitur obſequium legis ignotæ, aut cujus ſenſum genuinum eruere ſit ſupra captum eorum, quibus illa eſt lata. Ergo ſi quis in theoria erret, id eſt, ſi quis ſibi perſuaſerit, præceptum eſſe, quod eſt interdictum, & contra, cenſetur non adhibuiſſe debitam diligentiam; adeoque non poterit recuſare, quo minus ipſi imputetur, quod ex tali errore fuit commiſſum. Id ipſum alias ſic effertur: Si conſcientia verſatur in errore vincibili circa rem malam (1), peccat homo tam ſi ſecundum, quam ſi contra eamdem agit, id eſt, ſi perſuaſerit ſibi, actionem eſſe præceptam quæ erat intermittenda, aut contra intermittendam, quæ erat præcepta, peccat, ſi illam ſuſceperit, & hanc intermiſerit. Nam talis actio, aut intermiſſio revera diſcrepat a lege: & agens verum legis ſenſum cognoſcere poterat, & debebat. Et idem tamen non minus peccaverit, ſi actionem revera interdictam, quam tamen ipſe præceptam credebat, omiſerit; & actionem revera præceptam, quam tamen interdictam putabat, ſuſceperit. Etſi enim nullus hic ſit actus exterior, qui legi repugnet: tamen quia iſte judicat, conſcientiam ſuam legi congruere; ideo ſaltem proæreſis iſta legi repugnans pro peccato ipſi imputabitur. Nam mala intentio agentis facit actionem malam videri, ſaltem contra agentem. Unde apparet, ex judicio intellectus erroneo non poſſe procedere actiones, quæ pro rectis agenti queant imputari; & ei, cui falſo perſuaſum eſt, aliquid eſſe injuſtum, id tantiſper pro illicito haberi, quamdiu eam perſuaſionem non correxit. Adde *l.* 46. §. 8. *D. de furtis*.

§. XIV. Quod si tamen error theoreticus verſetur circa rem in ſe indifferentem; id eſt, ſi perſuaſus quis fuerit, aliquid neceſſario eſſe faciendum, aut omittendum, quod revera eſt indifferens; peccabit tantum, ſi con-

(1) Hinc peccant, qui in eos, quos DEOS putant, irreverentes, atque irreligioſi ſunt: nec minus peccant, quod falſos Deos colunt, & honorem vero Deo debitum in alios transferunt. V. Grotius de J. B. & P. 20, §. 51. & in not. Auctor infra L. IV. c. 2. §. 4. H.

contra fecerit, atque falſa opinio ſuggerit, ob pravitatem proæreſeos; non autem, ſi ſecundum errorem ſuum fecerit. Indifferentia enim ſunt extra legem, quæ non violatur, ſive quis iſta ſuſcipiat, ſive omittat. Et innoxius videtur error, qui peccato anſam non præbet. Id tamen in aperto eſt, non poſſe ex ejuſmodi errore ſuſceptas actiones obtinere illos effectus, qui alias ſequuntur actiones legibus præceptas. Sic ſi legislator præmium obſequentibus legum conſtituiſſet, id ſane ſibi vindicare non poterit, qui per errorem indifferentia, velut de illis per leges in alterutram partem foret diſpoſitum, obſervavit.

§. XV. Ast in exercitio actionum a legibus præceptarum frequentius eſt, ut error interveniat; puta, ſi objectum actionis legitimum fuerit ſubtractum, & pro eodem aliud ſubſtitutum. Item ſi circa tempus, & locum exſecutionis præſcriptæ ſit erratum. Tales actiones (1), uti non conſequitur ille effectus, quem alias recte applicitæ actiones producunt; ita error prohibet effectum malis actionibus proprium, ſiquidem iſte non ex

(1) Hoc non eſt perpetuum. Finge: Ducit quis ex errore uxorem alteri jam nuptam, aut proximo ſanguine ſibi junctam. Hic nec adulterium, nec inceſtus committitur, & liberi inde nati cenſentur legitimi, præſertim ſi uterque conjugum impedimentum ignoravit; nam hi non peccarunt, & liberis nihil imputari poteſt, (†) Henricus ARONDELIUS apud Thuanum L. XIII. hiſtor. ad A. 1553. loquutus de Maria, poſtea Angliæ Regina, quæ ex matrimonio, ob inceſtum diſſoluto, nata fuerat: *Uti ſcitis, matrimonii bona fide contracti, etiamſi poſtea, ut illicitum diſſolvatur, ea vis eſt, ut liberi ex eo ſuſcepti pro legitimis habeantur. Id voluit Henricus pater, & publicus regni Senatus decrevit* †. Pertinent huc, quæ fuſe dixi Commentat. de matrimonio putativo, §. 21. ſeq. H.

(†) Refricat hic Hertius memoriam ejus matrimonii, quod Henricus VIII. Anglorum Rex cum Catharina Aragonia Fratris ſui vidua contraxit, quodque alius mulieris amore captus, licet Mariam hanc ex ea genuerit, diſſolvendum curavit prætexta Inceſtus cauſſa: perinde ac ſi Pontifex, cui earum Diſpenſationum cognitio nullo quidem Canone, ſed rogantium voluntate, & quodam recepto more ob honorem Petri Cathedræ data fuit, quemque Henricus VII. Pater rogatum adiit, id affinitatis impedimentum ob manifeſtam publicam cauſſam diſſolvere nullo modo potuerit nomine Eccleſiæ, cui Sacramentorum legitimam adminiſtra-

ex culpabili negligentia ſit contractus. Quod alii ſic efferunt: error interveniens prohibet, ne actio alicui in alterutram partem imputetur, neque tanquam bona, neque tanquam malitioſa. SENECA Herc. fur. (verſ. 1237. Ed. Gronov.)

Quis nomen unquam ſceleris errori addidit?

Sic cum alias obligatione libereris, ſi ſolvas illi, cui debes; ubi per errorem ſolveris, peccatum non admiſiſti; prior tamen obligatio non fuit ſublata. Sic qui bona fide beneficium contulit ex inconſulta liberalitate in hominem improbum, qui eodem ad flagitia ſit abuſurus, de proba actione gloriari haudquidquam poterit; excuſabitur tamen a participatione flagitii, quaſi ipſe ei patrando quid contulerit. Verum ubi quis præciſe objectum, locum, aut tempus actionis explorare fuit juſſus, vix effugere poterit, quo minus ipſi effectus actionis prave applicitæ imputentur, niſi errorem moraliter invincibilem demonſtraverit. Sic ſi ſervo tuo præceperis, ut certa te hora noctis excitet, non audietur iſte, ſi pulſus æris non recte abs ſe numeratos dixerit: culpa tamen carebit, ſi caſu aliquo ipſum horologium aberraverit.

§. XVI. SED ET illud ſæpe contingit, ut in exercenda actione mala error intercurrat, dum ab objecto, quod ſibi quis deſtinaverat, deviatur. Quo ipſo agentis quidem malitia manebit eadem, actio tamen ipſa gravior, aut levior habebitur, prout objectum fuerit, in quod illa caſu inciderit. Sic qui inimicum ſuum telo petere deſtinaverat, ſi alium quempiam caſu percuſſerit (1), homicida nihilominus erit. Vid. L. 18. §. 3. *D. de*

niſtrationem, ac proinde quicquid ad eam refertur, competere ab ipſo J. C. D. N. accepimus. Matth. ult. Vide quid Anglicano Schiſmati cauſſam dederit. Sed forte hac de re iterum agam, quum libri ſexti capiti primo notas adjiciam.

(1) Quoniam ad homicidium ſufficit adeſſe animum occidendi in genere, & id in cujuſcumque perſona eſt illicitum. Ita ſæpius judicatum, v. Joann. a SANDE Deciſ. Friſic. L. V. tit. 9. def. 6. CARPZOV. ad Conſtit. Saxonic. Part. IV. Conſtit. 6. Def. 1. 2. 3. 4. H.

de Injuriis. L.14. *D. ad L. Corneliam de ſicariis*, & GROTIUS in ſparſ. florum ad h. l. Ipſa tamen cædes eo plus, aut minus atrocitatis habere judicabitur, quo præſtantior, aut vilior fuerit, qui alieno vulnere ſternitur. Huc etiam pertinet caſus, quando quis præter intentionem occidit, qui vulnerare tantum volebat, aut minus lædere. Nam de hoc ex ipſo facto decernitur. Ubi autem in objectum licitum fuerit aberratum, in ea actione nihil erit vitii, præterquam quod ex prava intentione agentis profluit. Sic ut error talis efficiat ne iſte actus proprie ejus vitii nomine venire poſſit, quod quis patrare intenderat. Inde ſaltem in foro humano non obtinebit illud SENECÆ de Conſtantia ſapientis c.7. *Si quis cum uxore ſua tanquam aliena concumbat, adulter erit, quamvis illa adultera non ſit*. Add. IDEM de Beneficiis L. II. c. 19. & L. V. c. 13. in fine. Conferatur tamen LIBANIUS Declam. 35. p. 780. B. C. D. edit. Morelli.

CAPUT IV.

DE VOLUNTATE HOMINIS, PROUT CONCURRIT AD ACTIONES MORALES.

I. *Voluntatis actus*.
II. *Libertas voluntatis*.
III. *Indifferentia voluntatis neceſſario aſſerenda*.
IV. *Voluntas quomodo in bonum feratur*.
V. *Voluntatem ſolicitant conſtitutiones certæ corporis*.
VI. *Item habitus*.
VII. *Et affectus*.
VIII. *Nec non ebrietas*.
IX. *Actiones mixtæ*.
X. *Invitum quid*.

CUm ſapientiſſimus Creator hominem vellet creare animal per leges gubernandum, ipſius animæ (1) voluntatem indidit tanquam internam actionum moderatricem,

(1) Quæ ſecundum ARISTOTELEM I. Rhetor. 10. eſt μετὰ λόγε ὄρεξις ἀγαθοῦ, *appetitio boni cum ratione conjuncta*. H.

tricem; ut objectis propoſitis, & cognitis ex principio intrinſeco citra neceſſitatem aliquam phyſicam ad illud ſe moveret, & eligere poſſet, quod ſibi tanquam maxime congruum arrideret; & contra ab illis ſe averteret, quæ ſibi non convenire viderentur. Illa porro per duas velut facultates ſeſe circa actiones humanas concipitur exſerere, per quarum unam intelligitur agere *ſponte*, per alteram *libere*. Spontaneitati, ut ita loquar, attribuunt certos actus, aut motus, quorum quidam interiores, qui eliciti, alii exteriores, qui imperati ſueverunt vocari. Actus eliciti ſunt, qui a voluntate immediate producuntur, & ab eadem recipiuntur. Eorum alii occupantur circa finem, ut volitio, intentio, fruitio: ceteri circa media, ut conſenſus, electio, & uſus. Volitio dicitur actus voluntatis, quo ipſa ſimpliciter fertur in finem, non habito reſpectu, an ille præſens ſit, an abſens; ſeu quo ſimpliciter ipſi probatur finis. Alii vocant voluntatem ſimplicis approbationis, qua aliqua res cum alicujus natura, & inclinatione congruere intelligitur, ita tamen ut ad illam producendam, aut conſequendam actu nondum ſeſe efficaciter moverit. Intentio, ſeu proæreſis eſt deſiderium efficax finem obtinendi; ſeu eſt actus voluntatis, quo illa efficaciter fertur in finem abſentem, eumque actu producere, aut conſequi nititur. Hæc cum ſit conjuncta cum conatu, & ſpe finem aſſequendi, facile colligitur, qualia ſunt illa, circa quæ occupatur. Nempe, uti ARISTOTELES dicit ad Nicom. III. c. 4. Ὅλως ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ᾽ ἡμῖν εἶναι. *Omnino in iis electio eſſe videtur, quæ in noſtra poteſtate ſita ſunt*. Προαιρεῖται τις, ὅσα οἴεται ἂν γενέσθαι δι᾽ αὐτοῦ. *Eligit quis illa duntaxat, quæ (a ſe ipſo) fieri poſſe exiſtimaverit*. Inde προαίρεσις οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων. *Electio minime eſt eorum, quæ fieri non poſſunt*. IDEM Nicom. VI. c. 2. Οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐδὲν γεγονός. οὐδὲ γὰρ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου, καὶ ἐνδεχομένου τὸ δὲ γεγονὸς οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι διὸ ὀρθῶς Ἀγάθων, Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται. Ἀγένητα ποιεῖν ὅσσ᾽ ἂν ᾖ πεπραγμένα. *Nihil eſt eligibile quod factum eſt; non enim conſultat quis de eo, quod factum eſt, ſed de eo, quod futurum eſt, eſſeque aliter poteſt: quod autem factum eſt, quin fa-*

ctum ſit, fieri nullo modo poteſt. Idcirco recte Agatho inquit: Re namque ſola hac ipſe privatur Deus, ut facta minime infecta poſſit reddere. Eſt quippe ἡ προαίρεσις μετὰ λόγου καὶ διανοίας, *cum ratione, & cogitatione.* Ceterum intentionis etſi plures dantur gradus ratione vehementiæ, tamen in uſu vitæ civilis, illa fere dividitur tantum in plenam, & ſemiplenam. Illam vocant, qua voluntas, re prius ſufficienter expenſa, & per affectuum vehementiam non abrepta, in aliquid fertur. Semiplenam autem, ubi ſufficiens deliberatio non adfuit, aut ratio affectuum turbine eſt concuſſa. Fruitio eſt quies, ſeu delectatio voluntatis in fine jam obtento, & præſente. Cui opponitur pœnitentia, quæ eſt averſatio, ut plurimum cum pudore, & dolore conjuncta, ejus, quod antea a nobis fuit deſtinatum, aut effectum. Conſenſus dicitur ſimplex approbatio mediorum, quatenus utilia judicantur ad finem; quæ media, ubi in noſtra poteſtate ſunt ſita, electio ad finem obtinendum deſtinat (1), & ad uſus applicat. Actus imperatos vocant, qui ab aliis hominis facultatibus, per voluntatem motis, exſecutioni dantur.

§. II. Libertatem vocant facultatem voluntatis, qua poſitis omnibus ad agendum requiſitis, ex pluribus objectis propoſitis unum, vel aliqua poteſt eligere, reliqua rejicere; aut uno duntaxat propoſito, id admittere, vel non admittere, agere, vel non agere. Requiſita ad agendum alias (2) vocabulo occaſionis comprehendi ſolent, a quibus ultima agentis determinatio tanquam ſeparatum quid concipitur; quippe qua ad cetera requiſita accedente, actio utique ſequitur. Sic ut iſta requiſita contradiſtinguantur ei, quod ab homine ad actiones accedit. Peculiariter autem facultatem ex pluribus objectis unum, vel aliqua eligendi libertatem ſpecificationis, ſeu contrarietatis; facultatem circa unius duntaxat objecti electionem, aut rejectionem verſantem, libertatem contradictionis, ſeu exercitii appellant. Intelligitur autem ſpontaneitati ſuperaddere libertas tum indifferentiam ſuorum actuum quoad exercitium, ita ut voluntas

(1) Etiam negative: nam & tum eligimus, cum non eligimus, v. infra c. 5. §. 2. H.

(2) V. infra c. 5. §. 5. H.

luntas alterum actuum ſuorum, nempe τὸ velle, & nolle, non neceſſario eliciat; ſed circa objectum propoſitum particulare (nam in univerſum non poteſt non in bonum qua tale ferri, & malum qua tale averſari,) utrumlibet elicere poſſit, etſi fors ad hunc magis, quam ad illum propendeat: tum liberam determinationem, ita ut voluntas ex intrinſeco impulſu alterutrum actuum ſuorum, velle, aut nolle, hic & nunc eliciat. Eſt tamen & hoc addendum: etſi ut alicui res quæpiam appetenda, vel fugienda videatur, id a voluntate non dependeat, ſed ab objecti conditione, prout id boni, vel mali faciem repræſentat; tamen iſta appetitio, & averſio, quæ objecti velut faciem ſequitur, non eſt adeo efficax, quin voluntati adhuc ſuperſit libertas ad actum externum circa id objectum ſeſe determinandi; præſertim cum unius mali facies tantiſper velut appetibilis reddi poſſit, ad latus poſito alio malo. Inde ad elidendum dogma Hobbesii de homine c. XI. §. 2. quaſi appetitio, & averſio neceſſario ſequatur præconceptum jucunditatis, & moleſtiæ ex ipſis objectis adfuturæ, eoque libero arbitrio nihil loci relinquatur, accurate volitio ſimplicis approbationis ab efficaci, ſeu proæreſi eſt diſtinguenda; quarum hæc non ita neceſſario ab objectis particularibus dependet. In ſequentibus verbis inanem adhibet ſubtilitatem, dum tradit: *Quando dicimus liberum alicui eſſe arbitrium hoc, vel illud faciendi, ſemper intelligendum eſſe cum appoſita conditione hac*, ſi voluerit. *Nam ut quis liberum arbitrium habeat faciendi hoc, vel illud, utrum velit nec ne, abſurde dicitur*. Nemo quippe eſt tam ſtupidus, quin videat, id contradictionem implicare. Et ſtultum eſt, id ipſum, quod propoſitio aſſerit, eidem tanquam conditionem velle adjicere. Homo libere poteſt velle aliquid facere, ſi velit, eſt perinde ac ſi dicerem: Petrus currit, ſi currit. Quis hanc adjectionem conditionem vocaverit? Apparet quoque ex dictis, quid ſentiendum ſit de traditis ab Antonio le Grand Inſtitut. Philoſ. Carteſ. part. 7. art. 5. Quaſi non poſſit non homo appetere, quod clare, & diſtincte tanquam bonum percipit, & vice verſa; quodque adeo homo peccet, quia malum non clare, & diſtincte percipit.

§. III. Ceterum primaria voluntatis affectio, &

quæ immediate ex ipſius natura emanare videtur, eſt quod intrinſece ad certum, fixum, atque indeclinabilem agendi modum non ſit adſtricta, (quod tantiſper *indifferentiam* vocabimus,) & quod iſthæc intrinſeca ipſius indifferentia per extraneum aliquod medium penitus extirpari nequeat. Idque eo firmius eſt tenendum, quod iſta ſublata actionum humanarum moralitas funditus ſimul tollatur. ARRIANUS in Epicteto, L. I. c. 17. *Quis appetitionem vincere poſſit? Alia appetitio. Quis deſiderium, & averſationem? Aliud deſiderium, & alia averſatio. Qui mihi mortis metum objicit, cogit me, inquit. Non id quod objicitur; ſed illud quod præſtare tibi videtur, aliquid iſtiuſmodi committere, quam appetere mortem. Hic igitur etiam tua te coëgit opinio, hoc eſt, voluntatem voluntas.* IDEM L. I. c. 29. Προαίρεσιν οὐδὲν ἄλλο νικῆσαι δύναται πλὴν αὐτὴ ἑαυτήν. *Voluntatem nihil vincere poteſt, niſi ipſa ſeſe.* Add. SIMPLICIUS ad Epicteti c. 1. p. m. 22. (†) Atque hoc revera facere cenſendi ſunt, qui neſcio quam prædeterminationem phyſicam in actibus humanis fingunt, ex qua ipſe quidem motus in ſe, ut conſideratur tanquam ens phyſicum, a cauſa prima ita ſit determinatus, ut non poſſit non eo, quo determinatus eſt, modo fieri, cui deinde a cauſa ſecunda moralitas accedat †. Neque minus illi, qui ex præſcientia divina abſolutam actionibus humanis accedere neceſſitatem volunt. Quæ licet falli nequeat, tamen quod ideo non ſtatim tollatur voluntatis indifferentia, facile concipi poteſt, ſi vel vocabulum præſcientiæ, uti alia, quæ a rebus humanis petita Deo applicantur, ab imperfectione, quam innuit, depuremus; (quippe cum in Deo nulla ſit temporum ſucceſſio;) vel dicamus, concurſum divinum ita cauſas ſecundas comitari, ut

hiſce

(†) Recoctam crambem Puffendorfius hic recoquit: phyſicæ enim Prædeterminationi ſuccenſet, quæ actionibus humanis neceſſitatem imponere, libertatem avertere, Deumque ipſum ſcelerum omnium cauſſam facere, Reique publicæ noxia dogmata inferre ſibi videtur. Hæc ipſa conſectaria ex illa venire jamdiu alii, maximeque Moliniſtæ ſcripſerunt; contra pro illa ſteterunt alii, illamque ab omni objecta criminatione eximere ſtuduerunt. De ea diuturna controverſia quid dicere inſtituti noſtri ratio non patitur. Manum de tabula: pergamus ad alia.

hiſce relinquatur agere illo modo, quem Deus ipſis aſſignavit; adeoque ut ne circa actiones morales ex claſſe cauſarum principalium inter cauſas mere inſtrumentales detrudantur. Add. LUCIAN. Minoë, (T. I. pag. 322.) & Jove confutato (T. I. p. 117. & ſeqq. Edit. Amſtel.) Ant. LE GRAND Inſt. Phil. Cart. Part. VIII. c. 17. & 18. Quantopere autem Reipublicæ noxia ſint ejuſmodi dogmata, bene monet GROTIUS opuſc. de dogmatis Reipublicæ noxiis: *Liberum arbitrium ſi qui plane tollunt, evadere vix poſſunt, quin Deum omnium ſcelerum cauſam faciant, quod in Republica minime eſſe tolerandum dixit* PLATO de Republica L. II. (pag. 605. Ed. Wechel. Ficini & pag. 379. C. T. II. Edit. H. Steph.) Τῶν κακῶν ἄλλ' ἄττα δεῖ ζητεῖν τὰ αἴτια, ἀλλ' ȣ̓ τὸν θεόν. *Malorum quamlibet aliam præter Deum cauſam quærere decet. Nec temere* SUETONIUS (in vita Tib.) cap. 69. *Tiberium ideo ait religionum fuiſſe contemtorem, quod omnia fato agi crederet, aſſentiente ad Timæum Proclo, qui tria ait eorum, quos atheos vocat, eſſe genera: primum eorum, qui Deo curam eſſe rerum, & actionum humanarum non agnoſcunt: tertium illorum, qui Deo talem tribuunt curam, quæ neceſſitatem animis imprimat agendi quæcumque aguntur, nulla relicta homini libertate.* SALLUSTIUS Philoſophus de diis, & mundo c. 9. Τὸ δὲ ἀδικίας τε, καὶ ἀσελγείας ἐκ τῆς Ἑιμαρμένης διδόναι, ἡμᾶς μὲν ἀγαθȣ̀ς, τȣ̀ς δὲ Θεȣ̀ς ποιεῖν ἐςὶ κακȣ̀ς. *Injuſtitias, & per laſciviam, ac petulantiam commiſſa ſcelera ad fatum referre, nos quidem probos, Deos vero nequam, ac ſceleſtos efficiet.* Apud PLAUTUM Aulular. (Act. IV. Sc. X. v. 12. 13.) cum unus diceret:

Deos credo voluiſſe, nam ni vellent, non fiet ſcio:

Lepide regerit alter: Eu.

At ego Deos credo voluiſſe, ut apud te me in nervo enicem (1).

 §. IV.

(1) Bene quoque ARISTOTELES III. Nicomach. 5. *Quas res agere in nobis ſitum eſt, eaſdem non agere poſſumus: & quas non agere in nobis ſitum eſt, earumdem quoque agendarum poteſtas*

§. IV. Sed ut iſta voluntatis indifferentia recte intelligatur, de natura *Boni* in genere quædam monenda ſunt. Et quidem licet bonum a quibuſdam Philoſophis etiam abſolute conſideretur, ſic ut omne ens, quod revera exſiſtit, bonum eſſe feratur; nos tamen, non attenta hac ſignificatione, cujus nullum uſum perſpicimus, bonum hactenus tantum conſideramus, prout idem reſpectum ad alios habet, & prout idem bonum alicui, vel pro aliquo eſſe intelligitur. Quo intuitu natura boni conſiſtere videtur in aptitudine illa, qua res quæpiam alteri prodeſſe, eamdem conſervare, aut perficere idonea eſt. Et quia hæcce aptitudo ab ipſa rerum natura, & nativa, aut per induſtriam adaptata habilitate dependet; ideo iſthoc *bonum*, quod *naturale* poſſumus vocare, firmum eſt, atque uniforme, & nequaquam ab erroneis, aut variis opinionibus hominum dependens. Quia autem bonum appetitum hominis ultroneum non excitat niſi cognitum, ſaltem ſub confuſa notione; & vera cognitio velut ſenſualis (1) ſatis craſſe rerum genuinam indolem; &, quæ inde provenire apta ſunt, repræſentet, ipſi quoque intellectui ſæpe errores obrepant, ſenſuumque, atque affectuum impetus velut obſtrepant: inde fit, ut aliqui notionem boni falſo alicui rei imponant, unde oritur bonum, quod vocant *imaginarium*. Et de cetero ſinguli homines quamlibet rem, quantum in ea ſui commodi, ſuæque conſervationis, & perfectionis rationem contineri intelligunt, eamdem etiam appetunt, amantque; ac vice verſa prout malum concipiunt, ita & illud averſantur. Uti tamen ad rationem boni, ejuſque vim eliciendi appetitum non præciſe requi-

ſtas noſtra eſt. Itaque ſi quid agere quod boneſtum ſit, in nobis ſitum eſt, non agere quoque, quod non agi turpe ſit, in nobis erit ſitum. Mox cum dixiſſet, quod dicitur: *Sponte improbus nemo, nec invitus beatus nullus eſt*, partim verum, partim falſum videri; addit; *Nam invitus beatus eſt nemo. Vitioſitas autem ſponte noſtra contrahitur. Alioquin negandum erit, hominem eſſe principium, ac parentem actionum quemadmodum & liberorum*. Conf. Auctor infra c. 5. §. 3. & L. II. c. 4. §. 4. H. Grotium L. IV. de Ver. Relig. Chriſtian. §. 11. ubi in not. inſignia Juſtini, Tatiani, & alia loca profert. H.

(1) Qua ſola, ut plurimum homines gaudent.

quiritur, ut illud conſideretur tanquam ſoli appetenti bonum, & prout abſtrahit a commodo aliorum, præſertim cum ob ſocialitatem, & conjunctionem hominum aliorum bonum in nos quoque redundare poſſit: ita inter omnes homines ſatis concors eſt conſenſus circa generalem boni naturam, ejuſque partes, & ſpecies præcipuas, ut propter diſſenſum circa particularia quædam haudquidquam neganda videatur vel generalis, eaque inconcuſſa, & uniformis boni notio, vel illa unice in libertate naturali abs cujuſvis, in civitate a ſummi imperantis opinione dependere, eaque ſola metienda tradi debeat. Add. Richardus CUMBERLAND de Leg. nat. c. 3. ubi quos HOBBES circa indolem boni tradit errores, refellit, & c. 1. §. 20. Sed de bono *morali*, quod in actionibus humanis cernitur, infra ſuo loco agitur. His ita præmiſſis, manifeſtum eſt, hanc eſſe voluntatis naturam, ut bonum in genere ſemper appetat, malum in genere ſemper averſetur. Nam contradictionem non obſcure implicat, non ferri in id, quod congruum tibi vides, & ferri in id, quod non congruum tibi judicas. Atque in iſthac voluntatis inclinatione velut generali nulla poni indifferentia poteſt, quaſi perinde voluntas bonum, atque malum appetat appetitu ſimplicis approbationis. Verum circa particularia demum bona, & mala indifferentiæ ſuæ vires exſerit voluntas ſingulorum hominum, peculiaribus momentis in diverſa proclivium. Idque hanc ob cauſam, quod tantum non omnia bona, & mala homini haudquidquam appareant velut pura, & ſimplicia, ſed invicem mixta, mala bonis, bona malis. Quo cum accedat in ſingulis hominibus ad peculiaria quædam ſingularis inclinatio, neque omnibus ſolida, & duratura a fucatis, & momentaneis liceat diſcernere (1); inde infinita fere in voluntatibus, ac ſtudiis hominum ſolet oriri varietas, & omnes ſuum ſibi bonum, ſed diverſa via quæſitum eunt. Imo & multi, quæ ſibi bona ſunt, ignorant, eoque non appetunt; multi præ apparente facie mali, bonum adjunctum non æſtimant, eoque rejiciunt, quod appetendum erat; & contra appetunt, quod fugiendum erat. Quo facit illud ARISTO-

(1) V. infra L. II. c. 1. §. 7. H.

TELIS Nicom. III. c. 6. Ἆρα φατέον, ἁπλῶς μὲν καὶ κατ᾽ ἀλήθειαν, βουλητὸν εἶναι τ᾽ ἀγαθόν, ἑκάστῳ δὲ τὸ φαινόμενον. *Numquid dicendum, ſimpliciter quidem ac revera voluntati appetibile eſſe id, quod eſt bonum: unicuique vero id, quod videtur unicuique* (1). Poſſis huc applicare illud GUNTHERI Ligurino L. III. (v. 289. & ſeqq.)

> *- - - Tantum falſa loquendo.*
> *Fallere nemo poteſt: veri ſub imagine falſum*
> *Influit, & furtim deceptas occupat aures.*

Sic igitur circa quamlibet fere rem, & actionem ſeſe offerunt ſimul ſpecies bonorum, & malorum; verorum, aut apparentium, quæ poſtquam animum hinc inde traxerunt, tandem ad alterutram ſe partem voluntas intrinſece determinat. Et quæ hoc modo ſuſcipitur actio, ſpontanea dicitur, de qua ARISTOTELES. Nic. III. c. 13. Τὸ ἑκούσιον δόξειεν ἂν εἶναι, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότι τὰ καθ᾽ ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. *Spontaneum illud videbitur, cujus principium eſt in eo qui agit, particularia cognoſcente, in quibus actio conſiſtit.* Ad quem locum EUSTRATIUS: *Utræque hæ particulæ ad ſpontaneum conſtituendum neceſſariæ ſunt, ut, ſcilicet, & principium ſit in agente, & agens particularia cognoſcat. Nam & qui ex ignoratione agit, in ſe agendi habet principium; & qui particularia cognoſcit, agere violentia inductus poteſt.*

§. V. ENIMVERO non ſemper contingit, ut velut in æquilibrio animus citra ullum accedens momentum ſeſe ad agendum, vel non agendum applicet (2). Quin ſæpenumero per varias cauſas verſus unam partem vehementer trahitur; aliquando exterior violentia ita graviter

(1) M. ANTONINUS ad ſe ipſum L. VI. §. 27. Πῶς ὠμόν ἐστι μὴ ἐπιτρέπειν τοῖς ἀνθρώποις ὁρμᾶν ἐπὶ τὰ φαινόμενα αὐτοῖς οἰκεῖα καὶ συμφέροντα. *Nonne, durum eſt, hominibus non permittere, ut ad ea convertantur, quæ ipſis utilia, & ſalutaria videantur.*

(2) Bene ARISROTELES I. Rhetor. 10. *Quæcumque homines agunt, ob unam e ſeptem cauſſis agant neceſſe eſt, fortunam, vim, naturam, conſuetudinem, rationem, iram, cupiditatem.* H.

ter incumbit, ut illius vires non amplius locum invenire cenſeantur. Quemadmodum non ſemper ſecundo vento pelagus decurrit navita; ſed aliquando transverſa licet frementibus Zephyris clavum tenet tamen, aliquando gubernaculo penitus excuſſus procellarum libidini navem committere cogitur. Inter illa igitur, quæ voluntatem hominis verſus alterutram partem vergere faciunt, ſunt peculiares ingeniorum diſpoſitiones, quibus ad certum genus actionis aliqui valde proclives redduntur, quales tam in integris nationibus, quam in ſingulis hominibus deprehenduntur. Circa quas producendas non exiguam vim habere videtur cœli nos ambientis, ſolique genius, (LUCANUS L. VIII. v. 365.

Emollit gentes clementia cœli.

HERODOTUS Calliope (circa fin.) : *Natura comparatum eſt, ut e mollibus regionibus molles viri exſiſtant, neque ex eadem terra admirandæ fruges, & egregii bello viri gignantur*. Add. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 42.) (1) humorum in corporibus temperatura, ex ipſo ſemine, ætate, victu, valetudine, ſtudiorum ratione, aliiſque cauſis proveniens, conformatio organorum, queis animus ad functiones ſuas obeundas utitur, & ſimilia. Add. HOBBES de Homine c.13. & BACO de Verulamio de augment. ſcient. L. IV. c. 1. (2) Circa quæ omnia id tenendum, nulli harum tantam eſſe vim, ut voluntas nullo modo poſſit in diverſam partem pertendere, in quantum iſtæ ſpectant ad actionem aliquam moralem producendam. HORATIUS II. Sat. 8. (verſ. 39. 40.)

Nemo

(1) V. SENECA L. II. de ira c. 18. 19. 20. H. Grotius L. II. de J. B. & P. c. 20. §. 19. vocat *concretionem corporis in animum tranſeuntem*. H.

(2) Vide de influxu aſtrorum in religionem hominis H. GROTIUM L. IV. de Ver. Religion. Chriſtian. II. Addenda his limitatio, niſi concretio illa corporis in morbum, qui vim intellectricem adimat, degeneret, uti ſolet melancholicis aliquando accidere. H.

Nemo adeo ferus eſt, ut non mitescere poſſit,
Si modo culturæ patientem commodet aurem.

Socrates apud XENOPHONTEM Apopnem. L. I. (p. 416. Ed. Steph. Cap. II. §. 23. Ed. Oxon.) Πάντα μὲν ἄν ἔμοιγε δοκεῖ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀσκητὰ εἶναι (1). *Mihi quidem videtur omnia bona, atque honeſta homines exercitatione conſequi poſſe.* Et quanquam impetus aliqui ex corporis conſtitutione orti, quo minus exiſtant, aut aliqua in actum erumpant, per voluntatem prohiberi quandoque non poſſe videantur; id tamen ſaltem effici poterit, ut ſine peccato erumpant. Sic ſi aliquis adeo validis in Venerem ſtimulis agitetur, ut eos reprimere non valeat; id tamen penes ipſum erit, ut citra peccatum iiſdem ſatisfiat. Vid. 1. Corinth. VII. 2. Et PLATO L. IX. de Legibus, recte diſputat, poſſe etiam in Græca Civitate per leges reprimi nefarias libidines in eumdem ſexum, utut iſtæ apud eam gentem in publicos mores tunc invaluiſſent. Idem ſentiendum de illis, quæ apud HORATIUM de arte poëtica, & paſſim de moribus ætatum traduntur. Sic ſint ad avaritiam proclives ſenes; penes ipſos tamen erit, citra aliorum injuriam rem quærere, nec alios ſuis bonis injuſte fraudare. Add. HUARTES Scrutin. ingeniorum. c. 5.

§. VI. VALDE quoque voluntatem in certas actiones inclinat frequens earumdem actionum repetitio, & conſuetudo, per quam efficitur, ut expedite, & libenter actio aliqua ſuſcipiatur, objectoque præſente in id velut trahi animus videatur. Atque ejuſmodi inclinationes cum lubidine, ac dexteritate agendi conjunctæ *habituum* vocabulo ſolent vulgo venire; qui quatenus circa actiones morales, bonas, & malas occupantur, virtutes, & vitia nuncupantur. In quibus enumerandis non eſt quod & nos defatigemur, cum hactenus plerique, qui philoſophiam moralem ſe tradituros profeſſi ſunt, magnam diſciplinæ ſuæ partem, explicatis undecim virtutum vocabulis, repræſentaſſe ſe crediderint. Illud tantum in gene-

(1) Quæ verba minus recte interpretatur auctor, vel potius is, cujus verſione utitur. Verus eorum ſenſus hic eſt: *Mihi quidem frigere videntur omnia bona, atque honeſta, ſi ſint abſque exercitio.* Quo tamen ſenſu hic locus nihil facit ad ſententiam Auctoris.

genere monuiſſe ſufficiat, virtutes eſſe illas animorum diſpoſitiones, quibus inclinantur homines ad actiones, ſe, ac ſocietatem humanam conſervantes; & vitia contra, quibus proclives redduntur agere illa, quæ ad ſeipſos, & ſocietatem deſtruendam tendunt. Quo loco etiam notandus eſt HOBBESIUS de Homine c. 13. §. 9. qui tradit, *niſi in vita civili virtutum, & vitiorum communem menſuram non inveniri:* Eoque *talem non dari in naturali ſtatu, qua virtus, aut vitium æſtimari, & definiri poſſint*. Sane enim definitio a nobis propoſita etiam in naturali ſtatu locum invenit. Ad quam exigenda ſunt, quæ in civitatibus tanquam virtutes præcipi debent. Et ſi in civitate aliquid præciperetur, in quod iſta definitio non quadrat, id præceptum abſurdum erit habendum. Varietas, quæ in legibus diverſarum civitatum conſpicitur, non efficit, ut non detur communis aliqua, & uniformis definitio virtutum. Nam ea diverſitas vel verſatur circa ea, quæ extra leges naturales ſunt; vel oritur inde, quod præcepto alicui legis naturalis alicubi vis legis civilis ſit tributa, alicubi non; vel denique indicio eſt, quoſdam legislatores ſanam rationem non habuiſſe propitiam. De qua re infra plura. Porro quanquam vitia, pravique mores diuturna aſſuetudine inoliti, in naturam fere videantur abire, ſic ut ægerrime iis reſiſtatur: (Calpurnius FLACCUS Declam. 2. *Ubi ſemel pudor corruit, nulla inclinatis in vitium animis ruina deformis eſt*. Et LUCIANUS adverſus indoctum: Οὐ δὲ γὰρ κύων ἅπαξ παύσαιτ' ἂν σκυτοφαγεῖν μαθοῦσα: *Neque enim canis ad corium edendum adſuefacta facile deſierit*. Add. BACO Sermon. fidel. c. 37. (1) non ideo tamen

(1) ARISTOPHANES Veſpis:

Τὸ γὰρ ἀποστῆναι χαλεπὸν
Φύσεως ἣν ἔχει τις ἀεί.
Καί τοι πολλοὶ ταῦτ' ἔπαθον
Ξυνόντες γνώμαις ἑτέρων
Μετεβάλλοντο τοὺς τρόπους.

Uſus quo fueris diu,
Mutare ingenium, grave.
Multos invenias tamen,
Qui mores moniti ſuos
Permutent melioribus.

V. Au-

men inde profectæ actiones inter ſpontaneas cenſeri deſinunt. Quin etiam, licet illæ actiones, quibus habitus introducitur, quæque eum præcedunt pleniore cum proæreſi, & intenſiore cum conatu ſuſcipiantur, quam quæ poſt contractum habitum fiunt, ubi velut ultro, & citra juſſum voluntatis facultates reliquæ in objectum ruunt: nihil tamen inde bonitati, aut malitiæ earumdem videtur decedere. Nam ſane inconveniens fuerit, ut ideo actio bona minoris ſit, quia ab eodem crebro fuit exercita; aut ut ideo minus quis cenſeatur peccaſſe, quia ſæpe peccavit. Præſertim cum quilibet ipſe in cauſa fuerit, quare ita facile, & expedite ageret. Quo facit illud Aristotelis Nicom. III. c. 8. Οὐχ ὁμοίως αἱ πράξεις ἑκούσιοι εἰσι, καὶ αἱ ἕξεις, τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ' ἀρχῆν μέχρι τέλους κύριοι ἐσμεν, εἰδότες τὰ καθ' ἕκαστα· τῶν ἕξεων δὲ, τῆς ἀρχῆς. τῶν καθ' ἕκαστα δὲ, ἡ πρόσθεσις οὐ γνώριμος, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀῤῥωστιῶν. ἀλλ' ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἦν, οὕτως ἢ μὴ οὕτω χρήσασθαι, διὰ τοῦτο ἑκούσιοι: *Non ſimili modo actiones ſpontaneæ ſunt, atque habitus; actionum enim a principio uſque ad finem domini ſumus, cum ſingula quæque cognoſcamus: at habituum principii tantum facultas in nobis eſt: ſingulorum autem additio non nota, quemadmodum in ægrotationibus, quoniam tamen erat in noſtra poteſtate vel ita, vel non ita uti, etiam habitus ipſi ſpontanei ſunt.* Ad quem locum Eustratius: *Habituum principii tantummodo facultatem habemus, incrementi, ac finis non ita. Additio enim, & incrementum eorum ignoratur, ac non advertitur: quippe cum ſenſim, ac latenter augmentum accipiant; atque ulterius aliquando in improbitate, ac vitiis progrediantur nonnulli, quam voluiſſent* (1). *Ut in ebrietatibus, ac libidinibus videre licet, in quibus quandoque paulo liberius homines, atque incautius progredientes, quaſi in noſtra poteſtate ſit habitus acquirere, habitum continuatis actionibus imprudenter contraxere. Neque in vitiis ſolum addi-*

V. Auctor L. II. c. 3. §. 9. in fine. H. Grotius L. II. de J. B. & P. c. 20. §. 19. n. 2. H.

(1) Ex quibus intelligitur, quam ſedulo nos cavere oporteat etiam ab iis, quæ malæ conſuetudini, malisve moribus vel minimam in nobis occaſionem præbere poſſint.

additamenta, atque incrementa non percipiuntur, ſed in virtutibus quoque profectus ipſi latenter fiunt, ut advertere, niſi ubi profecerit, queat nemo.

§. VII. NON PARUM quoque voluntatem verſus certas actiones impellunt motus animi, objecta potiſſimum ſpecie boni, aut mali excitati, quos *Affectus* vocant; præterquam quod iidem non parum judicium intellectus obfuſcant. PINDARUS Olymp. Od. 7. Αἱ δὲ φρενῶν ταραχαὶ παρέπλαξαν καὶ σοφόν. *Mentis autem perturbationes in errorem impellunt etiam ſapientem.* Qui quotuplices ſint, & qua ratione excitentur, ac ſopiantur (1), quemque uſum illi habeant, argute cum primis tradidit CARTESIUS de Paſſionibus, & Anton. LE GRAND Inſt. Phil. Carteſ. P. VII. c. 9. Quicum etiam conferri poteſt HOBBES Leviathan. c. VI. & de Homine c. 12. Illud inſtituto noſtro ſufficit annotaſſe, affectus utcumque vehementes (2) voluntatis vim haudquidquam omnino extinguere: quin *illos ipſos quoque, qui imbecilliores animas habent, poſſe adquirere imperium abſolutiſſimum in omnes ſuas paſſiones, ſi ſat induſtriæ adhiberetur ad eos inſtituendos, & dirigendos* (3), quod oſtendit CARTE-

(1) SENECA Epiſt. CXVI. in fin. *Scis, quare non poſſumus iſta? quia nos poſſe non credimus. Imo mehercules, aliud eſt in re: vitia noſtra, quia amamus, defendimus, & malumus excuſare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, ſi illo utamur, ſi vires noſtras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in cauſſa eſt: Non poſſe prætenditur. - - - Atque nihil eſt tam difficile, & arduum, quod non mens humana vincat, & in familiaritatem perducat aſſidua meditatio: nullique ſunt tam feri, & ſui juris affectus, ut non diſciplina perdomentur. Quodcumque ſibi imperavit animus, obtinuit. Quidam ne unquam riderent, confecuti ſunt: vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus brevi ſomno, vigiliam indefatigabilem extendit: didicerunt tenuiſſimis, & adverſis funibus currere, & ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immenſam altitudinem mergi, ac ſine ulla reſpirandi vice perpeti maria.* IDEM de Ira L. II. c. 12.

(2) Nam ſui juris non ſunt, ſed voluntatis, tanquam dominæ, imperio ſubſunt, certe quod durationem, ac directionem eorum attinet. H.

(3) Ita ſaltem, ut nulla inde actio naſcatur, punienda in foro

TESIUS dicto loco art. 50. CICERO Tuſc. Qu. 1. 3. *Animorum omnes morbi, & perturbationes ex aſpernatione rationis eveniunt*. Et fallit Medea ap. OVIDIUM met. 7. quando dicit: ſed *trahit invitam nova vis*; præſertim cum ipſa dictamen rationis affectui reluctari agnoſcat; *aliudque cupido, mens aliud ſuadet. Video meliora, proboque, deteriora ſequor*. Non inſuper quoque habendum, quod tradit GROTIUS ad Matth. c. V. v. 22. diverſa eſſe τὸ πάθος, τὴν ὁρμὴν, & τὴν συγκατάθεσιν. πάθος ipſum, ſeu facultatem, qua iraſci poſſumus, τὸ θυμοειδὲς a natura nobis inſitum evelli non poſſe, & eſſe in rebus mediis, quibus recte, aut ſecus uti liceat. Quia autem pars animi, in qua ſunt τὰ πάθη, per ſe eſt ἄλογος, inde fieri, ut non expectato rationis judicio ὁρμαὶ ſeſe exſerant: quæ niſi diligenter refrænentur, ſolere ſequi συγκατάθεσιν, cum ſcilicet pars illa, quæ data eſt moderandis affectibus, habenis remiſſis trahi ſe patitur. Eſſe autem συγκατάθεσιν voluntariam, fierique hominis arbitratu. Sed & primos illos motus, quos Philoſophi comparant oculorum nictibus, ne aut durent diu, aut invaleſcant, diligenti attentione, & exercitatione, ante omnia vero Dei Spiritu obtineri ſolere. SENECA de Ira II, 4. Sed & peculiaria homini inſtrumenta a natura eſſe data moderandis affectibus, ſimulque maximam vitæ, & valetudini hominis noxam, præ reliquis animalibus ex violentis, & male coërcitis affectibus imminere, eoque ad eoſdem temperandos majorem homini neceſſitatem incumbere, docet Richardus CUMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 26, 27. Deinde cum affectuum alii excitentur ſpecie boni, alii ſpecie mali, & ſtimulent ad acquirendum aliquod bonum, aut declinandum malum; id diſcriminis inter eos obſervatur, quod illi parum, aut nihil excuſationis afferant, ſi quid eorumdem impulſu ſecus quam decebat, factum fuerit; hi autem eo plus veniæ habeant, quo infeſtius naturæ humanæ minatur malum, quod ipſos excitaverat. Longe quippe facilius eſt carere bono, ad naturam conſervandam non neceſſario, quam

exci-

foro humano. Quod omnium legislatorum judicio confirmatur, utpote quibus, peccata omnia in furore paſſionum admiſſa, viſa fuerunt plectenda. Quod minime ab his factum foret, niſi eis ſediſſet, in poteſtate noſtra poſita eſſe, ſedare paſſionum rabiem.

excipere malum ad naturæ deſtructionem tendens; quicquid Aristoteles Nicom. II. c. 2. pronunciet Χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, *Difficilius voluptati repugnare, quam iræ* (1). Et ſi quis titillanti libidini obtemperans male egerit, intelligitur pro præſenti voluptate eventuri inde mali aleam ſubiiſſe; adeoque cum jam fruitus fuerit aliqua re, quæ ipſius judicio tanti erat, quanti periculum ſecuturi inde mali, nullo prætextu, ut malum id ſibi mitigetur, poſtulare poteſt. Aſt qui terrore mali imminentis quid ſecus commiſit, ei humanæ teneritas naturæ vehementer patrocinatur, quod leviſſimo malo, ut ipſe judicabat, voluerit defungi (2). Qua de re alibi prolixius erit agendum.

§. VIII. Denique voluntatem ad certum genus actionis non parum irritat ebrietas (3), ex potu potiſſimum, aut

(1) Idem tamen Aristoteles aliter judicaſſe dicitur L. III. c. 12. Χαλεπώτερον γὰρ, inquit, τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι; *Facilius eſt, moleſta ferre, quam a jucundis abſtinere*. Sed loquitur Philoſophus in priori loco de *Ira*, in poſteriore de *patientia*, quod facile, ſi mens non læva fuiſſet, intelligere poterat Muretus in commentario poſthumo ad hæc loca laudato a Cl. Barbeyraco, in primis cum Princeps philoſophorum L. VII. c. 7. & 15. latiſſime evincat, difficilius libidinem, quam iram ſubigi.

(2) L. VIII. c. 3. §. 21. Adde de ira infra c. 7. §. 16. in calce. H.

(3) Antiphanes Æolo, de vino:

Ὃς μόνος θνητοῖς ἄγει
Τὴν τόλμαν εἰς τὸ πρόσθε τῆς εὐβουλίας

Quo ſub duce
Audacia antecurſor eſt prudentiæ.

Diphilus Comicus apud H. Grotium in excerptis de Baccho:

Ταπεινὸν μέγα προνεῖν ποιεῖς μόνος.
Τὸν τὰς ὀφρῦς αἴροντα συμπείθεις γελᾶν
Τὸν τ' ἀσθενῆ τολμᾶν τι, τὸν δειλὸν θρασεῖν

Tu ſolus cornua addis pauperi:
Ingenio duro lene tormentum admoves,
Suppeditas arma inermi, timido audaciam.

aut fumis, vel etiam ex opio, per magnam Orientis partem avidiſſime uſurpato, proveniens; quæ violento motu ſpiritus, atque ſanguinem impellit, & perturbat (1), & ad libidinem cum primis, (PROPERTIUS L. IV. *Pota non ſatis unus erit*,) iracundiam, atque temeritatem homines proclives reddit: ſic ut Lycurgo vinum dicatur *malum medicamentum*, *quod mentes immutaret* apud HYGINUM fab. 132. ISOCRATES ad Demonicum: *Cum vino mens corrupta fuerit, idem ei quod curribus evenit, e quibus aurigæ ſunt excuſſi. Nam ut hi temere feruntur, carentes gubernatoribus; ſic animus in multa delicta impellitur mente ſubverſa*. Eoque lex Minois apud Cretenſes talis extabat: Μὴ συμπίνειν ἀλλήλοις εἰς μέθην, *non compotare invicem uſque ad ebrietatem*. PLATO Minoë. Add. PLINIUS N.H.L.XIV. c.22. ARISTOPHANES Veſpis: Κακὸν τὸ πίνειν, ἀπὸ γὰρ οἴνου γίνεται καὶ θυροκοπῆσαι, καὶ πατάξαι, καὶ βαλεῖν κἄπειτ' ἀποτίνειν ἀργύριον ἐκ κραιπάλης. *Potaſſe valde noxium eſt; vinum facit pulſare januam, & fores confringere, tum pendere æra poſt ſolutam crapulam*. Apud Indos ebrietas ſummopere improbatur, quam inter quinque graviſſima peccata numerant, quæ ſunt I. Cum matre concumbere, ſub qua continetur etiam noverca, & uxor præceptoris. II. Braminem occidere. III. Aurum furari. IV. Inebriari. V. Converſari cum illis, qui hæc faciunt. MANILIUS Aſtron. L. V. *Ardeſcit vitio vitium, vireſque miniſtrat Bacchus, & in flamma ſævas exſuſcitat iras*. Machometes religionis ſubſidio fuit uſus, ut avidiſſimas vini nationes ab ejuſdem uſu abſtraheret. Hanc qui ſponte contraxerit, ſiquidem ipſius effectus apud ſe notos habebat, aut præſumere poterat (2), non magis ſibi per eam commiſſa delicta ne imputentur poſtulare poteſt, quam queri de imbre in domum deſcendente, qui tectum ſuum ipſe per petulantiam dejecit: PLAUTUS Aulular. *Nimis vile eſt vinum, ſi ebrio impune facere, quod lubeat, licet* (3). Etſi in actibus indifferentibus, & quos

(1) V. EURIPIDEM Cyclope. H.

(2) Peccat enim quidem per ignorantiam invincibilem, ſed non in ſe, & ſua cauſſa. V. ſupra c. 3. §. 11. & infra c. 5. §. 10. Add. L. VIII. c. 3. §. 21. H.

(3) V. infra L. III. c. 6. §. 4. H.

& quos ſuſcipere, vel omittere in cujuſvis eſt arbitrio, ipſa, ubi mentem nimis obfuſcavit, id efficiat, ut ne actum ille effectus ſequatur, qui ſecuturus erat, ſi deliberato fuiſſet animo ſuſceptus (1). Et iſthæc quidem fere ſunt, quæ voluntati vergentiam velut phyſicam afferunt. Moraliter autem maxime eamdem inclinat, aut certe inclinare debet obligatio; quæ tamen, quantacumque ſit, neque intrinſecam voluntatis libertatem tollit, neque actionem reddit invitam, utut tendente forſitan in diverſum libidine. Quo applicare poſſis illud Aristotelis Nic. III. 3. Ἄτοπον τὸ ἀκούσια φάναι, ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι. *Abſurdum eſt, invita ea eſſe dicere, quæ oportet appetere*. Dicimus autem, quod voluntatem *inclinare debet* obligatio. Nam ea eſt humani ingenii pravitas, ut ſæpe ipſum interdictum peccandi libidinem accendat. Ovidius Amorum III. El. 4. verſ. 9. 10. 17. 25. 31.

Nitimur in vetitum ſemper, cupimusque negata.
Quicquid ſervatur, cupimus magis: ipſaque furem
Cura vocat. Juvat inconceſſa voluptas.
Cui peccare licet, peccat minus. Ipſa poteſtas
Semina nequitiæ languidiora facit.

Id, quod preſſius referre poſſis partim ad pravam curioſitatem mortalium, quibus omne ignotum pro magnifico eſt; quam opinionem aſperitas interdicti, & ſolici-

(1) Quod de *effectu*, ebrietatis intelligendum erit. Ratione *imputationis* diſtinguendum videtur, fuerit ne ebrietas I. *modica*, an *ſumma*. In *illa* perpetratæ *Actiones* voluntariæ manent, in *hac* vero, quippe tollente omnem uſum rationis, intererit II. fueritne ebrietas *voluntaria*, an *involuntaria*. Nam ſi involuntaria fuerit, actio ab invito profecta, ideoque excuſanda videbitur. E contrario ſi ebrietas voluntaria fuerit, ſecernendi erunt III. actus *liciti* ab *illicitis*. Ex actu quidem licito, quales ſunt contractus, adhuc obligari ebrius non videtur, quia ad hos ineundos mentis uſus exigitur. Verum actus illiciti, veluti delicta, utique imputabuntur, quia in iis etiam ſola culpa, ſine qua vix contrahitur ebrietas, vindicatur, imo gravius, quam alias actus ejuſmodi puniri poſſunt, ſi quis animo ad flagitium obfirmato ſe inebriaverit, ubi nimirum ebrietas dolo prætexitur, & roborandæ audaciæ adhibetur. Confer. Titius Obſerv. XXXVII.

tudo cuſtodiæ vehementer confirmat; partim ad odium, & contumaciam adverſus vetantem, qua dedignamur libertatem noſtram circumſcribi ab eo, in quem male affecti ſumus. Cum contra amoris ſit, libenter ſeſe amati placito applicare.

§. IX. Præterea & hoc obſervandum (1), voluntatem quandoque ab imminentibus graviſſimis malis, & quæ communem animi humani firmitatem judicantur excedere, ita vehementer urgeri, ut in aliquid ſuſcipiendum conſentiat, abs quo extra illam neceſſitatem conſtituta maxime abhorrebat. Quales actiones ſolent vocari mixtæ ex ſpontaneis, & invitis. Hactenus enim ſpontaneæ ſunt (2), quod utique principium eſt in agente, ſciente ſingula, quæ actioni inſunt; quodque adeo voluntas pro præſenti tempore, & neceſſitate in eas fertur, tanquam minus malum, aut partem mali, cum alias totum, aut majus malum foret ſubeundum. Id quod pro præſenti conditione naturam boni imitatur, quatenus utrumque ſimul non poteſt declinari. Aristoteles Nicom. V. c. 7. *Ἐν ἀγαθοῦ λόγῳ γίνεται τὸ ἔλαττον κακὸν πρὸς τὸ μεῖζον. Minus malum, ſi ad majus comparetur, boni locum obtinet.*

(1) Euripides Electra.

Αἴξεσις γὰρ ἂν
Κἂν τῶν θυραίων πημάτων δάκνει βροτούς.
Sæpe etiam mala
Externa mentem vellicant ſenſu ſui.
Et
Ἀλλ' ἔχει νόσον
Πενία, διδάσκει γ' ἄνδρα τῇ χρείᾳ κακόν.
Sed vitio haud caret.
Peccare egeſtas multa nolentes docet.

(2) Lucretius L. II. de Rer. natur.

Jamne vides igitur, quanquam vis extima multos
Pellit, & invitos cogit procedere ſæpe,
Præcipiteſque rapit, tamen eſſe in pectore noſtro
Quiddam, quod contra pugnare, obſtareque poſſit.

Augustinus libro de Spiritu c. 31. *Si ſubtilius advertamus, etiam quod quiſque invitus facere dicitur, ſi facit, voluntarie facit: ſed quia malit aliud, ideo invitus, hoc eſt, nolens facere dicitur.* H.

tinet. QUINTILIANUS Inſt. Or. L. VII. c. 4. *In comparatione malorum boni locum obtinent levius*. Huc pertinet & illud ARISTOTELIS Nic. III. c. 1. Ἁπλῶς οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἑκών. ἐπὶ σωτηρίᾳ δὲ αὐτοῦ καὶ λοιπῶν ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες. μικταὶ μὲν οὖν εἰσιν αἱ τοιαῦται πράξεις, ἐοίκασι δὲ μᾶλλον ἑκουσίοις. *Nemo ſponte abſoluta ſua abjicit, ſed ob ſalutem tum ſuam, tum aliorum omnes, modo mentis ſint compotes, facere id videntur. Miſtæ igitur hujuſmodi actiones cum ſint, ſpontaneis tamen magis ſunt ſimiles*. Ex invito autem ejuſmodi actiones id trahunt, quod ad eas contra ſuam inclinationem voluntas adigatur, nunquam eas ſuſceptura, ſi gravius malum alia via liceret effugere (1). Quam ob cauſam id quoque cum invitis actionibus habent commune, quod effectus morales, qui alias actiones mere ſpontaneas conſequuntur, in hiſce omnino, aut ſaltem ex parte deficiant. Quanquam enim interdum tam rigida alicui obligatio injungatur (2), ut ne per intentatam quidem mortem, quæ inter naturalia mala terribiliſſimum habetur, ab ea diſcedere debeat: tamen ubi iſta expreſſe non apparet, haudquidquam facile eadem præſumitur, tanquam conditione humana aſperior; & ubi illa deeſt, ſtultum fuerit, non minima quaque parte mali velle defungi (†).

Unde

(1) Scilicet in negotiis indifferentibus, aut licitis. V. infra L. III. c. 6. §. 10. 12. L. VIII. c. 8. §. 1. H.

(2) Si ſcilicet violatio legis contemtum Dei involvat. V. infra L. II. c. 6. §. 2. H.

(†) Exceptiones illæ, quas Auctor hic proponit, interpretandæ ſine dubio ita ſunt, *ut intra limites fori humani maneamus*, ut ait ipſe cap. ſeq. §. 8,. *ut nolim ultra humanum forum extendi*, ut ipſe ſe vult intelligi, atque ab Theologico Dogmate ſecernit ibid. §. 10. Scilicet, quum agentis animum occupat, pervaditque mortis metus, ſi ille ab obligatione, quam ei lex imponit, diſcedat, ne moriatur, actiones illæ miſtæ in illo foro interpretari ſolent, quaſi agens excuſatione, vel miſeratione, aut etiam laude potius, quam pœna dignus habeatur. Hertio, qui rem propoſitam exemplis declarat, non videtur reprehenſione digna *occiſio illius, qui ſtuprum per vim intentat* notis: videtur etiam laude digna *cædes infantis, ut mater famem depellat* not. 6. de femina ſmymæa, quæ *filii ſui necem mariti, & hujus filii nece ulta* eſt, ſentit humana miſeratione dignum id facinus not. 7. Quid de ſuo addit Vitæ Auctor, quum not. 9. inquit lau-

Unde nonnulla, quæ alias extra talem caſum perpetrata reprehenſionem erant meritura, ſi propter incumbentem ejuſmodi neceſſitatem ſuſcipiantur (1), ab æquis hominibus laudantur (2); alia commiſeratione magis, quam indignatione digna habentur (3), alia excuſatio penitus aut ex parte proſequitur (4), in quibuſdam denique odium

laudari debere, *ſi mulier, aut virgo ſe ipſam occidat*, ne pudicitiæ damnum patiatur; eamdemque forte laudem mereri *exemplum mariti, quo Hertius utitur, adulterum in ipſo delicto deprehenſum occidentis*. Quæ omnia exempla ad illud ipſum forum referenda ſint; eæque actiones excuſatione, aut quadam venia, pœnaque mitiore in eo humano foro coercendæ videantur, per me licet. Sed eas laude dignas nunquam dixero, licet ingens quidam agentis animus ſublucеat: *non enim bonum eſt omne, quod magnum eſt, quoniam ſunt magna etiam mala*, ut Auguſtinus obſervat ep. 204. ad Dulcitium. Theologica autem Dogmata ab iis laudandis abhorrent quam maxime, ut dixi. Præclare ait Lactantius, cui Patrum omnium perpetua Traditio ſuccinit: *In hoc Dei præcepto nullam prorſus exceptionem fieri oportet, quin occidere hominem ſemper ſit nefas, quem Deus ſanctum animal eſſe voluit* lib. 6. Inſtitut. cap. 20. Nemo ergo poteſt in ſeipſum manus injicere; nec cuivis privato licet alium quempiam doloris, impatientiæ, aut injuriæ cauſſa interficere. Hoc unum addam, ſcilicet, eum, qui vitæ periculum, atque etiam mortem ſubire nolit pro tuenda republica, aut Divinæ Fidei, Legiſque honore ſervando, nec excuſationem, nec veniam in ipſo humano foro mereri.

(1) Verbi gratia occiſio illius, qui ſtuprum per vim intentat. V. infra L. II. c. 5. §. 11. H.

(2) Verbi gratia cædes infantis, ut mater famem depellat. V. Joſephus VII. de Bell. Judaic. 8. ubi flebile narrat exemplum. H. (Recentius exemplum invenitur apud Carpzovium L. VI. Reſp. 94. n. 19. quo tempore belli Germanici tricennalis maritus carnibus uxoris vetulæ, a ſe occiſæ, indomitam famem ſolatum ivit, cui pœna extra ordinem ideo dictata fuit).

(3) Nimirum doloris juſti impatientia facit, ut quis mitius puniatur. V. de femina Smyrnæa, filii ſui necem mariti, & hujus filii nece ulta, quam neque Dolabella, neque Areopagus damnare ſuſtinuit, Valerius Maximus L. VII. c. 1. in fine. Gellius XII. N. A. 7. Ammianus Marcellin. Libr. XXIX. V. infra L. II. c. 4. §. 19. circa fin. & c. 5. §. 15. H.

(4) V. L. II. c. 6. §. 4. Adde de Phocenſibus Juſtinum L. VIII. c. 1. H. (Quod exemplum parum huc pertinere, Juſtini verba inſpicientibus, confeſtim patebit.)

odium, ac culpa actionis in alium devolvitur, eo, qui factum exſecutus eſt, innocente declarato †. Quo pertinet illud ARISTOTELIS Nic. III. c. 1. *Ob hujuſcemodi actiones interdum etiam laudantur homines, cum pro magnis, & honeſtis rebus turpe aliquid*, id eſt, indecorum, *aut moleſtum ſuſtinuerint* (1). *Ob nonnulla vero laus quidem minime, ſed venia exhibetur, cum ea, quæ non debet, agit quiſpiam ob ejuſmodi, quæ & humanam naturam excedunt, & a nullo ſuſtinerentur. Quædam autem fortaſſe ſunt, ad quæ perpetranda nemo cogi, compellive poteſt: ſed potius extrema quæque pati, ac mori convenit*. Add. EUSTRATIUS ad d. l. (2). Ubi tamen neſcio an in Epiſcopo cumprimis Chriſtiano probari poſſit, quod is actionis mixtæ exemplum tale proferat; *Rem habere cum aliena uxore turpe cum ſit, efficitur non turpe, ſi interficiendi tyranni cauſa fiat*.

§. X. DENIQUE cum ad ſpontaneum requiratur, tum ut principium motus ſit in agente, ſeu ut agens voluntatis ſuæ impulſu ad agendum acceſſerit, tum ut ſciverit, quid ageretur; apparet, ubi alterutrum horum, aut utrumque deficit; actionem reddi invitam. ARISTOTELES Nic. III. c. 1. Δοκεῖ ἀκούσια εἶναι τὰ βίᾳ, ἢ δι' ἄγνοιαν γινόμενα. *Videntur invita ea eſſe, quæ aut vi, aut ignoratione efficiuntur*. Circa poſteriora recte monet, IDEM ib. c. 2. Τοῦ διὰ τοιαύτην τὴν ἄγνοιαν ἀκουσίου λεγομένου, ἔτι δεῖ τὴν πρᾶξιν λυπηρὰν εἶναι καὶ ἐν μεταμελείᾳ.

G 3 *Opor-*

(1) Veluti ſi mulier, aut virgo ſe ipſam occidat ad evitandum pudicitiæ damnum, cujus ei minæ inferantur ab homine impotente, & qui libidinem ſuam quacunque ratione expleram velit. Videatur infra L. II. c. 4. §. 10. Exemplum, quo Hertius utitur, mariti adulterum in ipſo delicto deprehenſum, occidentis, ad §. VII. referendum eſt, ubi de iræ affectibus agitur; non autem ad actiones *mixtas*, de quibus Auctor hoc loco differit. Idem dicendum de femina Smyrnæa, quam HERTIUS in not. 8. propter necem mariti in jus vocat.

(2) Idem alii dixerunt. V. H. GROTIUM L. III. de J. B. & P. 19. §. 2. & in not. Ceterum cauſſis, per quas impellatur voluntas in alteram partem, addendæ artes magicæ, quibus fieri experientia docet, ut homines ferantur in genera quædam delictorum, v. g. amorem illicitum, furta. V. SCHILTERUS manuduct. philoſoph. moral. ad Juriſpr. c. 6. §. 4. H.

Oportet, ut actio, quæ ex tali ignoratione involuntarie facta eſſe dicitur (1), *dolorem, ac pœnitentiam afferat*. Coactum autem ſtricte dicitur, ad quod ab extrinſeco principio validiore quis adigitur membra ſua applicare, ita ut averſationem, ac diſſenſum ſuum ſignis, & præcipue reluctantia, ſeu renitentia corporali oſtendat: Exempli cauſa Aristoteles Nic. III. c. 1. affert: *Οἷον, εἰ πνεῦμα κομίσαιτό ποι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες*, *quemadmodum ſi ventus aliquo, aut homines, qui poteſtatem habeant, nos detulerint*. Quo referri poteſt exemplum de navi roſtrata vi tempeſtatis in portum Rhodiorum compulſa, quam quæſtor ex lege publicare volebat; apud Ciceronem de inventione L. II. (2). Sic amici Lucretiam *conſolantur ægram animi, avertendo noxam ab coacta in auctorem delicti; mentem peccare, non corpus: & unde conſilium abfuerit, culpam abeſſe*, apud Livium L. I. c. 58. Iſta autem reluctatio in foro civili adfuiſſe præſumitur circa quaslibet actiones, aut paſſiones, quæ communiter ſponte admitti non cenſentur, ubi omnia ſigna actualis conſenſus deficiunt; quæ nonnullis dicitur reluctatio interpretativa. Ut quando in Lege Ebraica vim paſſa judicatur virgo, quacum in agro quis, remotis arbitris, concumbit. Inde Philo Judæus de legibus ſpecialibus, (p. 608.) negat legem patrocinari puellæ, quæ in ſolitudine lubens ſtupratorem admiſit. Sicuti nec eadem nocet puellæ, quæ in urbe clamare non potuit, aut nequidquam clamavit. Eſt autem coactum aliquid in ſe, ſed non in ſua cauſa, quando quis in tali ſtatu verſatur in præſens, ut vim illatam repellere nequeat; in culpa tamen fuit, ut in iſtum ſtatum perveniret. Quo referre poſſis ſtuprum Dinæ illatum

(1) Atqui ſupra Auctor Lib. II. c. 3. §. 10. dixerat, ob errorem, quem vocat concomitantem, homicidium non cenſeri commiſſum. Nimirum, peccat quidem, qui facto improbo jam perpetrato non indoleſcit, ſed lætatur: eſt enim actio hæc non mere invita, ſed ſuo modo ſpontanea. Tamen ea ut homicidium non poteſt imputari.

(2) V. infra L. II. c. 5. §. 11. Deuteron. XXII. 26. Nec Chriſtiani primorum temporum Diis Gentilium ſacrificaſſe cenſendi ſunt, etſi ad altaria eorum adducti, thus, manibus ſuis intruſum, impulſi injicerent in ignem. H.

latum Gen. XXXIV. Debebat enim virgo inter ignotos non peregrinari. Coactum autem in ſe, & in ſua cauſa ſimul eſt, quando aliquis etiam in culpa non fuit, ut in talem perveniret ſtatum, quo per vim ad aliquid cogi poſſet. Dicimus, *ſi in culpa non fuit*, id eſt (1), ſi aliquid præter officii, aut prudentiæ leges non ſuſcepit. Nam ſi quis munere ſibi injuncto fungitur, vel alias jure ſuo utitur, nec temere, aut inconſulto quid agit, ei ſi vel maxime vis ingruat, nihil poterit imputari.

C A P U T V.

DE ACTIONIBUS MORALIBUS IN GENERE, DEQUE EARUMDEM AD AGENTEM PERTINENTIA, SEU AD IMPUTATIONEM APTITUDINE.

I. *Actio moralis quid?*
II. *Ejus materiale.*
III. *Et formale; ubi de cauſa morali.*
IV. *Actio moralis formaliter conſiderata ſemper eſt ens poſitivum.*
V. *Cauſa, & fundamentum, cur imputari quid poſſit, vel non.*

(1) Aristophanes Veſpis:

> Ἀνὴρ Συβαρίτης ἐξέπεσεν ἐξ ἅρματος
> Καί πως κατεάγη τῆς κεφαλῆς μέγα σφόδρα
> Ἐτύγχανεν γὰρ οὐ τρίβων ὢν ἱππικῆς.
> Κἄπειτ' ἐπιστὰς εἶπ' ἀνὴρ αὐτῷ φίλος.
> Ἔρδοι τις ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην.
>
> *Sybarita quidam præceps de curru datus,*
> *Grave vulnus, & quidem ipſo in capite, acceperat,*
> *Ignarus quippe fræna regere quadrupedum.*
> *Quem ſic amicus aſtans cœpit alloqui:*
> *Quam quiſque callet artem, in ea ſe exerceat.*

Conf. L. *VIII.* §. 1. *& ult.* D. *ad* L. *Aquil.* §. 5. *Inſtit. eod.* infra L. III. c. 1. §. 7. H.

VI. *Imputari non poſſunt homini neceſſaria.*
VII. *Vegetabilium facultatum effectus.*
VIII. *Impoſſibilia.*
IX. *Coacta; ubi de mera exſecutione.*
X. *Per ignorantiam patrata.*
XI. *Per ſomnum viſa.*
XII. *Mala futura.*
XIII. *Malæ tamen actiones, etiam ex habitu profectæ omnino imputantur.*
XIV. *Actiones alienæ quomodo imputentur.*

POSTQUAM pro ratione inſtituti noſtri intellectum, & voluntatem expendimus, tanquam principia, ex quibus actiones humanæ id trahunt, ut peculiari ab actionibus brutorum claſſe cenſeri queant; proximum eſt, ut de moralibus actionibus in genere diſpiciamus, circa quarum rectitudinem, aut pravitatem inveſtigandam, hæcce diſciplina quam maxime occupatur. Sunt igitur actiones morales actiones hominis voluntariæ cum imputatione ſuorum effectuum in vita communi ſpectatæ. Voluntarias actiones vocamus illas, quæ a voluntate hominis tanquam a cauſa libera ita dependent, ut citra ipſius determinationem, ab actibus ejuſdem elicitis prævia cognitione intellectus profectam, non fierent; quæque adeo, ut fiant, vel non fiant, in facultate hominis eſt poſitum. Quæ hic conſiderantur non quatenus ſunt motus producti a potentia aliqua per naturam conſtituta, ſed quatenus a decreto voluntatis, potentiæ ad utramque contradictionis partem flecti aptæ, proficiſcuntur. Duo quippe involvit actio voluntaria; unum eſt quaſi materiale, quod eſt motus potentiæ per naturam exiſtentis, ſeu ejuſdem exercitium in ſe conſideratum; alterum quaſi formale, quod eſt dependentia ejus motus, ſeu exercitii a decreto voluntatis, ſecundum quam ut a cauſa libera, & ſeipſam determinante, decreta concipitur. Ipſum exercitium ſeorſim, & in ſe ſpectatum, diſtinctionis gratia actio voluntatis potius, aut a potentia volendi in homine proveniens, quam voluntaria dicitur. Enimvero actio voluntaria ulterius conſideratur, vel in ſe, & abſolute, prout eſt aliquis motus phyſicus prævio voluntatis decreto ſuſceptus; vel reflexive, quatenus effectus ejus homini imputari poſſunt. Quam reflexionem complexæ actiones vo-

voluntariæ (1) ſpeciali vocis uſu dicuntur humanæ. Et quoniam ab iſtis actionibus, prout bene, aut male ab aliquo obeuntur, ſeu prout ad legem tanquam normam ſuam congruunt, vel non congruunt, ita moratus aliquis denominatur, ipſæque animorum inclinationes, ex frequentibus reſultantes actionibus mores appellantur; inde factum, ut ipſæ actiones humanæ moralium vocabulo deſignentur.

§. II. Actionum moralium poſteriori modo conſideratarum (2) eſſentia duo complectitur, unum velut materiale, alterum formale. Materiale eſt motus aliquis phyſicus potentiæ phyſicæ, puta, locomotivæ, appetitus ſenſitivi, ſenſuum exteriorum, & interiorum, & intellectus quoad exercitium apprehenſionis; (nam judicium ex qualitate objecti apparente ita dependet, ut circa iſtud voluntatis directioni non ſit locus, etſi in formando illo judicio non ſint nullæ arbitrii, & induſtriæ partes (3),) imo & ipſius voluntatis actus, in eſſe ſuo naturali conſideratus, ſeu prout præciſe ſpectatur ut effectus aliquis, per potentiam a natura inditam qua talem productus. Nec non privatio motus alicujus phyſici, quem homo vel in ſe, vel in ſua cauſa poterat producere. Nam non minus omittendo, quam committendo pœnæ ſit aliquis obnoxius. Item inclinationes potentiarum naturalium in certa objecta, comparatæ per antegreſſas actiones voluntarias, ſaltem in quantum ad agendum ſtimulos ſubdunt. Neque tantum mei motus, habituſve, aut utrorumque privationes poſſunt eſſe materiale actionum mearum

(1) Et ab actionibus phyſicis diſtinguuntur non tantum operatione ipſa (nam omittendo etiam moraliter agere cenſemur, ſed & in primis imputativitate. Ita, ut uno utamur exemplo, concumbere actio eſt, ad quam phyſice conſideratam, nihil refert in quo fuit ſubjecto, modo hoc ſit habile ad actum recipiendum. At in conſideratione morali concubitus pro diverſitate ſubjecti oppido differt: eſt enim cum ſcorto fornicatio, cum honeſta vidua, vel virgine ſtuprum; cum uxore alterius adulterium; cum illa, quæ proxima cognatione jungitur, inceſtus; cum bruto Sodomia; cum propria uxore honeſta res. H.

(2) Scilicet, quatenus ſunt actiones voluntariæ, quarum effectus hominibus imputari poſſunt.

(3) Conf. ſupra c. 3. §. 2.

rum moralium (1), ſed & iſthæc omnia ab aliis (2) immediate profecta, ſiquidem a mea voluntate poſſunt, ac debent dirigi. Sic Spartæ amaſii peccata amator luebat (3). ÆLIANUS V. H. L. III. c. 10. Quin & meis actionibus moralibus velut materiam præbere poſſunt actiones, aut operationes brutorum, vegetabilium, & rerum inanimatarum, quæ ſunt capaces directionis a voluntate mea proficiſcentis (4). Hinc in ipſa Lege Divina domino imputatur damnum a bove cornupeta datum, ſiquidem quadrupedis vitium ipſi antea fuerat notum. Add. *L.* 1. §. 1. *in fin.* 2. 3. *D. ſi Quadrupes L.* 11. §. 5. *D. ad L. Aquil. Lex Wiſigothorum L. VIII. tit.* 4. *c.* 16. Sic vinitor tenetur, ſi per ipſius negligentiam vitis omnem fœcunditatem in ſarmenta effudit (5). Sic ignis voracitatem luit, qui ſubjecit; vaſtationes a mari, aut flumine datas, qui aggeres firmare neglexit, aut rupit. Apud QUINTILIANUM Inſtit. orat. L. I. c. 10. argumentum declamationis ponitur *tibicen, qui ſacrificanti Phrygium cecinerat, actoque illo in inſaniam, & per præcipitia delato, accuſatur, quod cauſa mortis extiterit.* IDEM L. VII. c. 3. *Juvenes, qui convivere ſolebant, conſtituerunt, ut in littore cœnarent. Unius, qui cœnæ defuerat, nomen tumulo, quem extruxerant, inſcripſerunt. Pater ejus a tranſmarina peregrinatione cum ad littus idem appuliſſet, lecto nomine ſuſpendit ſe; dicuntur hi cauſa mortis fuiſſe.* Denique & materiale actionum mearum

rum

(1) V. infra §. 14. & L. III. c. 1. §. 5. H.

(2) Quando nimirum noſtrum eſt, alios ad faciendum, vel omittendum aliquid, commovere, excitare porro, aut impedire habitus honeſtos, vel inhoneſtos; nobis aliorum quoque imputari debent actiones, etſi non ipſi agamus, & ſolius negligentiæ rei ſimus. Quod in primis ad eos pertinet, quibus aliorum cura commiſſa eſt, quales ſunt parentes, domini, præceptores.

(3) Quod exemplum a moribus noſtris ſatis remotum eſt. Dicuntur autem hi Amaſii caſtiſſimo amicitiæ primum vinculo adoleſcentulis juncti fuiſſe, & excitandis ſolum virtutis in iis ſcintillulis inſerviiſſe, donec hæc conjunctio degeneraret in fœdam libidinem, in primis apud ceteros populos, extra Lacædemonem. Vid. POTTERI Archæologia Græca, & PERIZONIUS ad Ælianum dicto loco: ii igitur Amaſii, quum quaſi cuſtodes, & inſpectores perpetui eorum eſſent, quos amarent; minime mirandum eſt, horum admiſſa ipſis imputata fuiſſe.

(4) V. d. L. III. c. 1. §. 6. H.

(5) V. *L.* 30. §. *pen. D. ad L. Aquiliam*. H.

rum moralium poſſunt eſſe admiſſiones, ſeu receptiones actionum alterius, quatenus illæ ut perpetrarentur, ego in culpa fui (1). Sic feminæ ex parte imputatur ſtuprum violentum, ſi per temeritatem ſeſe contulit in illa loca, ubi prævidere poterat vim ſibi illatum iri.

§. III. (2) FORMALE actionis moralis conſiſtit in imputativitate, ut ita loquar, per quam effectus actionis voluntariæ agenti poteſt imputari, ſeu tanquam ad ipſum proprie pertinens haberi, ſive ipſe agens effectum quoque phyſice produxerit, ſive ut per alios produceretur, effecerit. Et ab hac actionis formalitate ipſum quoque agens moralitatis denominationem participat, & *Cauſa moralis* appellatur. Unde facile intelligitur, cauſæ moralis proprie, ac ſtricte loquendo formalem rationem in imputatione, ſed terminaliter ſpectata conſiſtere; adeoque eam nihil eſſe aliud, quam agens voluntarium, cui effectus imputatur, aut imputandus eſt, ideo quod ejus auctor ex toto, aut ex parte extiterit; atque inde ſive boni quid fuerit, ſive mali, eidem in acceptis ſit referendum, ſic ut pro utroque rationem reddere teneatur. Sic cauſa moralis læſionis in altero eſt, ſive quis ipſi propriis manibus caput tuber reddiderit, ſive fuſte id diminuerit, ſive canes in eumdem incitaverit, ſive ſicarios immiſerit. Sic muli cauſa moralis eſt Ana (3). Gen. XXXVI. 24. Sic cauſa moralis diverſi coloris in ovibus Labanis erat Jacob Gen. XXX. 37. Sic Ly-

(1) V. ſupra c. 4. §. ult. J. C. verbum eſt: *Neceſſitas, in quam quis ſponte ſe conjecit, non excuſat*. H. (Rhetorico magis argumento, quam Morali: Quid enim hic accuſari poſſit præter infortunium, cujus innocens cauſſa fuerunt, qui ableptis nomen tumulo, quem exſtruxerant, inſcripſerunt, & quod ipſi parum providere potuerunt).

(2) Sunt alii, qui id quærunt in convenientia, aut diſconvenientia cum lege, ſeu quatenus ſecundum legem actiones diriguntur. Enim vero imputativitas reſpectum ad legem non excludit, ſed involvit. Quando autem diſpicitur, an actio aliqua ſit moralis, primum in mentem venit, an ea imputari queat. Convenientia cum lege, aut diſconvenientia eſt potius formale actionis bonæ, vel malæ. Verbo: Actionis quatenus producta eſt, formale conſiſtit in imputativitate: quatenus vero producenda, alia ad eam requiruntur. H.

(3) Quod tamen eſt falſa verſione vocis הימם. Significantur

Digitized by Google

Lysias orat. contra Agoratum, (c. 22. Ed. Wechel.) cujus delatione aliquot cives ad mortem erant compulſi, dicit: 'Ουκ ἂν αἴτιος τοῦ θανάτου, ὅσπερ ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐστί. *Qui itaque cauſa ipſis fuit mortis, hic eſt manifeſtarius.* Ovidius Heroid. ep. II. (verſ. 146. 147.)

Phyllida Demophoon leto dedit, hoſpes, amantem;
Ille necis cauſam præbuit, ipſa manum.

Etſi non ſemper, qui nudam occaſionem præbuit, ut aliquid ab altero fieret, facti cauſa moralis poteſt haberi. Unde ſtolida erat, non crudelis ſolum ſententia Cn. Piſonis apud Senecam de Ira L. I. c. 16. qui rationem, quare duci juberet militem, ob cujus occiſi ſuſpicionem alter damnatus erat, hanc allegabat: *Te duci jubeo, quia cauſa damnationis commilitoni fuiſti.* Neque valde videtur opus eſſe, ut cum Auctore diſſertationis de principiis juſti, & decori, p. m. 161. diſtinguamus inter cauſam moralem *per ſe, & per accidens.* Nam & obſcurus eſt iſte terminus, *cauſa per accidens*, ac inanibus litigiis anſam præbere aptus; & cui nullus effectus actionis recte imputari poteſt, eam cauſam moralem per accidens haudquidquam dicemus, ſi vel maxime ad materiale actionis quid contulerit. Etſi hoc manifeſtum ſit, ad ipſam imputationis gravitatem non parum intereſſe, principaliter actio ab aliquo profluxerit, an minus principaliter. Item directe quis effectum aliquem intenderit, an ille per agentis incogitantiam (1), aut per aliam velut concomitantiam, ſecutus fuerit. Ex hoc enim contingit, ut alicui actio imputetur non velut contra juſtitiæ, ſed contra prudentiæ, aut providentiæ leges admiſſa; utque adeo aliquis non malitioſe, ſed imprudenter duntaxat, aut præcipitanter egiſſe, judicetur. Non tamen abs re fuerit paulo preſſius

cantur ea non muli, ſed gens. Proinde verba Moſis non ſic reddi debuerunt: qui invenit mulos in deſerto, ſed qui obvios habuit Jemeenſes, ut liquido probavit Bochartus in Hierozoico P. I. L. II. c. 21.

(1) Veluti ex vulnere non lethali, per incuriam, aut imperitiam male obligato, mors. V. *L.* 30. *§. ult. D. ad L. Aquil.* H.

ſius nonnulla expendere, quæ eo loco traduntur. Initio igitur tale axioma ponit: *Quicquid ſua natura malum eſt, ita ut nunquam bonum fieri poſſit; illud per accidens ſequi poteſt ad uſum, aut defenſionem mei juris extra peccati labem, neque ideo teneor temperare ab uſu juris mei.* Similem regulam proponit quoque GROTIUS L. III. c. 1. §. 4. ſed quam ibidem, & L. III. c. 11. §. 8. bene reſtringit. Pergit: *Per accidens aliquod peccatum ſequi dicitur ad alium actum liberum, cum ad uſum rei, ad quam jus habeo, ſequitur aliquis effectus, ad quem producendum extra illum uſum rei jus non habeo.* Exempli loco adduci poſſet, quod a Theologis vulgo ſcandalum acceptum dicitur; circa quod tradunt, non debere aliquem actionem honeſtam, piam, & debitam omittere, ſi vel maxime pravus quiſpiam homo ſit offendendus; idque exemplo Salvatoris noſtri confirmant. Enimvero vel ob hoc ipſum exemplum abſtinendum fuerit a vocabulo cauſæ per accidens; quia ne cum hoc quidem additamento pium eſt, cauſam mali nominare omnis boni fontem. Sed potius dicendum fuerit, illum, qui bonam, & neceſſariam actionem edit, nullo modo eſſe cauſam ejus peccati, quod alter anſa inde arrepta perpetrat. Ad eumdem fere modum, quo dicimus: qui jure ſuo utitur, nemini injuriam facit. Quod porro addit (†), *cum quilibet jus habeat ſanitatem ſuam conſervandi, lice-*

(†) Ebrietate, per quam anima rationis uſum amittit, curare velle corpus jam dixi ſupra indecorum, & turpe eſſe; quia fieri recte non poteſt, ut tunc anima ſui arbitra non ſit, vitioſiſque actionibus obnoxia ſit; ut corpus curetur, & valeat. Nunc eamdem cantionem Puſendorfius hic recinit: immo cum Auctore *de Principiis Juſti, & Decori* exiſtimat abortum mulieris, quæ conſervandæ vitæ cauſſa conceptum fœtum *medicata potione* excutit, peccato obnoxium non eſſe. Qui modeſtior videri vult, Hertius adnotat: *Hoc non vacat dubio, ſi incertum ſit, procurato abortu, matrem convalituram eſſe.* Igitur abortum licere certo cenſet in ea ſpecie, quum ſcilicet matrem excuſſo fœtu convalituram eſſe conſultus Medicus ſine dubio cenſuerit. Hic cauſſa non ſolum in externo, verum etiam in interno foro agitur: etenim quæritur an abortiens mulier, & medicus in peccantium cenſum veniant. Nos, qui Chriſtiani non ſolum dici, aut videri, ſed etiam eſſe volumus, *levuſculam quamlibet cauſſam* per ocium excogitatam non recipimus, per quam in opus Dei

licere medicata potione uti ad recuperandam ſanitatem, licet ſecutura inde ſit alienatio mentis (per exiguum temporis ſpatium,) aut ebrietas, aut (ultronea) effuſio ſeminis (1), *aut abortus*, (quando ſcilicet alias matri, & partui ſimul foret pereundum,) adeoque talium effectuum, qui medicamento utitur, eſſe duntaxat cauſam per accidens: Hic planius fuerat dixiſſe, iſtos effectus in præſentibus caſibus ſub peccatorum cenſum non venire (†). Sed nec omnia exempla, quibus *cauſam moralem per ſe*, id eſt, revera talem, illuſtrare vult, ſat recte ſe habent. Equidem *qui ad ſupplicium capitale ducitur, licet ad locum ſupplicii incedat, & ſcalas conſcendat*, hoc duntaxat nomine cauſa moralis ſuæ necis dici non poteſt; quia volentem lictores ducunt, nolentem

tem

Dei manus injici h. e. innoxium hominem, qui adhuc in utero eſt, aut *originem futuri hominis*, ut eleganter ait Minucius in Octavio, interfici, aut corrumpi licet. Nonne omnium Patrum ratum, fixum, firmumque axioma eſt, quod affirmat a Divina Lege, quæ nos ab homicidio prohibet, privati homicidii ſpeciem nullam excipi? Patrum ne, qui Divinæ Traditionis luce præeunte naturalem legem interpretantur, an Philoſophorum quorumcumque, quorum neminem ſæpiſſime decipi non ſolere jam ipſi pueri ſciunt, fidem ſequemur? Præterea quo abiit regula illa naturali æquitate nixa, quam Ambroſius pronunciat? *Si non poteſt ſubveniri alteri, niſi alter lædatur, commodius eſt neutrum juvari, quam gravari alterum*, lib.3. de off. cap.9. Hæc regula ipſa per ſe æquiſſima eſt, & ſe commendat omnibus, qui Chriſtiano ingenio ſunt: hæc juri Canonico placuit Cauſ. 14. q. 5. Can. 10.: hæc Pufendorfii, Hertiique ſententiam evertit. Nec id, quod tertio loco hic additur, mihi placet; ultroneam, inquam, ſeminis effuſionem non cenſeri peccatum, etiamſi mediatam potionem idcirco quis biberit, qui ex ea, valetudinis curandæ cauſſa, effuſionem illam venire voluit. Quid enim multum intereſt inter eum, qui valetudinis cauſſa ſe polluit; atque eum, qui medicatum potum bibens cauſſam voluntariam pollutioni ſuæ dedit? uterque ab inſtituto naturæ, quæ ſemen ad generationem dedit, quam longe recedit. Si itaque Chriſtiana Doctrina cenſet illum peccare: qua fronte Pufendorfius hunc a peccato excuſat? An forte in prima pagina Probabiliſſimum refutaſſe ſatis eſt: in reliquis paginis eumdem ſequi, atque amplecti licet?

(1) Hoc non vacat dubio, ſi incertum ſit, abortu procurato, matrem convalituram eſſe. V. Nicol. Henelium Otio Uratiſlau. 28. V. infra L. VII. c. 2. §. 6. H.

tem trahunt. Quo minus tamen, qui poculis immodice indulget, aut laboribus honeſtis, & neceſſariis vires ſuas atterit, cauſa moralis acceleratæ ſibi mortis dici queat, non video. Etſi ille peccet, hic peccato vacet; & neuter proprie loquendo homicida vocari debeat. Illum tamen recte cauſam moralem ſuæ necis dixeris, qui ideo condemnatur, quod noluerit proferre illa, quibus innocentia ipſius demonſtrari poterat.

§. IV. Est autem & hoc obſervandum, quod formale actionis moralis, id eſt, imputativitas, habeat rationem formæ poſitivæ, ex qua radicaliter affectiones, proprietates, & conſecutiva ejuſdem reſultant. Adeoque moralis actio ens poſitivum (ſaltem in genere moralium, ſi non ſemper in genere naturalium,) dici poteſt, ſive materiale ejus ſit motus phyſicus (1), ſive motus phyſici privatio. Ut enim aliquid in genere morum ſit ens poſitivum, ſufficit, ſi adeſſe aliquid intelligatur, ex quo veræ affectiones ejuſdem generis emanant: cum, ut non entis nullæ ſunt affectiones; ita illud, cui certæ ac poſitivæ competunt affectiones, non ens ſimpliciter dici haudquidquam poſſit.

§. V. Cæterum quod actio moralis ad aliquem pertinere, eique imputari poſſit, (in quo formalem ejuſdem rationem conſiſtere diximus; ejus cauſa nulla eſt alia, quam quod in poteſtate, & facultate alicujus fuit, illa fieri, vel non fieri; ſuſcipi, vel omitti. Id quod adeo manifeſtum eſt, ut etiam imperitiſſimi mortalium, ubi ſuper facto, aut omiſſo aliquo accuſantur, non efficaciorem ſe poſſe excuſationem afferre putent, quam ſi dicant; penes ſe non ſtetiſſe, quo minus id factum, vel non factum fuerit. Unde primarium axioma in moralibus eſt habendum, quod de illis actionibus rationem poſci queat homo, quæ ut fiant, vel non fiant, penes ipſum eſt. Seu, quod eodem recidit; quod quælibet actio, ad normam moralem dirigibilis, quam penes aliquem eſt fieri, vel non fieri, ipſi poſſit imputari. Et contra; id quod neque in ſe, neque in ſua cauſa penes aliquem fuit (2), non poteſt ipſi velut ex debito imputari. Neque huic regu-

(1) Ut in intermiſſione actionis malæ, aut etiam bonæ, v. infra c. 9. §. 4. H.

(2) V. infra c. 7. §. 16. H.

regulæ obſtat, quod aliquando quis caſum fortuitum, qui utique in noſtra facultate non eſt, teneatur præſtare. Nam illud non fit (1), niſi ultro ſe quis ad hoc obligaverit (2). Aſt hoc utique penes aliquem eſt, obſtringere ſe ad ſarciendum damnum, quod a cauſa extra directionem noſtram poſita provenit. Porro ut aliqua actio, ſeu factum, poſſit imputari, ſufficit, ſi non invita fuerit, juxta illa, quæ Cap. præc. §. 10. diximus: & ut directioni noſtræ voluntatis fuerit ſubjecta. Sed ut omiſſio alicui recte imputetur, requiritur, ut facultas, & occaſio actionem ſuſcipiendi adfuerit. Quæ occaſio iſthæc quatuor videtur complecti; ut objectum actionis ſit in promptu; ut adſit commodus locus, ubi ab aliis non poſſimus impediri, aut poſt actionem malo aliquo mactari; ut adſit commodum tempus, quo non ſint obeunda negotia magis neceſſaria, quodque itidem aliis, qui ad actionem concurrunt, ſit idoneum: ut denique vires agendi naturales ſuppetant. Ubi horum quidpiam citra alicujus culpam defecerit, abſurdum, & iniquum fuerit ipſi imputare, cur quid factum non ſit. CICERO de Invent. L. I. (c. 27.) *Occaſio eſt pars temporis, habens in ſe alicujus rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem*. Add. CARTESIUS de paſſion. art. 144. 145. 146.

§. VI. HIS in genere præmiſſis, operæ pretium fuerit diſtinctius, & in ſpecie conſiderare, quæ homini poſſint imputari, quæ non. Non poſſunt igitur imputari ulli hominum (3), quæ proveniunt ex neceſſitate phyſica,

(1) Vel conventione expreſſa, quæ ut plurimum valet in contractibus; vel tacita, ex natura negotii, in contractibus, qui aleam continent, de quibus infra L. V. c. 9. H.

(2) Vid. L. V. c. 9. Interdum etiam caſus fortuitus non promiſſus præſtatur, veluti ſi quis facere aliquid neglexerit, ad quod faciendum adſtrictus erat, etſi caſus ex hac abſciſſe culpa ortus non ſit. Confer. L. III. c. 1. §. 6. & L. V. c. 5. §. 3.

(3) Anicetus libertus apud TACITUM XIV. Annal. 3. in peſſima cauſa non male ajebat. *Quem adeo iniquum (fore) ut ſceleri aſſignet, quod venti, & fluctus deliquerunt?* Unde obiter intelligimus, damnandam merito eſſe conſuetudinem, apud multos populos olim frequentatam, quæ naufragorum bona fiſco vindicat. *Quod enim jus habet fiſcus* (verba ſunt CONSTANTI-

NI

ſica, aut quibuſvis cauſis, extra directionem hominum poſitis. Sic ſtultum eſt, quod de Regibus Mexicanis traditur, eos ſub initium Regni ſubditis promiſiſſe, ſe effecturos, ut ſol juſto tempore oriatur, & occidat, ut pluviæ, quando opus eſt, cadant, ut terra fruges proferat (1). Sed nec id homini poteſt imputari, quod cauſæ naturales hunc, & non alium effectum; hoc, & non alio modo producant; verbi gratia, quod ignis calefaciat, non refrigeret (2). Hactenus tamen effectus cauſarum naturalium imputationi uberrimam præbent materiam, quatenus ab homine vis earumdem activa fuit elicita, aut confirmata, activa paſſivis applicando, aut vires internas congruis mediis excitando. Qua ratione colono imputatur ubertas frugum, quantum ipſius diligens cultura fœcunditatem agri laceſſivit: incendiorum damnum illi, qui ignem ſuppoſuit: variegatus agnorum color paſtoris Jacobi ſolertiæ, Geneſ. XXX. 37. Poteſt etiam talis effectus naturalis hactenus imputari homini, quod cauſam ſupremam iſta omnia dirigentem, ad eum effectum determinandum (aut non determinandum) moverit. Quo intuitu triennalis ſiccitas precibus Eliæ imputari poterat. 1. Reg. XVII. 1. Jacob. V. 17. Sic deprecante Æaco diuturnam ſiccitatem Græciæ ceſſaſſe, in fabulis eſt. APOLLODORUS L. III. (c. 11. §. 6. Edit. Pariſ. 1675.) Sic & mors illorum, quos peſtilentia extinguebat, aliquatenus poterat Davidi, etſi non ad modum homicidii, imputari. 2. Samuel. XXIV. 13. 17.

NI L. 1. *C. de naufrag.* L. 12.) *in aliena calamitate, ut in re tam luctuoſa compendium ſectetur.* V. L. 7. *pr. de incend. ruin. naufrag.* AUCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. H.

(1) Quod prudentiæ, quam fere nimiam dixeris, horum Regum, & amori in populum ſuum acceptum fert KREBSIUS de ligno & lapide P. I. Claſſ. 2. Sect. 2. §. 1. apud TITIUM Obſ. XCVII. quibus, ſi in ſe eſſet, cœlum etiam, & tempeſtates civium ſuorum votis propitia ſe velle oſtenderent. Vidiſſes enim augeri hac promiſſione fiduciam civium ſuorum, hominum ſimplicium quidem; ceterum ſtudioſorum recti.

(2) Pertinet huc *L. 6. §. 7. D. de Offic. Præſid. Sicuti medico eventus mortalitatis imputari non debet: ita quod per imperitiam commiſit, imputari ei debet; Prætextu enim fragilitatis delictum decipientis in periculo hominis innoxium eſſe non debet.* V. infra L. III. c. 1. §. 7. in calce. H.

§. VII. Imputari quoque non poſſunt homini actiones, & effectus facultatum vegetabilium, quæ in ipſius corpore deprehenduntur, prout iſtæ per nativitatem, aut ex cauſis ab ipſo non dependentibus exiſtunt. Etſi hoc penes hominem ſit, facultatibus iſtis objectum ſuggerere congruum, aut ineptum, quodque virtutem ipſarum alat, debilitet, aut extinguat; nec non earumdem organa detorquere, aut corrumpere. Sic cui natura corpus vegetum, robuſtum, procerum dedit, ipſi eo nomine nihil imputari poteſt. Sed debilitatem naturæ per induſtriam corrigere, nativaſque vires augere, laudi; & contra eaſdem per ſocordiam, aut petulantiam perdere, vitio habetur. Unde nemini poterit exprobrari corpus imbecillum, tenerum, puſillum; membra diſtorta, aut mutila; robur languidum; ſiquidem debilitates iſtæ nullá ipſius culpa fuerint contractæ, Quo facit illud Aristotelis Nicom. III. cap. 7. *Non animi ſolum vitia ſpontanea ſunt, verum corporis etiam in nonnullis, quos ſcilicet increpare conſuevimus. Qui enim natura deformes ſunt, eos reprehendit nemo; ſed illos, qui* δι' ἀγυμνασίαν καὶ ἀμέλειαν; *per neglectum exercitiorum, & incuriam tales evaſerunt. Simili modo, ſi turpitudo, vel ex infirmitate vel ex membri alicujus mutilatione contigerit. Nullus enim ei, qui vel natura, vel ex morbo, vel ex vulnere factus ſit cœcus, cæcitatem exprobrabit, ſed miſerebitur potius: at eum objurgant omnes, qui ex temulentia, vel alia quapiam intemperantia excæcatus fuerit* (1). Similia habet Plutarchus de audiendis Poëtis. (p. 35. Edit. We-

(1) Apud Phædrum Eunuchus ad improbum, damnum amiſſi corporis inſectantem, ajebat:

> *Sed quid fortunæ ſtulte delictum arguis?*
> *Id demum eſt homini turpe, quod meruit pati.*

Bene Aritoteles X. Eth. 9. Τὸ μὲν ἐν τῆς φύσεως, δῆλον ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχει, ἀλλὰ διά τινος θείας αἰτίας. *Quod ad naturæ donum attinet, non eſt id penes nos, ſed divina quadam ex cauſa ineſt vere felicibus.* Apud Utopienſes irridere deformem; ac mutilum, turpe, ac deforme non ei, qui ridetur, habetur, ſed irriſori, qui cuiquam, quod in ejus poteſtate non erat, ut fugeret, id vitii loco ſtulte exprobret. Thomas Morus L. II. Utop. H.

Wechel. T. II.) *Ulyſſes Therſitæ non claudicationem, non calvitiem, non gibbum exprobrat, ſed promiſcue garriendi vitium. Sic Homerus deridet eos, quos claudicationis, cæcitatis, aut ſimilium pudet; neque vituperabile ducens, quod turpe non ſit; neque turpe, cujus non penes nos, ſed penes fortunam eſt cauſa.* Et mox: *Sicut qui veſtes flagellant, ii corpora ipſa non attingunt: ſic qui fortunam, aut natalium damna exprobrant, ſtulte & incaſſum ii exteriora verberant, animam ipſam non attingentes, neque ea, quæ revera correctione, aut infectatione indigent.* Add. IDEM Sympoſiacon L. II. quæſt. 1. p. m. 633. A. B. C. Non tamen ſine ratione apud veteres Gallos, referente STRABONE L. IV. *mulctabatur juvenis, quiſquis zonæ menſuram exceſſerat.* Quod ventrem prominulum in illa ætate ex ingluvie, & deſidia provenire judicarent. NICOLAUS Damaſcenus de moribus gentium. *Iberi zonam habent menſuræ certæ, intra quam ſi venter cujuſquam comprehendi nequeat, pro dedecore id magno habetur* (1). Huc ſpectant & ceteræ facultates, quæ a natura citra noſtram operam inſunt; puta, quod quis ingenio præditus eſt acuto, aut ſtupido, ſenſibus acribus, aut hebetioribus, memoria firma, aut labili, ni naturalis vis per hominem aucta ſit, aut afflicta. Pertinet quoque huc illud ARISTOTELIS Nicom. V. c. 10. Πολλὰ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὧν οὐδὲν οὔτε ἑκούσιον, οὔτε ἀκούσιόν ἐστιν, οἷον τὸ γηρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. *Multa ex iis, quæ ſunt natura, ſcientes etiam agimus, & patimur: quorum nihil neque ſpontaneum eſt, neque invitum; ut ſeneſcere, vel mori.* Quæ, ut imputentur, idonea non ſunt. Referre quoque huc poſſis, quod parentibus imputari nequeat pravos genuiſſe filios, modo ipſi pravitatem eorum in educatione non aluerint. Inde probari nequit ſententia Vindicis, qui matrem Neronis ab ipſo interfectam jure pronunciabat, *quia tale portentum peperiſſet*; apud PHILOSTRATUM de vita Apollonii Thyanæi, L. V. (c. 10. p. 169. Edit. Lipſ. 1709.)

§. VIII. NON POSSE quoque imputari, quæ vires

 noſtras

(1) Excerpta VALESII p. 513. Ἔχουσι δὲ καὶ μέτρον τι ζώνης, ὃ τὴν γαστέρα περιλαβεῖν ἂν μὴ δυνηθῶσιν αἰσχροὶ νομίζονται.

noſtras excedunt, neque per eas prohiberi, aut effici queunt, in aprico eſt; modo illa impotentia per culpam noſtram non ſit contracta. Quo fundamento nituntur trita illa: impoſſibilium nullam eſſe obligationem: neminem lege ſua cenſeri præcepiſſe impoſſibilia (1); adeoque ſi in aliqua lege, ut & conventione, aut teſtamento, tale quid occurrat, id pro non adjecto haberi, aut commodiorem ejus inveniendam interpretationem.

- - - Nulla potentia vires
Præſtandi, ne quid peccet amicus habet.

Ovid. de Ponto L. I. El. 8. (v. 37. 38.) Quintilianus Inſt. Or. L. VI. c. 3. *Inhumana ſolet videri fortunæ inſectatio; vel quia culpa caret, vel quia recidere in ipſos, qui objecerunt, poteſt.* Huc etiam pertinet id, quod Herodotus Urania (pag. 315. Ed. Steph. 1575.) memorat, cum Themiſtocles Andrios pecuniam poſceret, duabus validiſſimis deabus ſubnixus, *Suadela, & Neceſſitate*; illi validiores deas oppoſuerunt, *Inopiam, & Impoſſibilitatem*. Probe autem obſervandum, aliud dici *phyſice*, aliud *moraliter impoſſibile*. Prior impoſſibilitas ponit obſtaculum, quod ipſam voluntatem conſtringit, ne in actum queat erumpere, aut conando omnem operam perdat. Verum moralis impoſſibilitas nullum impedimentum ponit ſuperans agendi efficaciam in voluntate hærentem, ſed illa tota ab ipſa voluntate oritur. Atque hoc modo impoſſibile dicimus, omnes homines velle conſpirare, ut gratis aliquod mendacium poſteritati tradant. Item, ut aliquis ita circumſpecte, & ſancte vivat (2), ut ne minimo quidem, ſaltem per affectuum præ-

(1) Imo Auctor L. III. c. 8. §. 5. conditiones impoſſibiles, conventionibus adjectas nullam facere promiſſionem, recte ſtatuit, & qua ratione promiſſa circa impoſſibilia irrita ſint, vel valeant, diſtincte explicat d. L. III. c. 7. §. 2. & ſeqq. H.

(2) Vere enim Æſchylus apud Stobæum:

'Αμαρτάνει τι καὶ σοφῦ σοφώτερος.

Sapiente qui plus ſapiat, eſt cum labitur.

Et ſtupendum eſt Velleii Paterculi I. Hiſtor. 12. quod T. Scipioni Æmiliano dedit elogium, *nihil ipſum in vita, niſi laudandum, aut feciſſe, aut dixiſſe, aut ſenſiſſe.* H.

præcipitantiam, offendat. Ex hiſce infert AUCTOR de Princip. juſti, & decori, p. 174. *Non poſſe quidem legiſlatorem præcipere quid phyſice impoſſibile, poſſe tamen imperare obedientiam de iis, quæ impoſſibilitatem moralem continent; quia voluntatis libertati nihil contrarium imperat, cum tota difficultas parendi ex ipſa voluntate oriatur. Sicut nulli impoſſibile eſt mendacium gratis fingere, ſi nulli, ergo toti multitudini impoſſibile non eſt: certum tamen eſt totam multitudinem id non facturam. Pari ratione cuivis liberum eſt veritatem dicere, ergo & toti civium multitudini; certiſſimum tamen eſt, nunquam Rempublicam tam beatam futuram, ut ſinguli cives a mendacio ſibi ſint temperaturi: attamen illa impoſſibilitas libertatem ſingulorum non tollit, nec a peccato excuſat. Sic legis adimpletionem dicimus eſſe impoſſibilem, nec tamen illam impoſſibilitatem voluntatis libertatem imminutum ire. Tam enim homini ſingulari impoſſibile eſt in omnibus Dei voluntati obſequi, quam multitudinem ab omni mendacio puram eſſe: tam autem a ſingulis actibus peccaminoſis ſibi cavere poteſt, quam cives ſinguli a mendacio ſeſe intemeratos conſervare: quod tamen nunquam eventurum eſt.* Quæ quidem, quatenus ad dogmata theologica applicantur, ſuo loco relinquimus. Si tamen intra limites fori humani maneamus, non apparet; quare iſthæc non potius admitti debeant (1), quam illa GROTII L. II. c. 20. §. 19. ubi de peccatis, quæ aliqui vocant, quotidianæ incurſationis agit: *Imo dubitari poteſt, an hæc recte, & proprie peccata dicantur, cum libertatem, quam in ſpecie habere videntur, in ſua generalitate conſiderata non habeant.* Quomodo enim velut collectim ſumti ejuſmodi lapſus peccati naturam effugiant, cum tamen ſinguli peccata ſint? Etſi in foro humano iidem fere extra pœnam poſiti ſunt.

§. IX. IMPUTARI quoque nequeunt, quæ quis coacte patitur (2), aut agit. Talia enim ad illum moraliter pertinere intelliguntur, qui vim intulit; & qui iſta excepit, aut exſecutus eſt, rationem duntaxat objecti, aut inſtrumenti phyſici habet. Dionyſius HALICARNASSEUS L. 1. (p. 47. edit. Sylburg. c. 58. Edit. Oxon.) Ἅπαν

 συγ-

(1) V. & infra L. VIII. c. 3. §. 24. H.
(2) Conf. L. II. c. 6.

συγγνώμης ἄξιον τὸ ἀκύσιον (1). *Omne involuntarium meretur veniam*. CICERO de Invent. L. I. c. (30.) *Si iis, qui imprudentes læſerunt, ignoſci convenit; iis, qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet*. Coactum autem habetur, non ſolum quando principium motus eſt in alio, per vim alterius renitentis, & abhorrentis membra ad aliquid agendum, aut patiendum applicat: ſed etiam quando quis intentato vitæ periculo, aut alio graviſſimo malo, ab altero compellitur ad ſuſcipiendam exſecutionem facinoris, quod ipſe alias vehementer averſatur; ita tamen ut non ipſe, ſed alter ille ejus facinoris Auctor haberi velit. Prioris exemplum eſt, ſi quis robuſtior aliquem in alterum violenter impulerit, aut arreptam ipſius manum eidem impegerit; aut ſi quis violentum ſtuprum fœminæ intulerit, quæ nulla ſua culpa alienam libidinem provocavit. Cujus quidem corpori hoc modo contumelia infertur, ut tamen ad animum ea labes non penetret. *Corpus eſt tantum violatum, animus inſons*; dicebat Lucretia apud LIVIUM L. I. c. 58. De cujus facto eleganter differit Henr. STEPHANUS Apolog. pro Herodoto c. 15. Quanquam illas nequidquam excuſaveris, quæ ſibi digito male pertinaci annulum detrahi patiuntur. Poſterioris exemplum eſt, verbi gratia, ſi quis ſatelles jubeatur virum, quem ipſe inſontem novit, interficere, niſi ipſe malit interfici (2). (†) Huic enim eo nomine nihil

(1) Et Cleon apud THUCYDIDEM III. hiſtor. Σύγγνωμον γὰρ ἐςὶ τὸ ἀκύσιον. *Venia enim dignum eſt involuntarium*. Œdipus apud SOPHOCLEM Œdip. in Colono:

> Πῶς γ᾽ ἂν τόγ᾽ ἄκον πρᾶγμ᾽ ἂν εἰκότως ψέγοις;
> *Nec ſponte factum cur mihi objectas probro?*

Adde quæ Athenienſes in purgatione ſui apud eumdem THUCYDIDEM L. IV. differunt: TERTULLIANUS in Apologetico: *Etiam leges veniam concedunt ex involuntate, & neceſſitati delinquenti*. Adde H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. c. 21. §. 5. H.

(2) Fuſius hoc exponit, & quibus cautionibus admitti poſſit, tradit AUCTOR L. VIII. c. 1. §. 6. Mihi ita videtur, quoties executio ad contemtum Dei pertinet, quidvis potius perferendum eſſe, quam ut miniſterium ad rem illicitam præbeatur, exemplo Judæorum, qui ſub Alexandro M. Babylone ad Beli templum extruendum materiam aggerere renuebant, ut ex Hecatæo refert JOSE-

nihil poteſt imputari, cum eidem nuda exſecutio injungatur, quæ neque a perſona ipſius abhorret, neque ut cum diſpendio vitæ detrectetur ratio eſt; cum is ſua nece innocentem haudquidquam ſit ſervaturus (1) †. Fa-

JOSEPHUS adverſus Apionem. Quam in rem etiam inſignia extant Judæorum circa Manaſſis Judæorum, & Antiochi Syriæ Regis tempora; ſed multo plura Martyrum inter Chriſtianos, qui induci non poterant, ut levi etiam ſimulatione, puta, thuris in aram jactu, a graviſſimis ſe ſuppliciis liberarent. V. inſignem locum EUSEBII Lib. VIII. hiſtor. Eccl. c. 9. Add. AUCTOR L. II. c. 6. §. 2. H.

(†) Profecto medicatam quamdam potionem, quæ rationis uſum turbavit, Puſendorfius ebibit; aut hic cum ratione inſanit. Exiſtimat occidi a te hominem, quem innocentem noveris, modo vitæ tuæ periculo id facinus tibi Tyrannus imperet, tibi licere; quod ille potius, quam tu ejus facinoris Auctor ſis; nec tu huic imperio non obſequens, eaque de cauſſa a Tyranno occidendus innocentis illius vitam ſervaveris. Neſcio cur eodem actus impetu in ipſius Pilati, qui Cruci Chriſtum Dominum fixit, ejuſmodi excuſationem concinnandam totus incubuerit. Nonne Pilatus mali nihil in illo agnovit, innocentemque cenſuit? Nonne vitæ ſuæ periculo perterrefactus, ne forte in violatæ Majeſtatis crimen incidere videretur, cujus criminis pœna mortem in reum inferebat, hæbræorum votis obtemperavit? Nonne, ſi Jeſum a manibus ſuis elabi ſineret, eum ab hebræis quoquo modo interficiendum prænoſſe potuit? Vitæ Auctor hunc Puſendorfii turpem lapſum agnoſcit, & damnat, quum innocentis cædes *juſtitiæ repugnet*; aitque eum ſui compotem eſſe, *quum imperatum inceſtum cum matre perpetrandum, paullo poſt penitus recuſandum cenſeat*. Nos vero ſententiam ſuam Puſendorfio objicimus, quam ipſe ſcripſit Cap. 3. §. 8. *Sic ubi colliſio ſit inter duo Præcepta affirmativa: ex. p. Pare Deo, & Pare Magiſtratui, ſine dubio Deo magis oportebit obedire, quam hominibus*. Præterea regulam hanc, qua Apoſtoli, omneſque omnium ætatum Chriſtiani uſi ſunt, & quæ proprie huc facit, naturali ratione ductum Socratem apud Platonem in Apologia pronunciaſſe affirmat. Ergo ipſo Judice non Tyranno, ſed Deo Juſtitiæ fonti parendum eſſe; mortemque glorioſam obeundam potius, quam turpem vitam ducendam eſſe naturalis ratio Ethnicos ipſos docuit, ne alieno ſceleri manum præbeant. An boni noſtri Ethnici videri volunt Gentes honeſtius philoſophatas eſſe, quam nos, qui Deum præceptorem ſequimur?

(1) Imo, quum juſtitiæ repugnet occidere hominem, quem innocentem noveris, & præterea verendum ſit, ne tyrannus, qui hoc

tendum tamen eſt, exſecutionem quorumdam actuum ita eſſe gravem, aut fœdam, ut generoſum habeatur mori malle, quam talibus patrandis ſua membra accommodare, licet culpa in alio ſit hæſura. Quo facit locus ARISTOTELIS Nicom. III. c. 1. ſupra adductus. Et exempli loco poteſt eſſe, ſi quis jubeatur matri ſtuprum inferre. Quo ex ignorantia invincibili admiſſo Œdipus ita indoluit, ut oculos ſibi ipſe eruerit. Unde etiam in illo loco ARISTOTELIS Nicom. III. c. 1. Οἷον εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πρᾶξαι, κύριος ὢν γονέων καὶ τέκνων, καὶ πράξαντος μὲν σώζοιντο, μὴ πράξαντος δὲ ἀποθνήσκοιεν. *Ut ſi tyrannus aliquibus, quorum parentes, ac liberos in poteſtate haberet, turpe aliquid agere juberet; & ſi id agerent, ſalvi eſſent; ſi non agerent, perirent*: τὸ αἰσχρὸν cum grano ſalis eſt accipiendum, & ne ad tale quid, cujus exemplum jam attulimus, extendatur.

§. X. IGNORANTIA quoque in tantum imputationem tollit, quantum illa actionem reddit invitam. XENOPHON Inſtit. Cyri L. (III. p. 41. Ed. Steph. c. 1. num. 20. Ed. Oxon.) Ὁπόσα ἀγνοίᾳ ἄνθρωποι ἐξαμαρτάνουσι, πάντα ἀκούσια ταῦτ᾽ ἔγωγε νομίζω. *Quaecumque per errorem homines delinquunt, ea præter animi ſententiam committi arbitror*. EURIPIDES Hippol. Coron. (verſ. 1334. 1335.) Τὴν ἁμαρτίαν τὸ μὴ εἰδέναι μὲν πρῶτον ἐκλύει κάκης. *Erroris culpam primum ſolvis, quod neſciens*. Quam ad rem illuſtrandam cumprimis faciunt luculenta quædam apud ARISTOTELEM loca; puta, Magn. moral. L. I. c. 34. *Quandocumque perpetrandi aliquid cauſa fuerit ignorantia, id non fit ſponte, & proinde ne afficit quidem injuria. At cum ipſe ſuæ cauſa fuerit ignorantiæ, perpetravitque quippiam ex ignorantia, cujus ipſe extiterit cauſa, is plane afficit injuria, ac ejuſmodi jure criminis arguetur:* velut

hoc fieri juſſit, promiſſi, noſtræ ſalutis contemplatione facti nimis negligens ſit, turpi triſte, tanquam honeſtius præferendum erit, & ſummum jure *nefas* videbitur, ut ait JUVENALIS Sat. VIII. v. 84. *Animam præferre pudori*. Sed ipſe Auctor noſter, animi hac parte fluctuantis fuiſſe videtur, quum imperatum inceſtum, cum matre perpetrandum, paullo poſt penitus recuſandum cenſeat. Vid. quæ dicentur ad L. V. c. 11. §. 2. & ad L. VIII. c. 1. §. 6. nota, & THOMASII Juriſprud. Div. L. II. c. 5. §. 2. §. 149. & 165. ſeqq.

velut in ebriis evenit. Vino namque merſi ſi quid mali perpetrarint, ſine controverſia afferunt injuriam: quandoquidem ipſi ſibi ejus ignorantiæ cauſa extiterunt. In iis enim fuit, ne tantum proluerentur, ut ignorantes cæderent patrem. Idem in aliis eſt ignorantiis, quæ ex ipſis gignuntur facientibus, ut qui per ipſas inferunt injuriam, ſint injuſti. Quorum autem ipſi non ſunt cauſa; ſed ignorantia, ut delinquant, neutiquam injuſti. Eſt enim vero ejuſmodi naturalis, velut neſcii infantes patres cædunt. Hæc nimirum naturalis inſcitia non facit, ut ab actione infantes dicantur injuſti. Ipſa ſiquidem hæc faciendi cauſa eſt inſcitia. Neque ipſi ſuæ ſunt cauſa inſcitiæ; ideoque injuſti quidem dicuntur. SENECA Phœniſſis. (v. 249. & ſequ.

Aliquis intra viſcera
Materna letum præcocis fati tulit.
Sed nunquid & peccavit?

Quod tamen nolim ultra forum humanum extendi. Quanquam circa infantes notandum, ipſos quandoque propter talia increpari, aut verberari, non quod iſta in foro humano pro peccatis proprie dictis haberi queant, ſed per modum nudæ emendationis, ne per talia moleſtiam aliis faceſſant, aut illo, cui teneris in annis adſueverunt, poſt adultiores quoque facti delectentur. Idem de furioſis, & mente motis habendum, quibus citra ſuam culpam iſte morbus provenit. His enim ſi quando verbera infliguntur, non magis rationem pœnæ delicto reſpondentis habent, quam quæ equo calcitroſo impinguntur, ut calces deinceps jactare deſiſtat. Add. ANT. MATTHÆUS de crimin. proleg. c. 2. §. 5. 6. 7. 8. Aſt qui ignorantiæ ſuæ cauſa eſt, ac ſciens volens effecit, ut ignoraret, quæ noſſe poterat, & debebat, perinde habetur, ac ſi ſciens, & deliberato quid animo patraſſet. ARISTOTELES Magn. moral. L. I. c. 9. *Ægrotos, & deformes deprehendimus, cum ipſos putamus ſibi, aut morbi alicujus, aut deformitatis eſſe auctores, quia videlicet in ipſis id fuiſſe poſitum intelligitur.* Et plenius ad Nic. L. III. c. 7. *Legiſlatores eos, qui mala perpetrant, caſtigant, ac puniunt, ſi tamen neque vi coacti ea egerint, neque ea ignoratione, cujus ipſi ſibi cauſam non exhi-*

exhibuerint. Ob ignorationem etiam puniunt, ſi ſibi ipſe ignorationis cauſa quiſpiam fuiſſe videatur. Unde ebriis duplices pœnæ (1) *inſtitutæ ſunt. In ipſo enim, qui inebriatur, principium eſt: cum ſui quiſque in eo dominus ſit, ut non inebrietur: id quod ignorationis eſt cauſa. Eos quoque puniunt, qui aliquid eorum ignorant, quæ ad leges pertinent; quæ quidem & ſciri debeant, & difficilia non ſint. Simili modo etiam in aliis, quæcumque ignorare per negligentiam videntur, eo quod in ipſis ſit non ignorare: quippe qui adhibendæ diligentiæ domini ſint, ac poteſtatem habeant.* PLAUTUS Truculento act. IV. ſc. 3. (v. 57. 58.)

> *Non vinum hominibus moderari, ſed vino homines ſolent,*
> *Qui quidem probi ſunt.*

Sic & (2) imputationem tollit non ignorantia univerſalium, & ejus quod quis ſcire tenebatur; ſed tantum ignorantia ſingularium, & quæ in facto verſatur. ARISTOTELES Nicom. L. III. c. 1. *Invitus dici debet, non ſi quis ignorat id, quod conducit; non enim ignoratio, quæ in electione conſiſtit, inviti eſt cauſa, ſed pravitatis; neque ea, quæ eſt univerſalis, quippe cum ob eam homines vituperentur; ſed ea, quæ circa particularia verſatur, in quibus, & circa quæ actio exſiſtit. In his enim & miſericordia, & venia locum habet: nam qui horum aliquid ignorat, is ſane invitus agit.* Exemplum a CICERONE de Invent. L. III. (c. 31.) tale affertur: Lex alicubi extabat, *ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ, cum adverſa tempeſtate in alto jactarentur, voverunt, ſi eo portu, quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei Deo, qui ibi eſſet, vitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exiſſent, vitulum immolaverunt. Accuſantur.* Quod ſi autem ab alicujus facto ma-

(1) Una, quod ebrietati indulſerint, altera, quod in ebrietate peccaverint. Non enim de omnibus ebriis agitur, ſed de iis tantum, qui in ebrietate maleficium aliquod commiſerint.

(2) V. infra L. II. c. 3. §. 13. circa finem, & ſupra c. 3. §. 10. H.

malitia quidem abſuerit, & ultro contracta ignorantia, ſed hæc duntaxat per aliquam inadvertentiam obrepſerit, (quod (1) ARISTOTELI proprie ἁμαρτήματος nomine venit,) imputatio non quidem plane tollitur, ſed ex parte tamen minuitur. Et hactenus tantum admitti poteſt illud QUINTILIANI Inſt. Or. L. I. cap. 6. *Vel error honeſtus eſt, magnos duces ſequentibus*. Quo pertinet egregius locus ARISTOTELIS ad Nicom. L. V. c. 10. quem vertit, & illuſtravit GROTIUS L. III. c. 11. §. 4. Et huc retulerim illud ex ARISTOTELIS Magn. moral. L. I. c. 17. de muliere, quæ philtrum amatori præbuit, ex quo ille mortuus eſt. Hanc accuſatam (2) Areopagitæ abſolverunt, ideo quod non conſulto, & cogitato id feciſſet. Amoris enim cauſa, non hominis perimendi animo dediſſe: verum ab iſto aberraſſe, Circa quod judicium tamen omnino præſupponendum fuit, fœminæ iſti nunquam in mentem veniſſe, poculum illud ullo modo toxium eſſe poſſe. Alias enim potior eſt *L.* 38. §. 5. *D. de pœnis.* Add. Ant. MATTHÆUS de crimin. ad *L.* 48. *D. tit.* 5. *c.* 5. §. 6.

§. XI. CUM QUOQUE non ſit in arbitrio noſtro, quas per quietem imagines phantaſia formet; ideo non poſſunt imputari illa (3), quæ quis in ſomniis agere ſibi videtur; niſi quatenus talibus interdiu cogitandis cum delectatione immorans (4), eorum imagines alte animo impreſſit. NONNUS Dionyſ. Lib. XLII. (p. 1096. v. 44. 45.)

- - Ἀν-

(1) J. C. culpam vocant. V. infra c. 7. §. 16. H.

(2) V. Nic. HENELIUS Otio Uratislav. c. 21. ubi hanc eorum ſententiam exagitat. H.

(3) Aut revera agit. Quo pertinent exempla in ſomniis alios lædentium, aut etiam occidentium. V. *Clement. unic. de homicidio*, & TIRAQUELLUM libro de pœnis temperand. cauſ. 5. H.

(4) Tunc enim vigilantis potius cogitatio punitur, quam ſomnium dormientis. Et ſolent hac parte plerumque vigilantes peccaſſe, qui ſibi dormientes in amantium amplexibus hærere videntur, dum ſimili redit ſub imagine ſomnus. In iis etiam, qui ſe magorum conventibus adeſſe ſomniant, animus ſæpe anteceſſit corporis moram; de quibus egit BÆLIUS Reponſe aux Queſt. d'un Provinc. T. I. p. 304. 305.

- - - Ἀνάπυπον γὰρ
Ἔργον, ὅπερ τελέει τις ἐν ἤματι, νυκτὶ δοκεύει.

Simile enim opus quod facit quis in die, nocte cernit. Unde nullum ſane crimen illius, qui Claudium per ſomnium corona ſpicea redimitum viderat, apud TACITUM A. XI. (c. 4.) Add. Ammian. MARCELLINUS L. XV. c. 2. Sic & ne quidquam anxius erat piſcator ille apud THEOCRITUM Idyl. 22. (in fine,) qui per ſomnum juraſſe ſibi viſus erat, quod in mari non amplius pedem eſſet poſiturus. (Add. tamen de juramento ab Evagrio per ſomnum facto, apud SOZOMENUM Hiſt. Eccleſ. L. VI. c. 30. (1)) Neque inceſtus Cæſar ob ſomnium, quod refertur apud SUETON. Cæſ. cap. 7. Quanquam non omnino pura Biblis, quæ

- - Placita reſoluta quiete
Sæpe videt, quod amat, viſa eſt quoque jungere fratri
Corpus, & erubuit, quamvis ſopita jaceret.

apud OVIDIUM Metam. L. X. (v. 468. & ſeqq.) Neque vana omnino ſunt, quæ PLUTARCHUS de profect. virtut. ſent. (I. 82. 83.) diſputat, ex ſomniis non obſcurum poſſe argumentum duci, quam compoſito aliquis animo ſit. Epicurus apud Diogenem LAERTIUM L. X. dicit, ſapientem καὶ καθ' ὕπνους ὅμοιον ἔσεσθαι, *in ſomniis quoque ſibi ſimilem futurum*. Nonnulli etiam huc applicant Pſalmum XVII. 3. Add. CLAUDIANUS præfat. ad L. II. de raptu Proſerpinæ (2). THEOCRITUS Idyll. 22. (verſ. 44. 45.) Καὶ γὰρ ἐν ὕπνοις πᾶσα κύων ἄρτον μαντεύεται. *In ſomno quævis canis panes divinat.*

§. XII.

(1) Pollutionem nocturnam non ſpontaneam, etſi cum imaginatione conjunctam, non eſſe immunditiem, diſputavit Joann. ZONARAS, oratione ad eos, qui naturalem ſeminis fluxum immunditiem exiſtimant. L. V. Juris Græco-Romani. (Add. Edmundus BONEFIDIUS Juris Orientalis L. III. p. 216.) V. SCHILTERUS manuduct. philoſoph. moral. ad juriſpr. c. 6. §. 36. 37. H.

(2) Indicare veriſimiliter voluit PUFENDORFIUS CLAUDIANI poe-

§. XII. Denique contra rationem eſt, ut futuri alicujus facinoris mali imputatio ad antegreſſos actus velut retro trahatur; niſi forte futurum illud facinus a præſenti quopiam, aut præterito noſtro actu, tanquam effectus neceſſarius a ſua cauſa, dependeat. Nam ut effectus illi imputetur, ad quem cauſa pertinebat, frequentiſſimum eſt. Equidem illud haud abſurdum, ut per imputationem ex gratia futurum aliquod factum in ipſo agente, aut alio effectum velut in anteceſſum exſerat. Cum enim cuilibet beneficium gratis dare liceat, penes benefactorem futuri gnarum erit ſub aliquo titulo beneficium impertire. Aſt cum malæ actiones non niſi ex debito queant imputari, abſurdum prorſus fuerit, retrorſum eas imputari aliis, queis nulla futuri cognitio, nulla obligatio, aut facultas id impediendi, quo minus fieret, nulla denique cum eo, qui commiſſurus id erat, actionis communicatio interceſſit. Cicero de inventione L. I. (c. 49.) *Remotum eſt, quod ultra quam ſatis eſt petitur, hoc modo: Quid ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocaſſet, atque ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones ortæ non eſſent. Quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum videtur* (1).

§. XIII.

poëma in VI. Conſulatum Honorii:

Omnia, quæ ſenſu volvuntur vota diurno,
Pectore ſopito reddit amica quies.
Furto gaudet amans, permutat navita merces
Et vigil elapſas quærit avarus opes.

Ubi vide Caſp. Barthium in annotationibus p. 714. ſeq.

Addi hic potuiſſent Somnambuli; inveniuntur enim, qui, dum dormiunt circumambulant, vel alios verberant, cædunt, vulnerant, imo etiam occidunt, quo pertinet *c. un. X. de Homicid. voluntar. & caſuali*. Memorabile exemplum talis ſomnambuli habet Marville Melanges d'hiſtoire & de Litterature. L. II. p. 237. Ubi facile apparet, adhuc culpæ reum eſſe ſomnambulum, ſi morbi ſui conſcius arma non ſepoſuerit, reliquaſve ſibi peccandi occaſiones præſciderit: etſi tunc editi ſint hi actus, quum agenti minime præluceret intellectus, & ad ejus nutum decerneret voluntas.

(1) Ex eodem principio deducimus, eventus deſtinatis adverſos

§. XIII. Extra hæc nulla actio humana invita & imputationis incapax cenſeri debet, ſi vel maxime eam ſuſcipi a ſana ratione abhorreat, aut morbo animi quis in eam vehementer rapiatur. Equidem Plato de Leg. L. V. (p. 731. C. Tom. II. Ed. Steph. p. 841. Ed. Francof. Ficini) tradit: *in iis injuriis, quæ tales ſunt, ut ſanari poſſint, noſſe in primis oportet, nullum injuſtum ſponte injuſtum eſſe. Nemo enim unquam maximorum malorum aliquid alicubi vellet habere, multoque minus in his, quæ ſibi præſtantiſſima ſunt;* uti eſt ſuus cuique animus. Add. Idem in Timæo p. m. 1085. A. & Marſilius Ficinus præfat. ad Platon. L. IX. de LL. & Apulejus de Philoſophia. Ariſtippus dicebat apud Diogenem Laertium L. II. (§. 95. Edit. Amſter.) *Errata* (ἁμαρτήματα) *venia digna eſſe; neque enim volentem quemquam errare, ſed perturbatione aliqua coactum.* Eadem ſententia extat apud Marcum Antonium L. IV. §. 3. L. VII. §. 22. 63. L. VIII. §. 14. L. XI. § 18. Quam ſententiam non uno in loco refellit Aristoteles. Sic Magn. moral. L. I. c. 9: *Socrates dixit, in nobis non eſt, probis vel malis eſſe: quandoquidem ſi quis roget aliquem, velitne juſtus eſſe, an injuſtus? nemo delegerit injuſtitiam. Inde perſpicuum eſt, ſi mali ſint aliqui, non ſponte* (1) *eos eſſe malos, & proinde ne probos quidem.* Id quod eo argumento rejicit Ariſtoteles, quod alias abſurde legislator bona juberet, mala vetaret, aut plecteret, ni utraque eſſent

ſos conſilium danti non poſſe imputari: non enim eventus, ut conſilia, in cujuſquam poteſtate ſitus eſt. Cicero XVI. ad Attic. 8. *Quid debet, qui conſilium dat, præſtare præter fidem?* Jam ante Thucydides L. III. *Quod ſi quis non rectum conſilium dederit, is non modo mulcta nulla, ſed ne ignominia quidem puniendus eſt.* Seneca VII. de benef. 13. *Si omnia fecit, ut ſanaret, peregit medicus partes ſuas. Etiam damnato reo conſtat oratori eloquentiæ officium, ſi omni arte uſus eſt. Laus Imperatori etiam victo, & Duci redditur, ſi & prudentia, & induſtria, & fortitudo muneribus ſuis functa eſt.* Adde Ciceronem pro L. Manilia c. 19. Demosthenem orat. de corona contra Æschinem. Piccartum I. Obſ. polit. 10. Boxhornium diſquiſit. politic. caſ. 14. conf. Auctor infra §. 14. poſt. med. H.

(1) Sallustius Orat. II. de Rep. ordin. *Malitia proemiis exercetur; ubi ea demſeris, nemo omnium gratuito malus eſt.*

eſſent ἐφ' ἡμῖν, in noſtra poteſtate. Et quod alias abſurde virtutem laus, vitium vituperatio conſequeretur. Et prolixius Nicom. L. III. c. 7. Ubi recte quoque rejicit argumentum, Πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαντασίας οὐ κύριοι· ἀλλ' ὁποῖός ποθ' ἕκαστός ἐστι, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ. *Omnes appetunt, quod bonum eſſe ipſis videtur: phantaſiæ autem dominus eſt nemo, ſed talis unicuique finis apparet, qualis quiſque eſt*. Nam id utique in noſtro arbitrio neque adeo arduum eſt, ut quid juſtum ſit, quid non, recte intelligamus. Add. EUSTRATIUS ad d. l. Sic & Ibidem recte docet ARISTOTELES: uti ignorantia, quam quis ſua culpa contraxit, invitam non reddit actionem; ita nec pravos habitus, & corruptum crebris peccatis animum actionem invitam reddere. *Si quis non ignorans*, inquit, *ea agit, ex quibus injuſtus efficitur, ſponte injuſtus eſt; non tamen ſi voluerit, injuſtus eſſe deſinet, & juſtus erit*. (Quod poſterius tamen intelligendum vel in ſenſu compoſito (1), vel quod nuda voluntas non ſtatim contractum ſemel animi morbum tollat: quem tamen ſane connixum ſtudium abolere iterum poteſt). *Nam neque qui ægrotat, ſanus efficitur; licet, ſi ita contigerit, ſponte ægrotet, tum intemperanter vivendo, tum Medicorum præceptis non obtemperando: verum tunc quidem licebat illi non ægrotare; ubi tamen ſemel neglexit, non amplius licet. Quemadmodum qui lapidem projecit, reſumere eum amplius non poteſt, quamvis in eo projiciendi facultas fuerit: principium enim in ipſo erat: eodem modo quoque & injuſto & intemperanti a principio licebat non eſſe ejuſmodi: unde ſponte ejuſmodi ſunt: ubi vero ſemel tales ſunt, non amplius non eſſe talibus eis licet*; antequam ſcil. ſeſe correxerint. Hoc loco expendi quoque debent, quæ AUCTOR de princip. juſti, & decori p. m. 165. ſeqq. diſputat; *habitus morales, quos vulgo malos vocamus, revera non eſſe peccata, nec pœna dignos, ſi in ſe conſiderentur* (2). *Illos quippe nulla cauſalitate*

mo-

(1) Id eſt, malos, ut malos, ſemper adfectare perſonam virorum bonorum.

(2) Id eſt, ſi culpam ſeparamus, qua eos contraximus. Ceterum hæc Velthuyſenii Philoſophemata recte plus ſubtilitatis, quam utilitatis continere videntur Cl. BARBEYRACO:

morali effectum attingere, quamdiu manent habitus, nec in actum prorumpunt. Ac ſi virtuti ponant impedimentum, id facere per actum, quem homo voluntate elicit, quæ voluntas tunc eſt cauſa vitii moralis. Voluntatis autem cauſam aliam moralem ſuperiorum dare velle, eſſe voluntatis naturam tollere, & actum elicitum facere imperatum, & habitui actualem operandi efficaciam attribuere ſine operatione. Operari enim tantum per voluntatem, & ante elicitum actum voluntatis nihil morale operari potuiſſe; cum actus moralitas a voluntate proficiſcatur. Imo ante voluntatis actum eſſe tantum rem phyſicam, ſive motum animæ phyſicum. Quando autem anima operatur per voluntatem male, tunc definere actu eſſe habitum. Illam efficaciam, qua habitus mali diſponunt animam ad male agendum, eſſe diverſam ab ea, qua verbi gratia ſermo impudicus animis audientium inſtillat libidinem: cum ille ſermo operetur ante voluntatem ejus, qui eum audit, licet effectus non ſemper ſequatur. Quæ iſthac ſimilitudine declarari poſſunt. Pedis diſtortionem in ſe, & quandiu pes quieſcit, non peccare contra regulas artis ſaltatoriæ. Sed ubi loripes greſſus male formatos fecerit, cauſam moralem eſſe non diſtortionem pedis, ſed voluntatem ejus, qui pedem movit. Addit; *cauſam quare malos habitus oderimus eſſe, tum quod malis actionibus homo eum comparaverit; tum quod homines iſtis imbuti in actus malos ſoleant eſſe proclives. Et quanquam iſti ſint morbi animæ; non tamen illos per ſe pœna dignos eſſe; ſed quia voluntarie contracti ſunt.* Sicuti ſi puerum verberibus oneremus, qui petulanti, ac temerario ſaltu ſibi talum detorſit; cauſa plagarum non eſt ipſa talis detorſio in ſe, ſed ſaltus ille temerarius.

§. XIV. Porro imputari homini ſolent non propriæ duntaxat, ſed & alienæ actiones. Quod tamen ut recte fiat, neceſſum eſt, ut ad eas iſte aliquo modo efficaciter concurrerit (1). Alias enim ratio non fert, ut effectus actionis moralis de perſona in perſonam tranſeant, niſi ad eamdem quis influxerit, aliquid agendo, vel omittendo. Arriani Epictetus L. I. c. 28. Δι' ἀλλότριον ἔργον βλάπτει οὐδείς. *Nemo ex alieno facto cladem accipit.* Marcus An-

(1) Præſertim in meritis, quæ perſonalia ſunt. V. L. VIII. c. 3. §. 33. junct. L. IV. c. 10. §. 19. H.

ANTONINUS L. VIII. §. 56. *Arbitrio meo ex æquo res indifferens eſt arbitrium vicini mei, atque animula, aut caruncula ejus. Etiamſi enim alter alterius cauſa mutuo nati ſimus, mentium tamen noſtrarum peculiaris ſua conſtat poteſtas. Alioqui vicini mei malitia malum me faceret: id quod Deo non eſt viſum, ne alieni arbitrii eſſet miſerum me facere*. Sic cum etiam nobis invitis ſonus ad aures accidat (1), crimine caret aliquid audiviſſe; ſi nihil præterea acceſſerit. LUCIANUS de imaginibus (Apolog. in fine): Ἐκτὸς εἰ μήπαρα νομίζεις ἀκροάσεως ἐυθύνην εἶναι. *niſi putes & in auditione culpam quamdam eſſe*. Etſi aliquando quieta auditio pro aſſenſus ſigno habeatur. Hinc apud TACITUM Ann. I. (35). Germanicus, cum ſeditioſi imperium ipſi offerrent, *quaſi ſcelere contaminaretur præceps tribunali deſiluit*. THEMISTIUS orat. (XIX. de humanitate Theodoſii p. 230. Ed. Pariſ. Harduini.) *Olim in ejuſmodi criminibus nihil inter culpam, & fortunam diſcernebatur; parque & idem erat noxæ genus nefarium aliquid, ac ſceleſtum moliri, & id ipſum præter voluntatem audiſſe. Atqui hoc erat naturam hominis arguere, quod apertas, ac patulas aures dediſſet, nec quemadmodum palpebras, atque os, ſic etiam aures claudere, ac diducere in noſtra poteſtate eſſe voluiſſet: cum fere unus hic ſenſus poteſtatem noſtram, atque libertatem effugiat, ac quicquid in eum incurrerit, velut janua carentibus, & apertis ædibus, ita neceſſario ſint illi omnia*

(1) Hinc ſola ſcientia crimen aliquod commiſſum eſſe, non imputatur ſcientiam nacto. V. *L. 48. §. 1. D. de furtis, can. placuit 6. Quæſt.* 2. Niſi quis pecuniam acceperit eo nomine, ne indicaret; aut quærente poſſeſſore, rem, aut furem occultaverit. V. *L. 4. §. ult. D. de condict. ob turpem cauſ. c. 4. X. de furtis*. Quin etiam in reticentes ſcelus commiſſum lege civili pœna ſtatui queat, dubitandum non eſt; ut apud Romanos in conſcios perpetrati criminis majeſtatis, aut etiam patricidii, ſimiliumve. V. *L. 5. §. 6. C. ad L. Jul. Majeſt. L. 6. D. ad L. Pompei. de parricid. L. unic. C. de raptu virgin.* Quanquam ſi quis norit, aut compertum habeat, crimen adhuc commiſſum iri, ipſum jus nat. dictet, id a conſcio aperiendum eſſe, ut damnum alii imminens avertatur, etſi leges civiles hujuſmodi reticentiam non ſemper puniant. V. multa J. C., & Moraliſtarum nomina apud TABOREM Racemat. criminal. ad *l. 67. de Furtis*, H.

ſuſcipienda. Σὺ δὲ τὴν μὲν ἀκοὴν ἐξεῖλες παντάπασι τῶν ἐγκλημάτων, Tu vero auditum prorſus ab crimine ſeparaſti (†). Quandoque igitur contingit, ut ei, qui immediate actionem patrat, illa penitus non imputetur, ſed alteri, qui eamdem imperavit (1). Nempe ſi quis ſubjecto ſibi, ſub comminatione graviſſimorum malorum, & quæ repræſentandi facultas ipſi eſt, meram exſecutionem alicujus actionis injungat. † Quo ſpectat illud PROCOPII Hiſt. Goth. L. I. (p. 175. Edit. Auguſtæ Vindelic.) *Legatus mittentis juſſu verba enunciat; eorum culpam, ſi quid peccatur, non ipſi, ſed ei, qui imperavit, æquum eſt imputari: cum legato obſequii incumbat neceſſitas.* Sic cum in Senatu Romano decretum eſſet de Conſule Romano Samnitibus dedendo, ſtolide quidam cenſuit, eum quoque dedendum, qui dum fœdus feritur, porcam tenuerat. CICERO de Invent. L. II. (c. 30.) MAMERTINUS Paneg. 1. (c. 11. n. 5.) *Ab Imperatore proficiſcitur, etiam quod per alios adminiſtratur.* SENECA Troad.

(†) Gaviſus ſum valde, Philoſophum ad bonam mentem rediiſſe. Etſi vero *de actione ei, qui immediate illam patrat, penitus non imputanda, ſed alteri, qui eamdem imperavit*, eumdem errorem in prima periodo errare incipiat; mox tamen ad rectam viam redit. Scite enim (quod Auctores pleriſque omnes præſtare ſoliti ſunt) atque etiam elegantibus propoſitis exemplis, & ſententiis probat (quæ res ſummam Viri eruditionem commendat) probat, inquam, *frequentius eſſe, ut & ei, qui actionem patravit, illa ſimul imputetur*, adeo ut in hoc §. cum Hobbeſio affirmet, ipſum conſulentem puniri poſſe: ſi quis ex. c. civis vel dolo malo, vel ignorantia quid contra leges agendum civi perſuadeat. Placet etiam illa exceptio, qua vult jubentem, juſſuique parentem non ſemper æquali crimine obligari. Sic ſervus Domini, libertus Patroni, Filiusfàm. Patris juſſa detrectare non ſolum poteſt, ſed etiam debet; & in hac facti ſpecie imperans potius, quam obtemperans ad illud facinus concurrit, & confluit; neque hic, ſed ille majorem pœnam meretur. Quamobrem cum Puſendorſio, ejuſque amicis in gratiam redeo, modo ſcribat *regulariter*, illud *frequentius* deleat.

(1) Quod ne quidem admitti poteſt, in ejuſmodi mancipiis, qualia erant ea Græcorum, in quæ domini deſpotica plane poteſtate utebantur, & de quibus eſt apud SPANHEMIUM ad Callim. hymno in Cererem v. 62. nam hic repeti debet, quod ſupra monuimus §. IX. nota 2. actioni malæ nec a juſſu ſuperioris excuſationem peti poſſe.

Troad. (v. 870. 871. Edit. Gronov.

Ad auctores redit ſceleris coacti culpa.

Apud APPIANUM Alexandr. Mithridat. Cum bello Mithridates Attilium, & alios inſidiarum ſibi ſtructarum reos occidiſſet, Attilii libertos illæſos dimiſit, *ὡς δεσπότῃ διακονησαμένους*, *tanquam patroni ſui miniſtros*. Sed frequentius eſt, ut & ei, qui actionem patravit, illa ſimul imputetur. Idque fit triplici potiſſimum modo: vel ut alter principalis cauſa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel ut uterque pari velut paſſu ambulet; vel ut alter minus principalis, patrator principalis cauſa ſit. Ubique autem concurſus ad actionem alienam fit vel poſitive, vel privative; ſeu committendo aliquid, aut omittendo. Principalis igitur cauſa actionis ab alio immediate patratæ habetur, qui jubet aliquid fieri ab eo, qui ipſius eſt imperio ſubjectus; vel qui auctoritate duntaxat ſua, cui non facile erat reluctari, aliquem permovet ad patrandum aliquid, quod pro imperio ſtricte accepto injungi non poterat. Quo pertinet proprie illud Tiberii apud TACITUM Ann. III. de M. Piſone: quem ipſe *crimine civilis belli purgavit: patris quippe juſſa nec potuiſſe filium detrectare*. Add. *L.* 37. *princ. ad L. Aquil. L.* 11. *§.* 3. *ſeqq. D. de injuriis*. Ant. MATTHÆUS de Crimin. proleg. c. 1. §. 13. Nam ut iſto ſe crimine obſtringeret, auctoritas, non imperium paternum, valere quid poterat. Item, qui conſenſum requiſitum adhibet, citra quem alter non erat acturus. Conf. Valerius MAXIMUS L. II. c. 8. §. 2. LIBANIUS progymn. (p. 12. D. Ed. Pariſ. Morelli.) *Οὗ μὴ συγχωρήσαντος οὐκ ἂν ποτε ἐπέπρακτο, τοῦτον ἡγεῖτο δίκην τῶν πραχθέντων ὀφείλειν*. *Abſque cujus permiſſu nunquam perpetraretur, eum pœnas commiſſi perſolvere debere ſtatuit*. IDEM ibid. *Δεῖ τὰ ἀδικήματα νομίζειν οὐ τῶν ταῖς χερσὶν ἐργαζομένων μᾶλλον, ἢ τῶν τὸ δυνηθῆναι δεδωκότων*. *Maleficiorum auctores non tam putandi ſunt illi, qui patrarunt illa manibus ſuis, quam qui ut patrari poſſent copiam dedere*. Item, qui ex obligatione perfecta, & ex qua alteri jus erat illud ab ipſo exigendi, quid debebat vetare, & non fecit. Vid. *L.* 45. *D. ad L. Aquil. L.* 2. *D. de noxal. act. L.* 1. *§.* 1. *D. ſi famil. furt. fec. dic.* SENECA Troad. (verſ. 291.)

 Qui

- - - Ἀνάτυπον γὰρ
Ἔργον, ὅπερ τελέει τις ἐν ἤματι, νυκτὶ δοκεύει.

Simile enim opus quod facit quis in die, nocte cernit. Unde nullum ſane crimen illius, qui Claudium per ſomnium corona ſpicea redimitum viderat, apud TACITUM A. XI. (c. 4.) Add. Ammian. MARCELLINUS L. XV. c. 2. Sic & ne quidquam anxius erat piſcator ille apud THEOCRITUM Idyl. 22. (in fine,) qui per ſomnum juraſſe ſibi viſus erat, quod in mari non amplius pedem eſſet poſiturus. (Add. tamen de juramento ab Evagrio per ſomnum facto, apud SOZOMENUM Hiſt. Eccleſ. L. VI. c. 30. (1)) Neque inceſtus Cæſar ob ſomnium, quod refertur apud SUETON. Cæſ. cap. 7. Quanquam non omnino pura Biblis, quæ

- - Placita reſoluta quiete
Sæpe videt, quod amat, viſa eſt quoque jungere fratri
Corpus, & erubuit, quamvis ſopita jaceret.

apud OVIDIUM Metam. L. X. (v. 468. & ſeqq.) Neque vana omnino ſunt, quæ PLUTARCHUS de profect. virtut. ſent. (I. 82. 83.) diſputat, ex ſomniis non obſcurum poſſe argumentum duci, quam compoſito aliquis animo ſit. Epicurus apud Diogenem LAERTIUM L. X. dicit, ſapientem καὶ καθ᾽ ὕπνους ὅμοιον ἔσεσθαι, *in ſomniis quoque ſibi ſimilem futurum*. Nonnulli etiam huc applicant Pſalmum XVII. 3. Add. CLAUDIANUS præfat. ad L. II. de raptu Proſerpinæ (2). THEOCRITUS Idyll. 22. (verſ. 44. 45.) Καὶ γὰρ ἐν ὕπνοις πᾶσα κύων ἄρτον μαντεύεται. *In ſomno quævis canis panes divinat*.

§. XII.

(1) Pollutionem nocturnam non ſpontaneam, etſi cum imaginatione conjunctam, non eſſe immunditiem, diſputavit Joann. ZONARAS, oratione ad eos, qui naturalem ſeminis fluxum immunditiem exiſtimant. L. V. Juris Græco-Romani. (Add. Edmundus BONEFIDIUS Juris Orientalis L. III. p. 216.) V. SCHILTERUS manuduct. philoſoph. moral. ad juriſpr. c. 6. §. 36. 37. H.

(2) Indicare veriſimiliter voluit PUFENDORFIUS CLAUDIANI poe-

§. XII. Denique contra rationem eſt, ut futuri alicujus facinoris mali imputatio ad antegreſſos actus velut retro trahatur; niſi forte futurum illud facinus a præſenti quopiam, aut præterito noſtro actu, tanquam effectus neceſſarius a ſua cauſa, dependeat. Nam ut effectus illi imputetur, ad quem cauſa pertinebat, frequentiſſimum eſt. Equidem illud haud abſurdum, ut per imputationem ex gratia futurum aliquod factum in ipſo agente, aut alio effectum velut in anteceſſum exſerat. Cum enim cuilibet beneficium gratis dare liceat, penes benefactorem futuri gnarum erit ſub aliquo titulo beneficium impertire. Aſt cum malæ actiones non niſi ex debito queant imputari, abſurdum prorſus fuerit, retrorſum eas imputari aliis, queis nulla futuri cognitio, nulla obligatio, aut facultas id impediendi, quo minus fieret, nulla denique cum eo, qui commiſſurus id erat, actionis communicatio interceſſit. Cicero de inventione L. I. (c. 49.) *Remotum eſt, quod ultra quam ſatis eſt petitur, hoc modo: Quid ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocaſſet, atque ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones ortæ non eſſent. Quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum videtur* (1).

§. XIII.

poëma in VI. Conſulatum Henorii:

Omnia, quæ ſenſu volvuntur vota diurno,
Pectore ſopito reddit amica quies.
Furto gaudet amans, permutat navita merces
Et vigil elapſas quærit avarus opes.

Ubi vide Caſp. Barthium in annotationibus p. 714. ſeq.

Addi hic potuiſſent Somnambuli; inveniuntur enim, qui, dum dormiunt circumambulant, vel alios verberant, cædunt, vulnerant, imo etiam occidunt, quo pertinet *c. un. X. de Homicid. voluntar. & caſuali*. Memorabile exemplum talis ſomnambuli habet Marville Melanges d'hiſtoire & de Litterature. L. II. p. 237. Ubi facile apparet, adhuc culpæ reum eſſe ſomnambulum, ſi morbi ſui conſcius arma non ſepoſuerit, reliquaſve ſibi peccandi occaſiones præſciderit: etſi tunc editi ſint hi actus, quum agenti minime præluceret intellectus, & ad ejus nutum decerneret voluntas.

(1) Ex eodem principio deducimus, eventus deſtinatis adverſos

§. XIII. Extra hæc nulla actio humana invita & imputationis incapax cenſeri debet, ſi vel maxime eam ſuſcipi a ſana ratione abhorreat, aut morbo animi quis in eam vehementer rapiatur. Equidem Plato de Leg. L. V. (p. 731. C. Tom. II. Ed. Steph. p. 841. Ed. Francof. Ficini) tradit: *in iis injuriis, quæ tales ſunt, ut ſanari poſſint, noſſe in primis oportet, nullum injuſtum ſponte injuſtum eſſe. Nemo enim unquam maximorum malorum aliquid alicubi vellet habere, multoque minus in his, quæ ſibi præſtantiſſima ſunt*; uti eſt ſuus cuique animus. Add. Idem in Timæo p. m. 1085. A. & Marſilius Ficinus præfat. ad Platon. L. IX. de LL. & Apulejus de Philoſophia. Ariſtippus dicebat apud Diogenem Laertium L. II. (§. 95. Edit. Amſter.) *Errata* (ἁμαρτήματα) *venia digna eſſe; neque enim volentem quemquam errare, ſed perturbatione aliqua coactum*. Eadem ſententia extat apud Marcum Antonium L. IV. §. 3. L. VII. §. 22. 63. L. VIII. §. 14. L. XI. § 18. Quam ſententiam non uno in loco refellit Aristoteles. Sic Magn. moral. L. I. c. 9: *Socrates dixit, in nobis non eſt, probis vel malis eſſe: quandoquidem ſi quis roget aliquem, velitne juſtus eſſe, an injuſtus? nemo delegerit injuſtitiam. Inde perſpicuum eſt, ſi mali ſint aliqui, non ſponte* (1) *eos eſſe malos, & proinde ne probos quidem*. Id quod eo argumento rejicit Ariſtoteles, quod alias abſurde legislator bona juberet, mala vetaret, aut plecteret, ni utraque eſſent

ſos conſilium danti non poſſe imputari: non enim eventus, ut conſilia, in cujuſquam poteſtate ſitus eſt. Cicero XVI. ad Attic. 8. *Quid debet, qui conſilium dat, præſtare præter fidem?* Jam ante Thucydides L. III. *Quod ſi quis non rectum conſilium dederit, is non modo mulcta nulla, ſed ne ignominia quidem puniendus eſt*. Seneca VII. de benef. 13. *Si omnia fecit, ut ſanaret, peregit medicus partes ſuas. Etiam damnato reo conſtat oratori eloquentiæ officium, ſi omni arte uſus eſt. Laus Imperatori etiam victo, & Duci redditur, ſi & prudentia, & induſtria, & fortitudo muneribus ſuis functa eſt*. Adde Ciceronem pro L. Manilia c. 19. Demosthenem orat. de corona contra Æschinem. Piccartum I. Obſ. polit. 10. Boxhornium diſquiſit. politic. caſ. 14. conf. Auctor infra §. 14. poſt. med. H.

(1) Sallustius Orat. II. de Rep. ordin. *Malitia proemiis exercetur; ubi ea demſeris, nemo omnium gratuito malus eſt.*

eſſent ἐφ' ἡμῖν, in noſtra poteſtate. Et quod alias abſurde virtutem laus, vitium vituperatio conſequeretur. Et prolixius Nicom. L. III. c. 7. Ubi recte quoque rejicit argumentum, Πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαντασίας οὐ κύριοι· ἀλλ' ὁποῖός ποθ' ἕκαστός ἐστι, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ. *Omnes appetunt, quod bonum eſſe ipſis videtur: phantaſiæ autem dominus eſt nemo, ſed talis unicuique finis apparet; qualis quiſque eſt.* Nam id utique in noſtro arbitrio neque adeo arduum eſt, ut quid juſtum ſit, quid non, recte intelligamus. Add. EUSTRATIUS ad d. l. Sic & Ibidem recte docet ARISTOTELES: uti ignorantia, quam quis ſua culpa contraxit, invitam non reddit actionem; ita nec pravos habitus, & corruptum crebris peccatis animum actionem invitam reddere. *Si quis non ignorans*, inquit, *ea agit, ex quibus injuſtus efficitur, ſponte injuſtus eſt; non tamen ſi voluerit, injuſtus eſſe deſinet, & juſtus erit.* (Quod poſterius tamen intelligendum vel in ſenſu compoſito (1), vel quod nuda voluntas non ſtatim contractum ſemel animi morbum tollat: quem tamen ſane connixum ſtudium abolere iterum poteſt. *Nam neque qui ægrotat, ſanus efficitur; licet, ſi ita contigerit, ſponte ægrotet, tum intemperanter vivendo, tum Medicorum præceptis non obtemperando: verum tunc quidem licebat illi non ægrotare; ubi tamen ſemel neglexit, non amplius licet. Quemadmodum qui lapidem projecit, reſumere eum amplius non poteſt, quamvis in eo projiciendi facultas fuerit: principium enim in ipſo erat: eodem modo quoque & injuſto & intemperanti a principio licebat non eſſe ejuſmodi: unde ſponte ejuſmodi ſunt: ubi vero ſemel tales ſunt, non amplius non eſſe talibus eis licet;* antequam ſcil. ſeſe correxerint. Hoc loco expendi quoque debent, quæ AUCTOR de princip. juſti, & decori p. m. 165. ſeqq. diſputat; *habitus morales, quos vulgo malos vocamus, revera non eſſe peccata, nec pœna dignos, ſi in ſe conſiderentur* (2). *Illos quippe nulla cauſalitate mo-*

(1) Id eſt, malos, ut malos, ſemper adfectare perſonam virorum bonorum.

(2) Id eſt, ſi culpam ſeparamus, qua eos contraximus. Ceterum hæc Velthuyſenii Philoſophemata recte plus ſubtilitatis, quam utilitatis continere videntur Cl. BARBEYRACO.

morali effectum attingere, quamdiu manent habitus, nec in actum prorumpunt. Ac si virtuti ponant impedimentum, id facere per actum, quem homo voluntate elicit, quæ voluntas tunc eſt cauſa vitii moralis. Voluntatis autem cauſam aliam moralem ſuperiorum dare velle, eſſe voluntatis naturam tollere, & actum elicitum facere imperatum, & habitui actualem operandi efficaciam attribuere ſine operatione. Operari enim tantum per voluntatem, & ante elicitum actum voluntatis nihil morale operari potuiſſe; cum actus moralitas a voluntate proficiſcatur. Imo ante voluntatis actum eſſe tantum rem phyſicam, ſive motum animæ phyſicum. Quando autem anima operatur per voluntatem male, tunc deſinere actu eſſe habitum. Illam efficaciam, qua habitus mali diſponunt animam ad male agendum, eſſe diverſam ab ea, qua verbi gratia ſermo impudicus animis audientium inſtillat libidinem: cum ille ſermo operetur ante voluntatem ejus, qui eum audit, licet effectus non ſemper ſequatur. Quæ iſthac ſimilitudine declarari poſſunt. Pedis diſtortionem in ſe, & quandiu pes quieſcit, non peccare contra regulas artis ſaltatoriæ. Sed ubi loripes greſſus male formatos fecerit, cauſam moralem eſſe non diſtortionem pedis, ſed voluntatem ejus, qui pedem movit. Addit; *cauſam quare malos habitus oderimus eſſe, tum quod malis actionibus homo eum comparaverit; tum quod homines iſtis imbuti in actus malos ſoleant eſſe proclives. Et quanquam iſti ſint morbi animæ; non tamen illos per ſe pœna dignos eſſe, ſed quia voluntarie contracti ſunt.* Sicuti ſi puerum verberibus oneremus, qui petulanti, ac temerario ſaltu ſibi talum detorſit; cauſa plagarum non eſt ipſa talis detorſio in ſe, sed ſaltus ille temerarius.

§. XIV. Porro imputari homini ſolent non propriæ duntaxat, ſed & alienæ actiones. Quod tamen ut recte fiat, neceſſum eſt, ut ad eas iſte aliquo modo efficaciter concurrerit (1). Alias enim ratio non fert, ut effectus actionis moralis de perſona in perſonam tranſeant, niſi ad eamdem quis influxerit, aliquid agendo, vel omittendo. Arriani Epictetus L. I. c. 28. Δι' ἀλλότριον ἔργον βλάπτει οὐδείς. *Nemo ex alieno facto cladem accipit.* Marcus An-

(1) Præſertim in meritis, quæ perſonalia ſunt. V. L. VIII. c. 3. §. 33. junct. L. IV. c. 10. §. 19. H.

ANTONINUS L. VIII. §. 56. *Arbitrio meo ex æquo res indifferens eſt arbitrium vicini mei, atque animula, aut caruncula ejus. Etiamſi enim alter alterius cauſa mutuo nati ſimus, mentium tamen noſtrarum peculiaris ſua conſtat poteſtas. Alioqui vicini mei malitia malum me faceret: id quod Deo non eſt viſum, ne alieni arbitrii eſſet miſerum me facere*. Sic cum etiam nobis invitis ſonus ad aures accidat (1), crimine caret aliquid audiviſſe; ſi nihil præterea acceſſerit. LUCIANUS de imaginibus (Apolog. in fine): Ἐκτὸς εἰ μὴ πάνυ νομίζεις ἀκροάσεως εὔθυνον εἶναι. *niſi putes & in auditione culpam quamdam eſſe*. Etſi aliquando quieta auditio pro aſſenſus ſigno habeatur. Hinc apud TACITUM Ann. I. (35). Germanicus, cum ſeditioſi imperium ipſi offerrent, *quaſi ſcelere contaminaretur præceps tribunali deſiluit*. THEMISTIUS orat. (XIX. de humanitate Theodoſii p. 230. Ed. Pariſ. Harduini.) *Olim in ejuſmodi criminibus nihil inter culpam, & fortunam diſcernebatur; parque & idem erat noxæ genus nefarium aliquid, ac ſceleſtum moliri, & id ipſum præter voluntatem audiſſe. Atqui hoc erat naturam hominis arguere, quod apertas, ac patulas aures dediſſet, nec quemadmodum palpebras, atque os, ſic etiam aures claudere, ac diducere in noſtra poteſtate eſſe voluiſſet: cum fere unus hic ſenſus poteſtatem noſtram, atque libertatem effugiat, ac quicquid in eum incurrerit, velut janua carentibus, & apertis ædibus, ita neceſſario ſint illi omnia*

(1) Hinc ſola ſcientia crimen aliquod commiſſum eſſe, non imputatur ſcientiam nacto. V. *L.48. §. 1. D. de furtis, can. placuit 6. Quæſt.* 2. Niſi quis pecuniam acceperit eo nomine, ne indicaret; aut quærente poſſeſſore, rem, aut furem occultaverit. V. *L. 4. §. ult. D. de condict. ob turpem cauſ. c. 4. X. de furtis*. Quin etiam in reticentes ſcelus commiſſum lege civili pœna ſtatui queat, dubitandum non eſt; ut apud Romanos in conſcios perpetrati criminis majeſtatis, aut etiam parricidii, ſimiliumve. V. *L. 5. §. 6. C. ad L. Jul. Majeſt. L. 6. D. ad L. Pompei. de parricid. L. unic. C. de raptu virgin.* Quanquam ſi quis norit, aut compertum habeat, crimen adhuc commiſſum iri, ipſum jus nat. dictet, id a conſcio aperiendum eſſe, ut damnum alii imminens avertatur, etſi leges civiles hujuſmodi reticentiam non ſemper puniant. V. multa J. C., & Moraliſtarum nomina apud TABOREM Racemat. criminal. ad *l. 67. de Furtis*, H.

ſuſcipienda. Σὺ δὲ τὴν μὲν ἀκοὴν ἐξῆλες παντάπασι τῶν ἐγκλημάτων, *Tu vero auditum prorſus ab crimine ſeparaſti* (†). Quandoque igitur contingit, ut ei, qui immediate actionem patrat, illa penitus non imputetur, ſed alteri, qui eamdem imperavit (1). Nempe ſi quis ſubjecto ſibi, ſub comminatione graviſſimorum malorum, & quæ repræſentandi facultas ipſi eſt, meram exſecutionem alicujus actionis injungat. † Quo ſpectat illud Procopii Hiſt. Goth. L. I. (p. 175. Edit. Auguſtæ Vindelic.) *Legatus mittentis juſſu verba enunciat; eorum culpam, ſi quid peccatur, non ipſi, ſed ei, qui imperavit, æquum eſt imputari: cum legato obſequii incumbat neceſſitas*. Sic cum in Senatu Romano decretum eſſet de Conſule Romano Samnitibus dedendo, ſtolide quidam cenſuit, eum quoque dedendum, qui dum fœdus feritur, porcam tenuerat. Cicero de Invent. L. II. (c. 30.) Mamertinus Paneg. 1. (c. 11. n. 5.) *Ab Imperatore proficiſcitur, etiam quod per alios adminiſtratur*. Seneca Troad.

(†) Gaviſus ſum valde, Philoſophum ad bonam mentem rediiſſe. Etſi vero *de actione ei, qui immediate illam patrat, penitus non imputanda, ſed alteri, qui eamdem imperavit*, eumdem errorem in prima periodo errare incipiat; mox tamen ad rectam viam redit. Scite enim (quod Auctores pleriſque omnes præſtare ſoliti ſunt) atque etiam elegantibus propoſitis exemplis, & ſententiis probat (quæ res ſummam Viri eruditionem commendat) probat, inquam, *frequentius eſſe, ut & ei, qui actionem patravit, illa ſimul imputetur*, adeo ut in hoc §. cum Hobbeſio affirmet, ipſum conſulentem puniri poſſe; ſi quis ex. c. civis vel dolo malo, vel ignorantia quid contra leges agendum civi perſuadeat. Placet etiam illa exceptio, qua vult jubentem, juſſuique parentem non ſemper æquali crimine obligari. Sic ſervus Domini, libertus Patroni, Filiusfam. Patris juſſa detrectare non ſolum poteſt, ſed etiam debet; & in hac facti ſpecie imperans potius, quam obtemperans ad illud facinus concurrit, & confluit; neque hic, ſed ille majorem pœnam meretur. Quamobrem cum Puſendorfio, ejuſque amicis in gratiam redeo, modo ſcribat *regulariter*, illud *frequentius* deleat.

(1) Quod ne quidem admitti poteſt, in ejuſmodi mancipiis, qualia erant ea Græcorum, in quæ domini deſpotica plane poteſtate utebantur, & de quibus eſt apud Spanhemium ad Callim. hymno in Cererem v. 62. nam hic repeti debet, quod ſupra monuimus §. IX. nota 2. actioni malæ nec a juſſu ſuperioris excuſationem peti poſſe.

Troad. (v. 870. 871. Edit. Gronov.

Ad auctores redit ſceleris coacti culpa.

Apud APPIANUM Alexandr. Mithridat. Cum bello Mithridates Attilium, & alios inſidiarum ſibi ſtructarum reos occidiſſet, Attilii libertos illæſos dimiſit, ὡς δεσπότῃ διακονησαμένους, *tanquam patroni ſui miniſtros*. Sed frequentius eſt, ut & ei, qui actionem patravit, illa ſimul imputetur. Idque fit triplici potiſſimum modo: vel ut alter principalis cauſa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel ut uterque pari velut paſſu ambulet; vel ut alter minus principalis, patrator principalis cauſa ſit. Ubique autem concurſus ad actionem alienam fit vel poſitive, vel privative; ſeu committendo aliquid, aut omittendo. Principalis igitur cauſa actionis ab alio immediate patratæ habetur, qui jubet aliquid fieri ab eo, qui ipſius eſt imperio ſubjectus; vel qui auctoritate duntaxat ſua, cui non facile erat reluctari, aliquem permovet ad patrandum aliquid, quod pro imperio ſtricte accepto injungi non poterat. Quo pertinet proprie illud Tiberii apud TACITUM Ann. III. de M. Piſone: quem ipſe *crimine civilis belli purgavit: patris quippe juſſa nec potuiſſe filium detrectare*. Add. *L. 37. princ. ad L. Aquil. L. 11. §. 3. ſeqq. D. de injuriis*. Ant. MATTHÆUS de Crimin. proleg. c. 1. §. 13. Nam ut iſto ſe crimine obſtringeret, auctoritas, non imperium paternum, valere quid poterat. Item, qui conſenſum requiſitum adhibet, citra quem alter non erat acturus. Conf. Valerius MAXIMUS L. II. c. 8. §. 2. LIBANIUS progymn. (p. 12. D. Ed. Pariſ. Morelli.) Οὐ μὴ συγχωρήσαντος οὐκ ἄν ποτε ἐπέπρακτο, τοῦτον ἡγεῖτο δίκην τῶν πραχθέντων ὀφείλειν. *Abſque cujus permiſſu nunquam perpetraretur, eum pœnas commiſſi perſolvere debere ſtatuit*. IDEM ibid. Δεῖ τὰ ἀδικήματα νομίζειν οὐ τῶν ταῖς χερσὶν ἐργαζομένων μᾶλλον, ἢ τῶν τὸ δυνηθῆναι δεδωκότων. *Maleficiorum auctores non tam putandi ſunt illi, qui patrarunt illa manibus ſuis, quam qui ut patrari poſſent copiam dedere*. Item, qui ex obligatione perfecta, & ex qua alteri jus erat illud ab ipſo exigendi, quid debebat vetare, & non fecit. Vid. *L. 45. D. ad L. Aquil. L. 2. D. de noxal. act. L. 1. §. 1. D. ſi famil. furt. fec. dic.* SENECA Troad. (verſ. 291.)

Qui non vetat peccare, cum poſſit, jubet.

Sophocles Philoctete (p. 400. lin. 3. 4. Ed. Steph.) Οἱ δ' ἀκοσμοῦντες βροτῶν διδασκάλων λόγοισι γίγνονται κακοί. *Delinquentes fiunt mali exemplis regentium.* Quo nomine etiam Diogenes pædagogo pueri obſoniis edendis dediti pugnum incuſſit; Ὀρθῶς οὐ τοῦ μὴ μανθάνοντος, ἀλλὰ τοῦ μὴ διδάξαντος, τὸ ἁμάρτημα ποιήσας. *Recte non ei, qui non didiciſſet, ſed qui non docuiſſet, culpam imputans.* Plutarchus libro; *virtutem doceri poſſe*. Vid. quoque Ælianus L. III. c. 10. Juvenalis Sat. XIV. (verſ. 233. 234.)

Nemo ſatis credit tantum delinquere, quantum
Permittas, adeo indulgent ſibi latius ipſi.

Add. *L.* 4. §. 2. *D. de Offic. proconſ. Apud* Tacitum A. IV. (c. 20. num. 5. Ed. Rycqu.) Meſſalinus cenſuit : *Cavendum S. C. ut quanquam inſontes magiſtratus, & culpæ alienæ neſcii* (1), *provincialibus uxorum criminibus, perinde quam ſuis plecterentur* (2). Sic & legibus An-

(1) Cicero IV. in Verrem. *Si innocentes exiſtimari volumus, non ſolum nos abſtinentes, ſed etiam noſtros omnes præſtare debemus*. In Imperio Sinenſi, & Regno Siamenſi parentes de factis liberorum ſuorum, magiſtratus de factis, & delictis miniſtrorum ſuorum rationem reddere ſunt obſtricti, ob ea etiam pœnis obnoxii. Vid. Louberius de Regno Siamenſi Tom. I. part. 3. c. 14. n. 22. H.

(2) Et in Sinenſi Imperio inhumana illa quidem, ſed in ſpeciem neceſſaria, ob quorumdam perfidiam, ac avaritiam, conſuetudo eſt, ut Duces, & Præfecti rei morte mulctentur, in quorum adminiſtratione infelicius quidpiam inciderit. Si quis adverſo Marte pugnam iniit; ſi commiſſam ſibi provinciam perdidit; ſi populi defectione, milites ſeditione tumultuantur; ea Reipublicæ vulnera undecumque provenerint, ad Præfectos tranſeunt, quorum paucis vita relinquitur. Perſuaſi enim ſunt Imperatores, illa non ex inconſtantis fortunæ viciſſitudine orta, ſed vel ex negligentia, vel perfidia. Ut obſervavit Martinus libello de bello Tatarico, ſive Regni Sinenſis a Tataris tyrannice devaſtati enarratione. H. (†)

(†) Quod vero Hertius de Sinenſis Imperii conſuetudine in nota quinta affert, & quodammodo probat, mihi non placet.
Non

Angliæ maritus pro offenſis uxoris, lingua, aut opere adverſus alterum patratis, reſpondere, & ſatisfactionem præſtare tenetur, eo quod non ſit uſus poteſtate ſua, qua pollet circa errata ejus corrigenda. Quin ſi maritus ſimul & uxor feloniam committant, per leges uxor neque principalis habetur in delicto, neque in parte acceſſorii, quod propter obſequium, quo marito tenetur, neceſſitas ipſi illata credatur. Edward CHAMBERLAINE Notitia Angliæ Part. I. c. 16. Pari fere culpa habetur, qui mandat, aut alios ad patrandum facinus conducit. Vid. Ant. MATTHÆUS dicto loco §. 12. & ad Lib. XLVIII. D. tit. 5. c. 3. §. 16. Qui adjuvat; puta, qui furi per feneſtras in ædes invadenti ſcalas ſuppoſuit; qui alicui nummos ex crumena excuſſit, ut ab altero rapi poſſent; qui alterius pecora fugavit, ut alius eadem interciperet. Add. *L.* 54. §. 4. *L.* 66. §. 2. *D. de furtis*. Qui receptum præſtat, juxta verſiculum PHOCYLIDIS (verſ. 128.)

> Ἀμφότεροι κλῶπες, καὶ ὁ κλεψάμενος, καὶ ὁ κρύψας.
> *Uterque fur, & qui furatus eſt, & qui occultavit.*

PLATO de LL. L. XII. (pag. 991. Edit. Francof. Ficini.) *Si quis rem furto ſublatam ſciens receperit, in eadem culpa ſit, qua ille, qui furatus eſt. L. 1. princ. D. de fugitivis* (1). Add. t. t. *D. de receptatoribus*. Et edictum Regis THEODORICI c. 116. de adjutoribus adulteriorum vid. *L.* 8. *L.* 9. *D. ad L. Juliam de adulteriis*. Periander Corinthiorum tyrannus τὰς προαγωγὰς πάσας κατεπόντισε, *lenas*

Non enim ab eo, qui naturalis Juris ſcita, & placita expendit, probari decet, nec poteſt, quod Provinciæ adminiſtrandæ, aut Exercitui ducendo Præfectus, etiamſi & prudentiam, & induſtriam, & fortitudinem, quam potuit, præſtitit, capite pœnam luat, ſi populus defecerit, ſi milites adverſo Marte pugnaverint. Iidem enim & diligentiam propriam, non alieni animi inconſtantiam, non incertum exitum, eventumque belli ab utroque Præfecto præſtari debere ipſa Gentium ſapientia pervidit. At forſitan, quemadmodum novarum rerum, ſententiarumque quædam libido animos pervadit, ita novi mores placere incipiunt, licet rudem barbariem, & feritatem commonſtrent, naturalemque rationem oppugnent.

(1) Et VI. Capitular. Francor. 159. H.

lenas omnes mari demerſit. HERACLIDES de Politiis. Add. Ant. MATTHÆUS de Crim. proleg. cap. 1. §. 11. & ad Lib. XLVII. D. tit. X. cap. 1. & 2. Item, qui cum opem ferre deberet injuriam patienti, id non fecit. CICERO Off. I. (c. 7.) *Qui non defendit, nec obſiſtit, ſi poteſt, injuriæ, tam eſt in vitio, quam ſi parentes, aut amicos, aut patriam deſerat.* Add. Ant. MATTHÆUS Proleg. c. 1. §. 15. Sic conducti ad viatorum præſidium milites, ubi graſſatores ingruentes, quibus pares ſunt, repellere noluerint, pari cum his claſſe cenſebuntur. Sic recte imputabitur incendium vigili, qui cum illud exoriens prohibere poſſet, neglexit. Add. Ezech. XXXIII. 6. (1) Sic apud Aegyptios ſi quis in via hominem interfici, aut quamlibet vim ſuſtinere videns, cum poſſet, non vindicaſſet, capitali ſupplicio obnoxius erat. Si quis opem per infirmitatem ferre non potuiſſet, indicare tamen latrones, & actione ſcelus perſequi tenebatur. Hoc negligenti plagæ certo numero inflictæ, ac triduo cibis interdictum. Diodor. SICULUS L. I. c. 77. Add. *L. 7. D. Nautæ, caup. ſtab. L. 11. l. 6. D. ad L. Pompejam de parricidiis L. 7. d. t. L. 9. §. 1. D. ad L. Cornel. de falſis L. 6. §. 8. D. de Re militari*. Sic & Abas Perſiæ Rex, ut latrones extirparet, decretum emiſit (2), ut ſi quis occiſus, aut ſpoliatus eſſet, incolæ proximi oppidi rationem de eo facto redderent. Vid. Petrus DE VALLE Itin. Part. II. Epiſt. 1. Sic apud Spartanos, *qui ſe præſente peccantem non caſtigaret verbis, in eadem erat culpa cum delinquente*. PLUTARCH. Inſtitut. Lacon. (p. 237. Ed. Wechel. T. II.) Sic Cato, inſtigans magiſtratus ad imponenda ſontibus ſupplicia, dicebat: *Eos, qui male agentes prohibere poſſent, neque id facerent, eorum flagitiis aſſentiri*. Vid. *L. 2. D. de noxal. act. L. 7. D. qui ſine ma-*

(1) Hanc legem forte ſecutus eſt Moſes, nece Aegyptii injuriam popularis ſui vindicans Exod. II. 12. Eſt autem Diodoro SICULO d. l. præcipue ſermo de latronibus. H.

(2) Et ARISTOTELES in librum de rebus admirabilibus, retulit legem Provinciæ cujuſdam Italiæ, qua cautum erat, ut omne damnum, furtumque proxima civitas, aut vicus reſarciret. Vid. & Ant. Dadin. ALTESERRAM de Ducibus, & Comitib. provincial. Gall. L. II. c. 2. Adde legem Regis Scotiæ apud BUCHANANUM L. IX. Rer. Scotic. ſub Rege 98. ab initio. H.

manumiſſione. t. t. D. de magiſtratibus conveniendis. De ſilentio quoque, atque diſſimulatione magiſtratuum egregie PLATO de LL. L. IX. (pag. 924. B. Edit. Francof. Ficini.) *Secundus ille hoſtis eſt civitati, qui quamvis particeps hujus ſceleris* (nempe læſæ majeſtatis) *non ſit; tamen cum ampliſſimis fungatur in ea republica magiſtratibus, eas conjurationes non animadvertit, & ſi animadvertit, timiditate quadam patriæ non ſuccurrit*. Addatur hiſtoria de filiabus Scedaſi apud PLUTARCHUM in amatoriis narrationibus. GROTIUS ad Proverb. XXIX, 24. *Par furi eſt, qui a magiſtratu adjuratus furem ſibi notum non indicat*. Vid. quoque Levit. V, 1. Sic & qui furioſum ſuæ cuſtodiæ creditum negligentius habuerit, & iſte aliquem læſerit, cuſtos ex facto tenebitur; etſi ipſi furioſo nihil imputetur (1). Vid. *L. 14. D. de Offic. præſidis*. Minus principales autem cauſæ alieni facti habentur, qui conſilium dant, qui laudant, & aſſentantur ante patratum facinus, & ita, ut ipſorum conſilium, laus, & aſſentatio ad facinus ſuſcipiendum aliquod momentum attulerit. Alias enim, qui laude ſua ad pravum facinus nihil contulit, non ipſum facinus, ſed pravam ſuam voluntatem luere poteſt. OVIDIUS Triſt. L. V. Eleg. ult. (diſt. ult.)

Qui monet ut facias, quod jam facis, ille monendo
Laudat, & hortatu comprobat acta ſuo.

Sic lex Longobardorum L. I. tit. 9. §. 25. pro faciente habet, qui facinoroſum adſtans hortatur. Add. Roman. I. v. ult. QUINTILIANUS Declam. 255. *Natura ſimile eſt, facere ſcelus, & probare*. Ant. MATTHÆUS de Crimin. proleg. c. 1. §. 9. 10. & 14. (2) Poſſis etiam huc referre, qui

(1) Quod exemplum recte ab Auctore inter ea ponitur, ex quibus perinde obligamur, ac ſi ipſi aliquid commiſiſſemus. Quamvis enim quod Cl. Barbeyracus monet, furioſis nihil imputari poſſit, ſufficit tamen, cuſtodem vice ejus fungi, & hujus negligentia læſionem contigiſſe.

(2) De commendatione & conſilio quouſque in actibus licitis imputari queant, agere ſolent Commentatores §. 6. *Inſtit. de mandato, & ad lit. D. eod.* Adde *L. 20. D. de his, qui notantur infamia. L. 2. D. de proxenet. L. 13. C. quod cum eo, qui in alien. poteſtat.* H.

qui ſua commendatione efficiunt, ut negotium quoddam alicui committatur, quorum peccata non immerito iſtis quoque ruborem incutiunt. Vid. SOCRATES ap. Xenophontem memorab. L. II. p. m. 472. Peculiariter autem circa conſilium expendi meretur §. 11. *Inſt. de Obligat. quæ ex del. naſc.* & quæ ibi *Interpret.* diſputant; utrum verba, *Ope, & conſilio*, conjunctim, an disjunctim ſint intelligenda. Si enim conſilium idem ſignificat cum intentione, aut deſtinatione; ille ſane duntaxat furti eſt reus, qui non per imprudentiam, ſed dolo malo furem adjuvit. *L.* 52. §. 13. *D. de Furtis*. Quod ſi vero conſilium quis citra opem dederit, videndum eſt, generale id fuerit, an ſpeciale. Prius eſt, verbi gratia, ſi quis de paupertate querentem hortetur, ut furto rem ſibi quærat. Talis conſiliarius, ſaltem in foro humano, pro fure haberi nequit. Sed ſi ſpeciale conſilium quis dederit; puta, ſi oſtenderit, qua via in ædes ſit penetrandum, & quo tempore, ubi res amoveri aptæ ſint poſitæ, aut quæ ratio latendi: hic ſane non mediocriter furem redolebit. Vid. Ant. MATTHÆUS de Crimin. proleg. c. 1. §. 7. Eſt præterea circa conſilium, & ſimilem influxum ad actionem alienam obſervandum, per id communicari duntaxat reatum, non autem a patrante in conſulentem plane devolvi; niſi hic peculiariter ad eventum præſtandum ſit obligatus. Inde non injuria queritur Diodotus apud THUCYDIDEM L. III. (c. 43. p. 173. Ed. Oxon.) quod oratores conſilii ſui rationem reddere debeant, non autem populus ſuæ auſcultationis. Addit: *Equidem ſi tam ſuaſor, quam is, qui credit, damnum ſubiret, prudentius judicaretis. Nunc vero ſi quando ira ad irritum cadentis ſpei commovemini, ſuaſorem ſolum mulctatis, non voſmetipſos, qui vos frequentes erroris comites præbuiſtis.* Inde in univerſum pronunciat HOBBES Leviath. c. 25. *Dantem conſilium is, qui petit neque punire, neque accuſare jure poteſt. Nam qui petit, conſilium arbitrio dantis dari voluit. Itaque qui Monarchæ, vel cœtui conſilium dat petenti, ſive placeat, ſive diſpliceat, puniri non poteſt, ut quod volentibus datum eſt.* (Addiderim tamen, modo conſiliarius bona fide ſententiam dicat, & rei de qua conſulit, notitiam habeat. Improbum quippe eſt, circa res incognitas ſententiam velle dicere.) *Sed ſi civis civi conſilium det faciendi aliquid, quod lege prohibitum*

bitum eſt, ſive conſilium id a prava intentione, ſive ab ignorantia tantum procedat, puniri a civitate poteſt; quia ignorantia legis illum, qui legis notitiam habere debuit, non excuſat. Inde & ſine grano ſalis admitti non poteſt illud axioma apud Anglos, cujus æquitatem commendat Georg. Bateus Elencho motuum Anglic. part. I. *Rex nunquam poteſt errare, aut cuiquam injuriam facere: quippe in adminiſtros, & conſiliarios, (quorum eſt admonere Principem, iniqua volenti denegare operam, aut officio renunciare potius, quam contra leges quidquam jubenti parere) tam culpa omnis, quam pœna derivari & ſolet, & debet.* Add. Gellius L. I. c. 3. de Chilone, qui conſcientiæ vellicationes ſenſit, quod amicum facinoris manifeſtum ipſe clam condemnaverat, ſed aliis judicibus, ut eum abſolverent, perſuaſerat. Memorabile eſt quoque illud apud Eumdem L. II. 18. ubi refert, furem eſſe hominis judicatum, qui quum fugitivus forte præter oculos domini iret, obtentu togæ tanquam ſe amiciens obſtitiſſet, ne iſte a domino videretur. Huc, an ad priorem claſſem pertinent, qui exemplo ſuo alios accendunt ad peccatum, quod citra iſtud omiſſuri erant. Matth. XXIX, v. 6. Juvenalis Sat. I. (verſ. 79. & ſeqq.)

- - - Grex totus in Agris
Unius ſcabie cadit & porrigine porci,
Uvaque conſpecta livorem ducit ab uva.

Add. Grotius L. II. c. 17. §. 6. ſeqq. & cap. 21. §. 1. ſeqq. Anton. Matthæus de Criminibus prolegom. cap. 1. §. 6. ſeqq. Ex hactenus dictis facile perſpicitur ratio juxta ac limitatio vulgarium axiomatum: quod quis per alium facit, ejus Auctor ipſe cenſetur. *L. 1. §. 1. D. de eo, per quem factum erit:* noſtra facimus, quibus auctoritatem noſtram impertimur: quod juſſu noſtro circa res nos ſpectantes ab altero geſtum eſt, nos ipſos obligat: noſtra actio habetur, cujus exſecutionem alteri injunximus; & ſimilia. Porro de illa actionum communicatione, quæ ex coitione in unum corpus morale reſultat, alibi erit dicendi locus. Quando denique ex permiſſione, ſeu ex eo, quod quis alienam actionem fieri non impedivit, de actione alterius quis participare dicitur; requiritur, ut non ſolum per vires ſuas naturales

eam

eam impedire valuerit, ſed ut obligatio quoque ipſi incubuerit eamdem impediendi (1). Ubi alterutrum horum defecerit, nihil imputari poterit illi, qui alterum pro lubitu ſuo agere permiſit. Unde Deo nihil poteſt imputari eo nomine, quod is peccata permittere dicitur. Non enim tenetur ad illa prohibenda eo modo, quo omnino fieri non poſſent; id eſt, negando, aut ſubtrahendo vires naturales, aut libertatem voluntatis extinguendo. Hæc enim ni adeſſent, nulla actio moralis ab homine poſſet edi (2). Rotunde LUCIANUS de mercede conductis, in fine. Θεὸς ἀναίτιος, αἰτία δὲ ἑλομένου. *Deus in culpa non eſt, verum qui ſua ſponte delegerit*. Sic jocularis tantum locutio eſt, quando verbi gratia permittere dicimus, ut pluat. Sic effectu morali caret illa permiſſio actionis ab altero ſuſceptæ, quam prohibere nobis non eſt injunctum, aut ſupra noſtras vires, niſi impotentia illa per noſtram culpam ſit contracta; aut ubi quid nobis ignorantibus ſit actum, niſi per ſupinam negligentiam ignorantia obrepſerit, & intra gradum diligentiæ, quam adhibere tenebamur. Denique imputari non poteſt permiſſio actionis bonæ, quam de facto quidem prohibere poteram, ſed non debebam. Sic nihil ille mihi poteſt imputare, qui meo me jure uti permiſit, ſeu non impedivit, id eſt, qui nullam mihi injuriam intulit.

CAPUT

(1) Quod parum convenire videri poſſit principio Socialitatis, quo, ut eſt apud CICERONEM I. De offic. c. 7. *is, qui injuriam ab altero propulſare poteſt, ſi non avertat, non minus in vitio eſt, quam qui parentes, aut amicos, aut patriam deſerat*. Sed recte monet GROTIUS II. c. 17. §. 9. & XXV. §. 7. Intereſſe inter officia juſtitiæ attributricis, & expletricis, ita ut ex illius quidem præceptis vir bonus ad avertendum damnum teneatur, ad damni contra reparationem ex juſtitia expletrice non obligetur: niſi aliud perſonæ, veluti cuſtodis qualitas exigat, aut lege civili cautum ſit. De qua proinde poſteriore juſtitiæ ſpecie, accipiendus eſt Auctor.

(2) Quod iiſdem verbis dixerat PLATO II. de Rep. cujus locum ita vertit in Timæo CHALCIDIUS: *Cauſſa penes optantem: Deus extra culpam*. H. Unde imperite ille, apud PRUDENTIUM Hamartig. v. 640. nihil intereſſe putat, maline auctor ſit Deus, an, quum prohibere id poſſit, permittat.

CAPUT VI.

DE NORMA ACTIONUM MORALIUM, SEU DE LEGE IN GENERE,

I. *Lex differt a Conſilio;*
II. *A pacto;*
III. *Et jure.*
IV. *Quid ſit lex?*
V. *Quid obligatio?*
VI. *Unde ſit, ut quis poſſit obligari?*
VII. *Sibi ipſi nemo obligatur.*
VIII. *Qui obligandus eſt, debet habere ſuperiorem.*
IX. *Unde ſit, ut quis alteri poſſit obligationem injungere.*
X. *Id non eſſe ex nudis viribus:*
XI. *Neque ex ſola naturæ præſtantia.*
XII. *Quid vis obligationibus addat?*
XIII. *Legislator, & lex debent eſſe cognita.*
XIV. *Partes legis eſſentiales quæ?*
XV. *Promiſſio legis quid?*
XVI. *Materia legum.*
XVII. *Lege quis obligetur?*
XVIII. *Legis diviſio.*

DISPICIENDUM porro eſt de norma illa morali, ſeu de lege, ad quam actiones morales debent exigi, & ad quam ubi congruunt, vel non congruunt, peculiares qualitates ſortiuntur. Ubi ante omnia accurate diſcernenda eſt lex ab aliis rebus, quæ cum eadem cognationem aliquam habere videntur, & ideo a quibuſdam cum ea confunduntur; uti eſt *Conſilium*, *Pactum*, *&* *Jus*. Et a conſilio quidem lex differt, quod per illud rationibus ex ipſa re petitis ad ſuſcipiendum quid, aut omittendum adducere quis conatur illum, in quem, ſaltem quoad præſens negotium, poteſtatem non habet, ſic ut obligatio nulla eidem directe afferatur, ſed in arbitrio ipſius relinquatur, ſequi velit conſilium, an minus. Etſi conſilium obligationi occaſionem præbere poſſit, quatenus notitiam alicui imprimit, quæ obligationem parit, aut auget. Sic Medicus pro imperio nequit ægroto præſcribere, quid ipſi adhibendum, quibus abſtinendum: ſed dum oſtendit, quid huic ſalutare ſit, quid exitiabile, ægrotus illud amplecti, hoc ſugere tenetur, non ex jure, quod in ipſum Medicus habet, ſed ex

ex lege naturæ, quæ unicuique curam vitæ, & incolumitatis ſuæ imperat. Lex vero licet & ipſa ſuis non debeat carere rationibus, hæ tamen proprie cauſa non ſunt, quare ipſi obſequium præſtetur, ſed poteſtas præcipientis, qui ubi voluntatis ſuæ decretum ſignificavit, obligationem ſubdito affert, omnino juxta præſcriptum ſuum faciendi; etſi fors ipſi rationes præcepti haud ita liquido appareant. Huc fere redeunt, quæ traduntur HOBBESIO de Cive c. 14. §. 1. *Conſilium eſt præceptum, in quo ratio quare pareamus, ſumitur ab ipſa re, quæ præcipitur.* Lex autem, ſeu *mandatum eſt præceptum, in quo parendi ratio deſumitur a voluntate præcipientis. Proprie enim non dicitur, ſic volo, ſic jubeo, niſi ſtet pro ratione voluntas.* Adeoque legibus obeditur non principaliter propter rem ipſam, ſed propter voluntatem præcipientis. Inde quoque *lex eſt ejus, qui poteſtatem habet in eos, quibus præcepit; conſilium ejus, qui poteſtatem non habet. Facere id, quod lege præcipitur, officii, quod conſilio, arbitrii eſt. Conſilium dirigitur ad finem ejus, cui præcipitur,* eumque finem hic ipſe æſtimare, & probare poteſt. Lex autem, utut ſæpe quoque habeat finem ad eos tendentem, quibus præcipitur; horum tamen non eſt finem æſtimare, aut reprobare, ſed eumdem determinat, qui præcipit. *Conſilium niſi volentibus non datur; lex etiam nolentibus fertur. Denique jus conſiliarii tollitur arbitrio ejus, cui conſilium datur: jus legiſlatoris non tollitur arbitrio ejus, cui imponitur lex.* Add. *L.* 2. §. *6. D. mandati.*

§. II. NEQUE vero ſat accurate illi antiquorum, qui leges κοινὰς συνθήκας & ὁμολογίας *communes conventiones* ſubinde vocant. Sicut apud ISOCRATEM adverſus Callimachum lex de amneſtia τῆς πόλεως συνθήκη vocatur: & ARISTOTELEM Rhet. ad Alexandrum c. 1. 2. 3. & paſſim apud Græcos. Apud Dionyſium HALICARNASSEUM L. X. (p. *629.* Ed. Sylburg. cap. 4. Ed. Oxon.) dicitur, συνθήκας εἶναι κοινὰς πόλεων τοὺς νόμους; *leges eſſe commune civitatis conventum.* Præterquam enim, quod nec divinæ poſitivæ, nec naturales leges a conventione hominum ortæ ſint, adeoque ad civiles dumtaxat leges ea appellatio pertinere poſſit; ne hæ quidem proprie pacta, aut conventiones ſunt, licet in conſtituenda poteſtate civili legiſlatoria pacta intervenerint. Equidem ſatis ap-

pa-

paret, Græcos, uti in aliis dogmatibus politicis, ita & hic democraticas ſuas civitates ob oculos habuiſſe: in quibus quia leges, rogante magiſtratu, & ſciſcente, ac jubente populo, adeoque velut per modum ſtipulationis ferebantur, conventionis vocabulum illis fuit tributum. Quanquam ne hanc quidem ob cauſam, quod major pars populi debeat conſentire, leges democraticæ pacta proprie vocari poſſunt (1). Nam conſenſus iſte dumtaxat eſt modus, quo vis ſummi imperii, quod penes cœtum univerſorum eſt, ſeſe explicat; dum illud pro voluntate, & decreto univerſorum habetur, in quod major pars conſenſit. Sic ut longe alia ſit efficacia ſuffragii, quod circa decretum aliquod conficiendum ſinguli ex concilio ferunt; & conſenſus, quem quis circa pactum ineundum declarat. Nam hic, qui non conſenſerit, non tenetur, neque aliter pactum coire poteſt: illic autem etiam non conſentiens per ſuffragia plurium obſtringitur. De cetero, quæ inter pactum, & legem differentia ſit, in aprico eſt. *Pactum enim eſt promiſſum; lex mandatum. In pactis dicitur*, faciam: *in legibus*, fac. *In pactis*, cum eadem in origine ſua a noſtro arbitrio dependeant, *prius determinatur*, *quid faciendum ſit*, *quam ad faciendum obligamur: in lege autem*, quæ poteſtatem alterius in nos ſupponit, *ante obligamur ad faciendum: quid vero faciendum ſit*, *poſt determinatur*. Adeoque pacto non tenetur, niſi qui ſuo conſenſu ſeſe obſtrinxerit; lege autem obligamur, quia antea ejuſdem auctori obſequium debebamus. Vid. Hobbesius d.l. §. 2. Add. quoque notata Grotio ad Matth. inſcript. vocab. ἡ καινὴ Διαθήκη.

§. III. Denique juris vocabulum uti cum lege ſæpe idem ſignificat, ubi cum primis pro complexu legum ponitur; ita cavendum, ne pro lege id accipiamus, quando poteſtatem aliquid agendi, legibus conceſſam, aut relictam, notat, verbi gratia: Ne quando hoc, vel illud lege divina faciendi jus eſſe dicitur, putemus, idem lege divina præceptum; adeoque recte a nobis fieri poſſe, etiam ſi legibus humanis interdicatur. Cum enim homo illa

(1) Lex autem fit vi ſummæ poteſtatis, etiam in ſtatu populari, dum populus, quod vult, per ſuffragia declarat. H.

illa omnia poteſtatem agendi habeat, quæ a viribus ſuis naturalibus proficiſci poſſunt, niſi quæ per legem prohibetur (1); inde uſus loquendi fert, ut quæ legis alicujus ſpecie non interdicuntur, ex illa lege eadem agendi jus eſſe dicatur, igitur in hoc quidem ſignificatu jus ad libertatem pertinet: lex vero vinculum aliquod notat, quo libertas naturalis conſtringitur.

§. IV. In genere autem (2) lex commodiſſime videtur definiri per decretum, quod ſuperior ſibi ſubjectum obligat, ut ad iſtius præſcriptum actiones ſuas componat (3). *Decretum* dicimus, non quo intra mentem, & voluntatem decernentis ſubſiſtit, ſed quod ſubjecto eſt inſinuatum tali modo, ut neceſſitatem ad idem ſe componendi intelligat: eoque id juſſo nobis hic æquipollet. Ubi etiam parum putamus intereſſe, legem quis decrêtum vocet (4), an orationem; modo non credatur, ad legem eſſe neceſſarium, ut viva voce, aut verbis in ſcriptum relatis promulgetur: cum ſufficiat, ſi qualicunque modo voluntas legislatoris ſubjectis innotuerit, etiam per intrinſecam congeniti luminis ſuggeſtionem. Inde inutilem arbitramur ſubtilitatem Hobbesii de Cive c. 3. §. ult. dum leges naturæ eatenus dumtaxat legum vim obtinere tradit, *quatenus in ſcripturis ſacris oratione Dei ſunt promulgatæ; non autem quatenus ſunt concluſiones quædam ratione intellectæ de agendis, & omittendis*. Sane enim ex dictamine rationis non intelligitur ſolum, legum naturalium obſervantiam eſſe generi humano proficuam, ſed & Deum velle, ac jubere (5), ut mortales ad iſtarum normam actiones ſuas dirigant. Id quod ad eſſen-

(1) Et vulgo jus naturale permiſſivum dicitur, nec id male, ſi vocabulum legis in ſignificatu laxiori accipiamus. Vid. infr. §. 15. Et quæ de variis juris naturalis permiſſivi appellationibus dicemus ad L. II. c. 3. §. 24. H.

(2) Plane ut Chalcidius ad Timæum: *Quid eſt lex niſi juſſum, ſciſcens honeſta, prohibens contraria*; H.

(3) Quæ definitio legis ſolis legibus obligatoriis, quæ ad jus præceptivum pertinent, convenit, id eſt, iis, quibus aliquid facere, aut non facere jubemur, quum idea legis generalis etiam permiſſionem complectatur, agendi, aut non agendi ſecundum arbitrium noſtrum.

(4) Ut Aristoteles X. Eth. 9. & alibi. H.

(5) Velle enim Deum, ut jus naturæ obſervemus, ex conſtitu-

eſſentiam legis ſufficit. Quanquam & hoc reponi poſſit, leges naturales, etiam ut ſunt dictamina rationis, non poſſe aliter quam per modum orationis concipi (1). Circa Grotianam definitionem L. I. c. 1. §. 9. dum legem dicit obligare ad id, *quod rectum eſt*, notandum eſt; ipſum ſupponere, dari aliquod juſtum, & rectum ante legem, & normam; adeoque legem naturæ rectum non facere, ſed jam antea exiſtens duntaxat ſignificare. De qua hypotheſi quid ſentiendum (2), ſupra a nobis fuit expoſitum. De cetero illud planum eſt, ſub legibus comprehendi non ſolum, quæ ad juſtitiam proprie dictam pertinent, quæ ex obligatione perfecta aliis exhibenda dirigit; ſed & quæ ad alias virtutes ſpectant (3), & in ipſo agente terminantur. Qua ratione leges contra ebrietatem, & alias intemperantiæ ſpecies, quæ ipſi patranti plurimum obſunt, ferri poſſunt, & ſolent. Huc pertinet lex Zaleuci; *Si quis Locrenſium ægrotans vinum merum bibiſſet, niſi jubente Medico, etiamſi ad priſtinam valetudinem rediiſſet, mors, & ſupplicium erat conſtitutum, quoniam non juſſus biberat* (4). Apud Ælianum V. H. L. II. c. 37. quæ pœna tamen ſine dubio nimis eſt rigida. Huc ſpectant quoque leges ſumtuariæ (5), quæ modum præſcribunt expenſis in victum, veſtes, ædificia, aliumque apparatum. In quas ſi quis peccaverit, ne-

ſtitutione naturæ humanæ colligi poteſt; a qua ſeria Dei voluntate prona illatio ad præceptum, cum Deus; quicquid vult; illud etiam præcipere intelligatur.

(1) Poteſt tamen ea defendi, ſi lex conſideretur ut conſtituta. H.

(2) C. 2. §. 6. H.

(3) Οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι περὶ ἁπάντων, *leges enim de omnibus rebus loquuntur*, ait Aristoteles V. Eth. 1. etiam de fortitudine, ut ibidem docet. Conf. VII. Pol. 14. verſ. πρὸς πάντα μέν, & 4. Eumdem 1. Grotium II, de J. B. & P. c. 25. §. 3. & in not. H.

(4) Leges, quæ Zaleuco tribuuntur, ad unam omnes ſuppoſitæ ſunt. Vid. Bentleius in Diſſert. Anglica, in Phalaridem, p. 335. ſeqq. Ed. 1699.

(5) De quibus plenius dicetur infra L. VIII. c. 5. §. 3. Extat de iis Auctoris diſquiſitio inter diſſertationes ejus Academicas, junctim excuſas Lundini 1675. & iterum Amſtelædami, ſub titulo, Analectorum Politicorum 1698.

nemini facit injuriam, cum eos ſumtus de ſuo faciat. Neque tamen dubium, quin civis ad parſimoniam, quæ cuique maxime prodeſt, per leges adſtringi queat.

§. V. Ceterum cum in definitione legum dictum ſit, illas a ſuperiore proficiſci, & in ſe habere vim obligandi; neceſſarium videtur hoc loco oſtendere; quid obligatio ſit, & unde oriatur, nec non quis obligationem recipere, & uti quis alterum obligare queat, ſeu quod eodem redit, unde ſit, quod quis alteri pro imperio quid injungere poſſit. Obligationem igitur ſupra definivimus, per qualitatem moralem operativam, qua quis præſtare, aut pati quid tenetur (quando nempe obligationem conſideramus, prout hæret in eo, qui obligatur. Secus itaque Richard. Cumberland de Leg. nat. c. 5. §. 27. qui obligationem definit, prout eſt actus legislatoris, quo actiones legi ſuæ conformes eis, quibus lex fertur, neceſſarias eſſe indicat.) J. C. Romani vocarunt vinculum juris, quo neceſſitate adſtringimur alicujus rei præſtandæ. Injicitur enim per eamdem velut frænum aliquod morale noſtræ agendi libertati, ut in diverſam, quam quo illa ducit, partem tendere recte non poſſimus. Etſi per eam voluntas haudquidquam ita ſtringi queat, ut ſaltem de facto, & ſuo periculo in diverſa abire non detur. Quo ſenſu verum eſt illud Arriani in Epicteto L. VI. c. 12. *προαιρέσεως ἀλλοτρίας οὐδεὶς κύριος. Alienæ voluntati nemo dominatur.* Porro licet multa alia voluntati, ut in alterutram partem vergat, momentum afferant; hoc tamen obligatio præ iſtis habet peculiare, quod ea velut naturali aliquo pondere voluntatem premant, quo remoto hæc ad indifferentiam ſuam ultro redeat: obligatio vero moraliter voluntatem afficiat, & peculiari quaſi ſenſu eamdem intrinſece imbuat, ut in ſuas actiones ipſa cenſuram exercere cogatur, ac malo ſe ipſam dignam judicare, ni præſcriptæ ſeſe normæ reddiderit conformem. Quo ipſo etiam ſufficiens momentum obligationi ineſſe intelligitur ad flectendam voluntatem; quippe cum nihil ſit, quod neceſſitatem quippiam agendi, aut omittendi menti humanæ de futuro deliberanti afferre queat, præter cogitationes boni, & mali, aliis, aut nobis ex iis, quæ facimus proventuri; ſiquidem ſua voluntati libertas conſtare debet, ac tales edendæ ſunt actiones, quæ agenti recte imputari poſ-

ſunt

ſunt (1). Et in hoc præcipue obligatio differt a coactione, quod licet utraque ultimo metum aliquem oſtentet; hæc tamen extrinſecus tantum voluntatem concutiat, & in electionem rei ingratæ per ſolum ſenſum imminentis mali impellat; obligatio autem inſuper efficiat, ut quis ipſe adigatur agnoſcere, ſibi non immerito accidere malum, quod a propoſita regula devianti eſt propoſitum, cum ultro eamdem ſequenti iſtud declinare licuerit.

§. VI. Quod igitur homo aptus ſit ad recipiendam obligationem, una quidem cauſa eſt, quia voluntatem habet, quæ in utramque partem ſeſe flectere, adeoque ad normam aliquam moralem ſe componere poteſt; ſecus atque illa entia, quæ ad uniformem agendi modum intrinſece ſunt determinata. Ex quo conſequitur, ut quatenus nulla ab extrinſeco principio neceſſitas acceſſit, homo intelligatur liber, & habere poteſtatem agendi omnia, quæ per vires naturales ab ipſo poſſunt effici. Quin & ubi ſeſe ad aliquid ſemel determinavit, ſeu ubi quid elegit, ac ſecum conſtituit; in eo tamen decreto, quatenus conſideratur ut ab ipſius voluntate profectum, haudquidquam tanta vis eſt, quin idem recte, quando lubitum fuit, mutare, aut tollere ipſe queat; niſi extrinſecus accedat aliquid, quod voluntatem ſemel determinatam, ac declaratam mutari prohibeat. Nam tunc homo, ſignificato voluntatis ſuæ decreto occaſionem præbere poteſt, ut ab illo deinceps diſcedere fas ipſi non ſit. Intelligitur autem mutatio in voluntate facta, non ſolum quando quis expreſſe ſignificat, ſibi prius placita jam diſplicere; ſed etiam cum quid fecit, quod cum priori voluntatis decreto ſtare non poteſt. Ex quo fundamento quoque deducenda ſunt, quæ ab J. C. ſuper *pœnitentia* traduntur. Si enim ultima, & generalis cauſa quæratur, quare in quibuſdam actibus pœnitentia ſit licita, in aliis minus, nulla reperitur alia, quam quia in quibuſdam extrinſecus acceſſit vinculum, quod voluntatem ſemel declaratam prohibeat mutari; in reliquis autem voluntas intrinſecæ ſuæ libertati fuit relicta. Prius

 autem

(1) Cujus obſervationis uſus eſt inſignis contra Hobbeſium, acquiſitionem imperii etiam per vim fieri poſſe, contendentem, Leviath. c. 20. Conf. Auctor L. VII. c. 7. §. 3. & 4. H.

autem utplurimum fieri ſuevit, quando alter ex iſta voluntatis mutatione inſigniter eſſet lædendus; adeoque inde occaſio foret oritura ſocialitatem, & amicitiam inter homines abrumpendi. Ex quali voluntatis ſignificatione alteri jus quæſitum eſſe dicitur, per quod jam habeat facultatem aliquid ab altero exigendi, ut ſi id non præſtetur, etiam vim adhibere poſſit, abs ſe aut ſuperiore profectam, prout in naturali libertate; aut in civitate quis degit. Igitur quando ex declarata mea voluntate alteri jus non eſt quæſitum (1), ibi pœnitere mihi pro lubitu licet. Tunc autem jus nondum eſt quæſitum, quando a ſuperiore, cui in nos imperium competit, alteri non eſt conceſſa facultas exigendi id, quod ab altero fuit ſignificatum. Unde & hoc patet, quare leges poſitivæ ab illo, qui tulit, iterum abrogari poſſint: quia ſcilicet nemini ex illis tale eſt jus quæſitum, cujus vi exigere is poſſit, ut illæ leges maneant. (†) Etſi non

(1) Vid. AUCTOR infr. L. III. c. 5. ſeq. H.

(†) Affirmat hic §. VI. Pufendorſius humanas quaſcumque leges mutari ſemper a Civitate poſſe, licet 1. legem quamdam mutationi nunquam obnoxiam fore; ſed ſemper ſervandam eſſe Civitas, aut ſummus ejus Princeps juraverit; licet 2. legi eam conditionem, ſive clauſulam addiderit, quæ poſteriorem legem, quum hæc illi repugnet, non valituram declarat. Primum agam de hac clauſula: cujus teſtem Ciceronem advocat lib. 3. ep. 23. ad Atticum. Scribit in ea Cicero *Clodium ſanxiſſe, ut vix, aut omnino non poſſet, nec per Senatum, nec per Populum infirmari ſua lex*. Clodius abrogationis difficultate legem ſuam ſepivit, quam Pop. Rom. rogantibus Trib. Pl. rite diſſolvit: tum quia ſanctio illa in Ciceronem prorſus fuit iniqua; tum quia ſemper obſervatum fuit; & ſemper illud, quod hic ait, valuit h. e. ab abſoluta poteſtate jus mutandi, abrogandique leges abire non poſſe, eas præſertim leges, quæ præter invidiam, & contumeliam, quam civibus quibuſdam inferunt, nihil boni, juſtique continent. Addi hic poteſt, quod univerſe Joh. vulgo dictus Calvinus affert in ſuo lexico v. legis perlatæ vis &c. *Ceteræ leges & abrogari omnes potuerunt, & abrogatæ multæ ſunt; tametſi nulla lata lex eſt, quæ ipſa ſe contra abrogationem quaſi ſanctionis ſepimento non munierit, gravi pœna, mulctave ei, qui abrogaſſet, irrogata. At multi multas abrogerunt; neque tamen ullam propterea ſubiere pœnam: Dixi jam plus fuiſſe poteſtatis in eo, quod poſtremum Populus juſſiſſet, quam in eo, quod antea juſſerat*. Hanc unam exceptionem ego addiderim, quæ ſic ha-

non paucæ civitates per jusjurandum in leges conceptum earumdem mutabilitatem tollere inſtituerint (1): Imo ſi vel maxime talis clauſula (2) ſit addita, poſterius de-

K 2 cre-

habet. Quod ſi leges, adjecta illa clauſula, latæ diu utiles viſæ ſunt, eæ abrogandæ non ſunt, niſi ex lege alia major, uberiorque utilitas in Remp. redundatura ſit, ne levitatis, inconſtantiæque macula ſeipſum legislator adſpergat. Nunc de altero capite h. e. de legis obſervatione perpetua, quam jurejurando confirmari placuit, non cum Hertio, qui putat eam mutari non poſſe *propter jus Deo quæſitum*, ſed potius cum Vitæ Auctore in Not. 3. ſentio. Cenſet V. Cl. legem illam, quæ religione divini Numinis munita, tutaque eſt, difficillime, nec quavis de cauſſa mutari poſſe, ne legislator velit eſſe in Deum injurius: ſi vero ea lex aliquando inutilis evaſerit, aut, quod majus eſt, Reip. noxia manifeſto fuerit, eam mutari oportere; quoniam ejuſmodi jusjurandum rem prorſus inutilem, aut perniciosam, ac proinde illicitam, & malam non poteſt confirmare; neque id obſequium, ea lege obſervata, Deo opt. Max. placere dici, nec fingi poteſt. Verum Pufendorfio iratus ſum; qui, cum jusjurandum in leges conceptum poſuerit, univerſe, abſolute, libereque ait leges illas quaſi pro arbitrio mutari poſſe, quoniam *abſoluta poteſtas ſeipſum conſtringere nequit; neque quod natura eſt revocabile, fieri poteſt:* quæ utraque ratio infirma, & falſa eſt. Poteſtne dici quamlibet poteſtatem ſui jurisjurandi vinculo nullo teneri, nec obligare poſſe ſeipſam Deo, a quo poteſtates omnes ſunt, quique omnes conſtituit? Fingi non poteſt reverentia, metuque divini Numinis juratas leges revocandi voluntas? Dicamus ergo poteſtates ſupremas in Dei obſequium pronas non eſſe; immo ad Epicureorum ſaltem, qui res noſtras Deum non curare contendunt, caſtra tranſire oportere. Hæc animadverſio in generalem illam theſim mihi viſa eſt neceſſaria, quanquam Pufendorfius melius ſenſerit, quam dixerit, ut fieri ſolet. Nam id, quod dixit, illuſtrat exemplo Athenienſium cujuſdam legis; qui, ſi eam obſervare pergerent, omnem Rempublicam amitterent. Hac itaque Auguſtini ſententia monendus eſt. *Tene ſententiam, muta verba*.

(1) Hunc locum illuſtravi Differt. de lege clauſula, ne abrogari poſſit, munita, H.

(2) Diſtinguit ibi Hertius inter jusjurandum ad Deum, & ad homines directum, illud juratum cenſens, cum hac formula conceptum fuerit, *Juramus tibi Deus*, quo caſu lex ſacrata mutari nequeat, propter jus Deo quæſitum. Sed præſtat legem ſacratam promiſcue æſtimari interna utilitate, ita ut quandoquidem religione divini Numinis munita eſt, temere quidem mutari non poſſit, ceterum tacita ei ineſſe clauſula videatur, quod

ſalu-

cretum iſti repugnans irritum fore, mutari nihilominus poterit, modo per eam clauſulam nemini ſit jus quæſitum. Abſurdum enim eſt, per ſtatutum præcedens ſtatutum futurum velle fruſtrari. Abſoluta quippe poteſtas ſeipſam conſtringere nequit, neque, quod natura eſt revocabile, figi poteſt †. Vid. CICERO ad Atticum III. ep. 23. Apud THUCYDIDEM L. II. (c. 24. p. 98.) Athenienſes mille talenta in arce reponunt, capitis pœna indicta, ſi quis ſuaderet, aut decerneret, ut in alios uſus ea pecunia converteretur, niſi hoſtes claſſe urbem aggrederentur. Et tamen iidem ex defectione Chiorum metu perterriti eam legem deinceps antiquant, apud EUMDEM L. VIII, c. 15. pag. 476. Edit. Oxon.) Quando autem Principes conſtitutionibus quibusdam expreſſe addunt; licet peculiari reſcripto quid illis adverſum juſſerint, ei tamen a magiſtratibus, aut judicibus non eſſe parendum: id non eum habet effectum, quaſi iſtas abrogare ipſi nequeant; ſed potius ſignificant, poſteriora reſcripta non eſſe ſeria, aut ſibi per imprudentiam excidiſſe. Quandoque etiam ſubtili hac arte procacium petitorum importunitatem amoliuntur, quibus aperte negare non ſuſtinebant. Add. *L.* 1. & 2. *C. ſi nuptiæ ex reſcripto petantur*. Accurate tamen diſtinguendum inter ipſam legem poſitivam, & jus illud, quod occaſione ejus legis eſt quæſitum. Illa abrogari a legislatore iterum poteſt, manente tamen jure, quod occaſione legis, quamdiu illa duravit, fuit partum. Nam ſimul cum lege omnes ejus effectus antegreſſos tollere, iniquiſſimum foret. Verbi gratia, ſi in Civitate lex fit; *uti paterfamilias ſuper re ſua legaſſit, ita jus eſto*; ſane licebit legislatori eam teſtandi licentiam circumſcribere, & conſtituere, ut deinceps omnes hereditates ex inteſtato deferantur. Iniquum tamen foret, bona per teſtamentum adquiſita illis adimere, qui hereditates creverant, priori lege

ſalutaris videbitur, ita ut ſi Reipublicæ pernicioſa eſſe incipiat, adhuc mutari poſſit. Agnovit id Tiberius Gracchus apud PLUTARCHUM in ejus vita p. 531. & ſeq. utpote qui, cum Octavio Tribunatum, lege ſacrata firmatum abrogaret, *Tribunitiam poteſtatem ſanctimoniam quidem a populo habere dixit, ſed non adverſus populum*. Et ſi lex alias ſacrata acciperetur, interdum ad ea, quæ moraliter impoſſibilia ſunt, obligaret.

lege adhuc ſubſiſtente. (†) Hoc pertinet etiam, quod Bonifacius VIII. Papa in odium Philippi Pulcri Regis Galliæ omnes indulgentias Gallis per ſuos anteceſſores conceſſas annullavit: quod factum merito irridet Henric. Stephanus Apol. pro Herodoto c. 40. † Sed & (1) ſepa-

 ran-

(†) Omnes cum Puſendorfio ſentimus *accurate diſtinguendum inter ipſam legem poſitivam, & jus illud, quod occaſione ejus legis eſt quæſitum. Illa abrogari a Legiſlatore iterum poteſt, manente tamen jure, quod occaſione ejus legis, quandiu illa duravit, fuit partum &c.* Verum quo deinde abiit, quo erupit? Ait indulgentias omnes Gallis a Pontificibus jam conceſſas Bonifacium VIII. in Philippum Pulcrum Gallorum Regem odio percitum infirmaſſe, revocaſſe: quod facinus ipſe poſt Henricum Stephanum merito irridet. Nunquam ego memini legiſſe in hiſtoria id Bonifacii facinus; nec memini Gallos Auctores univerſos, qui eo in diſſidio explicando utramque paginam faciunt, ejus mentionem feciſſe: quod non ſolum omnis juris imprudenti, ſed etiam rationis experti, inſanoque homini in mentem venire non potuit. Quis enim eo inſanior, qui acquiſitas a Gallis indulgentias infirmet, & revocet h. e. poſt relaxatas, remiſſas, atque abſolutas, vi clavium Eccleſiæ, debitas peccatis pœnas, eoſdem homines eiſdem pœnis obnoxios pro arbitro fingit, & ſtatuit? Tantum memini Johannem Monachum Cardinalem miſſum ad Gallias ab eo Pontifice Legatum quædam redintegrandæ amicitiæ pacta Regi Philippo propoſuiſſe ann. 1302., eique ſignificaſſe, ni ea pacta amplecteretur, privilegia omnia Regi, Regiæque Familiæ, Aulicisque Miniſtris ab eo, aliiſque Pontificibus conceſſa, jam revocata, infirmataque intelligi. De revocationis cauſa non diſputo: tantum quæro, utrum poſſit privilegium ob ingratum animum, ob injurias, quas in ſe illatas is, qui conceſſit, queritur, ab eodem revocari. Hanc ejus poteſtatem Puſendorf. negare non poteſt, qui ait quamlibet legem abrogari a legiſlatore iterum poſſe: quid enim privilegium, quam ſingularis lex conſtituentis auctoritate introducta? Videſis Lexicon Juridicum v. Privilegium. His animadverſis patet cuique Bonifacium non de jure per privilegia quæſito, ſed de jure quærendo egiſſe; idque abrogatum voluiſſe. Supereſt itaque ut dicamus ſecum ipſum Puffendorfium non cohærere; ipſumque, qui Bonifacium irridet, riſu dignum videri. Sed huic, qui plerorumque Proteſtantium, quibuſcum omnem vitam vixit, mores imitatus eſt, non inviti parcimus. Nam illi in Rom. Eccleſiam, a qua ſeipſos abſciderunt, atque abſciſſi ſunt, ira inflammati, odioque abrepti ſoliti ſunt in Rom. Pontifices, qui Primatum in ea tenent, proferre quicquid in buccam venit.

(1) De quibus ex profeſſo agit H. Grotius II. de J. B. & P. c. 14. H.

randi ſunt a legibus alii actus, qui a ſummis imperantibus ſuſcipiuntur, ne quis credat, omnes eorum legitimas donationes, alienationes, & conventiones poſſe ab ipſis, aut eorumdem ſucceſſoribus retractari. Nam per tales actus aliis jus quæſitum eſt, quod invitis eripi non debet. Inde apparet, quando quis ſuo juri renunciat: non neceſſarium eſſe expreſſe addi; nihil ab ipſo, aut heredibus contra illam ceſſionem tentatum iri, aut ſi quid tentatum fuerit, id pro irrito, & nullo eſſe habendum. Nam cum ejuſmodi ceſſione juri quis ſuo in rem aliquam ſeſe penitus abdicet, idque in alium tranſlatum profiteatur, etiam citra illam clauſulam intelligebatur, illum nullo cum effectu deinceps circa illam rem diſponere, in quam eidem nihil juris amplius competit. Ex eadem ratione, quia vivo teſtatore ex teſtamento nemini adhuc jus eſt quæſitum, teſtamentum licet mutare, etiam ubi talis clauſula ſit addita; ne poſterius teſtamentum valeat. Nam hæc illud quidem efficit, ut poſterius non ſeria voluntate profectum præſumatur: ſi tamen illa clauſula poſteriori teſtamento revocata ſit, prius utique nullum erit. Sic & regulariter, ſi inter inſtrumenta diſpoſitionum, & conventionum ſuper eadem re pugna deprehendatur, poſterius priori derogabit.

§. VII. Ex dictis quoque colligi poteſt, quare quis ſibi ipſi nequeat obligari, ſeu quare quis ſecum conventionem inire, aut ſibi quid promittere nequeat, quod nonniſi ſeipſum ſpectat. Scilicet cui per obligationem jus quæritur, hoc ipſi remittere eſt integrum, ubi in fraudem tertii id non cedit. In hoc autem caſu idem eſt obligans, & obligatus, ſeu cui jus quæſitum eſt, & qui obligatur. Ergo ſi vel maxime quis ſeipſum ſibi obligare deſtinaret, fruſtra tamen id eſt, cum liberare ſe arbitrio ſuo citra præſtationem alicujus rei poſſit. Id quod qui poteſt, jam actu ipſo liber eſt. Adde, quod nulla ejuſmodi obligationis eſt futura utilitas, cum nec præſtando quid alicui accedat, nec intermittendo decedat, quando quis ſibi ipſi dat, aut denegat (1). Add. SENECA

(1) Ubi c. 8. ait: *Hoc verbum debere non habet niſi inter duos locum*. Mox: *Cecidit ſe: injuriarum cum quo agat non habet*. Apud PHÆDRUM calvus, cum muſcam abacturus alapam

CA de Beneficiis L. V. c. 7. ſeqq. Quando autem dicitur, verbi gratia, quemlibet obligari ad ſeipſum conſervandum, ſenſus iſte eſt; obligationis illius homini inhærentis exercitium in ipſo homine terminari. Quæ tamen ad Deum legis naturalis auctorem refertur, tanquam illum, cui ejus obligationis exercitium exigendi, ejuſdemque neglectum vindicandi jus ſit. Adeoque hactenus homo ſeipſum conſervare tenetur, quatenus Dei ſervus, & ſocietatis humanæ pars eſt, cui ſeſe utilem juſſu Dei præſtare debet. Sicuti & dominus ſervum, & civitas civem recte plectere poteſt, ſi ſeipſum ad labores, & debita munia ineptum reddiderit (1). Atque hoc, quod nemo ſeipſum ſibi poſſit obligare, procedit non ſolum in perſonis ſingularibus, ſed & in integris cœtibus, atque ſocietatibus. Quod autem aliqui tradunt, interdum hominem ſibi ipſi jurare, puta, quod hoc, vel illud ſit omiſſurus, in quod ipſum pravus appetitus rapit, id aliquatenus rationem voti habet, cujus exactio penes Deum eſt. Conf. FELDENUS ad Grot. L. II. c. 13. §. 1.

§. VIII. ALTERA autem cauſa, quare voluntati hominis, ad normam ſeſe componere idoneæ, eadem præſcribi poſſit cum hoc effectu, ut eam ſequi utique teneatur, eſt, quod is a poteſtate ſuperioris non ſit immunis. Hæc duo faciunt, ut homo ſit capax obligationis ex principio extrinſeco accedentis. Nam ubi alicujus agentis vires per naturam ad uniformem agendi modum ſunt alligatæ, ita ut motu intrinſeco in diverſum nequeant diſcedere, actio phyſica, non moralis producitur, quæ ex neceſſitate potius, quam ex obligatione provenire dicitur. Ubi vero quis neminem agnoſcit ſuperiorem, nullum adeſt validius principium extrinſecum, quod interiori libertati frænum poſſit injicere. Et ſi maxime is in agendo certum modum obſervet, & a quibuſdam actionibus conſtanter abſtineat; id non ex obli-

 ga-

pam ſibi gravem duceret, deriſus a muſca ajebat:

Mecum facile redeo in gratiam,
Quia non fuiſſe mentem lædendi ſcio. H.

(1) Quales erant illi pollice trunci, qui ſibi pollices amputaverant, ut armis tractandis impares eſſent.

gatione aliqua, ſed proprio ex beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, ut ille obligationis ſit capax, qui & (ſuperiorem habet, &) normam præſcriptam poteſt cognoſcere, & voluntatem habet intrinſece liberam, & in diverſa flexilem; quæ tamen, ubi norma per ſuperiorem fuerit impoſita, ſentiat ab eadem ſibi non eſſe diſcedendum. Quali natura hominem eſſe præditum patet.

§. IX. Introducitur autem obligatio in animum hominis proprie a ſuperiore, id eſt tali, cui non ſolum ſint vires malum aliquod repræſentandi contranitentibus; & cui juſtæ ſint cauſæ, quare poſtulare queat, ex ſuo arbitrio voluntatis noſtræ libertatem circumſcribi. Talia enim ubi in aliquo fuerint, poſtquam quid velit, ſimulque quid voluntati ipſius parentes boni, renitentes mali maneat, ſignificavit, neceſſum eſt in facultate rationis compote oriri metum reverentia temperatum; illum quidem ex ipſius potentia, hanc autem ex conſideratione cauſarum, quæ etiam remoto metu, & per modum conſilii ſufficere debebant ad ipſius voluntatem amplectendam. Unde arbitramur jus injungendi alteri obligationem, ſeu, quod eodem recidit, jus alteri imperandi, legeſque præſcribendi non oriri a ſolis viribus, neque etiam ab ὑπεροχῇ, aut præſtantia naturæ. Equidem ſolæ vires contra inclinationem meam eo me poſſunt permovere, ut malim alterius voluntati tantiſper parere, quam ejuſdem vim experiri. Iſthoc tamen metu remoto nihil obſtat, quo minus meo potius, quam ipſius arbitrio agam. Et ubi quis nil, niſi vim poteſt allegare, quare ego ad ipſius arbitrium me debeam componere; nihil prohibet, ubi rationibus id meis conducere judicavero, omnem viam tentare, excuſſa iſtius vi, libertatem meam vindicandi. Terentius Adelph. (Act. I. Sc. I. v. 44. 45. 46.

Malo coactus qui ſuum officium facit,
Dum id reſcitum iri credit, tantiſper cavet;
Si ſperat fore clam, rurſus ad ingenium redit.

§. X. Quo loco expendi merentur, quæ tradit Hobbesius de Cive c. 15. §. 15. *In regno Dei naturali jus regnandi, & puniendi eos, qui leges ſuas violant, eſſe a ſo-*

a ſola potentia irreſiſtibili. Idque hoc modo probare ſatagit. *Jus omne in alios vel eſt a natura, vel a pacto. A natura id jus derivatur, eo ipſo quod per naturam non eſt ſublatum. Cum enim per naturam jus eſſet omnibus in omnia, unicuique jus erat in omnes regnandi ipſi naturæ coævum*. Id tamen inter homines abolitum ob mutuum metum ex æqualitate virium reſultantem, quæ bellum erat paritura generi humano exitioſum. *Quod ſi quis ceteros potentia in tantum anteiſſet, ut reſiſtere ei ne omnes quidem viribus potuiſſent, ratio quare de jure a natura ſibi conceſſo decederet, nulla omnino fuiſſet. Manſiſſet igitur ipſi jus domini in ceteros omnes propter potentiæ exceſſum, qua & ſe, & illos conſervare potuiſſet. Iis igitur, quorum potentiæ reſiſti non poteſt, & per conſequens Deo omnipotenti, jus dominandi ab ipſa potentia derivatur*. Enimvero in his non unum eſt, quod cenſuram mereatur. Nam primo neſcio, an ſatis cohæreant illæ locutiones; *jus imperandi ex ſolis viribus eſt a natura conceſſum*; & idem jus a natura derivatur, *eo ipſo quod a natura non ſit ſublatum*. Alias enim non ſtatim, quod a me non eſt ſublatum, illud a me eſt conceſſum. Et cum *non ſublatum*, & *conceſſum eſſe* unum, & idem non ſit, videri poſſit ab alio principio, quam a natura, jus illud eſſe conceſſum. Deinde id principium, *natura dedit jus omnibus in omnia*, dextre eſt explicandum. Jus ipſi eſt libertas, quam quiſque habet facultatibus naturalibus utendi ſecundum rectam rationem. Senſus igitur ſanus dicti principii hic erit. Per naturam, id eſt, remota omni lege, cuique licet viribus ſuis naturalibus uti: contra quemcumque ſua cuique ratio eaſdem adhibendas dictitat, & quidem ad ſui conſervationem. Atqui ex hoc non conſequitur; per ſolas vires naturales poſſe alteri obligationem proprie dictam injungi. Diverſa quippe ſunt cogere, & obligare. Illud ſolis viribus naturalibus poteſt effici; hoc vero nequaquam. Nam ex mente HOBBESII in ſtatu naturali uti jus eſt alios cogendi; ita alii cogentibus jure reſiſtunt. Atqui cum jure reſiſtendi obligatio ſimul ſtare non poteſt. Obligatio enim præſupponit tales cauſas, quæ intrinſece hominis conſcientiam ita afficiant, ut ex propriæ rationis dictamine judicet non recte, adeoque non jure ſeſe reſiſtere. Et quanquam contra rationem ſit,

incaſ-

incaſſum contra vires ſuperioris tendere, & hoc modo ſibi gravius malum arceſſere; (PINDARUS Pythior. od. 2. (v. 173. & ſeqq. Edit. Oxon.)

Ποτὶ κέντρον δέ τοι
Λακτιζέμεν τελέθει,
Ὀλισθηρὸς οἶμος,
Contra ſtimulum calcitrare eſt lubrica via:)

Remanet tamen jus omnes vias tentandi, ſi qua etiam per vim alterius vis poſſit excuti, aut ſubterfugio eludi. Id quod itidem cum obligatione proprie dicta, & quæ a GROTIO paſſim *extrinſecæ* opponitur, nequit conſiſtere. Adeoque per nudam vim non ipſum jus reſiſtendi, ſed tantum ejuſdem exercitium extinguitur. Declarari poteſt res exemplo brutorum, quibuſcum homines in ſtatu ex lege vivimus. Quæcumque eorum viribus ſuperare poſſumus, ſubjugamus, & ſervitio noſtro admovemus. Aſt ſi qua vim noſtram effugere potuerint, nemo injuriam ſibi ab ipſis factam queritur. Nec eſt, quod quis regerat, bruta obligationis non eſſe capacia, adeoque non niſi ſola vi poſſe ſtringi. Nam & ipſe HOBBESIUS de Cive c. 8. §. 2. agnoſcit, bello captum, obligationis utique capacem, quouſque ſolis vinculis naturalibus coërcetur, nulla obligatione contineri, priuſquam pactum, & fides interceſſerit; adeoque talem ſeſe captori per fugam ſubtrahere, aut etiam vi in eumdem inſurgere poſſe, quamprimum commodam occaſionem nactus fuerit. SENECA de Ira L. II. c. 11. *Ita natura conſtituit, ut quod alieno metu magnum eſt, ſuo non vacet.* Ne nunc dicam, quod illud Axioma Hobbeſianum *Natura dedit jus in omnia*, abſurde, & nullo ſenſu ad Deum applicetur. Quomodo enim Deo natura aliquid dediſſe potuit, cum natura ſit vel ipſe Deus, vel opus Dei? Ex hiſce igitur rationibus, & quia non ſatis dignum id bonitate divina videtur, haudquidquam jus dominandi, ſeu imperium Dei, quatenus notat vim imprimendi obligationem animis hominum, ex ſola, & nuda ipſius omnipotentia derivandum arbitramur. Quæ porro ab IPSO ex Sacris Literis proferuntur, iſthanc theſim non adſtru-

adſtruunt. Quando Deus ad potentiam ſuam provocat, circa calamitates Jobo immiſſas, ex eo non conſequitur, Deo nullum jus in creaturas competere, niſi ex nuda ipſius potentia. Quin ipſe Jobus initio recte agnoſcebat, quo jure Deus ipſum bonis, atque liberis ſpoliaſſet. *Dominus dedit*, inquit, *Dominus abſtulit*; quaſi diceret: Quare ſuum pro arbitrio non repeteret, qui id precario duntaxat conceſſit? Add. SENECA ad Polybium, c. 29. Verum ubi ſuperante ægritudine cum Deo expoſtulare inſtitueret, recte Deus retundendæ contumaci querelæ potentiam ſuam allegat, poſtquam iſte alias imperii divini rationes æſtimare neglexerat. Quemadmodum ceteris contumacibus ſubditis facere ſolemus, ut quando rationes audire detrectant, vim ipſis oſtentemus; ut videant, ſtultos ſe quoque, non malos duntaxat eſſe, qui nobis cornua obvertere audeant. Sic ſi quis queratur, quod bonis mala, malis bona eveniant; ubi genuinas ejus rei cauſas agnoſcere detrectat, ei demum ultimo loco potentia divina occinitur; quaſi diceremus, quia tibi utique credis injuriam fieri, abi, & pugna contra Deum. Ex iiſdem quoque apparet, male HOBBESIUM inferre, obligationem ad præſtandam Deo obedientiam incumbere hominibus propter imbecillitatem. Nam hæc ſola facere poteſt, ut quis ſtultum judicet, obſequio gravius malum non redimere: non autem per eamdem adimitur jus, quo minus quis & deſiderare, & omnem movere lapidem poſſit, ut alterius vim liceat effugere. Quod jus tamen vera obligatio omnino excludit. Neque ſequitur, duorum omnipotentium neuter poteſt alteri obligari; ergo ideo tantum mortales Deo obligantur, quia non ſunt omnipotentes; ſi vel maxime antecedens extra dubitationem poſitum eſſet. Ne nunc dicam, duos omnipotentes citra contradictionem poni non poſſe. Neque hoc ſolo argumento jus ſuum adverſus Saulum aſſertum ibat Salvator noſter, quod durum ipſi foret contra ſtimulum calcitrare, Actor. IX. 5. ſed inſana duntaxat auſa ipſius arguebat. Neque enim hac una ratione Ananías ſub ſigna Chriſti vocabat Paulum, quod ſupra vires ipſius eſſet poſitum eam religionem ſubvertere. Eo diligentius autem illud dogma confutandum fuit, quo periculoſius feroces homines eo-

dem

Scythas ex eo prætexto copias duxerint, hoc ipſos feciſſe *κατὰ νόμον τὸν τῆς φύσεως*, *juxta legem naturæ*. Reprehendit quoque generoſorum adoleſcentum ſpiritus ea doctrina (de juſto) opprimi: contra ſi quis iſta legum vincula abrumpat, in eo *ἐκλάμπειν τὸ τῆς φύσεως δίκαιον*, *explendeſcere jus illud naturale*. Sic Herculem neque emptos, neque donatos Geryonis boves abegiſſe, *ὡς τούτου ὄντος τοῦ δικαίου φύσει, καὶ βοῦς καὶ τ' ἄλλα κτήματα εἶναι πάντα τοῦ βελτίονός τε καὶ κρείττονος τὰ τῶν χειρόνων τε καὶ ἡττόνων*. *Utpote naturali ipſo jure dictante, & boves, & cetera omnia, quæ ab hominibus poſſidentur, illius qui præſtantior ſit, atque valentior, eſſe debere*. Scilicet hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ. Faciliori cum temperamento admitti poteſt illud Plutarchi Pelopida, (p. 296.) *Ὁ πρῶτος καὶ κυριώτατος νόμος, τῷ σώζεσθαι δεομένῳ, τὸν σώζειν δυνάμενον, ἄρχοντα κατὰ φύσιν ἀποδίδωσι*. *Prima, & antiquiſſima lex naturæ ei, cui ſalute opus eſt, imperatorem illum, qui valet conſervare, præficit*.

§. XI. Sunt alii (1), qui originem imperii, ſeu poteſtatis obligationem alteri injungendi deducunt ex *ὑπεροχῇ* ſeu eminentia naturæ, quam ſolam ad iſtam actu generandam ſufficere tradunt. Argumentum petunt ex ipſa hominis natura, in qua penes mentem tanquam partem præſtantiſſimam eſt *τὸ ἡγεμονικὸν*, ſive vis directrix. Quam in rem allegatur locus Ciceronis Tuſcul. L. III. (c. 5.) *Itaque nihil melius, quam quod eſt in conſuetudine Sermonis Latini, cum exiſſe de poteſtate dicimus eos, qui effrenati feruntur, aut libidine, aut iracundia*. Aristoteles quoque adducitur, qui judicat, ſi quis reperiatur omnibus virtutibus antecellens, eum Regem eſſe conſtituendum, Dei autem naturam eminentiſſimam mereri venerationem, ſi vel maxime mundum ille non condidiſſet. Imo iſtam naturæ eminentiam inſuper volunt tribuere *ἀνυπευθυνίαν*; eamque ob cauſam, ſi homo brutis, quibus excellit, ſecus quam decet utatur,

(1) Quibuſcum feciſſe videtur, qui originem Obligationis, qua divinæ legi homo obſtringitur, arceſſivit a ſumma Dei majeſtate, *ὑπεροχῇ*, & eminentia eſſentiali, refutatus ab Ulrico Hubero Part. II. Digreſſ. L. I. c. 6. §. 3. ſeqq. Hi

tur, impune id ipſi eſſe, nec illa ſuper dura tractatione poſſe queri. Qui enim jure eum altero contendit, illum ſeſe eatenus cum eo comparare, & velle eadem lege cenſeri. Id quod non licet naturis adeo dignitate differentibus, ut altera alterius cauſa facta dici poſſit; Deumque ob illam naturæ præſtantiam jus hominis in bruta declaraſſe. Unde ſi quis pecude ſua abutens a magiſtratu coërceatur, id non fieri in favorem bruti, ſed ob alios cives, quorum ſæpe intereſt, ne quis re ſua male utatur. Sic corpus non poſſe queri, ſi mentis imperio laboribus atteratur, quippe cum mens præ corpore excellat. Enimvero ex ſola naturæ ὑπεροχῇ jus injungendi obligationem alteri, qui principium gubernandi ſeipſum in ſe habet, oriri, nobis nondum perſuadetur. Nam neque ſemper naturæ præſtantia involuit aptitudinem gubernandi alium inferiori natura præditum: neque diverſi gradus perfectionum in ſubſtantiis naturalibus ſtatim ſubordinationem, & dependentiam unius ab altera habent conjunctam. Cum enim is, cui obligatio eſt imponenda, in ſeipſo habeat principium regendi ſuas actiones, quod ipſe ſibi ſufficere judicare poteſt; non apparet ratio, quare ſtatim propriæ conſcientiæ dictamine convictus debeat intelligi, ſi ſuo potius, quam alterius, cui natura præſtantior, arbitrio agat. Inde etſi ſit Epicureorum opinio, quod traderent, Deos felicitate ſua ſumma cum pace frui, longe ſemotos ab omni cura rerum humanarum; quique nec bene promeritis hominum capiantur, nec ob prava ab iisdem acta ira tangantur; recte tamen iſtis poſitis inferebant, inanem fore omnem religionem, ac metum Deorum. Cur enim quis illum colat, qui ipſi nec prodeſſe poteſt & vult, nec obeſſe? Nam admirationem quidem tam nobilis eſſentiæ contemplatio excitare poteſt, obligationem non poteſt. Chriſtiani genios natura humana nobiliores dari credimus; quorum tamen imperium in homines nulli agnoſcimus; Apoc. XXII. 9. Marc. ANTONINUS L. VI. §. 44. *Si Dii de nulla prorſus re conſilia ineunt, quod tamen impium eſt credere, quorſum tunc immolemus; ſupplicemus, juremus, alia faciamus ſinguli, tanquam ſi Deos præſentes, & converſantes nobiſcum habeamus.* CICERO de Natura Deorum L. I. (c. 2.) *Fuerunt, qui omnino nullam habere cenſerent humanarum rerum procuratio-*

rationem Deos. Quorum ſi vera ſententia eſt, quæ poteſt eſſe pietas? quæ ſanctitas? quæ religio? Hæc enim omnia pure, ac caſte tribuenda Deorum Numini ita ſunt, ſi animadvertuntur ab iis, & ſi eſt aliquid a Diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Dii neque poſſunt nos juvare, nec volunt, nec curant omnino, nec quid agamus animadvertunt, nec eſt, quod ab his ad hominum vitam permanare poſſit; quid eſt, quod ullos Diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In ſpecie autem fictæ ſimulationis ſicut reliquæ virtutes, ita pietas ineſſe non poteſt, cum qua ſimul & ſanctitatem, & religionem tolli neceſſe eſt: quibus ſublatis, perturbatio vitæ ſequitur, & magna confuſio. Item: (c. 41.) *Quæ pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cujus nullum meritum ſit, ei deberi poteſt?* Idem L. II. de Nat. Deorum (c. 25.) *Jupiter dicitur a majoribus noſtris Optimus Maximus: & quidem ante optimus, id eſt, beneficentiſſimus, quam maximus; quia majus eſt, certeque gratius prodeſſe, quam opes magnas habere.* Ovidius de Ponto L. II. El. 9. (verſ. 23. 24.)

Nam quid erit, quare ſolito dignemur honore
Numina, ſi demas velle juvare Deos?

Quod de brutis affertur, ad rem nihil facit. Illa enim non obligatione tenentur, ſed ſola vi, aut pabuli illecebra. Neque vero aliquid naturæ contrarium eſſent factura, ſiquidem hominum jugum excuſſum irent. Animam corpori imperare non citra figuram dicitur. Nam imperium proprie in diverſa ſuppoſita intelligitur; & propter phyſicam combinationem, non vinculo aliquo morali, corpus animæ eſt obnoxium. Denique ſi Rex per liberam electionem ſit conſtituendus, præſtantiſſimo utique diadema fuerit imponendum. Quo ſenſu recte ſe habet illud Cyri apud Plutarchum in Apohth. (pag. 172. Ed. Wechel.) Ἄρχειν μηδενὶ προσήκειν, ὃς οὐ κρείττων ἐστὶ τῶν ἀρχομένων, *Imperare neminem decere, qui non præſtantior ſit ſubjectis*. Et ita quoque capienda ſunt, quæ Socrates diſputat apud Xenophontem Memorab. L. III. p. m. 489. Verum imperium iſte habebit non jure ex ſola præſtantia enato, ſed quod conſenſu eligentium fuit collatum.

§. XII.

§. XII. Quæ cum ita ſint, omnino agnoſcendum eſt, non ſolas vires ſufficere, ut mihi ex alterius voluntate obligatio naſcatur; ſed accedere inſuper oportere (1), ut ab iſto inſignia (2) quædam bona ſint in me profecta, aut ut ipſe ultro in ejuſdem directionem conſenſerim. Plinius Paneg. (cap. 38. Edit. Cellarii.) *Non uti inter pecudes; ſic lex naturæ poteſtatem, & imperium valentioribus dedit*. (†) Nam uti naturaliter non poteſt

(1) Hæc ratio ſufficere non videtur. Beneficentia enim nonniſi imperfectum jus tribuit: neque quicquam cauſſæ eſt, quamobrem propter eam homo alterius, licet præſtantioris, obſequium invitus ſubire debeat. Plane ut nec ab inimico oppreſſus, a liberatore ſuo, quia vitam ei debet, quamvis infirmior, ſub imperium redigi jure poteſt. Uti vero ab hac Auctoris ſententia abiit etiam Ulricus Huberus Part. II. Digreſſion. L. I. c. 6. ita neſcio, an eidem aſſentiri debeam, fundamentum obligationis collocanti in Dei dominio herili. Verior eſt ratio, & planior: Deum, cum produxerit hominem, potuiſſe eumdem, velut opificium ſuum, pro ſumma ſua ſapientia fingere, & efformare; cui proinde, ceu omnipotenti, obſequium hominis reſpondere debet. H.

(2) Inſtruxit & exornavit Cl. Barbeyracus hanc notam Hertii in ſua verſione, fundamentum obligationis erga Deum, quod res eſt, quærens 1. in dependentia naturali hominis a ſummo Numine, 2. in omnipotentia Dei, qua malos punire, bonos præmiis afficere facile poſſit: contemplatione vero obligationis erga principem agnoſcens ſententiam auctoris, qua ea ex pacto derivatur, quod ſervari debere, voluntati divinæ conveniens eſt.

(†) Quam miſera, quam anguſta, quam anxia, quam implexa, quam pleriſque captu difficilis iſthæc ratiocinatio! Aptius, planius, brevius, melius ea de re Athenis in Areopago ratiocinatus eſt Paullus Act. XVII., cujus ratiocinationem quotidianus Chriſtianorum omnium ſermo frequentat. Scilicet mundum, & omnia, quæ in eo ſunt, creavit Deus: itaque Deus eſt Dominus omnium. Verum erga hominem Dei cura, & providentia præcipue verſatur. Non ſolum homo a Deo eſt; ſed etiam ejus vitæ omnis actio, motus, ſenſus a Deo eſt; atque etiam ſummo Dominii jure hunc in hac, illum in illa certa regione populum collocavit; eique terram ſuam habitandam, colendamque conceſſit Deus, ut Deum ipſum quærant; & ſui, rerumque omnium, quæ ſunt, contemplatione adjuti quaſi attrectando Deum inveniant, inventum colant. Summam Paullinæ ratiocinationis Philoſophos Ethnicos ratam habuiſſe Proteſtantes ipſi fidem faciunt, qui ad illam inter-

poteſt non illi quis conciliari, abs quo multa bona accepit; ita ſi conſtiterit eumdem & bene mihi velle, & rectius, quam ipſe valeam, mihi proſpicere poſſe, ſimulque idem actu mei directionem ſibi vindicet, nil apparet rationis, quare imperium iſtius detrectare velim. Idque eo magis, ſi etiam id ipſum, quod eſſe potuerim, eidem in acceptis referam. Actor. XVII. 24. ſeqq. Et qui homini dedit, ut libere poſſet agere, quare non is jure ſuo aliquam ejus libertatis particulam circumſcribere queat? † Qui vero ultro in alterius imperium conſenſit, is proprio declarat facto placitum ſibi ſuum eſſe ſequendum. Etſi ut ex conſenſu naſcatur imperium legitimum, neceſſum ſit, ut ne per novam illam ſubjectionem præjudicetur juri tertii alicujus, rite fundato, & ut uni fas ſit talem habere ſubjectum, & alteri talem habere imperantem. Ex hiſce duobus fontibus manare arbitramur vim obligationum, quæ intrinſecum velut vinculum voluntatis noſtræ libertati injicere intelliguntur. Enimvero quia naturalis humanæ voluntatis libertas nullo morali vinculo extinguitur, ea quoque in plurimis mortalium eſt animi levitas, aut malitia, ut iſtas imperii rationes inſuper habeant: igitur aliud accedere oportet, quod validiore momento enormes libidines, quam pudoris, & decori ſenſus, premat. Idque eo magis eſt neceſſarium, quod pleraque hominum malitia aliis damno vergit. Nam alias facilius ſibi quiſque poterat relinqui, ſi nemo peccando, niſi ſibi noceret. Iſtum porro effectum nihil habere deprehendi-

Puſend. Jus N. & G. T. I. L mus,

interpretandam accedunt. Conſentaneum eſt 1. hominem, quicquid ipſe eſt, & quicquid in eo eſt, Deo Creatori, Proviſorique acceptum referre, totumque in Dei amore, atque obſequio eſſe, imperioque legis naturalis, quam animis hominum Deus imprimit, quamque in ſe ipſo, quiſquis vult, legere poteſt, (ut Puſendorfius hic bene ait §. XVIII.) ſubjacere oportere. Conſectaneum eſt II. imperium Dei in hominem ab ipſa naturæ humanæ creatione, ſive opificio, beneficiiſque perpetuo in hominem collatis venire; neque ſine injuria labefactari, neque excuti poſſe; ſive conſectaneum eſt id in hominem imperium maxime ad omnipotentiam, ſine qua Creatio intelligi non poteſt, & ſine qua ad bonum hominem præmium, ad malum pœna venire non intelligitur; deinde ad Beneficentiam, quæ cuique homini Deum conciliat, referri.

mus, præter metum mali alicujus, ob violatam obligationem infligendi ab aliquo valentiore, cujus intererat ab iſta non fuiſſe diſceſſum. Sic ut demum ultima velut firmitas obligationibus accedat a vi, utque qui earumdem obſervationem procurare velit, tanta ſit potentia inſtructus, domeſtica, aut ab aliis collata, ut grave aliquod malum detrectantibus inferre poſſit. Inter pravos quippe precario imperat, qui impune poteſt contemni. Illius contra hominis imperium firmo ſtat talo, qui juſtum illius gerit titulum, & tantum ſemper virium apparatum ex ſuo nutu pendentem habet, quo quoſvis immorigeros coërcere poſſit. SOPHOCLES Ajace flagellifero. (p.61. Ed. H. Steph.)

'Ου γὰρ ποτ' οὔτ' ἂν ἐν πόλει νόμοι καλῶς
Φέροιντ' ἂν, ἔνθα μὴ καθεστήκοι δέος
'Ουκ ἂν στρατός γε σωφρόνως ἄρχοιτ' ἔτι,
Μηδὲν φόβου πρόβλημα μετ' αἰδοῦς ἔχων.

Non enim unquam in civitate leges bene
Se habebunt, ſi abſit metus;
Neque exercitus moderato imperio regi poterit.
Si nullum metus, aut pudoris munimentum habeat.

Arriani EPICTETUS L. I. c. 29. Ἄνθρωπος ἀνθρώπου κύριος οὐκ ἔστι, ἀλλὰ θάνατος καὶ ζωὴ, καὶ ἡδονὴ, καὶ πόνος. ἐπεὶ χωρὶς τούτων, ἄγαγέ μοι τὸν Καίσαρα, καὶ ὄψει πῶς εὐσταθῶ. *Homo hominis Dominus non eſt, ſed mors & vita, voluptas & dolor. Non abſque his adduc mihi Cæſarem, & videbis, quam ſim conſtans.* Ex dictis temperari debet, quod quidam nimis crude protulerunt, jus eſſe id, quod validiori placuit. Scilicet finem ſuum externum vix aſſequuntur leges, ni viribus ſint ſuccinctæ, quæ invitis quoque fibulam injicere poſſint. Sicut Solon, uti ipſe prædicabat, res confecit maximas, ὁμοῦ βίαν τε καὶ δίκην συναρμόσας, *ſimul vim, & jus copulans.* PLUTARCHUS Solone. (p.86. Ed. Wechel.) Et nihil efficacius in rebus humanis, quam quod Scylla de Minoë dicebat apud OVIDIUM Metam. L. VIII. (v. 59.)

In cauſaque valet cauſamque juvantibus armis.

Nam

Nam quod de lætitia conſcientiæ ex impletione officii, & tormentis, ac vellicationibus internis, quæ ſcelera conſequuntur, pii agnoſcimus, id ipſum ex viribus Dei Omnipotentis provenit, cui facillimum per ſemetipſos plectere, qui aliorum hominum potentiam contemnunt. JUVENALIS Sat. XIII. (verſ. 183. & ſeqq.)

- - - Cur tamen hos tu,
Evaſiſſe putes, quos diri conſcia facti
Mens habet attonitos, & cœco verbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum?
Pœna autem vehemens, & multo ſævior illis,
Quas aut Cæditius gravis invenit, aut Rhadamanthus,
Nocte dieque ſuum geſtare in pectore teſtem.

Et ſane totius generis humani quam maxime intereſt, abs nemine in dubium vocari; tribunal divinum, corruptioni impenetrabile; ſubeundum eſſe etiam illis, qui fiducia virium, aſtutiæque, aut corruptelarum officii negligentes fuerunt. Quo ſpectat illud apud PLUTARCHUM adverſus Colotem. (p. 1152.) *Facilius urbem condi ſine ſolo poſſe puto, quam opinione de diis penitus ſublata civitatem coire, aut conſtare* (1). Hiſce igitur fundamentis nititur poteſtas eorum, qui aliis efficaciter leges ſunt præſcripturi.

§. XIII. CETERUM ut lex vim ſuam directivam in animis hominum queat exſerere, in eo, cui illa fertur, requiritur cognitio tum legislatoris, tum ipſius legis. Quomodo enim obedientiam præſtare quis poſſit, ſi neque cui parere debeat, neque ad quid teneatur, noverit. Ubi tamen ſufficiet ſemel id cognoviſſe. Nam ſi quis ſemel cognitum oblivioni tradat, ideo obligatione haudquidquam ſolvitur; cum bene poſſet meminiſſe, ſi, quod debebat, parendi ſtudium habuiſſet. Et legislatoris quidem cognitio neminem facile fugere poteſt. Legum namque naturalium eumdem eſſe auctorem, qui totius Univerſi, nemo ignorabit, qui ratione uti noverit. Multo minus legum civilium lator civi obſcurus eſ-

(1) Quam porro civitatibus neceſſaria ſit religio, plenius exponit AUCTOR de Offic. hom. & Civ. L. I. c. 4. §. 9.

ſe poteſt; quippe cum ille vel expreſſo civium conſenſu conſtituatur, vel tacito, dum eidem quoque modo ſe ſubjiciunt. Porro lex naturæ quomodo ex contemplatione humanæ conditionis cognoſcatur, alibi exponetur. Civiles autem leges per promulgationem factam publice, ac perſpicue, ſubjectis innoteſcunt. In qua de duobus conſtare debet, tum quod leges procedant ab eo, qui ſummum in civitate habet imperium; tum quæ ſit legis ſententia. Prius cognoſcitur, quando ipſe, qui ſummo gaudet imperio, legem vel voce ſua promulgat, vel per eos, qui ſunt ab ipſo delegati. Hi quin auctoritate ſummi imperantis leges promulgent, dubitandi nulla eſt cauſa, ſi conſtat, eos communiter ab imperante ad declarandam ipſius voluntatem adhiberi (1), ſi in uſum judiciorum iſtæ leges deducantur; ſique nihil contineant, quod ſummæ iſtius poteſtati deroget. Neque enim credibile eſt, miniſtrum quempiam pro decreto principis diu duraturo venditaturum, quod tale non eſt, aut ejuſmodi munus ultro ſibi arrogaturum; cum ejuſmodi conanti nulla ſit ſpes latendi; aut pœnas tam protervo auſu effugiendi. Ut autem ſententia legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit, quanta fieri poteſt perſpicuitate uti. Secus ac Caligula minutis literis ex edito loco leges conſcriptas proponebat. Dio Cassius L. LIX. in excerptis Peireſcianis. Si quid in legibus obſcurum videatur, ejus declaratio petenda erit a legislatore, aut illis, qui ad jus ſecundum illas dicendum publice ſunt conſtituti. Horum enim eſt, leges ad ſingulos caſus (2), obſervata recta interpretatione applicare, ſeu factis ſingularibus propoſitis declarare, quidnam circa illas legislator diſpoſuerit. Conf. Hobbesius de Cive c. 14. §. 11. 12. 13. & Leviath. c. 26. Ceterum hoc loco & illud monendum (3), qui contendunt, ad hoc

(1) Diſtinctius rem Auctor ſignificat, de Offic. hom. & Civ. L. I. c. 2. §. 6. *Quorum auctoritas*, inquit, *fruſtra in dubium vocatur, ſi conſtet, hoc cum munere, quod in civitate gerunt, eſſe conjunctum, & ipſos regulariter ad idem adhiberi*.

(2) De qua interpretatione paſſim agunt J.C. V. Struvius Exc. 2. Synt. jur. civil. §. 47. ſeq. Ziegler Dicaſtic. concl. 6. H.

(3) Non tantum Moraliſtæ, ſed & J. C. quidam. V. Mauri-

hoc ut leges ſubditos in conſcientia obligent, requiri conſenſum populi, id neque de legibus naturalibus verum eſſe, neque de civilibus Monarcharum, aut Optimatium, niſi ubi in pacto inter imperantes, & cives ita conventum eſt; nec niſi de conſenſu implicito, quatenus qui in alicujus imperium conſenſit, eo ipſo in omnes actus iſtius imperii conſenſiſſe intelligitur. Etſi hoc ſane utiliſſimum ſit ad ſubditorum ultroneum obſequium eliciendum, ſi conſentientibus, & approbantibus ipſis leges ferantur, ejuſmodi cumprimis, quæ in mores eorumdem abire debeant. Et huc pertinet illud Periclis apud XENOPHONTEM Apomnem. Lib. I. (p. 418. Ed. Steph. c. 2. n. 4. 5. Ed. Oxon.) Πάντα μοι δοκεῖ, ὅσα τις μὴ πείσας ἀναγκάζει τινὰ ποιεῖν, εἴτε γράφων, εἴτε μὴ, βία μᾶλλον ἢ νόμος εἶναι. *Omnia, quæ quiſpiam non per ſuaſum quempiam ſive in ſcriptis, ſive non ſcriptis impellat agere, potius vis mihi eſſe videtur, quam lex.* Conf. SANDERSONUS de Obligat. conſcient. prælect. 7. §. 22. ſeqq.

§. XIV. PORRO uti in eo, qui alterius actiones per leges eſt directurus, duo requiruntur; tum ut ipſe intelligat, quid alteri præſcribi conveniat; tum ut vires habeat malum aliquod repræſentandi, ſi ad præſcriptum ſe ſeſe componere neglexerit; (ponimus in eo, cui lex fertur, eſſe facultatem, & libidinem mandato contraveniendi:) ita quælibet lex ex duabus partibus conſtare intelligitur. Per unam definitur, quid faciendum, quidve omittendum; per alteram ſignificatur, quodnam malum præceptum intermittenti, & interdictum facienti ſit propoſitum: eaque pars ſolet vocari *Sanctio*. De qua ut paulo latius diſquiramus, anſam præbet Rich. CUMBERLAND de Legib. nat. prolegom. §. 14. & c. 5. §. 40. dum præter communem J. C. ſententiam non pœnis ſolum, ſed & præmiis leges, & quidem magis principaliter, quam pœnis ſanciri tradit. Imo de ſanctione legis naturalis ait impoſſibile eſſe, ullis ſignis naturalibus hominibus

L 3 aper-

RITIUM de libris juris commun. §. 27. ubi ita ſentientes plures profert. Petr. DE MARCA L. II. de concord. regni, & ſacerdot. c. 16. §. 2. & ſeq. Quibus ex AUCTORE occurri poteſt. Unde ſequitur, fundantem ſe in lege non habere opus, ut probet, legem in uſu eſſe. H.

apertius, & efficacius ſuadere, (ut quicquam agant) aut cum auctoritate indicare hoc a Rectore Univerſi imperari, quam ſi perpetuis, & naturalibus prœmiis tales actus ab eodem decorentur. Licet enim in ſanctione legum ab hominibus uſurpentur conceptus negativi, ac verba eos referentia: tamen in natura rerum, quod eos ad agendum impellit eſſe bonum illud poſitivum, cujus adquiſitio, aut retentio ex amolitione cauſarum illi contrariarum ſperatur. Privationes, & negationes voluntatem humanam non movere; nec alia ratione fugam mali illius eſſe objectum, quam quatenus conſervationem alicujus boni connotat. Quicquid virium tribui ſolet pœnis, maliſve naturalibus ad excitandos homines in eorum fugam, id totum reſolvendum eſſe in vim impulſivam, aut attractivam illorum bonorum, quibus a pœnis, aut malis privarentur. Ea omnia, quæ ob mortis, aut egeſtatis fugam fieri dicuntur, magis proprie ex amore vitæ, & opum fieri dicenda eſſe. Nullum eſſe morti locum, niſi vita præceſſiſſet, nec poſſe illam metui, niſi hæc prius expeteretur. Naturam rerum magis movere affectus boni præſentis amore, aut futuri ſpe, quam mali odio, metuve; ac bona adepti non propter oppoſitam eis privationem, ſed propter intrinſecam eorum convenientiam cum natura noſtra. Leges civiles magis ſtabiliri a fine earum, qui eſt bonum publicum, cujus pars aliqua ſingulis bonis civibus communicatur; quam per pœnas, quas minantur, quarum metu tantum moventur pauci, peſſimique. Hactenus Cumberland. Circa quæ illud primo obſervandum eſt; ſi ſub ſanctionis vocabulo etiam bona, & prœmia legis obſervantiam ſequentia comprehendere velimus, requiri ut iſta bona ex obſervantia legis promanent, & hac velut redimantur. Jam autem apparet, non omnia, quæ obtinemus bona per obſervantiam legum nobis conciliari, eoque iſthæc in rationem præmiorum venire non poſſe. Sic vitam noſtram, & noſmetipſos una cum omnibus facultatibus naturalibus, quas poſſidemus, non obtinemus tanquam præmium ſervatæ legis; ſed divina bonitas iſta nobis velut gratis contulit, antequam de lege implenda cogitare poſſemus. Quarum duratio ex intrinſecis ſubſtantiæ viribus proveniens, itidem ex obſervantia legis non derivatur; ſed beneficium Creatoris eſt; *qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos.*

nos, & malos, & pluviam cadere patitur ſuper juſtos, & injuſtos. Sic & quæ labore, & induſtria propria quis adquirit, directe & principaliter non legis obſervantiæ, ſed Creatori, qui vires largitus eſt, & ſibimetipſi in acceptis refert. Aſt hic per leges effectus obtineri poteſt, ut & tuta nobis præſtentur, quæ liberali, velut donatione Creatoris habemus, aut propria induſtria adquiſivimus, adverſus incurſum aliarum creaturarum, quæ illa lædere, aut perdere poſſent; & ut bona noſtra multis modis augeantur. Hæc ergo ſola, in quantum penes Legislatorem eſt ea præſtare, rationem præmiorum poſſunt habere; quæ etiam ut efficaciam habeant animos ad obſequium legum diſponendi, a Legislatore ſignificandum eſt, iſtum effectum ex ea cauſa ſecuturum. Deinde & hoc obſervandum, etſi voluntas ad agendum moveri poſſit, oſtentato bono ex actione proventuro: id tamen non ſtatim neceſſitatem affert faciendi, ni pœnæ comminatio adjecta ſit, quæ non agentem manſura ſit. Adeoque quod bonus effectus ex actione aliqua naturali conſecutione provenit, id quidem indicium effuſiſſimæ in Creatore bonitatis eſt, lubenter iſtud boni in nos conferre volentis, & ad illud amplectendum blande invitantis, & velut ſuadentis. Non tamen ſtatim hoc neceſſarium eſt argumentum, eumdem imperare, ut omnino id bonum, præſtita actione, nobis adquiramus; cum ipſi ſufficere poſſit benignitatis ſuæ fruendæ occaſionem obtuliſſe. Aſt ſi ob omiſſionem quoque malum intentetur, tunc demum dubium non ſupereſt, quin ea actio utique imperetur. Accedit quoque, quod utique validius animi hominum per inflictionem mali, quam per poſſeſſionem boni moveantur (1). Equidem & efficaces ſtimulos habet adquiſitio boni, in primis recentis, aut quod cum liberatione a præſenti aliquo malo ſit conjunctum. Senſus tamen jucunditatis ipſo tractu poſſeſſionis, velut hebeſcit, ac abſumto iſto motu animi, quem abſentia boni, aut recens ejuſdem parta fruitio generabat, vix aliud quam tranquilla quædam adquieſcen-

(1) Sententia contraria, homines ſcilicet fruitione boni præſentis magis, quam metu mali futuri moveri, eſt inter paradoxa Bæliana, quam late tractat hic philoſophus dans ſes Penſées ſur la Comete p. 338. Solide eum refutat Cl. BARBEYRACUS in nota 4. eademque plane aureola, ad h. §.

ſcentia ſupereſt. Unde & multi tunc demum bona ſua æſtimare incipiunt, quando illa amiſerunt, aut quando amittendi periculum ingruit. Aſt dolor, in quem demum omnia mala, & bonorum privationes reſolvuntur, non eſt nuda privatio, ſed aliquid quam maxime poſitivum, ac tantas vires habens, ut ſenſum, & æſtimationem omnium bonorum extinguere poſſit, ſic ut in ipſius remedium aliquando & mors optetur. Unde ſatis puto ratio conſtat legislatoribus civilibus, quod leges ſuas per pœnas potius, quam præmia ſancire ſoleant (1). Nam oſtentatione pœnarum excutiendus erat torpor iſte, qui in plurimis deprehenditur; & quia plerumque violatio legum cum noxa aliorum conjuncta eſt, & cum aliquo imaginario bono peccantis. Obſervantia tamen humanarum legum ſat fructuoſa eſt ob retentionem, & fruitionem bonorum, quæ vitam civilem comitantur; & ſi ordinariarum virtutum exercitium ſingularibus ſemper præmiis ſanciendum foret, nulla materia in hæcce ſuffectura erat. Igitur illecebræ ad peccandum per contrarii doloris imaginem commodiſſime videbantur reprimi poſſe. Atque inde eſt, quod civiles leges pœnam in violatores ſemper habent conjunctam, dum vel expreſſe deſignant genus mulctæ, aut ſupplicii; vel eo non definito idem arbitrio judicis, legumque exſecutoris relictum innuunt. (†) Equi-

(1) Tollendæ confuſioni, quæ in ſequentibus regnabat, in anterioribus editionibus, parentheſin hic collocatam exemplo Cl. Barbeyraci, tranſtulimus ad finem Periodi, ſuo eam ſimul nexu ſolventes.

(†) De hujuſmodi legibus pleniora pluſcula habet Vir Cl. Mazochius in not. 5. in Dub. 1. de Matr. Filiorumfam. & in Mantiſſa in Adnot. XI. quæ omnia huc redeunt. Lex Imperfecta eſt, quæ nec factum reſcindit, nec facienti pœnam proponit; ac tantum *virtutis amore* improbitatem amolitur. Talis eſt Lex Cincia Ulp. in Fragm. §. 1. Valeria Lex Livio lib. X. cap. 9. tale reſcriptum Divi Marci l. 14. D. de Relig. talis Lex Tridentina, quæ nuptias invito Patre deteſtatur, & prohibet, ne contrahantur, nec tamen jam contractas diſſoluit; & Impedimenta omnia tantum impedientia leges imperfectæ dici poſſunt. Quid ſi lex factum non reſcindat, tamen pœnam ſtatuat? Hæc deſinet Imperfecta dici, nec Perfecta vocabitur, quia paullum ei a perfecta decedit; & *minus quam perfecta lex* eſt Ulpiano §. 2. ibid. qualis eſt Lex Furia Teſtamentaria. Igitur ea lex perfecta rite dicitur,

Equidem J.C. Romani quaſdam leges faciunt imperfectas (1), quibus nempe ſanctio pœnalis deeſt (2). Qualis memoratur Lex Cincia (3), cui nulla alia fertur adjecta clauſula, quam hæc: *Qui ſecus fecerit, improbe feciſſe videbitur*. † Verum putaverim, in iſta lege vel infamiam fuiſſe pœnæ loco, vel penes Cenſores fuiſſe, violationis manifeſtos aliqua nota inurere. Quanquam tranſgreſſores ejus legis non ab omni pœna immunes fuiſſe ex Taciti Ann. XIII. c. 42. colligi videtur. Cicero de LL. L. II. (c. 9.) *Perjurii pœna divina exitium, humana dedecus*. Extat tamen aliud exemplum legis imperfectæ apud Livium L. X. c. 9. *Valeria Lex, quum eum, qui provocaſſet, virgis cædi, ſecurique necari vetuiſſet; ſi quis adverſus ea feciſſet, nihil ultra, quam improbe factum, adjecit. Id (qui tum pudor hominum erat,) viſum, credo, vinculum ſatis validum legis, nunc vix ſerio ita minetur quiſquam*. Ad eamdem claſſem poſſis referre legem Zaleuci: *Ne quis civium implacabili inimicum odio perſequatur; ſed ita inimicitias cum illo ſuſcipiat, tamquam brevi in gratiam cum eodem, & amicitiam rediturus. Si quis autem ſecus fecerit, ut pro immi-*

citur, quæ non tantum factum reſcindit, ſed etiam facienti pœnam minatur. Ignoſci mihi volo, ſi ultra terminos mihi datos ſemel excurrerim, ut Præceptoris mei Sapientiſſimi, Chriſtianiſque Virtutibus ornatiſſimi, qui magno Bonorum omnium mœrore deceſſit, memoriam celebrem, libroſque commendem.

(1) Inter Principum Conſtitutiones legis imperfectæ exemplum Noodtio Tom. II. p. 25. Edit. Lugdun. Batau. 1724. occurrere videtur in *L. 3. C. de patr. pot.* qui, quod ſupereſt, leges omnes hodie eſſe perfectas ex Conſtitutione Theodoſii, & Valentiniani *L. 5. C. de Legibus* obſervat p. 13. Quæ ſententia non penitus probatur Schultingio ad Ulpianum Tit. I. §. 1. Ceterum Legem Papiam Poppæam quoque imperfectam fuſſe, monet Heineccius ad hanc legem L. II. c. 2. §. 5.

(2) De qua Ulpianus *tit.* 1. ab initio in fragment. & Brummerus pec. commentar. ad hanc legem. H.

(3) Lata a M. Cincio Alimento, Tribuno plebis, A.V. DXLIX. Cornelio, & Sempronio Coſſ. quam erudito commentario illuſtravit Fridericus Brummerus Lipſienſis edito Lutetiæ Pariſiorum 1668. & recuſo Lipſiæ 1712. quem in quibuſdam aberrantem in viam reduxit Heineccius Antiquit. Tom. I. p. 481.

mitis, ferociſque ingenii homine cenſeatur. Diodorus Siculus L. XII. c. 20. Niſi infamiam in pœnæ locum ſubire dixeris. Sicuti in hiſce ejuſdem legibus apud Eumdem d. l. c. 21. *Mulier ingenua, niſi forte ebria ſit, non ſit una ancilla comitatior. Extra urbem noctu pedem non efferto: niſi cum mœchum forte accedit. Aureum ornatum, & intertextas auro veſtes ne circumdato, niſi meretricem agere velit. Vir annulum ſubaureum, aut veſtem Mileſiæ parem ne geſtato, niſi qui ſcortatione, vel adulterio ſe contaminat. Proinde fœdis pœnarum exceptionibus, ſeu probroſis conditionibus pœna annexis, a noxio cives luxu, & intemperantiæ ſtudio facillime avertit. Nemo enim tam turpis probri confeſſione ſe ludibrio civium exponi ſuſtinebat*. Add. L. 14. §. 14. *D. de relig. L.* 3. §. 4. *D. de ſepulcro violato*. Sic igitur legis duæ ſunt partes (1), altera definitiva, altera vindicativa, ſive ſanctio pœnalis; duæ partes, inquam, ejuſdem legis, non duæ ſpecies legum. Nam uti ſupervacuum eſt dicere, *hoc fac*, ſi præterea nihil ſequatur; ita abſurdum eſt dicere, *pœnas dabis*, ni cauſa, quæ pœnam mereatur, fuerit ſignificata. Probe autem obſervandum, quod omnis vis legis proprie conſiſtat in ſignificando eo, quod Superior a nobis fieri, vel non fieri velit, & quæ pœna violatores legis maneat. Ex quo etiam intelligitur, quo ſenſu legi vis obligandi tribuatur. Nam proprie vis obligandi, id eſt facultas neceſſitatem intrinſecam afferendi ad quid præſtandum, eſt in eo, qui habet imperium. Lex autem hujus duntaxat eſt inſtrumentum, per quod ſubjecto voluntas imperantis innoteſcit; qua cognita per vim imperii obligatio in iſto producitur. Unde & hoc apparet, minus recte vulgo vim legis diſtingui in directivam, & coactivam, ni per vim coactivam intelligas clauſulam pœna-

(1) Ubi obſervandum, leges vindicare non uno modo: vel enim actum in irritum deducunt; vel puniunt tantum, quod factum eſt non reſcindentes. Cujuſmodi leges *minus quam perfectas* dixit idem Ulpianus, loco jam adducto. Adde H. Grotium II. de J. B. & P. c. 5. §. 16. & in not. Sane jure naturæ actus irritus dici non poteſt, eo quod vitioſus eſt, niſi accedat poteſtatis defectus, aut actus turpitudo permanens. Ceterum ſunt leges quædam, latæ propterea, ut ad virtutum ſtudia homines excitent, quales memorantur ab Ariſtotele VII. Pol. 2. Quibus ſi vim tantum directivam tribuas, forte non erraveris. H.

Digitized by Google

pœnalem. Nam efficacia legis in dirigendo conſiſtit, quatenus voluntatem imperantis, & minas ſubjectis repræſentat. Vis autem coactiva, id eſt, poteſtas exigendi a ſubjectis conformationem actionum ad normam ipſis præſcriptam, pœnaſque intentandi, & actu eaſdem infligendi, proprie penes legumlatorem, aut executorem eſt. LIBANIUS Orat. V. *Ipſis certe legibus opus eſt judicibus, qui, quæ leges dicunt, exequantur. Non enim ſane manus, nec pedes legibus adſunt: neque ſi quis eas advocet, vocantem auſcultabunt; neque ad ſuccurrendum accedent: duntaxat per eos, qui judicant, adjuvant.* Etſi frequens valde ſit apud ſcriptores, ut per figuram effectus ſummi imperii proprius legibus attribuatur. Quale eſt illud APULEII de Mundo (p. 749.): *Quod eſt lex in urbe, dux in exercitu, id eſt in mundo Deus.* Quod autem apud LIVIUM L. II. c. 1. (1) *imperia legum potentiora, quam hominum* dicuntur, id hactenus in democratiis dumtaxat verum eſt, quod magiſtratui a legibus præſcriptis diſcedere non liceat. Ceterum cogere dicuntur legiſlatores, ut tales, moraliter, non quod per violentiam aliquam naturalem ita conſtringant hominem, ut diverſum nullo modo facere queat; ſed quod intentata, & repræſentata peccantibus pœna efficiant, ut nemo facile velle poſſit contra legem facere, eo quod propter imminentem pœnam legi parere, quam eamdem violare præſtabilius ſit.

§. XV. Eo IPSO autem dum legibus tribuitur vis obligandi, ex numero legum proprie dictarum permiſſiones excluſæ intelliguntur (2). Utut MODESTINUS L. 7. D. de LL.

(1) Et apud HERODOTUM Demaratus Laco in oratione ad Xerxem dixit: *Spartanis præeſt Domina lex, quam multo magis metuunt, quam tui te.* Nimirum in civitatibus, quæ polycratico regimine utuntur, legum publicarum cuſtodia maximi eſt momenti. V. elegans oratio Baptiſtæ NANI L. VII. Hiſtor. Venet. ad A. 1628. H.

(2) Quod non videtur admittendum, quum certiſſimum ſit, præter leges præceptivas, quibus ad faciendum, & prohibitivas, quibus ad omittendum obligamur, dari leges permiſſivas, quibus jus nobis, ſeu facultas aliqua conceditur, pro arbitrio noſtro re aliqua utendi, & in cujus exercitio nemini nos turbare integrum eſt. Quum enim hac poſteriore parte aliorum obligatio juri noſtro reſpondeat, maxime intereſt, legem *permiſſivam* a *præceptiva*, & *prohibitiva* ſeparari, eo quod obligatio, & jus ſic diſtant, quod

LL. tradat : *Legis virtus hæc eſt, imperare, vetare, permittere, punire*. Nam permiſſio proprie non eſt actio legis, ſed actionis negatio. Quæ lex permittit, illa neque præcipit, neque vetat ; adeoque circa eadem nihil agit. Quippe cum alias, quæ neque vetantur, neque præcipiuntur, in cujusvis arbitrio poſita intelligantur, & ſic permiſſa, ac licita ſint, etſi lex nullam eorum mentionem feciſſet. Aliqui tamen hactenus in permiſſione obligationem ſtatuunt, non quidem quæ ipſum, cui quid permiſſum dicitur, afficiat ; ſed quæ tertium quemvis ſtringat, ne impedimentum alteri ponat, ſi, quod lege permiſſum eſt, velit exercere. Etſi & hoc aliqui duntaxat ad illa pertinere volunt, quæ plene, & perfecte permittuntur; non ſi quid imperfecte, & per modum conniventiæ indulgeatur. Uti verbi gratia leges civiles marito permittunt cædem uxoris in adulterio deprehenſæ ; neque tamen vetant, quo minus alius eam cædem impediat. Enimvero ſi accurate velimus loqui, neque iſte effectus proprie ex permiſſione legis reſultat (1), ſed ex propria cujuſque libertate. Circa quæ enim lex mihi impedimentum non ponit, circa eadem libertate gaudeo ; [illegible] cujus

quod huic renunciari poſſit, quum illi uſquequaque adſtricti ſimus. Sic unicuivis jus eſt, ducendi uxorem, ita tamen, ut abſtinere liceat matrimonio. Sic S. C. Macedonianum permittit, uti exceptione ejus, ſic tamen, ut non intercedat, quo minus mutuum a filio familias contractum, a patre exſolvatur. Prius jam Cicero agnovit L. II. de Invent. c. 49. Unde ſe rectiſſime habet Modeſtini partitio in *L. 7. D. de legibus* & ipſius Auctoris noſtri, utpote hac parte fluctuantis, Philoſophiam huc redire videas, p. 108. lin. 7. in verbis : *vel quia ut hoc liceret, definivit*. Quare perperam Puſendorfii errorem adoptavit Gundlingius Jur. Nat. C. I, §. 44.

(1) Atqui libertas hæcce a Deo ita homini eſt conceſſa, ut ab alio lædi, aut auferri citra juſtam cauſſam haudquaquam poſſit. Vi ſane libertatis, maxime in naturali ſtatu, homo facit, quæ non ſunt vetita, licite non pauca habet, & poſcit alios : hinc occupat res, paciſcitur, contrahit, de rebus ſuis diſponit. Unde complura jura oriuntur. V. *infra L. II. c. 3. §. 24.* Mihi videtur nomen legis eſſe ex eorum genere, quæ Ariſtoteli dicuntur πρὸς ἓν καὶ ἀφ' ἑνὸς, & præcipue pertinere ad legem, quæ naturalem libertatem conſtringit, & *neceſſitans* vocatur infra c. 7. §. 3. Adde ſupra §. 3. H.

cujus hic præcipue eſt effectus, ut ne quis mihi innoxium ejuſdem exercitium turbet. Sic ut expreſſe in legibus aliqua permittere, quorum licentia ex abſentia interdicti ſatis colligitur, ac de qua non temere dubium oriri queat, ſupervacuum fere videatur. Sicuti & non ſemper neceſſarium eſt, ut quando lex aliqua vetans abrogatur, actus hactenus vetitus expreſſa lege permiſſus deinceps declaretur; cum remoto impedimento naturalis libertas ultro velut reviviſcere cenſeatur. In duobus tamen caſibus potiſſimum expreſſa permiſſione ſolent uti legislatores civiles; vel quando actui alicui non niſi intra certam menſuram licentia, aut impunitas indulgetur, vel quando illa onere aliquo eſt redimenda. Prioris exemplum aliqui afferunt, quod plurimorum populorum leges uſuras intra certum duntaxat modum permittunt: poſterioris (1), quod alicubi licentia corpore quæſtum faciendi tributo redimitur; quod tamen quam recte fiat, non diſputo. Vid Evagrius Hiſt. Eccleſ. L. III. c. 39. de chryſargyro tributo meretricio, per Imperatorem Anaſtaſium ſublato. De cetero diſtinguere ſolent permiſſionem, quæ lege fit, in plenam, quæ jus dat omnino licite agendi, & minus plenam (2), quæ impunitatem dat a pœna, aut libertatem ab impedimento, aut utrumque. Quod autem quædam inter homines impunitatem habeant, illud eſt, vel quia deficit forum humanum (3), ut in delictis Regum, vel quod lex humana ea de re nihil plane conſtituit, vel quia ut hoc liceret definivit (4), vel denique quia leges civiles multa cujuſque pudori, & honeſtati voluerunt relinquere. Add. *L. 144. D. de reg. jur.* & ibi notata Jacobo Godofredo. Circa permiſſionem legis, ac fori civilis aliqui accuratius obſervant, eam fieri vel actione legis, vel tacite. Ad illud etiam referunt præteritionem, non quidem ſimpliciter, ſed ex formula, & conſilio legis, verbi gratia, ita conceptæ, ut legislator oſtenderit, ſe voluiſſe plena enumeratione partium

(1) De quo multa lectu digna habet Nicol. Henelius Otii Uratislav. c. 50. H.

(2) V. Auctor L. VIII. c. 3. §. 13. H.

(3) Et eorum contractibus, quantum ſubditos attinet, V. H. Grotius *L. II. c. 14. §. 6. n. 2.* H.

(4) Ex cauſis, quas Auctor adduxit L. VIII. c. 1. §. 1. H.

tium defungi. Tunc enim permiſiſſe cenſetur, quod inter vetita non recenſuit, modo id naturali honeſtati non repugnet. Tacite permiſſa intelliguntur, quæ tolerando, connivendo, diſſimulandoque vel in præſens, vel in longum, ut in conſuetudinem evaleant; poteſtas civilis tranſmittit. Non poteſt tamen permiſſio legis civilis efficere, ut actus aliquis non ſit contra jus divinum, aut extra pœnæ divinitus imminentis metum. Sed & illud obſervandum, quando dicitur permiſſum, quod nulla lege civili vetante, aut jubente definitum eſt; non eſſe cavillanda verba legis civilis, ſed mentem inſpiciendam. Multa enim continentur in ſenſu legum, & ex neceſſaria conſequentia, aut propter ſimilitudinem ultro ineſſe intelliguntur. Quin & ſemper cogitandum de jure naturali, aut honeſtate, quæ perpetuum legis civilis ſupplementum habetur. Nec quæ tolerantur temporis, aut neceſſitatis cauſa, veri juris nomine æſtimari queunt. Quæ omnia tamen de perfecta potiſſimum permiſſione intelligenda ſunt. Vid Boecler. ad Grot. L. I. c. 1. §. 9.

§. XVI. Materia legum in genere eſt, quicquid ab iis, quibus feruntur, fieri poteſt, ſaltem eo tempore, quo leges promulgantur. Nam ſi quis poſtea per ſuam culpam amittat facultatem implendi legem, haud quidquam iſtius vis ideo expirat; ſed relinquitur legislatori poteſtas pœnam exigendi eo nomine, quod legibus ſuis jam ſatisfieri nequeat. De cetero legem ferre, quam ſubjectus implere nequeat, nec implendi vires ſua culpa decoxerit, non modo fruſtra eſt, ſed & cum ſumma iniquitate conjunctum. Sed circa quæ ſingularum legum ſpecies peculiariter verſentur, ſuo loco commodius exponetur.

§. XVII. Quis lege obligari poſſit, facile ex jure legislatoris intelligitur: nempe ille, qui legislatoris imperio eſt ſubjectus. Quem autem voluerit obligare legislator, ex ipſa lege ſatis perſpicitur. Nam in omnibus legibus, qui iis ſunt obligandi, deſignantur vel per expreſſam determinationem, quæ fit aut ſigno univerſali, aut reſtrictione ad certa individua, vel per conditionem, aut rationem quampiam, quam dum ſubjectus in ſe deprehendit, ſimul intelligit, ſeſe illa lege obligari. Regulariter igitur lex obligat omnes legislatori ſubjectos, in quos ratio legis quadrat, & ad quos materia legis poteſt

appli-

applicari. Alias enim turba, & confuſio inter cives orietur; cui evitandæ leges potiſſimum ſunt inventæ. Adeoque nemo abs lege cenſebitur exemtus; niſi peculiariter privilegium ſuum demonſtraverit. Etſi & hoc fieri ſoleat, ut quis deinceps ab obligatione legis eximatur, quod *diſpenſare* vocant. Si enim legislatori legem licet penitus abrogare, poterit ejuſdem effectum utique etiam in certa perſona ſuſpendere. Differt autem iſthæc diſpenſatio ab æquitate (1), (quam cum illa quidam confundunt (2),) quod illam adhibere poſſit non niſi legislatoria poteſtate præditus; hanc aut etiam inferior judex adhibere non poſſit tantum, ſed & debeat, adeo ut ſi nudam legis literam ſecutus fuerit in caſu, ubi æquitati locus erat, contra mentem legislatoris feciſſe ſit cenſendus. Adeoque diſpenſatio ex mera legislatoris gratia, æquitas autem ex officio judicis dependet. Etſi circa diſpenſationem indulgendam prudentia opus ſit, ne dum ea promiſcue conceditur, vis & auctoritas legis enervetur: vel ſi citra graviſſimas cauſas reliquis, qui ſunt ejuſdem conditionis, denegatur, invidiæ, & indignationi cauſa præbeatur, quod æquales æquali gratia digni non ſint habiti (3). Exemplum ſubtilis diſpenſationis extat apud Plutarchum Apophth. Lac. (p. 214.) & in Ageſilao, (p. 612. 613. Ed. Wechel.) ubi Ageſilaus leges ad unam diem ſuſpendit, hac formula *κοιμάσθων οἱ νόμοι σήμερον*. *Dormiant*

(1) V. H. Grotius Diſſert. de æquitate, indulgentia, & facilitate, ubi differentiam illuſtrat exemplis. Breviter dici poteſt; æquitatem eſſe jus naturale ipſum, & ita vocari intuitu juris arbitratii. Aristoteles I. Rhetor. 13. *Æquum bonum eſt jus quoddam, ſcripta lege prætermiſſum*. At diſpenſatio eſt relaxatio legis in perſonis, factis, aut rebus ſingularibus. H.

(2) Sive interpretatione ſecundum æquitatem.

(3) Huic ſimile ap. Appianum Alexandrin. in Punicis. *Scipioni conſulatum Populus Rom. offerebat, ſed obſtabat ætas viri, nondum ad tantum honorem legitima: itaque conniteute uno Tribunorum plebis, Coſſ. permiſerunt, ut Tribuni Pl. legem hanc in annum unum abrogarent, eoque exacto ferrent eam denuo*. Addit Appianus: *Quod exemplum videtur ſumtum a Lacedæmoniis, qui quum neceſſitate coacti leges poſthabere, captos ad Pylum abſolverunt, feruntur dixiſſe: Dormiant leges hodie*. Adde de P. Scipione majore Valer. Maximum L. III. c. 7. n. 1. & de Ageſilao L. VII. c. 2. de externis n. 12. H.

miant leges hodie, (uti eſt apud Appianum Alex. Lybico.) (p. 68. Ed. Stephani) ne infamiam ſubirent, qui ex acie profugerant. Sic apud eumdem (Plutarchum in) Demetrio, (pag. 900.) cum Demetrius omnibus myſteriis ſimul initiari cuperet; & tamen antea fas fuiſſet, parva quidem myſteria menſe Antheſtereone, magna Boedromeone celebrari, Stratocles legem promulgavit, ut menſis Munichion, quo Demetrius Athenas adventabat, Antheſtereon, mox Boedromion diceretur, & haberetur. Add. Idem Alexandro p. 672. D. & p. 679. A. Plauſibilius eſt, quod Idem Demoſthene (pag. 859.) narrat: Quum Demoſthenes ab exilio revocatus multa pecuniaria diſtrictus maneret, quam gratis jus non erat remittere, hoc modo *ἐσοφίζοντο τὸν νόμον*, *eludebant legem*. Morem habebant, ut Jovis Servatoris ſacrificio ei, qui aram inſtrueret, & adornaret, argentum penderent. Hoc munus, & illa præbenda Demoſtheni locaverunt L. talentis, quanti & lis ei fuerat æſtimata. Compar exemplum eſt apud Diodorum Siculum L. XIII. c. 100. & Plutarchum Lyſandro (p. 436.) Cum Lacedæmoniorum lege unus eumdem magiſtratum bis capeſſere prohiberetur, Araco claſſis imperium fuit traditum, ſed Lyſander legatus illi adjunctus, cum mandatis: *Ne dux a conſiliis ejus unquam diſcedat*. Add. Valer. Maximus L. VI. c. 5. §. 3. ext. Neſcio an etiam inter ſubtiles diſpenſationes numerandum ſit, quod Gabriel Naudæus Coups d'Eſtat cap. 3. p. m. 193. Hiſpanis in uſu eſſe refert, ut occultos judices dent in eum, quem læſi ſtatus reum æſtimant, ac proceſſum ſecreto contra illum inſtituant, eumque damnent, ac poſtea omni ratione ſententiam exſecutioni dare laborent; ne aliquem cauſa non cognita occidiſſe videantur.

§. XVIII. Divisio legis commodiſſime fit reſpectu originis in *divinam*, & *humanam*, quarum illa Deum, hæc hominem habet auctorem, ſed ſi lex conſideretur, quam neceſſariam convenientiam illa cum ſubjectis habeat, alia ratione dividitur in *naturalem*, & *poſitivam*. Illa eſt, quæ cum rationali, & ſociali natura hominis ita congruit, ut humano generi honeſta, & pacifica ſocietas citra eamdem conſtare nequeat; aut, ſi ita mavis, quæ bonitatem velut naturalem, ſeu utilitatem ex nativa ſua efficacia in ordine ad genus humanum in univerſum habet. Quan-

Quanquam & alia ratio iſtius denominationis extet, quod illa ex viribus ingenii hominibus congeniti, & ex conſideratione humanæ naturæ in univerſum inveſtigari, & cognoſci poſſit. Hæc eſt, quæ ex generali conditione naturæ humanæ haudquidquam fluit; ſed quæ abs ſolo legislatoris arbitrio proficiſcitur; etſi nec hæc ſua ratione, & uſu, quem ſaltem certæ hominum ſocietati præſtat, carere debeat. Aliqui jus poſitivum appellare ſolent *voluntarium* (1), non quod ipſa quoque lex naturalis non ſit à voluntate Numinis profecta; ſed quia iſtud non tantam convenientiam cum natura humana habebat, ut in univerſum illi ſervandæ foret neceſſarium, aut ut citra expreſſam, & peculiarem promulgationem poſſet innoteſcere. Unde & ipſius rationes non ab univerſali humani generis conditione, ſed ex peculiari, & quandoque temporaria utilitate certorum cœtuum petuntur. TACITUS A. XII. (c. 6.) *morem accommodari prout conducat*. Adeoque poſita jam hominum ſocialitate iſtæ per arbitrium ſuperiorum definiuntur. Ad legis poſitivæ indolem intelligendam aliquo modo facit (2) illud ARISTOTELIS

Puſend. Jus N. & G. T. I. M Ni-

(1) Stat pro eo GROTIUS L. I. c. 1. §. 15. & THOMASIUS in Inſtitut. Juriſprud. Divinæ, qui deinde ſententiam mutavit in Fundamentis Jur. Nat. & G. quo facto plerique omnes ejuſmodi Jus Divinum poſitivum univerſale dari negaverunt. Quare jam pauci norunt, quæ ſit ratio, quare, quum de pœna occiſoris, aut gradibus in matrimonio prohibitis quæritur, in Judiciis Chriſtianis ſatis conſtanter ad Præceptum adhuc Noachicum, & Leges Moſaicas, de inceſtu decurri ſoleat. Verum tunc ſtrictius ſumitur vox legis poſitivæ univerſalis, quatenus ſcilicet univerſim cum Judæis Chriſtianos obligat. Quum enim veteris quoque fœderis placita generalia ſequantur Chriſtiani, utique præceptis publicæ utilitatis, honeſtatis, temperantiæ, ac decoris, quæ Judæis in legis forma propoſita fuerunt univerſim adhuc obligantur, etſi exemti ſint iis inſtitutis, quæ ad figuram Reipublicæ Judaicæ, & Cultum Leviticum pertinent, poſtquam Reſpublica Judaica ſublata, & umbra Cultus Judaici, exoriente vera luce adventus Chriſti Domini noſtri, evanuit.

(2) Quem vide & I. Rhet. 13. Ceterum ex dictis non una differentia legis naturalis, & arbitrariæ poteſt colligi. Illa pro ſcopo habet bonum humani generis; hæc utile cujuſque civitatis, quod cum oppido variet, non poteſt non inſignis legum humanarum varietas exiſtere; cum e contrario quæ eſt in naturali lege diverſitas, non niſi ex diverſitate triplicis ſtatus, naturalis dico, oeco-

Nicom. L. V. c. 10. Τὰ κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ' οὗ μὲν ὠνοῦνται, μείζω, οὗ δὲ πωλοῦσιν, ἐλάττω. *Jura ex inſtitutione, & utilitate ſimilia menſuris ſunt: non enim ubique ſunt æquales vinariæ, & frumentariæ menſuræ; ſed majores ſunt, ubi emunt; minores, ubi vendunt*. Ceterum *Lex Divina* quidem alia *naturalis*, alia *poſitiva* eſt. Lex autem *humana*, preſſe accepta, omnis *poſitiva* eſt. De ſingulis in ſpecie plura ſuo loco exponentur. (†)

CAPUT

œconomici & civilis, eorumque propria indole reſultet. Illa originem refert ad Deum, hæc ad homines. Illa occupatur circa agenda, vel omittenda ex natura, & conditione a Deo homini attributa; hæc circa indifferentia, niſi quod interdum naturali legi addit aliquid, vel detrahit. Illius juſſio explicatur mentis opera; hujus verbis, aut factis: Illa mutationi non ſubjacet; hæc ſæpius mutatur. H.

(†) Nunc in Auctoris vitæ ſententiam in ſubjecta nota propoſitam diſputo. Ait enim Moſaico Jure tanquam contrahendarum nuptiarum legitimarum definitore nos uti oportere; quia mos a Chriſtianis receptus vult vinculo eorum omnium Præceptorum, quæ ob pudorem præſertim, atque honeſtatem tuendam Moſaicum Jus ſcivit, *univerſim cum Judæis Chriſtianos* hodieque obligari. Video, quid ſibi hæc ejus velit Oratio: vult ſcilicet, quo Proteſtantium vota jamdiu contendunt h. e. connubiales leges, quas Moſa ſcripſit Levit. cap. 18., obſervandas quidem, eas vero leges contemnendas eſſe, quas Rom. Eccleſiæ Jus hodiernum proponit: quaſi non hoc Jus eamdem Nuptiarum honeſtatem ampliſſime, longiſſimeque tueatur; quaſi nulla Eccleſiæ poteſtas ſit intra pauciores gradus, pluresve concludendi Nuptiarum impedimenta pro vario populorum ingenio, pro varia locorum, temporumque conditione; quaſi jus Eccleſiæ nullum ſit connubialis poſitivæ jam conſtitutæ legis vinculo quoſdam ſolvendi, neceſſitate, aut utilitate inſpecta. Scimus quidem vetuſtos Patres, Pontifices, Canoneſque ſæpe vetuiſſe, ne intra eos Levitici cap. 18. gradus Nuptiæ contraherentur; verum etiam ſcimus illos id vetitum ad Eccleſiaſticum Jus, quod ea ætate valuit, retuliſſe, non ex Moſaico Jure advocaſſe; illoſque alia multa Nuptiarum impedimenta conſtituiſſe, de quibus Moſa nequidem cogitavit; & Nuptias, quæ contra Imperatorias Leges fierent, inutiles cenſuiſſe; & quandoque cum iis rite diſpenſaſſe, quorum contractis nuptiis Jus Eccleſiaſticum obſtabat. Id factum Proteſtantes affirmant, de Eccleſiæ Jure contra nos poſt Lutherum litigare pergunt; ſed id

Jus

CAPUT VII.

DE ACTIONUM MORALIUM QUALITATIBUS.

I. *Qualitates actionum moralium quot?*
II. *Actio neceſſaria, licita.*
III. *Actionum bonitas, & malitia in quo conſiſtat?*
IV. *Actio bona eſt, quæ omnia habet requiſita; mala, in qua vel unum deficit.*
V. *Malitiæ cauſa nequaquam in Deo quærenda.*
VI. *Juſtitia eſt vel perſonarum, vel actionum.*
VII. *Juſtitia actionum quid?*
VIII. *Juſtitia univerſalis, particularis.*
IX. *Juſtitia diſtributiva.*
X. *Commutativa.*
XI. *Grotii ſententia de Juſtitia.*
XII. *Ariſtotelis de eadem ſententia.*
XIII. *Hobbeſii ſententia de Juſtitia, & injuria.*
XIV. *Injuſta actio quid?*
XV. *Quid injuria?*
XVI. *Injuria fit tantum ex proæreſi, ubi de culpa quoque.*
XVII. *Volenti non fit injuria.*

PROXIMUM jam eſt, ut de qualitatibus actionum moralium diſpiciamus. Juxta illas ergo actiones dicuntur (1) neceſſariæ, vel non neceſſariæ, licitæ, vel illicitæ, bonæ, vel malæ, juſtæ, vel injuſtæ. Adeoque qualitates morales actionum moralium erunt neceſſitas, licentia, & his oppoſitæ; quæ proprio vocabulo deſtituuntur, bonitas

Jus apud Eccleſiam ſemper, & ubique gentium, locorumque fuiſſe Catholici Theologi, maximeque Joh. ſerbeſius cum luculenta probationum omnium ſpecie oſtendunt, quas certe apud Proteſtantes fruſtra quæſiveris.

(1) Hæc ita diſtinguuntur: Neceſſariæ, vel non neceſſariæ, licitæ, vel illicitæ actiones dicuntur intuitu originis: bonæ, vel malæ aſpectu legis, juſtæ, vel injuſtæ aſpectu illorum, in quos exercentur. Ad qualitates actionum etiam pertinet, quod aliæ favorabiles ſint, aliæ odioſæ. V. infra L. VIII. c. 9. §. 7. Conf. H. GROTIUS II. de J. B. & P. c. 16. §. 16. H.

tas & malitia, juſtitia & injuſtitia (1).

§. II. Actio neceſſaria eſt, quam ex lege, aut juſſu ſuperioris omnino facere tenetur is, cui ea lex, aut juſſum fuit datum. In hoc enim conſiſtit hæcce actionum moralium neceſſitas, quod illæ omitti, aut ſecus fieri non debeant; licet per vires naturales de facto omitti, aut ſecus fieri queant. Quanquam frequentiſſimum ſit J. C. ut illa, quæ ab iſthac neceſſitate diſcedunt, ne fieri quidem poſſe dicant. Vid. *L. 15. D. de Condit. inſtit.* Opponitur autem neceſſariæ actioni, non ſolum actio vetita, quæ legibus, aut interdicto ſuperioris fieri prohibetur; ſed etiam licita, quam leges neque præcipiunt, neque vetant, ſed quam ſuſcipere, aut omittere in cujuſvis arbitrio eſt relictum. Cicero pro Balbo: (c. 3. in fin.) *Eſt aliquid, quod non oporteat, etiamſi licet; quicquid vero non licet, certe non oportet.* Libanius Declam. 16. (pag. 444. C. Edit. Pariſ. Morelli.) Ἃ ȣ̓ κεκέλευσαί τις ποιεῖν, ταῦτα ȣ̓δὲ μὴ ποιεῖν κεκώλυται. *Quæ non juſſus eſt aliquis facere, hæc, quo minus faciat, non prohibitus eſt.* Ex uſu autem communis ſermonis non ſolum illa dicuntur licere, quæ neque divina, neque humana lex vetat, quæque adeo ſine omni peccato, & reprehenſione ſuſcipi poſſunt; ſed etiam illa, quæ legibus naturalibus prohibita lex civilis hactenus permittit, ut nullam illis in foro humano pœnam imponat; ſed ſuo cujuſque pudori iſta committat. Cicero Tuſc. Quæſt. L. V. (c. 19.) *Peccare nemini licet, & ſermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur.* Quo pertinet, quod de Alexandro Severo tradit Lampridius: (in vita Alex. c. 24.) *Habuit in animo, ut exoletos vetaret; ſed veritus eſt, ne prohibens publicum dedecus in privatas cupiditates converteret; cum homines illicita magis poſcant, prohibitaque furore perſequantur* (3).

Illa

(1) Moralitati actionum dilucidis aliquot diviſionibus lucem affudit Titius ad opus minus Auctoris obſerv. LXIV. & LX

(2) Hac notione licito opponitur honeſtum. Paullus *l.* *d. R. I. Non omne, quod licet honeſtum eſt.* Conf. *l.* [illegible] neca conſol. ad Polyb. c. 26. C[illegible] *cent, propter hoc ipſum mult*[illegible]

(3) Quatenus perm[illegible] ſupra c. 6. §. 1[illegible]

Illa poſſumus dicere perfecte, hæc
Quin aliquando illa licere dicuntur,
feſſione turpiſſima ſunt, ſiquidem qui
eſt, tantis viribus polleat, ut
non metuat. SENECA de clementia L. I.
ſervum omnia liceant, eſt aliquid,
cere commune jus animantium
turæ eſt, cujus tu. Add. GROTIUS L.
c. 10. §. 2.

§. III. ACTIONEM bonam moraliter
morum, (nam de bonitate velut
li, per quam res, aut actio in
ctionem alicujus cedere intelligitur
hæc circa ea, quæ lege naturali
civili lege præcipiuntur, cum illa
& inter animalia rationalia illi
dicimus, quæ cum lege congruit
dem diſcrepat. Scilicet formalis
litiæ actionum conſiſtit in
determinativa ad normam
legem; (eam ſemper hic inte
non permittentem, &, ſi hu
repugnantem.) Quatenus
proficiſcitur, & juxta eam
ita ut ad eamdem exacte congru
tenus contra præſcriptum norma
diſcrepat, mala, & uno vo
Porro uti quævis norma d
nautica; cauſa dicitur rect
tionis ad portum, non tam
curſum, qui cum directione
ex præſcripto ejuſdem nau
dicitur cauſa rectitudinis in

o
b-
re
em
um
atus
a ſa-
eris,
uti for-
diſcon-
ve-
tor id ac-
uemadmo-
s Eſſais L.
at Cl. BAR-

(1) SENECA ep. 120.
tur obſervatio collegiſſe, &
per analogiam noſtra intelle
cante. - - - Nov
eſſe aliquam &
gimus, eſſe
mana, aliqu
fecta m

alloquentis
fra L. VIII.
d quem Ti-
enſes, qui de

quacumque intentione ſuſcepta ad illam quadrat, ſed potiſſimum, quia ex legis dictamine, & ex dependentia a lege, id eſt, cum intentione obedientiam eidem præſtandi proficiſcitur. Unde ſi quis caſu, aut citra ullam cogitationem de obſequio legi præſtando, id agit, quod in lege præcipitur, recte quidem (ſenſu magis negante, quam ajente, id eſt non male) egiſſe dici poteſt, non tamen moraliter bene. Non ſecus ac is, qui fortuita ſclopeti diſploſione avem dejecit, perite, & artificioſe jaculatus dici nequit.

§. IV. Porro cum lex determinet vel qualitatem, ſeu diſpoſitionem agentis, vel objectum, vel finem, vel certas denique circumſtantias actionis; inde actio aliqua eſt moraliter bona, aut mala, vel quia agens ita eſt diſpoſitus, uti lex requirit, aut ſecus; vel quia actio dirigitur in objectum, eo fine, iiſque circumſtantiis, prout lege eſt diſpoſitum, aut contra. Ubi tamen notandum, ut actio aliqua ſit bona, neceſſum eſſe, tum ut ſecundum omnia requiſita quaſi materialia congruat ad legem, tum ut quantum ad formale non ex ignorantia, aut alia de cauſa (1), ſed ad præſtandam obedientiam legi debitam ſit exercita (2). Unde actio, alias velut materialiter bona, ob intentionem malam agentis ipſi pro mala imputatur. Sic præmii nihil meretur, qui dum nocere intendit, prodeſt. Sicut ille, qui dum Jaſonem trucidare intendit, vomicam ſecuit, apud Valer. Maximum L. I. c. 8. §. 6. ext. Sic qui poteſtate ſua legitima malo fine utitur, verbi gratia judex poteſtate ſumendi pœnas a noxiis ad ſatiandam privatam libidinem, peccat. Hinc apud Carthaginenſes *in cru-*

(1) Vid. infra c. 8. §. 2. & 3. H.

(2) Hanc bonum factum, ſed non bene factum, dicunt aliqui, Quo pertinet quod Critonius Scotus Parrio, de conjuratione in Reginam Angliæ quærenti, reſpondiſſe memoratur apud Thuanum Lib. LXXIX. in fine ad A. 1583. *Deum magis adverbiis, quam nominibus gaudere; & magis placere, bene, & legitime, quam bonum, & legitimum; ita ut nullum bonum liceat facere, niſi bene, & legitime.* Euripides Electra:

Δίκαια μὲν νῦν ἥδ' ἔχει, σὺ δ' οὐχὶ δρᾷς.
Si juſta patitur illa, non & tu facis. H.

crucem tollebantur Imperatores, *ſi proſpero eventu*, *pravo* (1) *conſilio rem geſſerant*. Livius L. XXXVIII. c. 48. & Valer. Maximus L. II. c. 7. §. 1. ext. Etſi contra actio, alias velut materialiter mala, ob bonam intentionem agentis haudquidquam fiat bona. Inde eſt, quod nemo peccatis propriis poſſit uti velut mediis ad finem bonum adſequendum; ac non ſint facienda mala, ut eveniant bona. Ut enim actio reddatur mala, ſufficit, ſi vel in unico requiſito materiali, aut formali ad legem non congruat. Adeoque ſtatim actio fit mala, ſi vel agentis qualitas, vel objectum, vel finis, vel aliqua circumſtantiarum, vel intentio a lege diſcrepet. Ac vanum eſt, quod aliqui dicunt, actionem quoad ſubſtantiam operis bonam eſſe poſſe, etiamſi finis legitimus ab agente non intendatur. Nam ad eſſentiam actionis moralis comprimis etiam pertinet finis, quippe cohærens cum intentione, quæ eſt principium maxime afficiens qualitatem actionis. Inde non modo peccatum eſt, referre actionem ad malum finem: ſed hoc quoque, referre eamdem ad diverſum finem, quam qui legibus eſt præſcriptus. Matth. VI. 5. Juvenalis Sat. VIII. (v.215. 216.) *Cauſa facit rem diſſimilem*. Imo non ſolum perfectum facinus, & quod finem ſuum obtinuit (2), ſed etiam inchoatum duntaxat pro ſcelere reputatur; quod etiam interdum leges civiles eadem pœna, aut non multo leviore, quam conſummatum plectunt, prout expedire judicant, intra primos conatus flagitium aliquod reprimi. Seneca de conſtantia ſapientis c. 7. *Omnia ſcelera etiam ante effectum operis*, *quantum culpæ ſatis eſt*, *perfecta ſunt*.

§. V. Isthæc actionis bonitas, & malitia uti formaliter in ea, quam diximus, convenientia, & diſcon-

 ve-

(1) Quod hic non malam intentionem, prouti Auctor id accepiſſe videtur, ſed inconſultam libidinem ſignificat, quemadmodum Livii verba recte expoſuit Montanus dans ſes Eſſais L. III. c. 8. p. 693. Edit. in folio, ut eleganter obſervat Cl. Barbeyracus in annotatione 1. ad h. §.

(2) Quale non eſt cogitatio (animæ ſemetipſam alloquentis ſermo) ſaltem forum externum quod attinet. V. infra L. VIII. c. 3. §. 14. Add. Gellius L. VII. N. A. 3. apud quem Tiro, Ciceronis libertus, Catonem reprehendit, Rhodienſes, qui de defectione deliberaverant, excuſantem. H.

venientia ad normam moralem conſiſtit: ita efficienter unice ab illo dependet, abs quo iſta actio lege præſcripta, aut interdicta exercetur. Hujus quippe determinatio actionem ita conſtituit in genere entium moralium, ut ipſi ſoli, & non alii illa queat imputari. (†) Inde inanis ſane illos torſit metus, qui ne Deum omnium rerum Creatorem peccati quoque auctorem facere viderentur, malæ actionis formalem rationem in privatione congruentiæ cum lege collocarunt †. Enimvero etſi poſitio cujuſcumque formæ privationem, aut abſentiam contrariæ formæ neceſſario inferat; tamen oppido quam falſus eſt opinionis, qui eſſentiam rei in iſta privatione quæſiverit. Nec multum profecit, qui norit, rectitudinem eſſe privationem curvitatis, & curvitatem rectitudinis. Sed talia fingere, aut metuere, inſcitia rerum moralium ſubegit. Qui enim omnium phyſicorum entium Creator eſt Deus, haudquidquam omnium moralium, aut notionalium, nec non artificialium auctor, & cauſa debet haberi. Illos vero profana admodum ingenii prurigo agitat, qui egregium ſubtilitatis ſpecimen autumant, Deum quoquo modo inter cauſas peccandi immiſcuiſſe. Nam cui aliquis rerum moralium intellectus, nihil abſurdius judicabit, quam inquirere; an is ſit cauſa actionis, qui eam lege prohibet, ac contra interdictum ſuum commiſſam punit. Quod vero Deus ad id concurrit, quod in iſta actione phyſicum eſt; non magis ideo peccati cauſa dici poteſt, quam verbi gratia deformitatis in opere ab artifice imperite confecto, qui materiam ad iſtud ſuppeditavit. Vocabulum autem cauſæ in impropriam, & a communi ſenſu alienam hic trahere ſignificationem, eſt id agere, ut irreverentiam erga Divinum Numen non citra ambitionem oſtentes. PHILO Judæus de profugis (pag. 462. Ed. Pariſ.): *Quæ poteſt eſſe blaſphemia gravior, quam contendere, non ex nobis mala provenire, ſed ex Deo?* Maximus TYRIUS diſſert. 3. (pag. 36. E-

(†) At vero non deſunt Eruditiſſimi, Clariſſimique Theologi, qui peccatum in mera recti, ut ajunt, privatione, ſeu defectu cum M. Auguſtino conſtituunt; cujus ratiocinationis artus omnes, nervique ita apte cohærent, ut ea & ſcita, & concinna videatur, nec facilis ſoluta, quam videſis apud eoſdem.

26. Edit. Daviſ.) Ἔοικε ταυτὶ τὰ ὀνόματα (αἶσα, μοῖρα, ἐριννύς,) εἶναι μοχθηρίας ἀνθρωπίνης εὔφημοι ἀποστροφαὶ, ἀναθέντων αὐτοῖς τὴν αἰτίαν τῷ δαιμονίῳ, καὶ ταῖς μοίραις, καὶ ταῖς ἐριννύσιν. ἡ δὲ ἐριννὺς καὶ ἡ αἶσα, καὶ οἱ δαίμονες, καὶ ὅσα ἄλλα διανοίας ἡμαρτημένης ὀνόματα, ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ καθειργμένα, &c. *Hæc nomina nihil aliud ſunt, quam humanæ improbitatis ſpecioſus prætextus, quæ culpam ſuam in Deos, in Parcas, in Erinnyas conferre ſolet. Nam & Erynnis, & mala ſcæva, & vis Deorum, & ſi quæ alia vocabula, quæ fatalem exprimunt potentiam, in animo noſtro circumgeſtamus.* Idem Diſſert. 25. (pag 253. & ſeqq.) Αὐτῷ τῷ ἑλομένῳ μοχθηρίαν αἰτία, θεὸς ἀναίτιος. *Malitiam qui aſſumit, culpam ſibi adſcribat, Deum extra noxiam relinquat* (1).

§. VI. Jam de juſtitia quoque diſpiciamus: circa quam cumprimis obſervandum, eius ſignificationem, qua perſonis tribuitur, non parum differre ab ea, qua attributum actionum notat. (†) Quando enim de perſonis uſur-

(1) Prætermiſit Auctor actiones moraliter indifferentes. Conferantur de iis Titius Obſ. LXV. & Thomas Gatakerus de natura, & uſu ſortis, Londini 1609. c.V. §. 4.

(†) Definit Pufend. juſtum hominem, qui juſtitiæ ſtudet, juſtiſque factis delectatur, *conaturque facere in omni re id, quod juſtum eſt*. Ex eo ait injuſtum eſſe, *qui juſtitiam non debito ſuo, ſed præſenti commodo menſurandam exiſtimat*. Eam definitionem vehementer probo; ſed non video, quomodo cum ejuſdem conſectariis ea definitio, quæ inſtar principii eſt, congruat. Philoſophum ratiocinationem ſuam concludentem audite. Actiones juſtas ab homine juſto diſtinguit: *Sic ut juſti hominis non paucæ poſſint actiones injuſtæ, & injuſti juſtæ eſſe*. Juſtitiæ ſemitam juſtos non ſemper ſequi, ſed quandoque ab ea labi nos infirmitatis noſtræ, alienæque conſcii ſentimus, & novimus; neque ei rei multa ratiocinatione opus eſt, ſed ſolo conſcientiæ noſtræ teſtimonio. Deinde hoc addit, ut ſuam ſententiam explicet: *Juſtus quippe homo dicendus eſt, qui juſta facit propter præceptum legis, injuſta nonniſi per infirmitatem:* injuſtus, qui *juſta facit propter pœnam legi adjunctam; iniuſta per animi iniquitatem, aut ad captandam gloriam, aliudve emolumentum*. Ergo & is, qui *injuſta per infirmitatem facit*, Puſendorfio juſtus dicitur. Atqui hic ipſe eum juſtum habet, qui in omni re id, quod debet, facit; non id, quod ei nunc prodeſt, ſequitur; aut quod nunc nocet, lege contemta averſatur. Hoc amplius: ſententiam Grotii,

uſurpatur (1), juſtum eſſe ſignificat idem, quod juſte faciendo delectari, juſtitiæ ſtudere, vel conari facere in omni re id, quod juſtum eſt. Et eſſe injuſtum, eſt negligere juſtitiam, vel eam non debito ſuo, ſed præſenti commodo menſurandam exiſtimare. Sic ut juſti hominis non paucæ poſſint actiones injuſtæ, & injuſti juſtæ

tii, qui dubitat, an hæc, quæ *quotidianæ incurſationis* peccata dicuntur, *recte, & proprie peccata dicantur*, optima uſus ratiocinatione optime confutavit: *Quomodo enim velut collectim ſumti ejuſmodi lapſus peccati naturam effugiunt, cum tamen ſinguli peccata ſint?* Cap. V. §. 8. Quamobrem qui infirmitatis ſuæ onere preſſus contra legis præceptum facit, ex eo Juſtus dici non poteſt; neque pœna Legis Divinæ, quæ omnem defectum damnat, non teneri. An forte ad humanum forum, in quo lapſus illi quotidiani *fere extra pœnam poſiti ſunt*, ut ait hoc Cap. V. Pufendorfius confugit; aut ad illam Ariſtotelis ſententiam, quam exſcripſit Cap. 4. §. 9. provocat? *Minus malum, ſi ad majus comparetur, boni locum obtinet*, Nicom. V. cap. 2. Sed hanc Pufendorfii ſententiam, qua de agimus, quæque ob omnia infirmitatis peccata hominem adhuc juſtum dicendum eſſe univerſe, lateque, atque abſolute, non ad aliud relate pronunciat, quæque in legentium oculos incurrit, utrumque illud confugium non excuſat. Nam ſi quid hic ego intelligo, *per infirmitatem* peccare dicitur, qui vehemente quadam animi perturbatione commotus, concuſſus, abreptuſque officium ſuum contra animi ſui propoſitum facile deſerit. Sic caſta Virgo precibus faticata, falſiſque promiſſionibus illecta, aut imminentis vitæ periculi metu debilitata ſe procaci viro ſubſternit: Sic ab hoſte captus Civis, ne ipſe, liberique ſui, qui in ejuſdem hoſtis poteſtate ſunt, ditiſſimam, turpiſſimamque mortem obeant, arcanum quoddam, ex quo Patriæ ſuæ ſalus maxime pendet, aperit: Sic Chriſtianus carceris ſquallore, compedum onere, immaniumque tormentorum longo circuitu, diurnaque vi ſupra, & ultra humanas vires compulſus, atque adactus Diis Gentium thus adolet; aut omnes cruciatus, metuſque emto libello redimit. Atqui hos, alioſque dicendos eſſe Juſtos, licet humana infirmitate fracti ab officio deſciverint, quis unquam cogitavit, aut dixit? Annon contra hujuſmodi homines, qui Reipublicæ ſaluti, aut divinæ Religioni vitam ſuam præferre voluerunt, ipſe Pufendorfius, etiamſi ſæpe incertus animi, conſiliique ſit, alibi, atque antea diſputavit? Itaque ampliſſimam illam theſim: *Juſtus quippe homo dicendus eſt, qui & injuſta nonniſi per infirmitatem facit*, quæ communi hominum, Theologorumque judicio repugnat, delendam cenſeo.

(1) Seu quod eodem recidit, bene agere ſecundum legem, de

ſtæ eſſe. Juſtus quippe homo dicendus eſt, qui juſta facit propter præceptum legis, injuſta nonniſi per infirmitatem: injuſtus, qui juſta facit propter pœnam legi adjunctam; injuſta per animi iniquitatem, aut ad captandam gloriam, aliudve emolumentum †. HOBBESIUS de Cive cap. 3. §. 5. Quibus fundamentis nititur illud PLINII Panegyrici (cap. 56.): *Laudabilia multa etiam mali faciunt; ipſe laudari niſi optimus non poteſt*. Philemon apud STOBÆUM Serm. IX.

Ἀνὴρ δίκαιός ἐστιν, οὐχ ὁ μὴ ἀδικῶν,
Ἀλλ᾽ ὅς τις ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ βούλεται,
Οὐδ᾽ ὃς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέχετο,
Ἀλλ᾽ ὃς τὰ μεγάλα καρτερεῖ μὴ λαμβάνων,
Ἔχειν δυνάμενος καὶ κρατεῖν ἀζημίως:
Οὐδ᾽ ὃν γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον,
Ἀλλ᾽ ὅς τις ἄδολον γνησίαν τ᾽ ἔχων φύσιν
Εἶναι δίκαιος κ᾽ οὐ δοκεῖν εἶναι θέλει.

Non juſtus omnis abſtinens injuriæ eſt,
Sed qui nocere cum poteſt, tunc abſtinet:
Nec quis recuſat parva, ſed qui maximis
Tentatus, animi robur invictum gerit:
Nec quiſquis iſta quolibet præſtat modo:
Sed qui doloſi neſcius fuci, integra
Probitate, juſtus eſſe, non credi ſtudet.

Archytas de viro bono, & beato: Quemadmodum qui aliquando vel immodeſte, vel injuſte, vel timide ſe geſſerit, inter malos referendus non eſt, ita nec, quidquid in his recte, inter bonos. Verum enim *judicium non ex uno tempore, ſed ex vita tota faciendum*. Huc ſpectat, & ju-

de quo §. 4. Quanquam interdum juſtum eſſe referatur ad perſonam, non ajente, ſed negante ſenſu. Quomodo operans juſte interdum agere dicitur, qui non injuſte agit, etiamſi id quod agit, juſtum non ſit; & recte diſtinguit ARISTOTELES V. Eth. 10. & 11. Τὸ ἀδικεῖν & τὸ ἄδικον πράττειν, *injuſte agere, & agere quod injuſtum eſt*. Atque hoc aſpectu litigium, aut bellum utrinque poteſt eſſe juſtum. V. H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 23. §. 13. H.

& judicium Agathiæ L. V. (c. 3.) de illis, qui terrore atrocis terræ motus Byzantii certatim bona opera feciſſent. *Hæc omnia*, inquit, *ad certum aliquod tempus fiebant, recenti videlicet adhuc, & vigente metu. Simulac vero malum remitti, ac ceſſare cœpit, confeſtim plerique ad priſtinos mores redierunt. Vocari autem poſſit talis animorum motus, atque impetus non juſtitia revera, neque pietas ſolida pariter, atque efficax, qualis ex recta opinione, & conſtantiſſimo ſtudio in animis efformari ſolet, ſed* μηχανή τις ἄτακτος, καὶ οἷον ἐμπορία σφαλερωτάτη, *machinatio quædam incompoſita, & velut nundinatio fallaciſſima ad ſubterfugiendum, ac propulſandum malum inſtituta. Bona itaque opera ita demum neceſſitate cogente deguſtamus, quamdiu metus premit.* Ex quo patet, definitionem juſtitiæ, J. C. Romanis familiarem, qua eam dicunt conſtantem, & perpetuam voluntatem ſuum cuique tribuendi; ſpectare ad juſtitiam perſonarum, non actionum (1). Id quod mihi ſatis inconveniens (2) videtur, cum juriſprudentia maxime circa juſtitiam actionum ſit occupata; juſtitiæ perſonarum non niſi obiter, & paucis in materiis rationem habeat.

§. VII. Differt autem juſtitia actionum a bonitate (3) in hoc potiſſimum, quod bonitas ſimpliciter notet convenientiam cum lege, juſtitia autem præterea involuat reſpectum ad eos, in quos actio exercetur. Sic igitur actio juſta nobis dicitur, quæ ex proæreſi applicatur

(1) At J. C. Romanis, & ſua conſtat ratio, conſiderantibus juſtitiam, ut eſt finis juriſprudentiæ. H.

(2) Utique hæc juſtitiæ definitio vice juſtitiæ actionum, cujus nervi, artuſque obſequium legum ſunt, ſiſtit juſtitiam perſonarum, quæ in voluntatis conſtantia locum tuetur. Sed vel ſic ſatis bene ſe habet antiqua hæc, & authentica juſtitiæ deſcriptio: facit enim, ut, quantum in nobis ſit, meminerimus obſequium legibus ſponte præſtandum eſſe, officii magis contemplatione, quam metu ſanctionis; quo omnium inter ſe actionum noſtrarum juſta concordia juvetur utilitas humanæ conjunctionis.

(3) A bonitate proprie non differt juſtitia, ſed ſpecies ejus eſt, ut ipſe auctor monuit, ſupra §. IV. Igitur præſtitiſſet, diſtingui actiones bonas ratione *objectorum*, ut aliis boni videremur contemplatione *Dei*, quæ pietati, aliis *aliorum hominum*, quæ juſtitiæ, aliis *noſtrummetipſorum*, quæ temperantiæ tribuerentur.

tur ad perſonam, cui illa debetur. Adeoque juſtitia hoc modo erit (1) recta applicatio actionum ad perſonam. Diviſionem ejuſdem nobis deſumere placet potiſſimum ab ipſa materia, quæ debetur, aut velut ex debito alteri applicatur. Ubi in anteceſſum monemus, actionum alias poſſe vocari puras, alias velut mixtas. Illæ abſolvuntur motu quodam alicujus potentiæ, certa ratione ad objectum applicito; uti eſt, exhibitio honoris, obſequium, dilectio, averſatio, conſolatio, laudatio, vituperatio, &c. quarum effectus conſiſtit in eo, quod objectum ex actione certo modo afficiatur, aut affectum intelligatur ad complacentiam, aut diſplicentiam. Hæ autem ſunt conjunctæ cum translatione alicujus commodi, vel incommodi in perſonam, adverſus quam dicuntur exerceri: adeoque earum effectus potiſſimum conſiſtit in aliquo opere, reipſa alterius perſonam, aut res juvante, vel lædente. Deinde ſunt & actiones, quæ in commercium hominum veniunt, ac certo pretio taxantur; quædam autem pretio, inter homines æſtimari non ſolent, de quo diſcrimine pluribus infra. Denique & hoc obſervandum, quædam deberi nobis ex jure perfecto, quædam ex imperfecto (2). Illo modo quæ nobis debentur, ubi ultro non tribuuntur, fas eſt in libertate naturali degentibus vi, belloque ad ea præſtanda alterum adigere; aut in eadem civitate ſi vivamus, contra eumdem actio datur: hoc autem modo debita bello vindicari, aut actione intentata extorqueri non poſ-

(1) Aristoteles V. Eth. Nicom. I. in fin. *Sed ex omnibus virtutibus juſtitia alienum videtur eſſe bonum: quia ad alterum refertur, & pertinet. Aliorum enim utilitati conſulit.* Antedixerat: *Eam non exiſtere in aliquo, verum foras progredi.* Cicero II. de invention. & 3. ad Herennium *juſtitia cuique jus ſuum, & dignitatem tribuit.* Seneca epiſt. 91. *juſtitia res ſacra eſt, alienum bonum ſpectans, nihil ex ſe petens, niſi uſum ſui.* H.

(2) Obligationes, quæ ex jure perfecto naſcuntur, ſolæ veræ obligationis nomen merentur in foro humano: quum obligationes imperfectæ in ſolo Foro Divino obligent, eo quod pudori conſcientiæ, & timori Summi Numinis relinquantur, & vi externa exigi nequeunt. Qua ratione omnis verborum luſus in hac diviſione exulat.

poſſunt. Perfectum jus auctores frequenter ſolent exprimere (1), addito vocabulo *ſui*; verbi gratia ille *ſuo jure* hoc poſtulat. Quod autem alia nobis perfecte, alia imperfecte debeantur, cauſa eſt, inter eos quidem, qui in naturali libertate invicem vivunt, diverſitas præceptorum juris naturalis, quorum alia ad eſſe, alia duntaxat ad bene eſſe ſocietatis faciunt. Unde cum minus neceſſarium ſit, hæc quam illa alteri exhiberi; rationis quoque eſt, illa quam hæc rigidiori poſſe modo exigi: cum ſtolidum ſit, medicinam morbo longe operoſiorem, & moleſtiorem adhibere. Accedit, quod circa illa fere pactum intercedat, circa hæc non item; adeoque cum hæc cujuſque pudori, ac conſcientiæ relinquantur, incongruens erat, talia ab altero per vim extorquere, niſi fors gravis neceſſitas ſubigat. Verum in civitatibus diſcrimen illud ex legibus civilibus, actionem dantibus, aut negantibus, oritur; etſi civitates utplurimum hic juris naturalis veſtigia ſint ſecutæ (2), niſi qua peculiares ipſarum rationes diverſum ſuaderent.

§. VIII. Quando igitur exhibentur alicui actiones, aut res, quæ illi ex jure duntaxat imperfecto debentur, aut quando adverſus alterum exercentur actiones in commercium non venientes, communiter dicitur obſervari juſtitia univerſalis. Ut quando quis conſilio, re, aut opera egenti ſubvenit, & officia pietatis, reverentiæ, grati animi, humanitatis, beneficentiæ exhibet, adverſus quos iſta exhibere tenetur. Hæc juſtitia illud tantum ſpectat, ut præſtetur, quod alteri debetur, non attendendo, num id, quod præſtatur, ſit æquale cauſæ illi, ob quam quid debetur, an minus. Sic grati animi officio ſatisfit, ſi quantum per facultates licet, reponatur, etiamſi beneficium fors longe ſupra fuerit. Aſt quando alicui exhibentur actiones, in commercium venientes, aut quibus res aliqua in alterum transfertur, ad quam ille jus perfectum habebat, juſtitia particularis (3) dicitur.

§. IX.

(1) Quæ tamen vox interdum ſtrictius accipitur, ut opponatur ei, quod in credito eſt. L. 27. §. 2. L. 34. pr. *de aur. & argento legato*. H.

(2) Auctor exempla habet L. III. c. 3. §. 4. in fine §. 17. H.

(3) Aſt, inquis, ſic pars toti opponitur, parti totum, quod fieri

§. IX. Jus porro iſthoc oritur, vel ſingulis ex pacto (1) (tacito, aut expreſſo) cum ſocietate aliqua inito hoc fine, ut ipſius membra fiant; vel ſocietati ex pacto eodem cum ſingulis, ut eos ſibi membra adjungat: vel oritur denique ex pactis quorumlibet cum quibuslibet circa res, & actiones in commercium venientes. Ubi exercentur ea, quæ ex pacto ſocietatis cum ſocietate ob finem jam dictum inito debentur, vocatur juſtitia diſtributiva. Quandocumque enim aliquis in ſocietatem recipitur, tale pactum expreſſe, aut tacite initur inter ſocietatem, & membrum recipiendum, quod ſocietas quidem velit huic ratam partem tribuere de bonis, quæ ſocietati, ut tali, competunt; membrum vero promittit, quod pro rata parte velit ferre onera, quæ ad ſocietatem, qua talem, ſervandam faciunt. Determinatio autem ratæ partis de bonis ſocio adſignandis fit ſecundum æſtimationem operæ, aut ſumtuum impenſorum ad ſocietatem qua talem ſervandam, ſpectatorum in proportione ad aliorum ejus ſocietatis membrorum operam, aut ſumtus impenſos. Uti contra determinatio ratæ partis de oneribus membro imponendis fit ſecundum æſtimationem commodorum, quæ illud ex ſocietate percipit, ſpectatorum in proportione ad commoda, ab aliis membris e ſocietate percepta. Inde cum utplurimum unum membrum plus conferat ad ſocietatem conſervandam, quam alterum, & unum quoque præ altero plus commodi ex eadem hauriat; facile patet ratio, cur poſitis pluribus perſonis, poſitaque inter eaſdem inæqua-

lita-

fieri vetat ſenſus communis. Eſt enim juſtitia particularis pars univerſalis, & proinde, quemadmodum hominem dividere non poſſumus in hominem, & manum; vel manum in manum, & digitum auricularem, ſic juſtitiæ quoque univerſali opponi nequit juſtitia particularis. Sed hic non eſt diviſio, ſed potius diſtinctio vocabuli in diverſos ſignificatus. Saltem ita rationes ſubduxiſſe videtur Aristoteles Ethicorum. L. V. c. 2. 3. & Magnorum Moralium L. I. c. 33.

(1) Imo dantur officia pactum omne præcedentia, veluti ne contemnamus quemquam, vel lædamus; quæ nomine rei conveniente dicuntur officia *modeſtiæ*, quum quæ ex pacto oriuntur, contra ſatis concinne nomine officiorum *juſtitiæ* ab illis ſeparari poſſint.

litate ; in juſtitia diſtributiva ſit obſervanda æqualitas comparata : Quæ in hoc conſiſtit , ut quomodo ſe habet dignitas , ſeu meritum unius ad dignitatem alterius (1) ; ſic ſe quoque habeat præmium unius ad præmium alterius . Nam , uti loquitur PHILO Judæus de Monarchia (Lib. II. pag. 640. Edit. Genev. pag. 829. A. Edit. Pariſ.) *Æqualia dignitate imparibus tribuere eſt inæqualitas* . Arriant EPICTETUS Lib. III. cap. 17. Νόμος οὗτος φυσικὸς , τὸν κρείττονα τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν , ἐν ᾧ κρείττων ἐστί . *Ea naturæ lex eſt , meliorem, in eo quo ſit melior, meliore conditione eſſe illo , qui ſit deterior* (2). Sic verbi gratia ſi diſtribuenda ſint . VI. inter Cajum , Sejum , & Titium , poſito Titii merita ſuperare merita Caji triplo , duplo Seii , Titio danda erunt III. Sejo II. Cajo I. Nec ad hanc æqualitatem requiritur , ut prœmium ſimpliciter exæquet meritum perſonæ ; ſed ſufficit , ut quam proportionem habet dignitas unius ad dignitatem alterius , eamdem quoque habeat portio de re illa communi ad portionem alterius. Idem etiam ad onera imponenda debet applicari . At vero quod HOBBESIUS de cive c. 3. §. *6.* æqualitati reſpectivæ , quæ in hac juſtitiæ ſpecie obſervatur , evertendæ affert : de meo me diſtribuere poſſe plus merenti minus , minuſque merenti plus dare , modo id dedero , quod pactus ſum , allata pronunciatio Salvatoris noſtri Matth. XX. 13. id ſane ad rem nihil facit . Nam in allegato dicto oſtenditur , non peccare in juſtitiam commutativam , (quæ contractum locationis conductionis regit ,) qui ex liberalitate quibuſdam largiorem quam pro merito tribuit mercedem , aut mercedi , quæ ex juſtitia commutativa debetur , aliquid ex liberalitate , quam ſub ſe comprehendit univerſalis , adjicit ; modo ceteris , quam pacti fuerunt mercedem , non deneget . Sed quid hoc ad noſtram juſtitiam diſtributivam? ſecundum quam de re , ad quam plures perfectum jus , ſed ratione quantitatis velut inæqua-

(1) Quod tamen ad honores haud extendendum . De quo vid. AUCTOR L. III. c. 1. §. 3. H.

(2) Imo hic locus ſi ſequentia Arriani inſpiciuntur , ita reddendus erat : *Ea naturæ lex eſt , meliorem , eo , quod eſt melior , meliore conditione eſſe illo , qui ſit deterior* . Quo tamen ſenſu nihil hic locus ad rem facit .

quale, habent, rata portio aſſignanda; Vocabulum autem *diſtribuendi*, in hoc exemplo occurrens, haudquidquam innuit, factum id ad juſtitiam diſtributivam pertinere; ſed plures fuiſſe mercenarios, quibus ſua cuique merces, ex juſtitia utique commutativa, fuerat danda. Circa difficultates autem, quas GROTIUS L. I. c. 1. §. 8. movet, obſervandum, ipſius juſtitiam expletricem cum commutativa, & attributricem cum diſtributiva haudquidquam adamuſſim coincidere; neque diviſionem ipſius eodem cum noſtra fundamento niti. Nam illa nobis deſumitur ab ipſa potiſſimum materia, quæ debetur, & ex debendi origine; ipſi autem a modo, & velut intenſione, qua quid debetur. Unde ratio apparet, quare diſtributio lucri in contractu ſocietatis illi ad juſtitiam expletricem, nobis ad diſtributivam pertineat. Etſi ut in contractu ſocietatis proportio geometrica (1) obſervetur, ex accidente eſt; cum non neceſſum ſit, ut ſocii inæqualia contulerint, ſed potuerint, etiam æqualia contuliſſe. Quo facto ſimplex erit æqualitas in partibus lucri. Circa illud autem exemplum; *ſi unus tantum aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam ſimplici commenſione attributio ſiet* (2): ulterius diſpiciendum, an iſte ad illud munus habeat jus perfectum, an imperfectum. Si hoc, ad juſtitiam univerſalem id exemplum pertinebit: ſin illud, agnoſcimus quod circa proportionem monet, ut plurimum, non ſemper in juſtitia diſtributiva locum habere proportionem geometricam. Neque vero nos diſcrimen utriuſque juſtitiæ ab uſu diverſæ proportionis deſumſimus. Sic & legata aſſignare non ad diſtributivam, ſed ad univerſalem juſtitiam ſpectat. Et quando civitas de communi reddit, quod civium quidam in publicum impenderunt,

(1) Quæ diſtantias inæquales metitur, veluti quando dicimus, quemadmodum diſtant quatuor ab octo, ſic diſtant viginti quatuor a quadraginta octo. Perinde præmia diſtribuuntur, habita ratione dignitatis, veluti ut centurio ſextuplo plus prædæ ferat, quam miles gregarius.

(2) Sic ſi unus tantum in Academia aliqua linguam Arabicam calleat, ſolus aptus erit Profeſſioni hujus linguæ. Si unus tantum in cohorte militum Architectonicen didicerit militarem, ſolus aptus erit muneri Architecti militaris.

commutativa, non diſtributiva exercetur juſtitia; quia cauſa debendi non oritur ex pacto, quo civitas civem recepit, ſed peculiari, & diverſo plane contractu.

§. X. Ast si alicui exhibeantur, quæ debentur ex pacto reciproco, circa res, & actiones in commercium venientes, vocatur juſtitia commutativa. Ea pacta cum hoc ſpectent, ut pro mea re, aut actione in commercium veniente ab altero accipiam rem, aut actionem æquipollentem, ſaltem quæ mea æſtimatione talis ſit, facile apparet ratio, cur hæc juſtitiæ ſpecies requirat æqualitatem ſimplicem, quam vulgo arithmeticam proportionem (1), neſcio an ad mentem Mathematicorum vocant; etſi Plutarchus de amore fraterno vocabulum ἀριθμητικῆς ἀναλογίας in vulgari illo ſenſu uſurpet. Adeoque hic res, aut actio in commercium veniens alteri, quod pro ea datur, aut præſtatur, exacte quantum moralis fert æſtimatio, reſpondere debet. Nam quod Hobbes de Cive c. 3. §. 6. objicit: *Si res noſtras vendamus, quanti poſſumus, injuriam emptori non fieri, qui id voluit, & petiit* (2); infra pluribus excutietur. De juſtitia vindicativa, quæ ex mente noſtra peculiarem ſpeciem conſtituit (3); infra commodior erit agendi locus.

§. XI. Operæ pretium quoque fuerit Grotii ſententiam ſuper juſtitia expendiſſe, quam ille, neglecta differentia univerſalis, & particularis juſtitiæ, in *expletricem*, & *attributricem* diſpeſcit; cujus diſcrimen fundatur in diverſitate juris, quod quis ad aliquid ab altero accipiendum habet; quod eſt vel perfectum, vel imperfectum, ſeu aptitudo. Adeoque ille actus ipſi pertinet ad juſtitiam expletricem, quando alicui tribuitur id, quod ex jure perfecto ei debebatur, quodque jure ſuo poſtulare poterat: ad juſtitiam autem attributricem, quando tribuitur, quod ex jure duntaxat imperfecto debebatur. Ratio autem iſtarum appellationum hæc videtur. Quod ex jure perfecto mihi debetur, id aliquo modo

(1) Quæ diſtantias æquales inter ſe contendit, veluti quando dicimus, quemadmodum duo diſtant a quatuor, ita nonaginta octo diſtant a centum. Perinde enim æſtimationes in contractibus æſtimantur, quum verbi gratia eodem pretio equus centurioni, quo militi gregario venditur.

(2) L. V. c. 1. §. 8. & c. 3. §. 9. H.

(3) L. VIII. c. 3. §. 5. H.

Digitized by Google

modo jam meum eſſe intelligitur, ſic ut quamdiu idem non fuerit exhibitum, aliquid mei abeſſe judicetur. Ideo & nomina in patrimonio noſtro reputantur, & in ſolutum aliis cedi poſſunt. Unde ſi accipiam quod ex jure perfecto debetur, non aliquid novi mihi tribuitur, ſed res duntaxat, quæ aberat, & cujus locum tantiſper ſuſtinebat actio, expletur. Sicut verbi gratia, qui librum ex bibliotheca mea commodato ſumſit, eo reſtituto, illam non auget, ſed lacunam duntaxat explet. Verum ad quæ accipienda jus imperfectum tantum habeo, illa pro meis nondum reputare, aut in patrimonio meo numerare poſſum; cum ea ab alterius pudore dependeant, neque idem violento aliquo medio ad eadem præſtanda poſſit adigi. Unde ridiculum foret, verbi gratia, ſi mendicus ſtipem, quam ab opulento viro expectat, ſutori loco pretii pro calceo velit delegare. Adeoque qui ex jure imperfecto quid alteri præſtat, revera ipſi aliquid attribuit, quod pro ſuo antea habere non poterat. Atque hinc Grotius iſthanc juſtitiam vocat comitem earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem afferunt, puta, liberalitatis, miſericordiæ, humanitatis, & ſimilium. Nam ad talia habenda aliis jus duntaxat imperfectum competit. Quod autem Grotius huc quoque refert providentiam rectricem, id potiſſimum arbitror pertinere ad illa præmia diſtribuenda, ad quæ cives jus duntaxat imperfectum habent; ubi licet amplior diſtribuenti ſit libertas, quam circa ea, quæ ex contractu debentur; tamen conſultiſſimum fuerit, hic quoque meritorum cujuſque rationem habere, præveniendis querelis, & æmulationi. Quo ſpectat illud Isocratis Areopagitico, ubi de antiquis Reipublicæ Athenienſis adminiſtratoribus agit: Μέγιϛον δ' αὐτοῖς συνεβάλετο πρὸς τὸ καλῶς οἰκεῖν τὴν πόλιν, ὅτι δυοῖν ἰσοτήτοιν νομιζομέναιν εἶναι, καὶ τῆς μὲν ταὐτὸν ἅπασιν ἀπονεμούσης, τῆς δὲ πρὸς τὸ προσῆκον ἑκάϛοις, οὐκ ἠγνόουν τούτων τὴν χρησιμωτέραν. ἀλλὰ τὴν μὲν αὐτῶν ἀξιοῦσαν τοὺς χρηϛοὺς καὶ πονηροὺς ἀπεδοκίμαζον, ὡς οὐ δικαίαν οὖσαν. τὴν δὲ κατ' ἀξίαν ἕκαϛον, τιμῶσαν καὶ κολάζουσαν προῃροῦντο. *Plurimum autem illis profuit ad Rempublicam bene gerendam, quod cum duo exiſtimentur æqualitatis genera, quorum alterum unum & idem ſingulis, alterum unicuique quod convenit tri*

 buit

buit, non ignorarunt, utra utri præferenda eſſet: ſed illam quidem æqualitatem, quæ bonos, maloſque iiſdem rebus dignatur, ut iniquam rejecerunt; eam autem, quæ unicuique pro merito honores, præmiaque attribuit (1), *ſequendam ſibi, præhabendamque duxerunt*. Quare autem Grotius receptis Ariſtotelicorum terminis uſus non fuerit, hanc ipſe rationem affert. Vocabulum συναλλακτικῆς, commutativæ juſtitiæ ideo expletrici examuſſim non quadrat, quod ut poſſeſſor rei meæ illam mihi reddat, non eſt ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad juſtitiam expletricem pertinet. Scilicet utut jus mihi perfectum ſit rem meam abs quovis poſſeſſore vindicandi: non tamen actio mea fundatur ſuper ſynallagmate, aut ſuper contractu aliquo expreſſo, quem cum ipſo de reſtituenda re iniverim; ſed nil aliud probandum mihi incumbit, quam dominium ad me ſpectare. Ergo datur actus juſtitiæ expletricis, circa quem non intervenit συνάλλαγμα. Vocabulum autem διανεμητικῆς juſtitiæ ideo attributrici undequaque non congruit, quia διανέμειν ſubinnuit plures, inter quos diſtributio debet fieri. Atqui juſtitia attributrix exercetur, etiam quando uni duntaxat quid præſtatur, ad quod ipſe ſolus erat aptus (2).

§. XII. Aristotelis genuina mens ſuper ſpeciebus juſtitiæ, quantum nobis licuit aſſequi, hæc videtur: Juſtitia univerſalis, quæ ipſi eſt, τῆς ὅλης ἀρετῆς χρῆσις πρὸς ἄλλον, *univerſæ virtutis uſus erga alium*, Nicom. V. c. 5. virtus eſt, quæ ad omnes homines pertinet. Particularis juſtitiæ tres facit ſpecies; unam διανεμητικὴν, diſtributivam, quæ cernitur ἐν ταῖς διανομαῖς ἢ τιμῆς, ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων, ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας: *In diſtributionibus, aut honorum, aut pecuniarum, aut ceterarum rerum, quæ dividi in eos poſſunt, qui ejuſdem civitatis participes ſunt*. Altera διορθωτικὴ, *correctiva*, quæ in corrigendis συναλλάγμασι conſiſtit; quorum alia ipſi ſunt ſpontanea, alia invita. Illa συναλλάγματα

(1) Imo, *pœnas attribuit*. Hic enim ſignificatus vocis κολάζεσαι.

(2) Quæ Grotii rationes ſatis manifeſte evincunt, diviſionem, qua utitur, juſtitiæ in expletricem, & attributricem, accuratiorem eſſe ea Ariſtotelis, qua juſtitia in commutativam, & diſtributivam diſpeſcitur.

γματα ultroneo conſenſu conſtant, ut ſunt emtio venditio, locatio conductio, mutuum, depoſitum, uſura, ſponſio. Hæc in criminibus cernuntur; in quibus eo nomine συνάλλαγμα invitum ſtatuitur, quod verbi gratia in furto res mea me invito ad furem tranſit; ex quo inæqualitas oritur, ut ille plus quam debebat, ego minus habeam. Quæ ſic corrigenda eſt, ut quantum ille plus habet, ipſi dematur, mihique addatur. Sic verbi gratia aliquis rem, quæ VI. valet, dolo venditoris emit pro IX. Hic emtor habet III. venditor novem, juſtum pretium eſt VI. Inter hoſce numeros 3. 6. 9. eſt proportio arithmetica, quia exceſſus, quo poſterior numerus priorem ſuperat (1), ſunt æquales. Inde puto ratio patet, quare iſta correctio ſecundum proportionem arithmeticam proprie ſic dictam inſtitui tradatur. Vid. Joh. a FELDEN ad Grotii L. I. c. 1. §.8. Atque hæ duæ ſpecies juſtitiæ proprie, aut præcipue ad eos pertinent, qui in civitatibus cum imperio ſunt. Horum enim eſt, non privatorum, de publicis bonis inter ſingulos diſtribuere, & inæqualitates in contractibus, aut ex delictis ortas corrigere, & ad æqualitatem reducere. ARISTOTELES Nicom. V. c. 7. Τὸ ἄδικον τοῦτο, ἄνισον ὂν, ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής. *Injuſtum hoc, cum ſit inæquale, æquare conatur judex.* Tertia juſtitiæ ſpecies ipſi eſt τὸ ἀντιπεπονθὸς, *Retaliatio*, qua permutationes rerum, per homines invicem factæ, reguntur, dum res diverſæ, & inæquales comparatione inter ipſas facta, ad leges proportionis geometricæ demum exæquantur; verbi gratia, ſi permutandus ſit calceus, & equus, prius inquirendum, quoties calcei pretium equus contineat, & poſito duodecies id contineri. τὸ ἀντιπεπονθὸς fuerit, ſi quis pro uno equo duodecim calceos acceperit. Vid. ARISTOTELES Nicom. V. c. 8. & Michaël EPHESIUS ad d. l. Atque iſthoc ἀντιπεπονθὸς exercere tam in privatos, quam in imperantes cadit. Quod autem diximus, ex mente Ariſtotelis aliam juſtitiæ ſpeciem omnibus hominibus eſſe

 com-

(1) Legendum ſine dubio, *quia exceſſus, quo poſterior numerus ſecundum ſuperat, & exceſſus, quo ſecundus priorem ſuperat, ſunt æquales*: quemadmodum poſcente id manifeſte ſenſu, hunc locum reſtituit Cl. BARBEYRACUS.

communem, aliam ad magiſtratus, & judices duntaxat, aut præcipue pertinere; id facile agnoſcent, qui penitius inſpecto iſtius opere morali deprehenderint, eumdem in deſignandis virtutibus ſemper ob oculos habuiſſe ideam aliquam Civitatis Græcanicæ. In qua cum non eadem omnibus civibus munia incumberent, mirum non eſt, ipſum nonnullas tradidiſſe virtutes, quæ nonniſi in certum genus civium caderent.

§. XIII. Hobbesius de Cive c. 3. § 6. & Leviath. cap. 15. juſtitiam videtur tantum uniformem facere, quæ nihil aliud ſit, quam ſervatio fidei, & pactorum impletio (1). Quæ ſententia mutuo ſumta eſt ab Epicuro apud Diogenem Laertium L. X. circa finem. (§. 50. 51. Ed. Amſt.) Et commutativam quidem ait conſiderari in contractibus permutatoriis, emtione, venditione, locatione conductione, mutui datione, & redditione, & ſimilibus. Juſtitiam autem diſtributivam, etſi improprie dictam, exerceri ab arbitro, quando cuique partium, quæ in ipſum compromiſerunt, addicit, quod ipſi debetur. Neque aliam æqualitatem in juſtitia obſervari, quam iſthanc, quod cum æquales natura omnes ſimus, alter non debeat ſibi arrogare plus juris, quam alteri concedat, niſi id juris per pacta ſibi fuerit adquiſitum. Porro cum injuria, ſive actio, aut omiſſio injuſta, ex ipſius mente, idem ſit, quod pacti violatio, exinde concludit, injuriam non poſſe fieri, niſi ei, quicum quis pactus eſt. Cujus ſententiæ ſuæ rationem petit ex illo ſuo dogmate de jure in omnia a natura conceſſo, latius quam par erat extenſo; quaſi cum citra pactum; quo quis jure ſuo deceſſerit, illudque in alterum tranſtulerit, cuivis jus ſit faciendi erga alterum quæcumque velit; is autem, qui jure ſuo utitur, injuriam non faciat. Conf. Gassendus Syntagm. philoſ. Epicuri Part. III. c. 26. 27. Enimvero infra pluribus oſtendemus, jus illud in omnia non poſſe ulterius extendi, quam quod natura concedat homini uti omnibus mediis, quæ recta ratio judicat facere ad ipſius conſervationem ſtabilem, atque diuturnam; ſicut & Ipse c. 1. §. 7. in defi-

(1) Ubi tamen notandum eſt, Hobbeſium nullum pretium rebus ipſis ineſſe cenſere.

definitione *Juris* uſum *Rationis* poſuit. Jam autem ſana ratio nunquam dictabit, per meram libidinem alteri eſſe inferenda, ex quibus ille non poſſit non ad bellum, & reciprocam lædendi cupidinem incitari. Deinde contradictionem ſane implicat, poſitis pluribus hominibus, jure æqualibus, dicere, omnibus in omnia, & in omnes jus competere; cum utique unius jus ad omnia non poſſit non ceterorum jura abſorbere, ſi effectum aliquem ſit habiturum. Illud enim non minus abſurdum eſt (1), jus fingere, quod nullum effectum in ordine adverſus alios obtineat. Nam in moralibus non eſſe, & nullum habere effectum idem fere eſt. Aſt quale jus eſt, cui alter pari jure poſſit reſiſtere? Quis dixerit, me jus habere alteri quid imperandi, ſi ille pari jure imperata mea poteſt negligere? Aut me jus habere verberibus quempiam cædendi, ſi pari jure, & cum fœnore illa mihi reponi queunt? Igitur certum eſt, talia alteri faciendi jus haudquaquam eſſe; & qui iſta facit, cum *ſine jure* faciat, *injuriam* inferre. Contra alteri jus eſt, ne ſibi talia ab alio inferantur; quibus illatis, injuria utique eidem fit. Unde jus illud, quo violato injuria dicitur fieri, non ex ſolo pacto cum aliis quæſitum, ſed quoddam etiam ab ipſa natura, ſine interveniente facto humano, datum fuit; adeoque falſum eſt, injuriam fieri poſſe nemini, niſi quicum pactum initum, aut cui dono quid datum ſit. Sed & quod juſtitia non minus, quam dominium rerum civitatibus demum ſuam debeat originem, quod Idem Leviath. d. c. aſſerit; id falſum eſſe alio loco oſtendemus. Quin tantum abeſt,

 ut

(1) Plane ut de brutis animantibus nequit dici, iis jus inter ſe eſſe. Hesiodus operibus:

Juppiter hanc poſuit legem mortalibus ipſe.
Fit fera namque feris & piſcis piſcibus eſca,
Alitibuſque ales: nullo quia jure tenentur.
Aſt hominum generi data lux præſtantior æqui.

V. infra L. II. c. 3. §. 2. poſſet etiam huc applicari, quod Cicero ad Trebatium J. C., qui ad Epicuri caſtra tranſiſſe narrabatur, ſcripſit: *Quod jus ſtatues communi dividundo, quum commune nihil poſſit eſſe apud eos, qui omnia voluptate ſua metiuntur.* H.

ut juſtitia omnis reſolvi poſſit in fidem pactis præſtandam, ut contra antea quam ſciri poſſit, an pactum aliquod ſit implendum, certum eſſe debeat, illud pactum legum naturalium juſſu, aut ſaltem permiſſu initum eſſe. Add. CUMBERLAND de Leg. natura cap. 8. §. 6. Ex dictis etiam intelligitur, quanquam alias damnum, & injuria omnino differant, & fieri queat, ut ſola injuria in unum, damnum in alterum redundet (1); tamen haudquaquam admittendum, quod HOBBESIUS d. l. videtur innuere, nudo damno affici, non injuria, cui quid ſubtrahitur, aut qui læditur ab eo, quicum nihil pactus eſt. Neque exempla, quibus ſuam ſententiam ſtabilire vult, ſatis quadrant: Dicit: *Si dominus ſervo, qui obedientiam ſibi pactus eſt, imperet, ut pecuniam tertio numeret, vel beneficium conferat, is ſi non faciat, damnum quidem tertio, injuriam autem domino ſoli facit.* Verum ſi pecuniam debitam juſſus ſolvere ſervus non ſolverit, damnum non patietur creditor, cui ſalva adverſus dominum manet actio (2). Nec ſi beneficium juſſus dare ſervus non dederit, alter damnum paſſus eſt. Quanquam iſte furti, aut alterius criminis reus ſit, ſi quæ aliis nomine ſui domini debebat dare, ipſe intercepit, & ſibi retinuit. Præterquam enim quod beneficio, utpote indebito, non accepto damnum proprie dictum non accipiatur; vid. GROTIUS. l. II. c. 17. §. 2.) etiam alteri licebit apud dominum conqueri de malitia ſervi, qui ſine dubio iſtum hoc impune ferre non ſinet. Etſi vel maxime iſti tertio injuriam ſervus non fecit, non tamen ideo fecit, quod jure poterat; cum alteri utique ſuper ſervo ſua conquerendi cauſa ſuppetat. Alterum exemplum in Leviath. ita proponitur: *Privati, quæ invicem debent, remittere poſſunt; ſed furta, cædes, aliaſque violentias, quibus læſi fuerunt, non poſſunt:*

(1) Veluti ſi quis unum vulnerare velit, & per errorem alterum vulneret. Hic enim injuria alii, quam damnum illatum eſt.

(2) Oblique tamen fieri poteſt, ut & ſervum ideo obligatum habeat, veluti, ſi hujus dominus interea factus ſit non ſolvendo, aut, ſi a ſervo eo tempore, quo pecunia exſolvi debuit creditori, creditorum ipſius factus ſit concurſus, cui avertendo impar fuerit propter ſubductam ſibi, ſervi culpa, hanc pecuniam: ſolſus enim ſervi admiſſio hoc damnum fecit.

ſunt : quia denegatione debiti ipſi tantum injuria aſſiciuntur ; per crimina autem iſta violatur quoque , qui civitatis perſonam repræſentat , ſeu legiſlator . Quæ concedimus , modo inde non inferatur ; per crimina illi quoque , qui læſus eſt , injuriam non fuiſſe factam . Sed prout de Cive d. l. hoc proponitur , nullo modo ferri poteſt . Dicit : *In civitate , ſi quis alicui noceat , quicum nihil pactus eſt , damnum ei infert cui malum ; injuriam ſoli illi , qui totius civitatis poteſtatem habet .* Quid ? an qui me lædit civis non mihi , ſed ſoli Regi injuriam facit ? Aut , ſi vel maxime daremus , inter eos , qui in libertate naturali vivunt , jus in omnia obtinere , id quoque inter cives ejuſdem Reipublicæ locum habebit ? Qui ſane communem dominum agnoſcunt . Nam quod ſubjungit : *Si is , qui damnum accipit , injuriam expoſtularet , is , qui fecit , ſic diceret , quid tu mihi ? quare ego facerem tuo potius , quam meo libitu , ſiquidem , quin tu tuo , non meo arbitratu facias , non impedio ?* tantum abeſt , ut licet *nulla pacta* peculiaria *interceſſerint , in hac oratione nihil reprehendendum ſit* , ut potius a ſenſu communi eum diſceſſiſſe ſint judicaturi homines , qui hac exceptione læſi querelas repulſurum ſe ſperaverit . Id tamen recte ab Eodem d. l. obſervatur ; *Injuſtitiæ vocabulum ſignificare relative ad legem ; injuriæ autem tum ad legem , tum ad perſonam certam .* Nam ubi quid injuſtum eſt factum , omnes id injuſtum vocare poſſunt, ſeu omnibus id injuſtum eſt . Sed injuria facta eſſe potuit, non tamen mihi, vel illi, ſed alii; & quandoque nemini privato , ſed civitati tantum ; verbi gratia in cæde per duellum ex provocatione facta. Nam de injuria ſibi facta ne ipſe quidem , qui læſus eſt , queri poteſt , ideo quia conſenſit in aleam pugnæ legibus vetitæ . Sed legiſlatori utique violatum ſuum interdictum exſequi fas erit .

§. XIV. Cognito quid juſtitia ſit , facile de injuſtitia , ejuſque ſpeciebus colligere licet ; ſimulque quod actio injuſta ſit , quæ ex proæreſi prave applicatur ad perſonam, cui diverſa debebatur , aut quando denegatur alicui , quod ipſi debebatur . Injuſtum quippe eſt, inferre alteri quid mali , quod nobis inferendi poteſtas non erat ; aut denegare , vel eripere quid boni , quod ipſi

ipſi debebatur (1). Nam bona ejus ſunt naturæ, ut cuivis citra cauſam tribui poſſint, ſiquidem id fiat citra fraudem tertii: & mala, quæ quis meritus eſt, citra injuriam ipſi non inferre poſſumus, ſi id aliis damno non ſit. Adeoque injuſta actio vel infert, quod inferre non debebat, vel aufert, quod auferre non debebat, vel denegat, quod tribuere debebat. Nam & actionis debitæ negatio, ſive intermiſſio moraliter pro actione cenſetur.

§. XV. Ceterum ſolet injuſta actio ex proæreſi ſuſcepta, & quæ jus alterius perfectum lædit, uno vocabulo dici *Injuria*. De qua ut accurate percipiatur, ſciendum (2), aliquem lædi poſſe triplici modo; vel ut denegetur, quod ipſe debebat habere; (Marcus Antoninus L. IX. §. 5. Ἀδικεῖ πολλάκις ὁ μὴ ποιῶν τι, οὐ μόνον ὁ ποιῶν τι. *Sæpenumero contingit, ut injuſte agat, tam qui non facit aliquid, quam & qui facit.*) vel ut ipſi ſuum, quod jam habet, auferatur; vel ut mali quid inferatur, cujus inferendi poteſtas alteri non erat. Circa priorem modum eſt obſervandum, deberi aliquid alicui vel ex mero jure (3) naturæ, ita tamen, ut ad ea perfectum jus non habeat, uti ſunt officia humanitatis, beneficentiæ, grati animi; vel ex pacto, eoque vel peculiari, vel contento in obligatione noſtra ad leges civiles, qua nos adſtringimus ad præſtanda ea, quæ leges iſtæ alteri jubent exhibere. Hæc ſi denegantur alicui, proprie injuria dicitur: non autem ſi iſta, etiamſi in jus naturæ peccetur. Neque vero per ipſum jus naturæ vi ad iſta præſtanda alterum licet adigere, ſaltem ubi imperium in iſtum non competit, niſi fors neceſſitas urgeat; quippe cum iſtorum genius officiorum requirat, ut ultro, & citra metum pœnæ præſtentur. Et hactenus duntaxat verum eſt illud Hobbeſianum; *injuriam*

non

(1) Hæc periodus parum cohæret antecedentibus, & conſequentibus, quare ea recte omiſſa eſt a Cl. Barbeyraco, in primis cum ſententia ejuſdem reperatur in periodo penultima.

(2) Hippodamus apud Aristotelem II. Politic. 6. pr. tria eſſe ajebat, ex quibus lites oriantur, ὕβριν, βλάβην, θάνατον, *contumeliam*, *damnum*, *cædem*. H.

(3) Quod & abſolutum vocare poſſis, ſi illud, quod ex facto naſcitur, hypotheticum appellare velis.

non fieri niſi ei, quicum pactum interceſſit. At vero, quando alicui invito, & non laceſſenti, dedita opera malum infertur, ſive erepto bono quopiam, quod jam poſſidebat, ſive inflicto poſitive malo aliquo, ſemper injuria fit, ſive pactum interceſſerit, ſive non. Id enim cuilibet homini natura juris tribuit, ne ab altero homine ipſi citra antegreſſum ſuum meritum mali quid inferatur: neque homini fas eſt, ut ipſe alterum non laceſſitus lædat, niſi quantum neceſſitas imperii exercendi poſtulaverit. Addimus, *non laceſſitus*. Nam ad injuriam requiritur quoque τὸ πρότερον, prius. Ὁ γὰρ διότι ἔπαθε, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν. *Nam qui propterea, quod paſſus eſt, idem viciſſim facit* (1), *injuriam facere minime videtur*. ARISTOTELES Nicom. L. V. c. 15.

§. XVI. PORRO ad injuriam proprie dictam requiritur (2), ut ex proæreſi, & deſtinato conſilio alteri nocendi, aut ægre faciendi, proceſſerit. Inde non ſolent injuriæ venire nomine ejuſmodi læſiones, quæ caſu fortuito fiunt ab ignaro, & invito; puta, ſi miles, dum jaculis ſe exercet in loco ſolito tranſeuntem trajecerit; aut ſi putator in medio fundo ramum in aliquem, cui nullum ibi verſandi jus, improviſo dejecerit. Apud ANTIPHONTEM orat. 7. qui puerum jaculo trajecerat, ita excuſatur: *Non vetitis operam debat, ſed juſtis: neque inter ſe exercentes, ſed in ordine eorum, qui jaculabantur, jaculatus eſt: neque a ſcopo aberrans, in eos, qui a ſcopo diſceſſerant, jaculatus puerum attigit, ſed omnia recte, ut ſibi propoſuerat faciens, nihil quod nollet fecit, paſſus quidem ſcopum, quem petebat, attingere prohibitus*. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. V. cap. 10. ἀδίκημα καὶ δικαιοπράγημα ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ. *Juſte, vel injuſte factum ſpontaneo, & invito definitur. Item* ὅταν παραλόγως ἡ βλάβη γένηται, ἀτύχημα. *Quando præter rationem evenerit læſio, infortunium eſt*. ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἁμάρτημα.

Quando

(1) Nam qui alterum ſine cauſa per vim invadit, jus ſibi competens tacite remittit. V. infra L. III. c. 1. §. 7. H.

(2) Quæ injuria dolus vocatur a J. C. Sed & DONATUS ad Terentium: *Dolus eſt, ſi ſcientes læſerimus; culpa, ſi neſcientes: alterum ſtultitia eſt*. H.

Quando vero non præter rationem, ſed ſine tamen vitio, peccatum. Ad quem locum Michaël EPHESIUS: *Læſiones aliæ ex ignoratione fiunt, & invitis nobis, aliæ ex cognitione, & ſponte. Earum autem, quæ ex ignoratione fiunt, aliæ præter rationem, & inopinato efficiuntur, aliæ involuntariæ quidem ſunt, non inopinato tamen, & præter rationem inferuntur. Dum dixerit autem, læſiones, quæ ex ignoratione inferuntur, communi nomine errores, ac peccata appellari; ſubdiviſionem quamdam facit, inquitque eas, quæ præter rationem fiunt, infortunia; quæ non præter rationem, eodem quo genus nomine vocari peccata. Sunt autem præter rationem, ea quæ præter expectationem, & inopinato raro contingunt: ut ſi quis dum repente fores aperit, patrem ſuum illic aſſiſtentem percuſſerit; aut dum in loco jaculatur, qua nullus tranſire conſueverit, de improviſo forte quemdam occurrentem emiſſo jam telo vulneravit. Hæc enim, atque hujuſmodi cetera inexpectata, præterque opinionem evenerunt. Nunquam enim opinatus eſſet quiſpiam, illac tranſiturum eſſe aliquem, qua nemo unquam tranſire viſus fuerat. At quæ licet ab ignorante efficiuntur, non ſunt tamen inexpectata, & præter rationem, dicuntur peccata, & errores. Nam qui in via illa, aut loco, ubi multi verſari conſueverunt, vel eſſe poſſunt, ſagittandi artem exercendo aliquem ferit, peccat: atque hujuſmodi læſio peccatum nominatur. Peccat enim, inquit, cum in ſe quiſque principium cauſæ habuerit: in ipſo ſi quidem fuit principium, quatenus in locum eum ad jaculandum ſe contulit, qua tranſituros eſſe aliquos veriſimile erat.* Atque ejuſmodi ἁμάρτημα J. C. proprie culpa dicitur, quam deſcribunt committi per negligentiam, & imperitiam, quando quis negligit, & ignorat ea, quæ ſcire, & obſervare debuiſſet. Ejus tres gradus faciunt, prout tres concipi poſſunt gradus diligentiæ, cujus omiſſio culpa eſt. Eſt quippe diligentia communis omnium hominum, non acri ingenio, vel induſtria excitata, ſed velut ex ſenſu communi deſcendens. Eſt dein diligentia hominis magis exculti, & ultra iſtam communem, cuilibet in rebus ſuis propria, & quam hominum natura juxta cujuſque ſolertiam, & capacitatem requirit. Eſt denique diligentia exactiſſima, quam non niſi accuratiſſi-

mus

mus paterfamilias in ſuis rebus adhibet. Huic quæ opponitur culpa leviſſima (1) illi levis (2), iſti lata

(1) Quæ ſemel, nec amplius ita vocatur in *L.* 44. *D. ad Leg. Aquiliam*, alias circumſcribitur, & eo gradu negligentiæ deſignatur, quem quiſque diligentiſſimus paterfamilias rebus ſuis adhibet. Sic clauſa, & ſignata tradenda eſt ciſta, quæ deponitur, quum claudere, & ſignare ciſtas, quas diligentiſſime curant, diligentiſſimi ſoleant patresfamilias. Ceterum commode J. C. veteres culpam in tres gradus dividunt, quum ſic facilius, quam ſi plures admitterentur momentum illud ſignificari poſſit, quo unuſquiſque gradus incipit, & finitur. Ponitur enim una media, a qua altera defectu, altera exceſſu ejus diſtat, etſi utraque ei appropinquet. In applicatione vero culpæ exigendæ natura negotii inſpicitur, plus, aut minus diligentiæ poſcens. Sic in emto vendito utrinque culpa levis præſtanda, quia utrinque commodum, & onus. In depoſito a parte ſolſius depoſitarii culpa lata ſarcitur, quia commodum omne a parte deponentis eſt. In commodato naturaliter culpa leviſſima exigitur a parte commodatarii, quia eum omnis utilitas ſequitur. Sed hic in diverſa abierunt J. C. veteres. Cajus, ut alias, rem naturaliter æſtimat, & ideo *exactiſſimam* poſcit in *L.* 1. §. 4. *D. de O. & A.* Ulpianus contra levi contentus eſt in *L.* 13. §. 1. *D. de Pignor. act.* utens ſine dubio civili ratione, qua commodatum dari non ſolet, niſi amicis, & his aliquid remittendum viſum eſt ex naturali præſtatione. Et Ulpiani ſententiam probant Imperatores Diocletianus, & Maximianus in *L.* 19. *C. de Pignoribus.*, & Juſtinianus in §. 2. *Inſt. quibus modis re contr. oblig.* quæ ideo juris civilis noviſſimi videri debet. Aliter quidem rationes ſubducit Gerh. Noodt V. Cl. L. II. Probab. c. 4. & L. IV. c. 3. tentans *l.* 13. §. 1. *D. de Pign. act.* leniſſima emendatione, &, quæ ita nonnullis probatur, ut ovo Columbi eam comparent. Sed vel per ſolam *L.* 19. *C. de pignor.* ſtare hæc emendatio non poteſt, uti ſtabat ovum Columbi, premitque eam præterea *d.* §. 2. *Inſt. Quibus modis re contr.* cum hæ Inſtitutiones compoſitione ſaltem Pandectis poſteriores, adeoque in dubio eis præferendæ ſint: in quibus verba: *ſi modo alius diligentior potuerit eam rem cuſtodire*, culpam levem in abſtracto denotant. Qua ratione etiam carere poſſumus commento Cujacii, quo is Lib. XIX. Obſ. c. 24. diſtinguit, utrum ſolius accipientis, an utriuſque cauſſa commodatum contractum ſit, & de illa ſpecie Cajum, de hac Ulpianum intelligit. Nam quum generalis utriuſque ſit elocutio, generalis quoque utriuſque interpretatio eſſe debet, quæ, ut a nobis propoſita fuit, ſatis ſe habet expedite.

(2) Qua negligentia diligentia ſeponitur, quam præſtare ſolent homines frugi, *L.* 11. *D. de Peric. & Comm. rei vend.* & cu-

Digitized by Google

ta (1) dici ſuevit. Circa culpam latam obſervant, eam dolo æquiparari in contractibus, & ſimilibus negotiis civilibus, & ubi de reparando damno agitur (2), non item in criminibus (3): etſi reatum non penitus tollat, ſed duntaxat minuat. Sed quem effectum levis, & leviſſima culpa habeant, paſſim J. C. docent, ubi de praſtationibus in contractibus agunt. (†) Enim vero quando

cuſtodia, quam bonus paterfamilias rebus ſuis adhiberet. *L.* 35. §. 4. *D, de Contract. emt.* qualis eſt, quam in ædibus cuſtodiendis, agris colendis, rebus adſervandis alii ejuſdem conditionis homine adhibere ſolent, &, qua, verbi gratia, pignus ciſtæ includitur, eique clavis abſtrahitur.

(1) Lata culpa eſt nimia negligentia, id eſt, non intelligere, quod omnes intelligunt. *L.* 213, 223, *D. de R. J. L.* 9. §. 2, *D. de juris & facti ignor.* veluti ſi quis ignem inferat loco, qui ſtramine, vel fœno repletus ſit.

(2) Magna negligentia culpa eſt: magna culpa dolus eſt, *L.* 226. *D. de V. S. L.* 32, *D. Depoſiti*. Confer, NOODTII Probabilia Juris L. I, c. 13. §. 8. 9. 10. 11. 12.

(3) *In Lege Cornelia dolus pro facto accipitur: nec in hac lege culpa pro dolo accipitur*, *L.* 7. *D, ad Leg. Cornel. de ſicar.* modo cum culpa non concurrat dolus. Sic, ſi ſicarium vulnerare aliquem juſſerimus, & aberrante per culpam ejus ferro, cædes ſecuta ſit, cædis tenemur, etſi dolus tantum directus fuerit ad vulnus. Perinde, quamvis duello congredientes voluntatem tantum vulneris inferendi habuerint, tamen cædis tenentur, ſi ea ex culpa eorum orta ſit. Vid. Caſus ſimilis in L. 38, §. 8. *D. de pœnis*.

(†) Cum ſuperiorem adnotationem ſcripſiſſem urgente Typographo, mihi eadem de re Puſendorfius agens altero die occurrit in ſeptimi hujus capitis extrema fere pagina. Ei fundus eſt Ariſtotelis locus Nicom. V. cap. 10.: ubi hic ait eum, qui ad iram provocatus provocantem lædit, injuſte quidem agere; nondum tamen injuſtum, neque pravum hominem lædentem haberi. Cur inquis? Nam lædenti ob vehementem animi perturbationem, h. e. iram, cognitio ſui tota non adtuit; neque læſionem, quam intulit, deſtinato animi conſilio videtur intuliſſe: *non enim principium affert, qui iratus facit, ſed qui ad iram provocavit*. Scilicet provocans potius, quam provocatus læſioni cauſſam dediſſe præcipuam cenſendus eſt: idcirco provocatum hunc minore, ſeu leviore pœna cohærcendum eſſe Hertius obſervat. Ergo Puſendorfianæ diſquiſitionis ſumma huc redit. Eum ait minus peccare, qui humana infirmitate labitur: minorique peccato minorem pœnam congruere. Hanc vero theſim, quam tonſores norunt & lip-

quando quis per affectus vehementes, adeoque cum intentione duntaxat ſemiplena, ad lædendum alterum impellitur, non ideo iſta læſio ab injuriæ nota eximitur, utut propter eamdem injuſti appellationem quis non ſtatim ſortiatur †. Inde ARISTOTELES Nicom. d. l. Ὅταν δὲ εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δὲ, ἀδίκημα· ὅσα τε διὰ θυμὸν, καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ, συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις. ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες, ἀδικοῦσι μὲν, καὶ ἀδικήματά ἐστιν· οὐ μέντοι πω ἄδικοι διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί. οὐδὲ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἡ βλάβη. ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός. διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται· οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας. *At cum cognoſcens quidem, ſed ſine tamen præconſultatione agit quiſpiam, injuſte factum eſt* (1); *ut ſunt quæ ex ira fiunt, aliiſque affectibus, qui neceſſarii, naturaleſque hominibus accidunt. Qui in his enim lædunt, & peccant, injuſte quidem agunt, ſuntque hæc injuſte facta, nondum tamen injuſti ob hæc, neque pravi ipſi homines habentur; quippe cum læſio ipſa ex pravitate minime evenerit. Nam cum ex electione læſerit quiſpiam, tunc demum injuſtus, ac pravus eſt. Quocirca recte ea, quæ ex ira fiunt, non eſſe ex providentia judicantur: non enim prin-*

& lippi, novæ diſtinctionis, novæque ſententiæ amplo, repetitoque apparatu exornati non oportuit. Vide, ubinam boni iſti humani generis, ut ita dicam, Reformatores Ethici ſe jactitent: quanam in leviuſcula re ſuum, aliorumque ingenium torquere ſoleant!

(1) PHILEMON.

Μαινόμεθα πάντες, ὁπόταν ὀργιζώμεθα.
Furiamur omnes, ira nos quoties rapit. H.

Ennius apud CICERONEM IV. Tuſculan. c. 23. iram dixit *initium inſaniæ*. Conf. EUMDEM L. III. Idem ARITOTELES V. Politic. 10. μὴ χρῆσθαι λογισμῷ τὸ πάθος, *non uti ratione motum animi*. Et mox: *Cum ira ſecum habeat ægritudinem, non eſſe facile ſubducere rationem*. Apud eumdem d. l. c. 11. eſt: *iratos abjicere cogitationem ſui*. Hinc J. C. aſſerunt, etiam homicidium per dolorem, aut iram, ex juſta cauſſa provenientem, mitius puniendum eſſe. V. MEVIUS part. III. Deciſ. 358. H.

principium affert, qui iratus facit, ſed qui ad iram provocavit.

§. XVII. Denique & invito debet fieri, quæ dicenda eſt injuria (1). Nam volenti non fieri injuriam, etiam communi ſermone tritum eſt. Aristoteles Nicom. V. c. 11. Βλάπτεται μὲν οὖν τις ἑκὼν καὶ τὰ ἄδικα πάσχει ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών. *Læditur igitur aliquis ſponte, & injuſte patitur; nullus tamen eſt, qui injuria ſponte afficiatur.* Cujus ratio eſt, quia bonum, quod alteri volenti eripio, aut debitum, quod volenti non præſto, condonatum mihi ab eo cenſetur. At quis injuriam me feciſſe dicet, ſi quod donatur acceperim? Nec pro malo reputari poteſt, quod quis ſibi ipſe inferri vult, quippe cum malum abhorrentiam voluntatis neceſſario involuat. Ubi tamen ſupponitur, ut homo pleno rationis uſu gaudeat (2), nec violento aliquo affectu extra ſe raptus ſit. Add. Ant. Matthæus de crimin. proleg. c. 3. §. 2. 3. Hobbesii demonſtratio de Cive c. 3. §. 7. in eo laborat, quod præſupponit, injuriam non niſi in pacti violatione conſiſtere. Exinde etiam Aristoteles Nicom. V. c. 15. colligit, illum, qui ſeipſum per iram jugulaverit (3), non ſibi facere injuriam, ſed civitati, quam vel duce, vel milite, vel artifice, vel aliquo hujuſmodi miniſtro privat (4). Unde etiam civitas, utpote abs tali homine offenſa, eum mulctare conſuevit, illata ipſius cadaveri, ac memoriæ aliqua ignominia. Add. Mich. Ephes. ad d. l. Quamquam d. l. aperte falſa ſit illa Aristotelis ſententia: 'Ου

(1) Idque ſemper verum eſt in actibus licitis, & ubi tertius ſimul non læditur. In hoc fundatur etiam illud: Quemlibet favori pro ſe introducto poſſe renunciare. V. infra L. II. c. 5. §. 2. in fine. H.

(2) Et negotium, quod geritur, intelligat. Quare injuſte agit, qui rem, veluti gemmam, magni pretii, a venditore ignorante, quamvis volente, parvi emit. Præterea conſenſus volentis id tantum, quod intereſt, tollit; non autem reatum: quare criminis perſecutio in delicto adhuc judici integra eſt, etſi id commiſſum ſit in conſentiente.

(3) Hæc ſola ratio non ſufficit. Quid enim ſi homo minus frugi, aut publicæ rei inutilis ſit? Verior eſt quam habet Auctor ſupra c. 6. §. 7. & L. II. c. 4. §. 19. H.

(4) V. d. L. II. c. 4. §. 19. H.

Ὀυ κελεύει ἑαυτὸν ἀποκτενεῖν ὁ νόμος. ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει. Lex non jubet, ſeipſum quempiam occidere: quæ autem non jubet, vetat. Niſi τὸ κελεύειν ARISTOTELI h. l. idem quod permittere ſignificat.

CAPUT VIII.

DE ACTIONUM MORALIUM QUANTITATE.

I. *Quantitas actionum moralium abſoluta.*
II. *Qualis intentio requiratur in Foro Divino?*
III. *Qualis intentio ſufficiat in foro humano?*
IV. *Quid ſit actio perfecta, ſeu completa?*
V. *Quantitas actionum relativa.*

CONSEQUENS eſt, ut de actionum moralium quantitate paucis videamus, ſeu qua ratione eædem æſtimentur, & velut quantæ concipiantur. Deprehendimus quippe actiones hominum voluntarias æſtimari, vel *abſolute* & in ſe, vel *relate* & ad ſe mutuo. Circa abſolutam æſtimationem inſigne diſcrimen inter actionem bonam, atque malam occurrit. In actione enim bona, ſi eam formaliter, & præciſe conſideremus, nihil animadvertimus, quod indolem quantitatis obtineat; cum ipſa bonitas in coincidentia, ſeu congruentia cum lege conſiſtat, cujus nulla eſſe menſura intelligitur. Unde etiam formaliter, & præciſe ſpectata actio bona non eſt altera melior; etſi materialiter, & ratione objecti, nec non quoad intenſionem obligationis, una ſit præſtantior, & nobilior altera. Mala autem actio quoniam a norma legis declinat, diſtantiam utique majorem, aut minorem a lege concipitur habere, eoque nomine unum peccatum etiam formaliter, & in ſe ſpectatum, majus, aut minus æſtimari poteſt; ſicuti una curvitas magis a rectitudine diſcedit, quam altera. Nam nihili eſt (1) ratio-

(1) Imo veriſſimum, ſi res in ſe conſideretur, etſi, propter hominis ad peccandum proclivitatem, in foro humano diſcrimen fiat

ratiocinium Zenonis apud Diogenem Laertium L. VII. (Segm. 120. Ed. Amſt.) *Peccata omnia eſſe æqualia*. Ut

fiat infer peccatum majus, & minus. Diſſimulatur a magiſtratu peccatum minus, quia alias civibus omnibus pereundum eſſet. Sicuti enim omnis linea curva, etſi vel minimum a rectitudine deflectat, curva, non recta eſt, eaque ratione omnes curvæ inter ſe pares ſunt: ſic omnes actiones etiam vel minimum a lege aberrantes malæ ſunt, & hoc ſenſu peccata omnia æqualia. Quod & Theologi admittunt, quando in Foro Divino peccata omnia eatenus æqualia eſſe dicunt, ut homo vel propter minimum pœnæ æternæ reus ſit. Civiliter igitur rem æſtimans ſententiam Stoicorum exagitat Horatius L. I. Sat. III. v. 115. (†)

(†) Diſtinctionem aliam reperit Vitæ Auctor, ut de peccatorum æqualitate ſtoicum paradoxum contra Pufendorfii ſententiam inſtauret. Humanum forum a Divino Foro diſtinguit; atque in illo, non in hoc ait valere *diſcrimen inter peccatum majus, & minus;* immo peccatum minus a Magiſtratu diſſimulari, ne in vicia proni Cives omnes intereant. Neglecto humano foro, in Theologica quadam Academia pro dogmate illo ſtoico diſputat. Sicuti curvæ omnes lineæ, etſi vel minimum rectæ lineæ non congruunt, curvæ, non rectæ ſunt; atque eam ob rem curvæ omnes inter ſe pares ſunt: ita omnes actiones, etſi vel minimum a recta legis ſemita aberrant, malæ ſunt; ideoque peccata æqualia ſunt omnia. Audio: pergas, oro, mi ſtoice, Atqui non omnes curvæ æque curvæ ſunt, ſeu ex æquo a recta non diſtant: ita actiones omnes non æque peccant in legem; ergo æqualia non ſunt peccata omnia. Aſſumtionem hanc meam, ſive argumenti, ut ajunt Scholæ, retorſionem in ſtoicum dogma valere, qui plane non deſipit, intelligit. Huic quidem dogmati congruit id, quod ſapienter ait Cicero; *Opinionum portenta delet dies, naturæ judicia confirmat*. Jovinianum, qui ſenſit cum Stoicis, Hieronymus *de Scripturis Sanctis dilucidiſſime convicit.. & ſatis evidenter apparuit non placuiſſe Auctoribus noſtris, vel ipſi potius, quæ per eos locuta eſt, Veritati omnia paria eſſe peccata*, ut ait Auguſtinus epiſt. 167. ad Hieron. Vide duos ejuſdem libros adv. Jovin. Vide quid hac de re Veteres Chriſtiani ſenſerint. Sed illa ex quadam ſimilitudine petita ratio leviuſcula eſt; gravior hæc, quam addis. Nimirum a Theologis recepta ſententia vult in Divino Foro omnia peccata eatenus æqualia eſſe, ut homo peccati vel minimi reus æternæ pœnæ fiat obnoxius. Quoſnam Theologos advocas? Eos ſcilicet, qui ex Lutheri, Calvinique grege ſunt, quique contendunt minima Juſtorum peccata ipſa per ſe non mereri veniam, ſed ex ſola Dei miſericordia veniam conſequi. Verum gaudeo, lætorque Lutheranum hunc hominem ex

Ut enim nec vero verius, nec falſo quidquam magis falſum eſt; ſic neque fraus fraude, neque peccatum peccato majus eſt. Nam & qui centum ſtadiis, & qui uno a Canopo abeſt, æque uterque Canopi non eſt: Sic etiam qui magis minuſve peccat, æque uterque a recte facto abeſt. Quoniam autem iſthæc diſtantia a lege, ſi quis eam curioſius cum aliis ſpeciebus quantitatis comparare velit, aliquod inſtar anguli rectilinei habere videtur, cujus magnitudo arcu circuli expuncto crurum communi tamquam centro deſcripti, cruribus dictis intercepto, menſuratur: inde olim, cum prima hujus diſciplinæ *Elementa* (1) juvenilibus annis meditaremur, placebat ſchemate aliquo ſphærico iſta declarare. Quæ nunc plano lubet modo exponere, cum ejuſmodi argutiæ iſtam magis, quam maturiorem ætatem decere judicentur.

§. II. PORRO CUM ad actionis bonitatem requiratur non ſolum, ut fiat id, quod lex jubet, ſed etiam ut fiat ea intentione, quæ eidem legi eſt conformis: inde apparet, ad hoc (2) ut actio aliqua perfecte bona habeatur, requiri, tum, ut quod lege præſcribitur, juxta

O 2 omnes

ex Stoa, quæ paria cenſuit peccata omnia, quaſi ex fonte Lutheranum illud dogma quaſi rivulum arceſſere. Eo itaque Judice ſtoicum hoc dogma ex hominum memoria pene delatum, emortuumque Lutherani, Calvinianique exſuſcitaſſe videntur: idcirco omnes appellari poſſunt novi Stoici. Verum Sacrorum Librorum phraſes, ſententiæque collatæ inter ſe, & perpetua Traditio ſtoici dogmatis principium, conſectariumque improbat: qua de re conſulendi ſunt Theologi. Quid his hominibus facias, qui ſeipſos, & res ab ipſis excogitatas amant, depereunt, quorum fides domi quotidie naſcitur; nec Eccleſiæ, quæ falli non poteſt, auctoritatem ſequuntur? Jam vidimus dubitantem Grotium, *an hæc* (ſcilicet minima) *recte, & proprie peccata dicantur, cum libertatem . . in ſua generalitate conſiderata non habeant*: nunc alii opinantur homines juſtos peccati vel minimi reos æternam pœnam mereri, quoniam peccata omnia, ſi eorum vim, naturamque perſpexeris, ſunt paria. Quamobrem Catholici Deo Opt. maximas gratias agant, oportet, cum agnoſcant Veritatem Fidei, Morumque Rectricem extra ſuæ Eccleſiæ ſinum conſiſtere non poſſe.

(2) Puta, *juriſprudentiæ univerſalis*, excuſa Hagæ Comitum 1660. & denuo Francofurti ad Mœnum a. 1680. p. 311. & ſeqq.

(1) Vid. ſupra c. 7. §. 3. & 4. H.

omnes partes impleatur, tum ut agentis animum unice excitet ſtudium legislatori promtum obſequium exhibendi. Inde cum Lege Divina jubeamur Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus, ac proximum noſtrum ſicut nos ipſos; manifeſtum eſt, nullam actionem poſſe Deo approbari tanquam perfecte bonam, niſi quæ cum pleniſſima intentione fuerit ſuſcepta; & ubi agens nihil aliud propoſitum ſibi habuit, quam ut Creatoris Optimi Maximi voluntati ſatisfieret. Eoque magis, quod iſtum utpote καρδιογνώστην ne minutiſſima quidem aberratio, aut vacillatio animi fugere poſſit. Iſthoc qui expenderit, non temere coram Deo probitatem ſuam jactare ſuſtinebit (1).

§. III. Ast in foro humano remiſſiore diligentia licet defungi (2). Cum enim legislatores humani latis ſuis legibus emolumentum civitatis procuratum eant (3), quod plerumque per exterius actionis exercitium provenit, quæ demum cumque ſit agentis intentio (4): inde iſti fere acquieſcunt, ſi modo actus exterior lege præſcriptus fiat. Eoque magis, quod in receſſus animi humani ipſis penetrare ſit negatum, nec intentionem agentis liceat intelligere, niſi per conjecturas, aut ſigna in ſenſus incurren-

(1) Eximia eſt hæc periphraſis conſtantis, & perpetuæ voluntatis, qua viri boni Voluntati Divinæ obtemperare nituntur, & cui ipſa conſcientia humana ſuffragatur.. Etſi enim vel juſtus quoque cadat ſepties in die, tamen & in ea indolis noſtræ imbecillitate ſuaviſſimo perfundimur lætitiæ ſenſu, quoties pura eſt noſtra voluntas, actiones noſtras adamuſſim Voluntatis Divinæ conformandi: cum contra mens noſtra contriſtetur, quoties noſtra voluntas Voluntati Divinæ rebellis ad alium finem tendit, quam ut plenitudini deſiderii Creatoris Optimi Maximi ſatisfiat.

(2) Videtur tamen ſapientia vetus etiam in foro humano intentionem recte egiſſe. Caute enim Ulpiano in *L. 10. pr. D. de J. & J.* Juſtitia conſtans, & perpetua voluntas dicitur, jus ſuum cuique tribuendi, quia facilius parent, qui parere adſueſcunt. Unde διὰ τὸ αὐτὸ, ut officii noſtri ratio eo fortius animis noſtris inſideat, quanquam utrumque eodem redit, & conſtans, & perpetua exigitur voluntas.

(3) Conf. Noodt de Religione, jure gentium ab imperio libera.

(4) Cato apud Gellium L. VII. N. A. c. 3. ajebat: *Facta ſola cenſenda, atque in judicium vocanda; ſed voluntates nudas, inaneſque neque legibus, neque pœnis fieri obnoxias.* Add. Ciceronis III. de officiis locus ſupra c. 2. §. 10. H.

rentia, quæ inter mortales haudquidquam infallibilem generant cognitionem circa ea, quæ in animo fuere volutata. Hinc iſti actionum quantitatem æſtimant duntaxat ſenſualiter, ſeu prout ſagacitatis humanæ conditio, ac vitæ civilis uſus admittit; ac parum fere ſunt ſoliciti, quam plena fuerit, & ſincera agentis intentio, dummodo hic exterius opus approbaverit. In actionibus tamen malis utique etiam inter homines major habetur ratio intentionis. Et quidem ubi illa plane abſfuerit, quod contingit circa ea, quæ ex ignorantia, aut errore invincibili ſuſcipiuntur, actio pro invita habebitur; quæ uti imputari non ſolet agenti, ita & quantitate morali carere intelligitur. De cetero quævis actionum malarum, quæ ex proæreſi ſuſcipitur, eo deterior habetur, quo firmior, ac plenior eadem intentio fuerit. Quam itidem judices humani, queis in adyta animi penetrare non datum, ex variis conjecturis, atque indiciis æſtimare ſueverunt; prout alio loco pluribus exponitur.

§. IV. Quod autem actionum moralium velut materiale attinet, illa actio bona in ſuo genere perfecta habetur, quæ ultimum quaſi complementum attigit, & cui nulla pars debita deeſt. Inter eas, quæ ab iſta perfectione diſcedunt, eo inferior quælibet cenſetur, prout ab iſthac abfuerit, ſive pars aliqua pleno operi defuerit (1), ſive intra conatum opus ſubſtiterit (2). Vice

(1) Ubi multum refert, utrum conatus a principio interno, hoc eſt, mutatione voluntatis, quam pœnitentiam dicimus, an vero ab externo, puta, caſu, vi majore, aut humana opera fuerit impeditus. In actionibus bonis, aut indifferentibus interdum locum habet, quod Seneca dixit VII. de Benef. 13. *Quædam ejus conditionis ſunt, ut effectum præſtare debeant: quibuſdam pro effectu eſt, omnia tentaſſe*. H.

(2) Seneca L. VII. de Benef, c. 13. *Quædam ejus conditionis ſunt, ut effectum præſtare debeant: quibuſdam pro effectu eſt, omnia attentaſſe, ut efficerent. Si omnia fecit ut ſanaret, peregit Medicus partes ſuas; etiam damnato reo, oratori conſtat eloquentiæ officium, ſi omni jure uſus eſt. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, ſi & prudentia, & induſtria, & fortitudo muneribus ſuis functa eſt. Omnia fecit, ut beneficium redderet: obſtitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, ſano adſidere, felici ſuccurrere: gratiam retulit, etiamſi tu beneficium non recepiſti*.

verſa autem actionum malarum in ſuo genere deterrima habetur; quæ propoſitum finem plene aſſecuta eſt. Eo minus autem malitiæ quæquæ obtinet, quo longius citra ultimum complementum ſubſtiterit; Ubi tamen circa objecta (1) actionum, prout legibus deſignantur, obſervandum, eadem eſſe in duplici potiſſimum differentia. Quædam enim diviſionem admittunt, quædam ſecus; ſeu quædam ita ſunt comparata, ut neceſſum ſit, ea aut tota exprimi per actionem, aut prorſus omitti, aut plane contrarium fieri: in quibuſdam autem etiam aliqua duntaxat pars poteſt exprimi, reliqua omitti, aut aliquid duntaxat oppoſiti fieri. Et in his iterum aliquid diſcriminis animadvertitur. Quædam enim objecta actionum, per leges deſcripta, comprehendunt ea, in quæ dividi poſſunt, tanquam ſpecies. Sic affirmativa lex quinti præcepti in decalogo, per Moſen divinitus promulgato, eſt: ſuccurre neceſſitatibus corporis, in quibus proximus tuus verſatur. Hæc comprehendit ſub ſe velut ſpecies conſervationem vitæ, membrorum, ſanitatis, averſionem doloris, ſuppeditationem alimentorum tempore famis. Oppoſita vero lex, quæ prohibet lædere corpus proximi, complectitur ſub ſe cædem, mutilationem, vulnera, verbera, minas, vid. *L.* 15. §. 1. *D. de Injuriis*. Sic ſexti præcepti lex affirmativa, quæ caſtimoniam injungit, ſub ſe continet puritatem cogitationum, verecundiam ſermonis, & geſtuum, abſtinentiam a venere illicita. Lex oppoſita impudicitiam prohibens complectitur adulteria, ſcortationem, geſtus, ac ſermones obſcœnos, cogitationes fœdas. Hic verbi gratia verba impudica proprie ſe non habent ad adulterium inſtar gradus, aut partis. Sed quia Legislator Divinus compendii gratia ſub una generali multos actus ſpeciales voluit comprehendere; inde ſolidum, & integrum peccatum contra ſextum præceptum patravit æque, qui ſimpliciter ſcortatus eſt, quam qui mœchatus eſt. Unde circa hæcce objecta, ubi non fit, quod lege præcipitur, aut omitti illud neceſſum eſt, aut contrarium fieri. Aſt vero quædam objecta actionum, per leges de-

(1) Pro, *circa materiam* actionum. Occaſionem erroris detexit Cl. Barbeyracus in not. 2. ad h. §.

determinata, ita ſunt diviſibilia, ut ea, in quæ dividi poſſunt, contineant ad modum partium integralium. Ubi non ſtatim totum eſt patrandum, totumve omittendum, aut etiam contrarium faciendum; ſed poteſt ejus pars duntaxat fieri, reliquum omitti. Sic verbi gratia, quando lex jubet operario mercedem integram exſolvi, ejus pars ſolvi, pars negari (non) poteſt (1). Sed quando illi, cui quid dare debebam, non id ſolum denego, ſed & inſuper quid eidem ſubtraho, aut malum infero, prorſus alterius ſpeciei fit actio, quæ priorem haud contingit (2).

§. V. PRÆTEREA cum aliqua actio circa nobilius, alia circa ignobilius objectum verſetur; ex una etiam plus boni, maiive, quam ex altera proveniat: apparet hoc reſpectu actionum quidem bonarum unam longe eſſe nobiliorem altera; & vice verſa actionum malarum unam altera longe deteriorem haberi. Quo ſpectat proprie illud HORATII Serm. L. I. Sat. 3. (verſ. 115. 116. 117.)

Nec vincet ratio hoc, tantundem ut peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus divum ſacra legerit.

Add. CICERO pro Muræna, ubi ſalſe Stoicorum illud dogma de æqualitate peccatorum exagitat. Etſi non inſuper ſit habendum iſtud HORATII I. ep. 1. (v. 55. 56.)

De mille fabæ modiis quum ſurripis unum:
Damnum eſt, non facinus mihi pacto lenius iſto.

Quæ eſt actionum æſtimatio *relativa*. De qua infra L. VIII. c. 3. prolixius agitur (3).

O 4 CAPUT

(1) Adjecimus, monente Cl. BARBEYRACO, particulam negativam, quæ antea deerat in omnibus exemplaribus, explendo ſenſui.

(2) Addendum ex Elem. juriſprudentiæ univerſ. p. 319. & *in aliam ſimul legem impingit*.

(3) Conferenda hic etiam AUCTORIS Elementa juriſprudentiæ univerſalis p. 327.

CAPUT IX.

DE ACTIONUM MORALIUM IMPUTATIONE.

I. *Imputatio actualis.*
II. *Imputatio ex gratia.*
III. *Imputatio ex debito.*
IV. *Quid alteri efficaciter poſſit imputari?*
V. *Meritum quid?*
VI. *Quomodo effectus actionum moralium deleantur?*

Quid requiratur, ut actio alicui queat imputari, ſeu tanquam ad aliquem pertinens haberi, ſuperius ſatis oſtenſum fuit. Supereſt ut videamus, qua ratione eadem actu imputetur, hactenus ut illa effectum aliquem moralem producat, vel in ipſo agente, vel in alio. Ubi prius ſeparandæ ſunt actiones, de quibus lege diſponitur, ab iis, quæ in cujuſque arbitrio relictæ ſunt. Prioris generis actiones imputari agenti dicuntur, quando ille potiſſimum, qui circa eas lege diſpoſuit, agentem earumdem auctorem declarat; ſimulque effectus ipſarum (1) in iſtum actu redundare, aut in eodem hærere ſtatuit. Poſterioris autem generis actiones imputari dicuntur, quando, qui eas citra neceſſitatem in alterius uſum, & emolumentum exercuit, ſignificat, ſeſe in ipſius gratiam actionem ſuſcepiſſe, eoque nomine eumdem ſibi voluiſſe obſtringere. Etſi poſterior hæcce vocabuli imputandi ſignificatio (2) frequentius apud

(1) Id eſt, *præmia*, vel *pœnas*.

(2) Ita Seneca II. de Benef. c. 17. *Superbos, & imputatores* dixit, qui magni æſtimant beneficia ſua, & alios eo nomine ſibi habere volunt obligatos. Qualis ille a Philemone deſcriptus, vertente H. Grotio in Excerptis:

Bene quod feciſti id exprobraſti non bene:
Verbis mendicis operam opimam deſtruis,
Jactans amico quod per te evenit boni:
Re fueras imperator, verbo es carnifex. H.

apud Latinos auctores occurrat; prior apud Theologos, & Moraliſtas ſit tritiſſima. Manifeſte autem diſcrimen inter hanc, & illam imputationem apparet, quod prior quidem ab latore, aut cuſtode legis tendat in agentem: poſterior autem ab agente feratur in eum, in cujus gratiam, & uſum actio fuit ſuſcepta.

§. II. Prioris imputationis vulgo circumfertur diviſio, qua alia dicitur fieri *ex gratia*, alia *ex debito*. Illa eſt, quando quis in aliquem effectus actionis a tertio patratæ, quos iſte ſibi alias jure vindicare non poterat, ex benevolentia derivat: vel etiam ex alicujus actione plus effectus in agentem gratuito redundare facit, quam alias ex ipſa in ſe provenire aptum erat. Qualis imputatio duntaxat circa favorabilia locum habet, circa odioſa non item (1). Quemadmodum enim ea bonorum natura eſt, ut etiam gratis alicui, & citra prætextum exhiberi queant; ita ſi quis alteri bonum quodpiam ſub nomine puri beneficii conferre nolit, licebit id facere ſub titulo imputatæ actionis alicujus, quæ alias ad ipſum non pertinebat, aut cujus intuitu tale quid jure poſtulare non poterat. Aſt illud ratio non permittit, ut ex ejuſmodi prætextu in alterum velim derivare effectus actionis malæ, quæ cum ipſo nullam habet connexionem, cum alias, iſti effectus naturalem ipſius conditionem non ſequerentur. Adeoque inconveniens eſt, ut ex obtentu delicti mere alieni eripiantur alicui, quæ natura cuivis homini ut tali dedit, aut impœnantur, a quibus gratis perpetiendis natura communi beneficio omnibus cavit (2). Sic verbi gratia princeps filio, nullis propriis artibus inſigni, patris merita imputare poteſt, eorumque intuitu honores ipſi alias non debitos conferre. Aſt ob patris delictum innocentem filium pœna afficere, abſurdum eſt. Quanquam id fieri poſſit, ut delictum pater-

(1) Diſtinctio, qua alias J. C., conventionum, & legum contemplatione utuntur inter res *odioſas*, *favorabiles*, & *mixtas*, infra ab Auctore exponitur, L. V. c. 12. §. 12. Hic de favorabilibus & odioſis per *ſe* & *ſimpliciter talibus* agitur.

(2) Quod fit, ubi ſimul poſteris confertur Nobilitas. Sic ingens meritum, & in poſteris quoque penſandum, effecit interdum, ut regna fierent hereditaria. V. Polybius L. VI. hiſtor. c. 4. & 5. H.

principium affert, qui iratus facit, ſed qui ad iram provocavit.

§. XVII. Denique & invito debet fieri, quæ dicenda eſt injuria (1). Nam volenti non fieri injuriam, etiam communi ſermone tritum eſt. Aristoteles Nicom. V. c. 11. *Βλάπτεται μὲν ὖν τις ἑκὼν καὶ τὰ ἄδικα πάσχει ἀδικεῖται δ' ὐδεὶς ἑκών. Læditur igitur aliquis ſponte, & injuſte patitur; nullus tamen eſt, qui injuria ſponte afficiatur*. Cujus ratio eſt, quia bonum, quod alteri volenti eripio, aut debitum, quod volenti non præſto, condonatum mihi ab eo cenſetur. At quis injuriam me feciſſe dicet, ſi quod donatur acceperim? Nec pro malo reputari poteſt, quod quis ſibi ipſe inferri vult, quippe cum malum abhorrentiam voluntatis neceſſario involuat. Ubi tamen ſupponitur, ut homo pleno rationis uſu gaudeat (2), nec violento aliquo affectu extra ſe raptus ſit. Add. Ant. Matthæus de crimin. proleg. c. 3. §. 2. 3. Hobbesii demonſtratio de Cive c. 3. §. 7. in eo laborat, quod præſupponit, injuriam non niſi in pacti violatione conſiſtere. Exinde etiam Aristoteles Nicom. V. c. 15. colligit, illum, qui ſeipſum per iram jugulaverit (3), non ſibi facere injuriam, ſed civitati, quam vel duce, vel milite, vel artifice, vel aliquo hujuſmodi miniſtro privat (4). Unde etiam civitas, utpote abs tali homine offenſa, eum mulctare conſuevit, illata ipſius cadaveri, ac memoriæ aliqua ignominia. Add. Mich. Ephes. ad d. l. Quamquam d. l. aperte falſa ſit illa Aristotelis ſententia:

'Ου

(1) Idque ſemper verum eſt in actibus licitis, & ubi tertius ſimul non læditur. In hoc fundatur etiam illud: Quemlibet favori pro ſe introducto poſſe renunciare. V. infra L. II. c. 5. §. 2. in fine. H.

(2) Et negotium, quod geritur, intelligat. Quare injuſte agit, qui rem, veluti gemmam, magni pretii, a venditore ignorante, quamvis volente, parvi emit. Præterea conſenſus volentis id tantum, quod intereſt, tollit; non autem reatum: quare criminis perſecutio in delicto adhuc judici integra eſt, etſi id commiſſum ſit in conſentiente.

(3) Hæc ſola ratio non ſufficit. Quid enim ſi homo minus frugi, aut publicæ rei inutilis ſit? Verior eſt quam habet Auctor ſupra c. 6. §. 7. & L. II. c. 4. §. 19. H.

(4) V. d. L. II. c. 4. §. 19. H.

'Ου κελεύει ἑαυτὸν ἀποκτενεῖν ὁ νόμος. ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει. Lex non jubet, ſeipſum quempiam occidere: quæ autem non jubet, vetat. Niſi τὸ κελεύειν ARISTOTELI h. l. idem quod permittere ſignificat.

CAPUT VIII.

DE ACTIONUM MORALIUM QUANTITATE.

I. *Quantitas actionum moralium abſoluta.*
II. *Qualis intentio requiratur in Foro Divino?*
III. *Qualis intentio ſufficiat in foro humano?*
IV. *Quid ſit actio perfecta, ſeu completa?*
V. *Quantitas actionum relativa.*

CONSEQUENS eſt, ut de actionum moralium quantitate paucis videamus, ſeu qua ratione eædem æſtimentur, & velut quantæ concipiantur. Deprehendimus quippe actiones hominum voluntarias æſtimari, vel *abſolute* & in ſe, vel *relate* & ad ſe mutuo. Circa abſolutam æſtimationem inſigne diſcrimen inter actionem bonam, atque malam occurrit. In actione enim bona, ſi eam formaliter, & præciſe conſideremus, nihil animadvertimus, quod indolem quantitatis obtineat; cum ipſa bonitas in coincidentia, ſeu congruentia cum lege conſiſtat, cujus nulla eſſe menſura intelligitur. Unde etiam formaliter, & præciſe ſpectata actio bona non eſt altera melior; etſi materialiter, & ratione objecti, nec non quoad intenſionem obligationis, una ſit præſtantior, & nobilior altera. Mala autem actio quoniam a norma legis declinat, diſtantiam utique majorem, aut minorem a lege concipitur habere, eoque nomine unum peccatum etiam formaliter, & in ſe ſpectatum, majus, aut minus æſtimari poteſt; ſicuti una curvitas magis a rectitudine diſcedit, quam altera. Nam nihili eſt (1) ratio-

(1) Imo veriſſimum, ſi res in ſe conſideretur, etſi, propter hominis ad peccandum proclivitatem, in foro humano diſcrimen fiat

ratiocinium Zenonis apud Diogenem Lærtium L. VII. (Segm. 120. Ed. Amſt.) *Peccata omnia eſſe æqualia*. Ut

fiat inter peccatum majus, & minus. Diſſimulatur a magiſtratu peccatum minus, quia alias civibus omnibus pereundum eſſet. Sicuti enim omnis linea curva, etſi vel minimum a rectitudine deflectat, curva, non recta eſt, eaque ratione omnes curvæ inter ſe pares ſunt: ſic omnes actiones etiam vel minimum a lege aberrantes malæ ſunt, & hoc ſenſu peccata omnia æqualia. Quod & Theologi admittunt, quando in Foro Divino peccata omnia eatenus æqualia eſſe dicunt, ut homo vel propter minimum pœnæ æternæ reus ſit. Civiliter igitur rem æſtimans ſententiam Stoicorum exagitat Horatius L. I. Sat. III. v. 115. (†)

(†) Diſtinctionem aliam reperit Vitæ Auctor, ut de peccatorum æqualitate ſtoicum paradoxum contra Puſendorfii ſententiam inſtauret. Humanum forum a Divino Foro diſtinguit; atque in illo, non in hoc ait valere *diſcrimen inter peccatum majus*, *& minus*; immo peccatum minus a Magiſtratu diſſimulari, ne in vicia proni Cives omnes intereant. Neglecto humano foro, in Theologica quadam Academia pro dogmate illo ſtoico diſputat. Sicuti curvæ omnes lineæ, etſi vel minimum rectæ lineæ non congruunt, curvæ, non rectæ ſunt; atque eam ob rem curvæ omnes inter ſe pares ſunt; ita omnes actiones, etſi vel minimum a recta legis ſemita aberrant, malæ ſunt; ideoque peccata æqualia ſunt omnia. Audio: pergas, oro, mi ſtoice, Atqui non omnes curvæ æque curvæ ſunt, ſeu ex æquo a recta non diſtant: ita actiones omnes non æque peccant in legem; ergo æqualia non ſunt peccata omnia. Aſſumtionem hanc meam, ſive argumenti, ut ajunt Scholæ, retorſionem in ſtoicum dogma valere, qui plane non deſipit, intelligit. Huic quidem dogmati congruit id, quod ſapienter ait Cicero: *Opinionum portenta delet dies*, *naturæ judicia confirmat*. Jovinianum, qui ſenſit cum Stoicis, Hieronymus *de Scripturis Sanctis dilucidiſſime convicit*, *& ſatis evidenter apparuit non placuiſſe Auctoribus noſtris*, *vel ipſi potius*, *quæ per eos locuta eſt*, *Veritati omnia paria eſſe peccata*, ut ait Auguſtinus epiſt. 167. ad Hieron. Vide duos ejuſdem libros adv. Jovin. Vide quid hac de re Veteres Chriſtiani ſenſerint. Sed illa ex quadam ſimilitudine petita ratio leviuſcula eſt: gravior hæc, quam addis, Nimirum a Theologis recepta ſententia vult in Divino Foro omnia peccata eatenus æqualia eſſe, ut homo peccati vel minimi reus æternæ pœnæ fiat obnoxius. Quoſnam Theologos advocas? Eos ſcilicet, qui ex Lutheri, Calvinique grege ſunt, quique contendunt minima Juſtorum peccata ipſa per ſe non mereri veniam, ſed ex ſola Dei miſericordia veniam conſequi. Verum gaudeo, lætorque Lutheranum hunc hominem

ex

Ut enim nec vero verius, nec falſo quidquam magis falſum eſt; ſic neque fraus fraude, neque peccatum peccato majus eſt. Nam & qui centum ſtadiis, & qui uno a Canopo abeſt, æque uterque Canopi non eſt: Sic etiam qui magis minuſve peccat, æque uterque a recte facto abeſt, Quoniam autem iſthæc diſtantia a lege, ſi quis eam curioſius cum aliis ſpeciebus quantitatis comparare velit, aliquod inſtar anguli rectilinei habere videtur, cujus magnitudo arcu circuli expuncto crurum communi tamquam centro deſcripti, cruribus dictis intercepto, menſuratur: inde olim, cum prima hujus diſciplinæ *Elementa* (1) juvenilibus annis meditaremur, placebat ſchemate aliquo ſphærico iſta declarare. Quæ nunc plano lubet modo exponere, cum ejuſmodi argutiæ iſtam magis, quam maturiorem ætatem decere judicentur.

§. II. PORRO CUM ad actionis bonitatem requiratur non ſolum, ut fiat id, quod lex jubet, ſed etiam ut fiat ea intentione, quæ eidem legi eſt conformis: inde apparet, ad hoc (2) ut actio aliqua perfecte bona habeatur, requiri, tum, ut quod lege præſcribitur, juxta

O 2 omnes

ex Stoa, quæ paria cenſuit peccata omnia, quaſi ex fonte Lutheranum illud dogma quaſi rivulum arceſſere. Eo itaque Judice ſtoicum hoc dogma ex hominum memoria pene delatum, emortuumque Lutherani, Calvinianique exſuſcitaſſe videntur: idcirco omnes appellari poſſunt novi Stoici. Verum Sacrorum Librorum phraſes, ſententiæque collatæ inter ſe, & perpetua Traditio ſtoici dogmatis principium, conſectariumque improbat: qua de re conſulendi ſunt Theologi. Quid his hominibus facias, qui ſeipſos, & res ab ipſis excogitatas amant, depereunt, quorum fides domi quotidie naſcitur; nec Eccleſiæ, quæ falli non poteſt, auctoritatem ſequuntur? Jam vidimus dubitantem Grotium, *an hæc* (ſcilicet minima) *recte, & proprie peccata dicantur, cum libertatem . . in ſua generalitate conſiderata non habeant*: nunc alii opinantur homines juſtos peccati vel minimi reos æternam pœnam mereri, quoniam peccata omnia, ſi eorum vim, naturamque perſpexeris, ſunt paria. Quamobrem Catholici Deo Opt. maximas gratias agant, oportet, cum agnoſcant Veritatem Fidei, Morumque Rectricem extra ſuæ Eccleſiæ ſinum conſiſtere non poſſe.

(2) Puta, *juriſprudentiæ univerſalis*, excuſa Hagæ Comitum 1660. & denuo Francofurti ad Mœnum a. 1680. p. 311. & ſeqq.

(1) Vid. ſupra c. 7. §. 3. & 4. H.

omnes partes impleatur, tum ut agentis animum unice excitet ſtudium legiſlatori promtum obſequium exhibendi. Inde cum Lege Divina jubeamur Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus, ac proximum noſtrum ſicut nos ipſos; manifeſtum eſt, nullam actionem poſſe Deo approbari tanquam perfecte bonam, niſi quæ cum pleniſſima intentione fuerit ſuſcepta; & ubi agens nihil aliud propoſitum ſibi habuit, quam ut Creatoris Optimi Maximi voluntati ſatisfieret. Eoque magis, quod iſtum utpote καρδιογνώστην ne minutiſſima quidem aberratio, aut vacillatio animi fugere poſſit. Iſthoc qui expenderit, non temere coram Deo probitatem ſuam jactare ſuſtinebit (1).

§. III. Ast in foro humano remiſſiore diligentia licet defungi (2). Cum enim legiſlatores humani latis ſuis legibus emolumentum civitatis procuratum eant (3), quod plerumque per exterius actionis exercitium provenit, quæ demum cumque ſit agentis intentio (4): inde iſti fere acquieſcunt, ſi modo actus exterior lege præſcriptus fiat. Eoque magis, quod in receſſus animi humani ipſis penetrare ſit negatum, nec intentionem agentis liceat intelligere, niſi per conjecturas, aut ſigna in ſenſus incurren-

(1) Eximia eſt hæc periphraſis conſtantis, & perpetuæ voluntatis, qua viri boni Voluntati Divinæ obtemperare nituntur, & cui ipſa conſcientia humana ſuffragatur. Etſi enim vel juſtus quoque cadat ſepties in die, tamen & in ea indolis noſtræ imbecillitate ſuaviſſimo perfundimur lætitiæ ſenſu, quoties pura eſt noſtra voluntas, actiones noſtras adamuſſim Voluntatis Divinæ conformandi: cum contra mens noſtra contriſtetur, quoties noſtra voluntas Voluntati Divinæ rebellis ad alium finem tendit, quam ut plenitudini deſiderii Creatoris Optimi Maximi ſatisfiat.

(2) Videtur tamen ſapientia vetus etiam in foro humano intentionem recte egiſſe. Caute enim Ulpiano in *L. 10. pr. D. de J. & J.* Juſtitia conſtans, & perpetua voluntas dicitur, jus ſuum cuique tribuendi, quia facilius parent, qui parere adſueſcunt. Unde διὰ τοῦ αὐτοῦ, ut officii noſtri ratio eo fortius animis noſtris inſideat, quanquam utrumque eodem redit, & conſtans, & perpetua exigitur voluntas.

(3) Conf. Noodt de Religione, jure gentium ab imperio libera.

(4) Cato apud Gellium L. VII. N. A. c. 3. ajebat: *Facta ſola cenſenda, atque in judicium vocanda; ſed voluntates nudas, inaneſque neque legibus, neque pœnis fieri obnoxias.* Add. Ciceronis III. de officiis locus ſupra c. 2. §. 10. H.

rentia, quæ inter mortales haudquidquam infallibilem generant cognitionem circa ea, quæ in animo fuere volutata. Hinc iſti actionum quantitatem æſtimant duntaxat ſenſualiter, ſeu prout ſagacitatis humanæ conditio, ac vitæ civilis uſus admittit; ac parum fere ſunt ſoliciti, quam plena fuerit, & ſincera agentis intentio, dummodo hic exterius opus approbaverit. In actionibus tamen malis utique etiam inter homines major habetur ratio intentionis. Et quidem ubi illa plane abfuerit, quod contingit circa ea, quæ ex ignorantia, aut errore invincibili ſuſcipiuntur, actio pro invita habebitur; quæ uti imputari non ſolet agenti, ita & quantitate morali carere intelligitur. De cetero quævis actionum malarum, quæ ex proæreſi ſuſcipitur, eo deterior habetur, quo firmior, ac plenior eadem intentio fuerit. Quam itidem judices humani, queis in adyta animi penetrare non datum, ex variis conjecturis, atque indiciis æſtimare ſueverunt; prout alio loco pluribus exponitur.

§. IV. Quod autem actionum moralium velut materiale attinet, illa actio bona in ſuo genere perfecta habetur, quæ ultimum quaſi complementum attigit, & cui nulla pars debita deeſt. Inter eas, quæ ab iſta perfectione diſcedunt, eo inferior quælibet cenſetur, prout ab iſthac abfuerit, ſive pars aliqua pleno operi defuerit (1), ſive intra conatum opus ſubſtiterit (2). Vice ver-

(1) Ubi multum refert, utrum conatus a principio interno, hoc eſt, mutatione voluntatis, quam pœnitentiam dicimus, an vero ab externo, puta, caſu, vi majore, aut humana opera fuerit impeditus. In actionibus bonis, aut indifferentibus interdum locum habet, quod Seneca dixit VII. de Benef. 13. *Quædam ejus conditionis ſunt, ut effectum præſtare debeant: quibuſdam pro effectu eſt, omnia tentaſſe.* H.

(2) Seneca L. VII. de Benef, c. 13. *Quædam ejus conditionis ſunt, ut effectum præſtare debeant: quibuſdam pro effectu eſt, omnia attentaſſe, ut efficerent. Si omnia fecit ut ſanaret, peregit Medicus partes ſuas; etiam damnato reo, oratori conſtat eloquentiæ officium, ſi omni jure uſus eſt. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, ſi & prudentia, & induſtria, & fortitudo muneribus ſuis functa eſt. Omnia fecit, ut beneficium redderet: obſtitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, ſano adſidere, felici ſuccurrere: gratiam retulit, etiamſi tu beneficium non recepiſti.*

verſa autem actionum malarum in ſuo genere deterrima habetur; quæ propoſitum finem plene aſſecuta eſt. Eo minus autem malitiæ quæquæ obtinet, quo longius citra ultimum complementum ſubſtiterit; Ubi tamen circa objecta (1) actionum, prout legibus deſignantur, obſervandum, eadem eſſe in duplici potiſſimum differentia. Quædam enim diviſionem admittunt, quædam ſecus; ſeu quædam ita ſunt comparata, ut neceſſum ſit, ea aut tota exprimi per actionem, aut prorſus omitti, aut plane contrarium fieri: in quibuſdam autem etiam aliqua duntaxat pars poteſt exprimi, reliqua omitti, aut aliquid duntaxat oppoſiti fieri. Et in his iterum aliquid diſcriminis animadvertitur. Quædam enim objecta actionum, per leges deſcripta, comprehendunt ea, in quæ dividi poſſunt, tanquam ſpecies. Sic affirmativà lex quinti præcepti in decalogo, per Moſen divinitus promulgato, eſt: ſuccurre neceſſitatibus corporis, in quibus proximus tuus verſatur. Hæc comprehendit ſub ſe velut ſpecies conſervationem vitæ, membrorum, ſanitatis, averſionem doloris, ſuppeditationem alimentorum tempore famis. Oppoſita vero lex, quæ prohibet lædere corpus proximi, complectitur ſub ſe cædem, mutilationem, vulnera, verbera, minas, vid. *L.* 15. §. 1. *D. de Injuriis*. Sic ſexti præcepti lex affirmativa, quæ caſtimoniam injungit, ſub ſe continet puritatem cogitationum, verecundiam ſermonis, & geſtuum, abſtinentiam a venere illicita. Lex oppoſita impudicitiam prohibens complectitur adulteria, ſcortationem, geſtus, ac ſermones obſcœnos, cogitationes fœdas. Hic verbi gratia verba impudica proprie ſe non habent ad adulterium inſtar gradus, aut partis. Sed quia Legiſlator Divinus compendii gratia ſub una generali multos actus ſpeciales voluit comprehendere; inde ſolidum, & integrum peccatum contra ſextum præceptum patravit æque, qui ſimpliciter ſcortatus eſt, quam qui mœchatus eſt. Unde circa hæcce objecta, ubi non fit, quod lege præcipitur, aut omitti illud neceſſum eſt, aut contrarium fieri. Aſt vero quædam objecta actionum, per leges de-

(1) Pro, *circa materiam* actionum. Occaſionem erroris detexit Cl. Barbeyracus in not. 2. ad h. §.

determinata, ita ſunt diviſibilia, ut ea, in quæ dividi poſſunt, contineant ad modum partium integralium. Ubi non ſtatim totum eſt patrandum, totumve omittendum, aut etiam contrarium faciendum; ſed poteſt ejus pars duntaxat fieri, reliquum omitti. Sic verbi gratia, quando lex jubet operario mercedem integram exſolvi, ejus pars ſolvi, pars negari (non) poteſt (1). Sed quando illi, cui quid dare debebam, non id ſolum denego, ſed & inſuper quid eidem ſubtraho, aut malum infero, prorſus alterius ſpeciei ſit actio, quæ priorem haud contingit (2).

§. V. Præterea cum aliqua actio circa nobilius, alia circa ignobilius objectum verſetur; ex una etiam plus boni, malive, quam ex altera proveniat: apparet hoc reſpectu actionum quidem bonarum unam longe eſſe nobiliorem altera; & vice verſa actionum malarum unam altera longe deteriorem haberi. Quo ſpectat proprie illud Horatii Serm. L. I. Sat. 3. (verſ. 115. 116. 117.)

Nec vincet ratio hoc, tantundem ut peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus divum ſacra legerit.

Add. Cicero pro Muræna, ubi falſe Stoicorum illud dogma de æqualitate peccatorum exagitat. Etſi non inſuper ſit habendum iſtud Horatii I. ep. 1. (v. 55. 56.)

De mille fabæ modiis quum ſurripis unum:
Damnum eſt, non facinus mihi pacto lenius iſto.

Quæ eſt actionum æſtimatio *relativa*. De qua infra L. VIII. c. 3. prolixius agitur (3).

O 4 CAPUT

(1) Adjecimus, monente Cl. Barbeyraco, particulam negativam, quæ antea deerat in omnibus exemplaribus, explendo ſenſui.

(2) Addendum ex Elem. juriſprudentiæ univerſ. p. 319. *& in aliam ſimul legem impingit.*

(3) Conferenda hic etiam Auctoris Elementa juriſprudentiæ univerſalis p. 327.

Digitized by Google

apud Latinos auctores occurrat; prior apud Theologos, & Moraliſtas ſit tritiſſima. Manifeſte autem diſcrimen inter hanc, & illam imputationem apparet, quod prior quidem ab latore, aut cuſtode legis tendat in agentem: poſterior autem ab agente feratur in eum, in cujus gratiam, & uſum actio fuit ſuſcepta.

§. II. Prioris imputationis vulgo circumfertur diviſio, qua alia dicitur fieri *ex gratia*, alia *ex debito*. Illa eſt, quando quis in aliquem effectus actionis a tertio patratæ, quos iſte ſibi alias jure vindicare non poterat, ex benevolentia derivat: vel etiam ex alicujus actione plus effectus in agentem gratuito redundare facit, quam alias ex ipſa in ſe provenire aptum erat. Qualis imputatio duntaxat circa favorabilia locum habet, circa odioſa non item (1). Quemadmodum enim ea bonorum natura eſt, ut etiam gratis alicui, & citra prætextum exhiberi queant; ita ſi quis alteri bonum quodpiam ſub nomine puri beneficii conferre nolit, licebit id facere ſub titulo imputatæ actionis alicujus, quæ alias ad ipſum non pertinebat, aut cujus intuitu tale quid jure poſtulare non poterat. Aſt illud ratio non permittit, ut ex ejuſmodi prætextu in alterum velim derivare effectus actionis malæ, quæ cum ipſo nullam habet connexionem, cum alias, iſti effectus naturalem ipſius conditionem non ſequerentur. Adeoque inconveniens eſt, ut ex obtentu delicti mere alieni eripiantur alicui, quæ natura cuivis homini ut tali dedit, aut imponantur, a quibus gratis perpetiendis natura communi beneficio omnibus cavit (2). Sic verbi gratia princeps filio, nullis propriis artibus inſigni, patris merita imputare poteſt, eorumque intuitu honores ipſi alias non debitos conferre. Aſt ob patris delictum innocentem filium pœna afficere, abſurdum eſt. Quanquam id fieri poſſit, ut delictum pater-

(1) Diſtinctio, qua alias J. C., conventionum, & legum contemplatione utuntur inter res *odioſas*, *favorabiles*, & *mixtas*, infra ab Auctore exponitur, L. V. c. 12. §. 12. Hic de favorabilibus & odioſis per *ſe* & *ſimpliciter talibus* agitur.

(2) Quod fit, ubi ſimul poſteris confertur Nobilitas. Sic ingens meritum, & in poſteris quoque penſandum, effecit interdum, ut regna fierent hereditaria. V. Polybius L. VI. hiſtor. c. 4. & 5. H.

paternum ſit occaſio, ne in filium conferantur bona, aut ut & illa eripiantur, quæ non niſi ſub certa lege in eum tranſitura, aut ejuſdem manſura erant. Quo ipſo tamen haudquidquam tali malo involvitur, quod alias naturæ ipſius conditio reſpuebat. Nam nullo privilegio natura liberis cavit, ut bona paterna ipſi omnino poſſideant, aut ut ad certos honores admittantur (1). Talia enim non niſi ſub hac conditione eos manebant, ſiquidem a parentibus illæſa iiſdem fuiſſent tradita, aut niſi parentes certo ſe delicti genere obſtrinxiſſent. Neque deteriori ſorte, quam humana conditio admittit, eſt, qui, nullo a parentibus accepto patrimonio, ſuarum ſibi fortunarum auctor eſſe cogitur. Imo & ex atrocibus parentum delictis eo uſque procedi poteſt contra liberos innoxios, ut illi extra civitatem faceſſere adigantur. Nam a natura nemo jus habet, ut in hac, vel illa civitate perpetuo degat, ſed id juris facto ſuo, aut alieno adquirit; cui retinendo hæc poteſt adjuncta eſſe conditio, ut amittatur, ubi certum delictum ab ipſius parentibus fuerit admiſſum. Poſſeſſionem quippe alicujus juris a conditione caſuali ſuſpendi, rationi non repugnat (2). Quanquam alicubi leges civiles hic juſto duriores eſſe, nemo inficias iverit.

§. III. Imputatio autem ex debito in hoc conſiſtit, ut ii, quorum intereſt actionem factam, vel non factam, declarent eamdem ad agentem pertinere, inque eumdem redundaturos effectus, qui actioni illi ſunt aſſignati. Unde ſi in lege aliqua actioni bonæ certum ſit conſtitutum præmium, ubi cuſtos legis ab aliquo iſtam actionem patratam agnoverit, manifeſtum eſt hunc iſtud præmium ſuo jure poſſe petere. Ubi autem quis nude pro imperio, & citra promiſſum præmium facere quid juſſus ſit, ſufficere ipſi debet nuda ſuperioris approbatio; & abundantis præmii loco erit habendum, iſtius offenſam, quæ ſecus facientem manſura erat, declinaſſe. Vice verſa, ubi actio vetita fuit patrata, ſi quis pro iſtius auctore fuerit agnitus, habet, quod malum lege definitum metuat. Quod ſi autem alii, ad quos legum cuſtodia, & ex-

(1) Quid enim ſi pater ante mortem bona ſua per luxuriam diſſipaſſet? V. H. Grotius Lib. II. de J. B. & P. c. 21. §. 10. Auctor L. VIII. c. 3. §. 30. H.

(2) V. L. VIII. c. 3. §. 33.

& exſecutio non ſpectat, bene facta approbaverint, male facta reprehenderint, nihil præter exiſtimationem agentis aliquo modo inde afficitur. Et huc applicari poteſt illud Diodori SICULI in Excerptis Peireſcianis: *Ἔστι ὁ μὲν ἔπαινος ἔπαθλον ἀρετῆς ἀδάπανον. ὁ δὲ ψόγος τιμωρία φαυλότητος ἄνευ πληγῆς. Laus eſt, quaſi quoddam virtutis præmium nullo conſtans ſumtu: vituperium vero pœna eſt vitii abſque vulnere.* Eſt tamen ulterius notandum, quando plurium intereſt actionem aliquam fieri, vel non fieri, ſi unus eorum iſtam non imputaverit agenti, ceterorum juri, quod ab illo non dependet, nihil decedere. Sic ei, qui contra leges injuriam mihi intulit, poſſum ego condonare, quantum eadem me tangit (1). Quo ipſo tamen publicæ ſuperiorum prætenſioni, ſi qua eſt, nihil decedit. Sic quam Deus peccantibus indulget veniam, jus humani fori non tollit. Aſt quod omnes, quorum intereſt, non imputant, quoad effectus morales pro non facto habetur. Intereſt autem actionem aliquam fieri, vel non fieri eorum, qui ſunt actionis objectum, aut directores, id eſt, adverſus quos actio aliqua ſuſcipitur, & quibus illa bono, vel malo cedit; aut quibus eam dirigendi poteſtas competit. Unde ſi injuriam, & is, cui facta eſt, & magiſtratus, & Deus remiſerit, ea moraliter pro non facta cenſebitur.

§. IV. AB HAC imputatione longe differt illa, qua agens ſuam actionem, quam omittere poterat, illi, in cujus uſum ſuſcepta fuit, imputare dicitur. Scilicet, cum quis rite præſtitit ſibi pro imperio injuncta, approbationem ſui facti experitur cum a ceteris, tum in primis ab eo, qui injunxit. Mercedis quid inſuper prætendere haudquidquam valet, niſi quantum expreſſe in lege fuerat promiſſum. Vid. Luc. XVII. 9. 10. Eamdem ob rationem nemo poſtulare poteſt, ut ſibi ad producendum aliquod jus imputetur, quod actione mala, per leges, & imperium ſuperioris interdicta abſtinuerit; ſed conten-

(1) Ita tranſactio de crimine capitali publicæ accuſationi non obſtat. V. *L. 5. §. fin. ad L. Jul. de vi public.* A. MATTHÆI L. XLVIII. D. tit. 19. c. 7. n. 7. CARPZOV. quæſt. crim. 148. n. 2. & parte IV. c. 13. def. 18. Atejus Capito apud TACITUM III. Annal. 70. *Sane lentus in ſuo dolore eſſet*; (Tiberius) *Reipublicæ injurias ne largiretur*. H.

tentus erit, quod nuda iſtius approbatio ipſius obſequium conſequatur. Cum enim ſecus, quam lex jubebat, facientem grave malum jure maneret (1), iſthoc effugiſſe mercedis loco erit. Inde apud SENECAM L. IV. controv. 7. contradicitur illi, qui in adulterio deprehenſus a tyranno, eum gladio extorto occiderat, & præmium tyrannicidii petebat, *imputat nobis, quod deprehenſus in adulterio mori noluit*. Et recte CICERO Philipp. II. (c. 3.) negat ſe ideo Antonio devinctum, quod ab ipſo occiſus non fuerit. *Quale beneficium eſt, quod te abſtinueris nefario ſcelere?* Alii rationem inde arceſſunt, quod intermiſſiones actionum malarum ſint pura non entia, quorum nullæ ſint affectiones poſitivæ. Etſi reponi forte poſſit, has quoque moraliter pro entibus haberi poſſe, quatenus tanquam reſtrictio, & coercitio facultatis naturalis concipiuntur. Aſt contra, quando in alterius gratiam quid facio, quod recte, aut commode poteram omittere, & omitto, quod commode poteram agere; rationis utique eſt, ut id ipſi queam imputare, id eſt, meo jure poſtulare, ut ille iſthoc factum, velut a me profectum agnoſcat, & pro iſtius conditione mihi ſit obſtrictus. Ut tamen iſthæc imputatio recte fieri poſſit, in agente quidem adeſſe debet intentio alteri ſua actione boni aliquid conciliandi (2), in recipiente voluntas expreſſa, aut præſumta ab iſto illud admittendi (3). Nam operæ, quæ invito obtruditur, imputatio recte repellitur (4). Et impudenter mihi imputat, quod quis

(1) V. infra L. III. c. *6*. §. 11. in medio. H.

(2) Quo referri debuiſſet exemplum tyrannicidæ ſupra, loco non ſuo exhibitum.

(3) Hinc ſolutum pro invito actione negotiorum geſtorum repeti nequit. V. *L.* 8. *§. fin. D.* L. *fin. C. negot. geſt.* L. 40. *D. mandati*. H.

(4) Hinc quærenti Ulyſſi, quam a Cyclope ferret gratiam cum hic reſponderet:

Πάντων σ' ἑταίρων ὕστερον θοινάσομαι.
Te poſt ſodales ultimo epulabor loco.

Ulyſſes regerebat:

Καλόν γε τὸ γέρας τῷ ξένῳ δίδως Κύκλωψ.
Das hoſpiti equidem munus egregium Cyclops. H.

quis nullo mei reſpectu, aut etiam ut mihi noceret, egit. Sic ſtulte petiturus eſt præmium, qui dum alterum occidere conatur, caſu vomicam ipſius alias incurabilem diſſecuit, eoque modo ſanitati eum reſtituit. Quanquam apud TACITUM H.I.(c.71.) *Marius Celſus conſtanter ſervatæ erga Galbam fidei crimen confeſſus, exemplum ultra imputavit*. Add. Geneſ. XLV. 5. L. 20. (5) Sic Eudoxia, cum Imperatori Theodoſio nupſiſſet, fratres, a quibus domo paterna fuerat ejecta, arceſſit; neque irata illis, ſed gratias potius agens, ut dignitatis tantæ auctoribus. *Niſi enim ab eis exacta fuiſſet, nunquam venturam fuiſſe Conſtantinopolin* apud Zonaram Tom.III. (in Theodoſio Juniore.) Quod ſi eorum, quorum intereſt, conſenſu definiatur, quanti quid imputandum ſit, pactum intervenit, in quo terminum velut ſuum attingit imputatio, nec quo ulterius iſthoc in negotio tendat, invenit. Conf. Matth. XX. 13. 14. Quo ſpectat illud HOBBESII Leviath. c. X. *meritum præſupponit jus ex promiſſo*.

§. V. EX HISCE facile colligitur, quæ ſit indoles meriti, aut quænam ſint actiones meritoriæ, quas alii etiam adverſus Deum valituras crepant. Scilicet ſcaturigo meriti præcipue eſt præſtatio operæ indebitæ, & quam a nobis exigendi alter jus non habebat. Qui enim præſtitit, ad quod perfecte obligabatur, debitum duntaxat ſuum explevit, & nihil velut redundans habet, ex quo meritum poſſit enaſci. M. SENECA L.I. controv. 8. *Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc malitia mea legis munus eſt*. Julius CAPITOLINUS in Antonino Pio, (c. 2.) cum rationem cognominis memoraſſet, quod ſocerum ætate feſſa manu, præſente Senatu, levaſſet, addit: *Quod quidem non ſatis magnæ pietatis eſt argumentum; cum impius ſit magis, qui iſta non faciat, quam pius, qui debitum reddat*. Nec indebita invito obtruſa imputare licet; multoque minus, ſi nulla

(5) Plane, ut H. GROTIUS in Sophompan. Joſephum introducit loquentem, cum fratribus:

> *Ne cruciet hoc vos, exitus felicitas*
> *Meretur. Eſt cur gratias vobis agam,*
> *Per quos honores proximos regno tuli.* H.

nulla in iſtum utilitas redundaverit. (†) Unde manifeſtum eſt (1), mortali adverſus Deum nullum comparari poſſe meritum, ſi vel maxime is Legi Divinæ examuſſim implendæ par foret. Adeoque Deum nullo modo hominum debitorem poſſe fieri, niſi ex vi gratuitæ promiſſionis, quam deſtituere bonitas (2) ipſius non fert; non autem quod exinde jus proprie dictum mortali naſci queat. Sic & pro imperio injunctæ actiones immediate meritum non gignunt, valiturum adverſus eum, qui injunxit. Etſi tam Deus, quam homines, imperandi facultate gaudentes, ſæpe juſſa ſua obeuntibus certa ſoleant bona conferre excitandæ obſequii promtitudini: ad quæ tamen exhibenda non ex merito agentis, aut velut ex contractu, ſed ex promiſſo ſuo liberali teneri volunt. Unde & iſta non mercedis, ſed præmii liberalis nomine ſolent venire †: EURIPIDES in Rheſo (v. 162. 163.) Παντὶ προσκείμενον χάρις πρὸς ἔργῳ, τὴν χάριν τίκτει διπλῆν. *Omni rei adjunctum præmium duplicem voluptatem parit*. Quod ſi tamen legiſlatores actione aliqua præſtita expreſſe abs ſeſe aliquid tanquam jure poſtulari ſtatuant; quin id recte & ſuo jure petere agens queat, dubium non eſt. Nullo autem modo ad producendum meritum, aut materiam laudis, & gloriationis apta eſt nuda intermiſſio actionum lege vetitarum. Quo pertinet illud apud PHILOSTRATUM de vita Apollonii Thyanæi, L. VI. c. 11. *Non eſt juſtitiæ opus ab injuſtis abſtinere, neque prudentiæ opus eſt, ſtulte aliquid non cogitare: neque fortitudinis aciem non relinquere, neque temperantiæ in Medorum turpitudines non incidere: nec omnino laude dignum eſt, quod non eſſe malus videaris: omne enim, quod æque ab honore, pœnaque diſtat, virtus non eſt*. Add. Lucæ XVIII. 11. Ammianus MARCELLINUS L. XXX. c. 11. *Nec enim aliena non rapere laudis*

(1) Optime hoc demonſtrat H. GROTIUS ad Lucam XVII. 7. H.

(2) Adde *& veracitas ipſius*, quas voces recte in verſione ſua explevit Cl. BARBEYRACUS ex Auctoris Elem. Juriſpr. univerſ. p. 336. Per hanc enim potiſſimum virtutem, Deo, tanquam ſanctiſſimo promiſſori credimus. Vid. Nehem IX. 8. 33. 1. Joannis I. 9. ubi juſti nomine venit, qui a veritate nequaquam recedit, neque in ſermone, neque in moribus.

dis eſt. Superſunt igitur ad adquirendum adverſus homines meritum actiones, quæ ipſis, ſaltem perfecte, non debentur; ſive nulla prorſus obligatio ad eas præſtandas adſtringat; ſive naturalis quidem ratio eas jubeat, aut ſuadeat, applicatione tamen ad certas perſonas in noſtro relicta arbitrio; ſive jure civili duntaxat illæ non præcipiantur. Nam quæ alteri perfecte debeo, ad ea ipſe jam jus obtinet, adeo ut ſi illa præſtentur, proprie loquendo nihil decedat de eo, ad quod retinendum, aut arbitrio meo applicandum in præſens jus habebam: iis quippe negatis, aut retentis, injuria alteri, ac damnum infertur. Adeoque cum talia certo modo jam ad alterum pertineant, nec mihi de iis pro lubitu diſponendi ſit facultas, ad meritum producendum non amplius erunt idonea. Aſt quando extra obligationem perfectam alteri quid præſto, id utique cum mihi decedat, iſtique adcreſcat, relinquit apud me (1) jus perfectum, aut imperfectum recipiendi ab iſto quid æquipollens. Et hoc ipſum meritum eſt (2). Add. SENECA de Beneficiis L. III. cap. 21, 22. Hujus expletionem quando expreſſa conventione determinamus, *Merces* proprie dicitur. Sed quando expletio illius, quoad modum, tempus, & quantitatem in arbitrio, & æquitate alterius relinquitur (3), *Præmium* vocatur. Quod eſt vel res corporalis, ut pecunia, prædium; vel incorporalis (4), ut conceſſio privilegii, immunitatum; vel moralis, ut honor, dignitas; vel notionalis (5), ut ſtatuæ, inſcriptiones, coro-

(1) Ubi ſcilicet animus adfuit inducendæ obligationis hujuſmodi, verbi gratia, ſi quis alterius negotium utiliter geſſit. V. infra L. III. c. 6. §. 1. L. IV. c. 13. §. 13. H.

(2) Ubi docet *& a ſervo beneficium accipi poſſe; & quod affectu amici ſit, deſinere eſſe miniſterium*. Quo pertinet & Hebræorum proverbium Maimonidi memoratum: *Ei datur præmium, qui quid injuſſus facit*: Cyrus apud Xenophontem Hyſtaſpæ, qui omnia imperata ſedulo fecerat, quærenti, cur ſibi Chryſantas præferretur, reſpondebat: *Chryſantas hic primum quidem non expectabat, dum vocaretur, verum invocatus ad noſtra negotia aderat; deinde non hoc ſolum, quod juſſus erat, verum id quoque, quod ex uſu nobis eſſe ſentiebat, exequebatur*. H.

(3) Sive honorarium a J. C. H.

(4) Vid. de hac diſtinctione J. C. infra L. IV. c. 10. §. 7.

(5) Sive talis, quæ notionem excitet in animis hominum ex inſtituto humano.

verſa autem actionum malarum in ſuo genere deterrima habetur, quæ propoſitum finem plene aſſecuta eſt. Eo minus autem malitiæ quæquæ obtinet, quo longius citra ultimum complementum ſubſtiterit; Ubi tamen circa objecta (1) actionum, prout legibus deſignantur, obſervandum, eadem eſſe in duplici potiſſimum differentia. Quædam enim diviſionem admittunt, quædam ſecus; ſeu quædam ita ſunt comparata, ut neceſſum ſit, ea aut tota exprimi per actionem, aut prorſus omitti, aut plane contrarium fieri: in quibuſdam autem etiam aliqua duntaxat pars poteſt exprimi, reliqua omitti, aut aliquid duntaxat oppoſiti fieri. Et in his iterum aliquid diſcriminis animadvertitur. Quædam enim objecta actionum, per leges deſcripta, comprehendunt ea, in quæ dividi poſſunt, tanquam ſpecies. Sic affirmativa lex quinti præcepti in decalogo, per Moſen divinitus promulgato, eſt: ſuccurre neceſſitatibus corporis, in quibus proximus tuus verſatur. Hæc comprehendit ſub ſe velut ſpecies conſervationem vitæ, membrorum, ſanitatis, averſionem doloris, ſuppeditationem alimentorum tempore famis. Oppoſita vero lex, quæ prohibet lædere corpus proximi, complectitur ſub ſe cædem, mutilationem, vulnera, verbera, minas, vid. *L.* 15. §. 1. *D. de Injuriis*. Sic ſexti præcepti lex affirmativa, quæ caſtimoniam injungit, ſub ſe continet puritatem cogitationum, verecundiam ſermonis, & geſtuum, abſtinentiam a venere illicita. Lex oppoſita impudicitiam prohibens complectitur adulteria, ſcortationem, geſtus, ac ſermones obſcœnos, cogitationes fœdas. Hic verbi gratia verba impudica proprie ſe non habent ad adulterium inſtar gradus, aut partis. Sed quia Legiſlator Divinus compendii gratia ſub una generali multos actus ſpeciales voluit comprehendere; inde ſolidum, & integrum peccatum contra ſextum præceptum patravit æque, qui ſimpliciter ſcortatus eſt, quam qui mœchatus eſt. Unde circa hæcce objecta, ubi non fit, quod lege præcipitur, aut omitti illud neceſſum eſt, aut contrarium fieri. Aſt vero quædam objecta actionum, per leges de-

(1) Pro, *circa materiam* actionum. Occaſionem erroris detexit Cl. Barbeyracus in not. 2. ad h. §.

determinata, ita ſunt diviſibilia, ut ea, in quæ dividi poſſunt, contineant ad modum partium integralium. Ubi non ſtatim totum eſt patrandum, totumve omittendum, aut etiam contrarium faciendum; ſed poteſt ejus pars duntaxat fieri, reliquum omitti. Sic verbi gratia, quando lex jubet operario mercedem integram exſolvi, ejus pars ſolvi, pars negari (non) poteſt (1). Sed quando illi, cui quid dare debebam, non id ſolum denego, ſed & inſuper quid eidem ſubtraho, aut malum infero, prorſus alterius ſpeciei ſit actio, quæ priorem haud contingit (2).

§. V. Præterea cum aliqua actio circa nobilius, alia circa ignobilius objectum verſetur; ex una etiam plus boni, maiive, quam ex altera proveniat: apparet hoc reſpectu actionum quidem bonarum unam longe eſſe nobiliorem altera; & vice verſa actionum malarum unam altera longe deteriorem haberi. Quo ſpectat proprie illud Horatii Serm. L. I. Sat. 3. (verſ. 115. 116. 117.)

Nec vincet ratio hoc, tantundem ut peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus divum ſacra legerit.

Add. Cicero pro Muræna, ubi ſalſe Stoicorum illud dogma de æqualitate peccatorum exagitat. Etſi non inſuper ſit habendum iſtud Horatii I. ep. 1. (v. 55. 56.)

De mille fabæ modiis quum ſurripis unum:
Damnum eſt, non facinus mihi pacto lenius iſto.

Quæ eſt actionum æſtimatio *relativa*. De qua infra L. VIII. c. 3. prolixius agitur (3).

O 4 CAPUT

(1) Adjecimus, monente Cl. Barbeyraco, particulam negativam, quæ antea deerat in omnibus exemplaribus, explendo ſenſui.

(2) Addendum ex Elem. juriſprudentiæ univerſ. p. 319. *& in aliam ſimul legem impingit.*

(3) Conferenda hic etiam Auctoris Elementa juriſprudentiæ univerſalis p. 327.

apud Latinos auctores occurrat; prior apud Theologos, & Moraliſtas ſit tritiſſima. Manifeſte autem diſcrimen inter hanc, & illam imputationem apparet, quod prior quidem ab latore, aut cuſtode legis tendat in agentem: poſterior autem ab agente feratur in eum, in cujus gratiam, & uſum actio fuit ſuſcepta.

§. II. Prioris imputationis vulgo circumfertur diviſio, qua alia dicitur fieri *ex gratia*, alia *ex debito*. Illa eſt, quando quis in aliquem effectus actionis a tertio patratæ, quos iſte ſibi alias jure vindicare non poterat, ex benevolentia derivat: vel etiam ex alicujus actione plus effectus in agentem gratuito redundare facit, quam alias ex ipſa in ſe provenire aptum erat. Qualis imputatio duntaxat circa favorabilia locum habet, circa odioſa non item (1). Quemadmodum enim ea bonorum natura eſt, ut etiam gratis alicui, & citra prætextum exhiberi queant; ita ſi quis alteri bonum quodpiam ſub nomine puri beneficii conferre nolit, licebit id facere ſub titulo imputatæ actionis alicujus, quæ alias ad ipſum non pertinebat, aut cujus intuitu tale quid jure poſtulare non poterat. Aſt illud ratio non permittit, ut ex ejuſmodi prætextu in alterum velim derivare effectus actionis malæ, quæ cum ipſo nullam habet connexionem, cum alias, iſti effectus naturalem ipſius conditionem non ſequerentur. Adeoque inconveniens eſt, ut ex obtentu delicti mere alieni eripiantur alicui, quæ natura cuivis homini ut tali dedit, aut imponantur, a quibus gratis perpetiendis natura communi beneficio omnibus cavit (2). Sic verbi gratia princeps filio, nullis propriis artibus inſigni, patris merita imputare poteſt, eorumque intuitu honores ipſi alias non debitos conferre. Aſt ob patris delictum innocentem filium pœna afficere, abſurdum eſt. Quanquam id fieri poſſit, ut delictum pater-

(1) Diſtinctio, qua alias J. C., conventionum, & legum contemplatione utuntur inter res *odioſas*, *favorabiles*, & *mixtas*, infra ab Auctore exponitur, L. V. c. 12. §. 12. Hic de favorabilibus & odioſis per *ſe* & *ſimpliciter talibus* agitur.

(2) Quod fit, ubi ſimul poſteris confertur Nobilitas. Sic ingens meritum, & in poſteris quoque penſandum, effecit interdum, ut regna fierent hereditaria. V. Polybius L. VI. hiſtor. c. 4. & 5. H.

paternum ſit occaſio, ne in filium conferantur bona, aut ut & illa eripiantur, quæ non niſi ſub certa lege in eum tranſitura, aut ejuſdem manſura erant. Quo ipſo tamen haudquidquam tali malo involvitur, quod alias naturæ ipſius conditio reſpuebat. Nam nullo privilegio natura liberis cavit, ut bona paterna ipſi omnino poſſideant, aut ut ad certos honores admittantur (1). Talia enim non niſi ſub hac conditione eos manebant, ſiquidem a parentibus illæſa iiſdem fuiſſent tradita, aut niſi parentes certo ſe delicti genere obſtrinxiſſent. Neque deteriori ſorte, quam humana conditio admittit, eſt, qui, nullo a parentibus accepto patrimonio, ſuarum ſibi fortunarum auctor eſſe cogitur. Imo & ex atrocibus parentum delictis eo uſque procedi poteſt contra liberos innoxios, ut illi extra civitatem faceſſere adigantur. Nam a natura nemo jus habet, ut in hac, vel illa civitate perpetuo degat, ſed id juris facto ſuo, aut alieno adquirit; cui retinendo hæc poteſt adjuncta eſſe conditio, ut amittatur, ubi certum delictum ab ipſius parentibus fuerit admiſſum. Poſſeſſionem quippe alicujus juris a conditione caſuali ſuſpendi, rationi non repugnat (2). Quanquam alicubi leges civiles hic juſto duriores eſſe, nemo inficias iverit.

§. III. Imputatio autem ex debito in hoc conſiſtit, ut ii, quorum intereſt actionem factam, vel non factam, declarent eamdem ad agentem pertinere, inque eumdem redundaturos effectus, qui actioni illi ſunt aſſignati. Unde ſi in lege aliqua actioni bonæ certum ſit conſtitutum præmium, ubi cuſtos legis ab aliquo iſtam actionem patratam agnoverit, manifeſtum eſt hunc iſtud præmium ſuo jure poſſe petere. Ubi autem quis nude pro imperio, & citra promiſſum præmium facere quid juſſus ſit, ſufficere ipſi debet nuda ſuperioris approbatio; & abundantis præmii loco erit habendum, iſtius offenſam, quæ ſecus facientem manſura erat, declinaſſe. Vice verſa, ubi actio vetita fuit patrata, ſi quis pro iſtius auctore fuerit agnitus, habet, quod malum lege definitum metuat. Quod ſi autem alii, ad quos legum cuſtodia, & ex-

(1) Quid enim ſi pater ante mortem bona ſua per luxuriam diſſipaſſet? V. H. Grotius Lib. II. de J. B. & P. c. 21. §. 10. Auctor L. VIII. c. 3. §. 30. H.

(2) V. L. VIII. c. 3. §. 33.

& exſecutio non ſpectat, bene facta approbaverint, male facta reprehenderint, nihil præter exiſtimationem agentis aliquo modo inde afficitur. Et huc applicari poteſt illud Diodori Siculi in Excerptis Peireſcianis: Ἐστι ὁ μὲν ἔπαινος ἔπαθλον ἀρετῆς ἀδάπανον. ὁ δὲ ψόγος τιμωρία φαυλότητος ἄνευ πληγῆς. *Laus eſt, quaſi quoddam virtutis præmium nullo conſtans ſumtu: vituperium vero pœna eſt vitii abſque vulnere.* Eſt tamen ulterius notandum, quando plurium intereſt actionem aliquam fieri, vel non fieri, ſi unus eorum iſtam non imputaverit agenti, ceterorum juri, quod ab illo non dependet, nihil decedere. Sic ei, qui contra leges injuriam mihi intulit, poſſum ego condonare, quantum eadem me tangit (1). Quo ipſo tamen publicæ ſuperiorum prætenſioni, ſi qua eſt, nihil decedit. Sic quam Deus peccantibus indulget veniam, jus humani fori non tollit. Aſt quod omnes, quorum intereſt, non imputant, quoad effectus morales pro non facto habetur. Intereſt autem actionem aliquam fieri, vel non fieri eorum, qui ſunt actionis objectum, aut directores, id eſt, adverſus quos actio aliqua ſuſcipitur, & quibus illa bono, vel malo cedit; aut quibus eam dirigendi poteſtas competit. Unde ſi injuriam, & is, cui facta eſt, & magiſtratus, & Deus remiſerit, ea moraliter pro non facta cenſebitur.

§. IV. Ab hac imputatione longe differt illa, qua agens ſuam actionem, quam omittere poterat, illi, in cujus uſum ſuſcepta fuit, imputare dicitur. Scilicet, cum quis rite præſtitit ſibi pro imperio injuncta, approbationem ſui facti experitur cum a ceteris, tum in primis ab eo, qui injunxit. Mercedis quid inſuper prætendere haudquidquam valet, niſi quantum expreſſe in lege fuerat promiſſum. Vid. Luc. XVII. 9. 10. Eamdem ob rationem nemo poſtulare poteſt, ut ſibi ad producendum aliquod jus imputetur, quod actione mala, per leges, & imperium ſuperioris interdicta abſtinuerit; ſed conten-

(1) Ita tranſactio de crimine capitali publicæ accuſationi non obſtat. V. *L. 5. §. fin. ad L. Jul. de vi public.* A. Matthæi L. XLVIII. D. tit. 19. c. 7. n. 7. Carpzov. quæſt. crim. 148. n. 2. & parte IV. c. 13. def. 18. Atejus Capito apud Tacitum III. Annal. 70. *Sane lentus in ſuo dolore eſſet*; (Tiberius) *Reipublicæ injurias ne largiretur.* H.

tentus erit, quod nuda iſtius approbatio ipſius obſequium conſequatur. Cum enim ſecus, quam lex jubebat, facientem grave malum jure maneret (1), iſthoc effugiſſe mercedis loco erit. Inde apud SENECAM L. IV. controv. 7. contradicitur illi, qui in adulterio deprehenſus a tyranno, eum gladio extorto occiderat, & præmium tyrannicidii petebat, *imputat nobis, quod deprehenſus in adulterio mori noluit*. Et recte CICERO Philipp. II. (c. 3.) negat ſe ideo Antonio devinctum, quod ab ipſo occiſus non fuerit. *Quale beneficium eſt, quod te abſtinueris nefario ſcelere?* Alii rationem inde arceſſunt, quod intermiſſiones actionum malarum ſint pura non entia, quorum nullæ ſint affectiones poſitivæ. Etſi reponi forte poſſit, has quoque moraliter pro entibus haberi poſſe, quatenus tanquam reſtrictio, & coercitio facultatis naturalis concipiuntur. Aſt contra, quando in alterius gratiam quid facio, quod recte, aut commode poteram omittere, & omitto, quod commode poteram agere; rationis utique eſt, ut id ipſi queam imputare, id eſt, meo jure poſtulare, ut ille iſthoc factum, velut a me profectum agnoſcat, & pro iſtius conditione mihi ſit obſtrictus. Ut tamen iſthæc imputatio recte fieri poſſit, in agente quidem adeſſe debet intentio alteri ſua actione boni aliquid conciliandi (2), in recipiente voluntas expreſſa, aut præſumta ab iſto illud admittendi (3). Nam operæ, quæ invito obtruditur, imputatio recte repellitur (4). Et impudenter mihi imputat, quod quis

(1) V. infra L. III. c. 6. §. 11. in medio. H.

(2) Quo referri debuiſſet exemplum tyrannicidæ ſupra, loco non ſuo exhibitum.

(3) Hinc ſolutum pro invito actione negotiorum geſtorum repeti nequit. V. L. 8. §. *fin.* D. L. *fin.* C. *negot. geſt.* L. 40. D. *mandati*. H.

(4) Hinc quærenti Ulyſſi, quam a Cyclope ferret gratiam cum hic reſponderet:

Πάντων σ᾽ ἑταίρων ὕστερον θοινάσομαι.
Te poſt ſodales ultimo epulabor loco.

Ulyſſes regerebat:

Καλόν γε τὸ γέρας τῷ ξένῳ δίδως Κύκλωψ.
Das hoſpiti equidem munus egregium Cyclops. H.

quis nullo mei reſpectu, aut etiam ut mihi noceret, egit. Sic ſtulte petiturus eſt præmium, qui dum alterum occidere conatur, caſu vomicam ipſius alias incurabilem diſſecuit, eoque modo ſanitati eum reſtituit. Quanquam apud Tacitum H.I.(c.71.) *Marius Celſus conſtanter ſervatæ erga Galbam fidei crimen confeſſus, exemplum ultra imputavit*. Add. Geneſ. XLV. 5. L. 20. (5) Sic Eudoxia, cum Imperatori Theodoſio nupſiſſet, fratres, a quibus domo paterna fuerat ejecta, arceſſit; neque irata illis, ſed gratias potius agens, ut dignitatis tantæ auctoribus. *Niſi enim ab eis exacta fuiſſet, nunquam venturam fuiſſe Conſtantinopolin* apud Zonaram Tom.III. (in Theodoſio Juniore.) Quod ſi eorum, quorum intereſt, conſenſu definiatur, quanti quid imputandum ſit, pactum intervenit, in quo terminum velut ſuum attingit imputatio, nec quo ulterius iſthoc in negotio tendat, invenit. Conf. Matth. XX. 13. 14. Quo ſpectat illud Hobbesii Leviath. c. X. *meritum præſupponit jus ex promiſſo*.

§. V. Ex Hisce facile colligitur, quæ ſit indoles meriti, aut quænam ſint actiones meritoriæ, quas alii etiam adverſus Deum valituras crepant. Scilicet ſcaturigo meriti præcipue eſt præſtatio operæ indebitæ, & quam a nobis exigendi alter jus non habebat. Qui enim præſtitit, ad quod perfecte obligabatur, debitum duntaxat ſuum explevit, & nihil velut redundans habet, ex quo meritum poſſit enaſci. M. Seneca L.I. controv. 8. *Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc malitia mea legis munus eſt*. Julius Capitolinus in Antonino Pio, (c. 2.) cum rationem cognominis memoraſſet, quod ſocerum ætate feſſa manu, præſente Senatu, levaſſet, addit: *Quod quidem non ſatis magnæ pietatis eſt argumentum; cum impius ſit magis, qui iſta non faciat, quam pius, qui debitum reddat*. Nec indebita invito obtruſa imputare licet; multoque minus, ſi nulla

(5) Plane, ut H. Grotius in Sophompan. Joſephum introducit loquentem, cum fratribus:

> *Ne cruciet hoc vos, exitus felicitas*
> *Meretur. Eſt cur gratias vobis agam,*
> *Per quos honores proximos regno tuli*. H.

nulla in iſtum utilitas redundaverit. (†) Unde manifeſtum eſt (1), mortali adverſus Deum nullum comparari poſſe meritum, ſi vel maxime is Legi Divinæ examuſſim implendæ par foret. Adeoque Deum nullo modo hominum debitorem poſſe fieri, niſi ex vi gratuitæ promiſſionis, quam deſtituere bonitas (2) ipſius non fert; non autem quod exinde jus proprie dictum mortali naſci queat. Sic & pro imperio injunctæ actiones immediate meritum non gignunt, valiturum adverſus eum, qui injunxit. Etſi tam Deus, quam homines, imperandi facultate gaudentes, ſæpe juſſa ſua obeuntibus certa ſoleant bona conferre excitandæ obſequii promtitudini: ad quæ tamen exhibenda non ex merito agentis, aut velut ex contractu, ſed ex promiſſo ſuo liberali teneri volunt. Unde & iſta non mercedis, ſed præmii liberalis nomine ſolent venire †: EURIPIDES in Rheſo (v. 162. 163.) Παντὶ προσκείμενον κέρδος πρὸς ἔργῳ, τὴν χάριν τίκτει διπλῆν. *Omni rei adjunctum præmium duplicem voluptatem parit.* Quod ſi tamen legislatores actione aliqua præſtita expreſſe abs ſeſe aliquid tanquam jure poſtulari ſtatuant; quin id recte & ſuo jure petere agens queat, dubium non eſt. Nullo autem modo ad producendum meritum, aut materiam laudis, & gloriationis apta eſt nuda intermiſſio actionum lege vetitarum. Quo pertinet illud apud PHILOSTRATUM de vita Apollonii Thyanæi, L. VI. c. 11. *Non eſt juſtitiæ opus ab injuſtis abſtinere, neque prudentiæ opus eſt, ſtulte aliquid non cogitare: neque fortitudinis aciem non relinquere, neque temperantiæ in Medorum turpitudines non incidere: neo omnino laude dignum eſt, quod non eſſe malus videaris: omne enim, quod æque ab honore, pœnaque diſtat, virtus non eſt.* Add. Lucæ XVIII. 11. Ammianus MARCELLINUS L. XXX. c. 11. *Nec enim aliena non rapere laudis*

(1) Optime hoc demonſtrat H. GROTIUS ad Lucam XVII. 7. H.

(2) Adde *& veracitas ipſius*, quas voces recte in verſione ſua explevit Cl. BARBEYRACUS ex Auctoris Elem. Juriſpr. univerſ. p. 336. Per hanc enim potiſſimum virtutem, Deo, tanquam ſanctiſſimo promiſſori credimus. Vid. Nehem IX. 8. 33. 1. Joannis I. 9. ubi juſti nomine venit, qui a veritate nequaquam recedit, neque in ſermone, neque in moribus.

dis eſt. Superſunt igitur ad adquirendum adverſus homines meritum actiones, quæ ipſis, ſaltem perfecte, non debentur; ſive nulla prorſus obligatio ad eas præſtandas adſtringat; ſive naturalis quidem ratio eas jubeat, aut ſuadeat, applicatione tamen ad certas perſonas in noſtro relicta arbitrio; ſive jure civili duntaxat illæ non præcipiantur. Nam quæ alteri perfecte debeo, ad ea ipſe jam jus obtinet, adeo ut ſi illa præſtentur, proprie loquendo nihil decedat de eo, ad quod retinendum, aut arbitrio meo applicandum in præſens jus habebam; iis quippe negatis, aut retentis, injuria alteri, ac damnum infertur. Adeoque cum talia certo modo jam ad alterum pertineant, nec mihi de iis pro lubitu diſponendi ſit facultas, ad meritum producendum non amplius erunt idonea. Aſt quando extra obligationem perfectam alteri quid præſto, id utique cum mihi decedat, iſtique adcreſcat, relinquit apud me (1) jus perfectum, aut imperfectum recipiendi ab iſto quid æquipollens. Et hoc ipſum meritum eſt (2). Add. SENECA de Beneficiis L. III. cap. 21. 22. Hujus expletionem quando expreſſa conventione determinamus, *Merces* proprie dicitur. Sed quando expletio illius, quoad modum, tempus, & quantitatem in arbitrio, & æquitate alterius relinquitur (3), *Præmium* vocatur. Quod eſt vel res corporalis, ut pecunia, prædium; vel incorporalis (4), ut conceſſio privilegii, immunitatum; vel moralis, ut honor, dignitas; vel notionalis (5), ut ſtatuæ, inſcriptiones, coro-

(1) Ubi ſcilicet animus adfuit inducendæ obligationis hujuſmodi, verbi gratia, ſi quis alterius negotium utiliter geſſit. V. infra L. III. c. 6. §. 1. L. IV. c. 13. §. 13. H.

(2) Ubi docet *& a ſervo beneficium accipi poſſe; & quod affectu amici fit, deſinere eſſe miniſterium*. Quo pertinet & Hebræorum proverbium Maimonidi memoratum: *Ei datur præmium, qui quid injuſſus facit*: Cyrus apud Xenophontem Hyſtaſpæ, qui omnia imperata ſedulo fecerat, quærenti, cur ſibi Chryſantas præferretur, reſpondebat: *Chryſantas hic primum quidem non expectabat, dum vocaretur, verum invocatus ad noſtra negotia aderat; deinde non hoc ſolum, quod juſſus erat, verum id quoque, quod ex uſu nobis eſſe ſentiebat, exequebatur*. H.

(3) Sive honorarium a J. C. H.

(4) Vid. de hac diſtinctione J. C. infra L. IV. c. 10. §. 7.

(5) Sive talis, quæ notionem excitet in animis hominum ex inſtituto humano.

coronæ, & ſimilia. Add. Mich. Montaigne Eſſais L. II. c. 7. Et ſic quidem ex actionibus indebitis, potiſſimum quatenus aliis ſunt utiles, meritum reſultat. Sicut contra exactionibus pravis, cumprimis illis, quibus alteri damnum injuria datur, enaſcitur demeritum, cujus vi quis ad illud damnum penſandum adſtringitur. In univerſum autem malæ actiones producunt reatum, per quem quis obnoxius intelligitur ſubeundæ pœnæ. De qua latius agendi infra locus erit.

§. VI. Ceterum quemadmodum actualis imputatio facit exiſtere effectus actionum moralium; ita ejuſdem ceſſatio, ac velut revocatio eoſdem abolet. Iſthæc pari fere modo circa actiones bonas, & malas ſeſe videtur habere. Actiones bonas, & malas, quandiu tales ſunt, ſeu quamdiu legibus præcipiuntur, aut interdicuntur, non poteſt non ſequi imputatio ſimplex. Abolita autem lege, iſthæc quoque imputatio circa eamdem actionem locum non amplius habet. Actionis indebitæ imputationem ille tantum remittere poteſt, cujus intereſt effectus actionis ipſo actu exſiſtere. Unde ſi quis operam præſtitit, imputationem remiſerit, merces non amplius peti poteſt. Quam remiſſionem facere non eſt in arbitrio ejus, cui opera eſt exhibita. Creditoris quippe eſt debitum condonare, non debitoris. Sic etiam actionis malæ imputationem efficacem tollere penes eos eſt, quorum intereſt, eos effectus actu exſiſtere, id eſt, ejus, qui læſus fuit, & legumlatoris, atque cuſtodis; non autem ejus, qui malam actionem perpetravit. Qui jura civilia tractant, quinque potiſſimum modos faciunt, quibus crimen extinguitur in foro humano. Primo ubi pœna legibus definita fuerit exſoluta. Nam propter idem delictum bis, & quidem pœna adæquata nemo punitur. Etſi multæ pœnæ velut lituram poſt ſe relinquunt. Vid. Suetonius Claudio c. 16. Sæpe etiam exhauſta pœna corporali (1), moralis pœna, ſive infamia, ejuſque ſigna perdurant. Deinde quem judices abſolverunt, in foro civili pro innocente habetur. Tertio (2), ſi reus moriatur. Etſi ad terrorem ceterorum in

(1) De qua L. VIII. c. 4. §. 6. H.
(2) V. L. III. c. 1. §. 11. H.

in atrociſſimis delictis aliquando etiam in defunctorum cadavera, bona, ac memoriam ſæviri ſoleat. Quarto, lapſu temporis quoque crimina tolluntur hactenus, ut poſtea propter iſta in judicium delinquens non vocetur. SENECA Œdipo: *Latere ſemper patere, quod latuit diu.* Etſi diuturnitate temporis crimen deleri neget LYSIAS Orat. XII. Et denique ſi criminis venia ab eo, qui ſummum in civitate imperium habet, fuerit impetrata. De quibus vid. prolixe Ant. MATHÆUS de criminibus ad *L.* 48. *D. tit.* 19. Ceterum uti velut ſopiti latent effectus actionis malæ, quamdiu illa ignoratur, aut penitus diſſimulatur, aut velut in anteceſſum condonatur: ita ubi ſemel iſti effectus velut in publicum eruperunt, deleri quidem poteſt, quod in illis eſt morale, non autem, ſi quid circa eoſdem phyſici intercurrit. Quod enim ſemel factum, id phyſice infectum fieri nequit; ut tamen idem in vita communi nullos amplius habeat effectus morales, effici poteſt. Sic qui propter delictum fuſtigatus fuit, verbera quidem, quæ ſemel tergo excepit, retinet (1); infamia tamen decreto imperantium

 extin-

(1) SYMMACHUS X. ep. 3. *Notatus judicio exploratiſſimum remedium veniæ imperialis implorat, ut judicati remiſſione famæ ſuæ vulnus excludat.* Exemplum famæ, a Papa Caraſis reſtitutæ, habes apud NATALEM COMITEM L. XVI. Hiſtor. ad A. MDLXVI. H.

(†) De Cive vere, & proprie de Rep. benemerito Puſendorſius diſſerens, ait ex præſtatione operæ indebitæ h. e. ejus, quam a nobis exigendi jus alter non habuit, proprium id meritum oriri; nullum vero ejuſmodi meritum contingere ei, qui bonum factum præſtitit, quod præſtare debuit; aut qui nullam ex eo facto in eum, de quo benemereri voluit, utilitatem contulit. De hoc proprio, improprioque merito longiuſculam orationem hic habet; & philoſophicas penitiores ratiocinationes expromit: mox ſententiam ſuam temperat; atque ait Imperantes ſapere, qui a ſe imperata facientibus certa bona conferunt ad excitandum in Leges promtum obſequium. Sententiæ temperamentum vehementer probo: non enim Philoſophiæ ſtricta placita ad effectum, uſumque perducta ſemper Reip. prodeſſe; neque philoſophicam ſeveritatem pleriſque Civibus placere jam norunt, qui Rempublicam adminiſtrant. His animadverſis a Republica ad Eccleſiam tranſit; & contra Chriſtianos Dei cauſſam, quam ipſe fingit, tuetur; quia proprium meritum homo *adverſus Deum* compara-

re

extingui poteſt. Sublata autem omni penitus imputatione, moraliter actio pro non facta habetur. Ex hiſce explicandum eſt illud Ovidii de Ponto L. I. El. 1. *Eſtque pati pœnam, quam meruiſſe, minus. Pœna poteſt demi, culpa perennis erit. Mors faciet certe, ne ſim, cum venerit exul: Ne non peccarim, mors quoque non fa-*

re non poteſt, *ſi vel maxime is Legi Divinæ examuſſim implendæ par foret*. Tum ait præmium juſto homini Deum debere *ex vi gratuitæ promiſſionis*, quam *deſtituere bonitas ipſius* (*& veracitas*: quas duas voces ex Auctoris Elementis Juriſprud. Univerſ. Barbeyracus huc advocat) *non fert*. Etiam hujus ſententiæ primam partem probo, ac laudo: omnes enim nos Deo Creatori, Dominoque debemus omnia; nihil utilitatis in Deum conferimus; nullamque laudis, gloriæve cauſſam in nobis ipſis bene agendo quærere poſſumus, qui a Deo accepimus omnia. Sed quoniam bene agentibus æternam beatiſſimam vitam promiſit liberalis Deus, & male agentibus æternum ſupplicium minatus eſt; & cum unicuique noſtrum primum baptiſmo renaſcimur, hoc pactum, ſive legem pro ſua erga nos charitate, & ſapientia dicere Deus voluit, Promiſſorem, ac Minacem Deum ex Fide agnoſcimus; eademque Fide tuti, ſi mandata ſervamus, æternam illam vitam nobis a Deo dari, aut æternas pœnas, ſi mandatis non pareamus, a nobis Deo dari debere credimus. Nonne juſtos ad omnem vitam ex Evangelio inſtituendam adhortans Chriſtus, & conſequendæ gloriæ ſpe alliciens ait, *quoniam Merces veſtra copioſa eſt in cœlis* Matth. V. v. 11.? Nonne parabolis orationem ſuam pro illorum hominum ingenio exornans, atque accommodans ait, *conventione facta cum Operariis ex denario diurno* Dominum dixiſſe adveſperaſcente die: *Redde illis mercedem*, Matth. XX. v. 8.? Dei promiſſio, ſive pactum ad conventionem, denarium ad æternam vitam conſequendam ab iis, qui contra corruptæ naturæ vim, impetumque vitæ ſuæ rationem omnem ex Evangelio inſtituunt; & Merces ad verum, propriumque meritum refertur. Nonne Doctor Gentium in Fide, & Veritate Paullus, ut Evangelium liberaliter, hilariterque prædicet, ſeipſum ſubmonet: *Mercedem habeo* 1. ad Cor. cap. 9. v. 17.? Mox ut omnes ad Evangelium obſervandum excitet, Athletarum exemplum, qui in ſtadio currunt, ut bravium, ſive coronam eorum unus accipiat, proponit; atque ad hunc curſum, coronamque debitam alludit ad Philip. cap. 2. v. 16.? Tum Chriſtum pro Tribunali ſeſſurum omnium Judicem quaſi digito oſtendit 11. ad Cor. cap. 5., ſuæque conſcientiæ teſtimonio tutus ait ſibi, juſtiſque omnibus *Coronam Juſtitiæ* reddendam eſſe Juſti Judicis Dei ſententia 11. ad Tim. cap. ult. Quid Patres huc afferam? Plenæ ſunt

faciet. Id duntaxat adhuc monendum; graviter illos hallucinari, qui, ut reatus actionis malæ tollatur, præter non imputationem, ſeu condonationem requirunt infuſionem qualitatis alicujus contrariæ, ſeu habitus juſtitiæ. Quemadmodum maculas parietis delemus ſuperindu-

ſunt homiliæ, pleni libri, pleni ſunt Synodici Canones ejuſmodi ſententiæ, quæ ſemper docuit bonis operibus Mercedem a Deo deberi. Igitur ad Sacras Scripturas, Divinamque Traditionem, omniumque Chriſtianorum ſententiam exactus eſt Canon XXXII. Tridentinus Seſſ. 6., qui *hominis juſtificati bona opera ita eſſe Dona Dei, ut ſint etiam bona ipſius juſtificati merita: ipſum juſtificatum bonis operibus, quæ ab eo per Dei gratiam fiunt, vere mereri augmentum gratiæ, vitam æternam &c.* Hæc una Synodica Sententia fidei veritatem adſerit; Juſtorum humilitatem conſervat, ſpem confirmat, charitatem inflammat.

Pufendorfius in ambigua, implexaque Oratione fluctuat. Nunc hujus ultimi Capitis §. V. ait, *Deum hominum debitorem poſſe fieri ex vi gratuitæ promiſſionis*: tum ſibi timens ait *non quod exinde jus proprie dictum mortali naſci queat*. Itaque Deum propter promiſſionem debitorem conſtituit, promiſſario homini nullum Jus verum tribuit; neque animadvertit Deum quidem potuiſſe nihil homini promittere, ſed promiſſione divina revelata oportere juſtum hominem verum meritum conſequi, eique vitam æternam tanquam mercedem deberi. Iterum eo in errore perſtat, quum ait Deum, hominesque imperantes bene agentibus bona conferre ſolitos eſſe: *ad quæ tamen exhibenda non ex merito agentis, ſed ex promiſſo ſuo liberali teneri volunt. Unde & iſta non mercedis, ſed præmii nomine ſolent venire*. Nam etiamſi ex gratuita Dei promiſſione hominis meritum oriatur, cur bene agentem vere non mereri negat, neſcio. Iterum neſcio, cur æternam vitam conſequendam præmium, non mercedem velit appellare, cum id præmii genus Mercedem Sacræ Scripturæ diſertiſſime, ſæpiſſimeque appellent. Paucis interjectis verbis ſibi ipſi obſtat: *Quod ſi tamen Legislatores, actione aliqua præſtita, expreſſe abs ſeſe aliquid tanquam jure poſtulare ſtatuant; quin id recte, & ſuo jure petere agens queat, dubium non eſt*. Atqui non expreſſa hac lege, ſive pacto conſequendi a Deo gloriam Societas Chriſtiana coaluit? Cur ſalutari aqua baptiſmi abluimur, & Chriſto nomen damus, niſi ut filii Dei nominemur, & ſimus? Memini Pufendorfium alibi dixiſſe: *Perfectum Jus Auctores frequenter ſolent exprimere addito vocabulo ſui: v. g. ille ſuo jure hoc poſtulat* Cap. 7. §. 7. Hic vero ait dubium non eſſe, quin bene agens homo promiſſum ſuo jure poſtulet: itaque dicendum ſupereſt hominem illum bonis operibus gloriam jure perfecto mereri, eam-

Digitized by Google

inducto tectorio; aut fœtorem accenſo thure diſſipamus. In quem errorem iſtos introduxit ignorantia rerum moralium, & quod crederent, qualitates morales eodem modo produci, aut deleri, quo phyſicæ ſolent. Id quod quam abſurdum ſit, ex ſuperioribus facile potuit colligi.

FINIS TOMI PRIMI.

eamque mercedis inſtar poſtulare. Cur, inquis, tam multa hæc Puſendorfius effutiit? Dicam, quod nunc ſentio. Illius Proteſtantium dogmatis, quod ait bona opera Juſtis quidem utilia, ſed ea negat vera merita eſſe, forte ille meminit: itaque in id conſtabiliendum incubuit. Si vero Puſendorfii ſententias omnes, & verba quis expenderit, ei videbitur ille in re ſeria quaſi ludere; qui Bonum, & Veracem Deum, & promiſſione in S. Scripturis promulgata debitorem, nec tamen eum proprie teneri affirmat; qui vult hominem Juſtum ſuo h. e. perfecto jure id, quod Deus Legislator pollicitus eſt, petere poſſe; verum id non mercedem propriam, ſed præmium appellandum eſſe. Atque ego idcirco in has Puſendorfii ſententias late diſputo, quia non obiter eas pronunciat, ut ab eo fieri ſolet; ſed data opera contra Fidei Catholicæ de vero Juſti Hominis merito veritatem tam multa verba coacervat.

23479

Digitized by Google